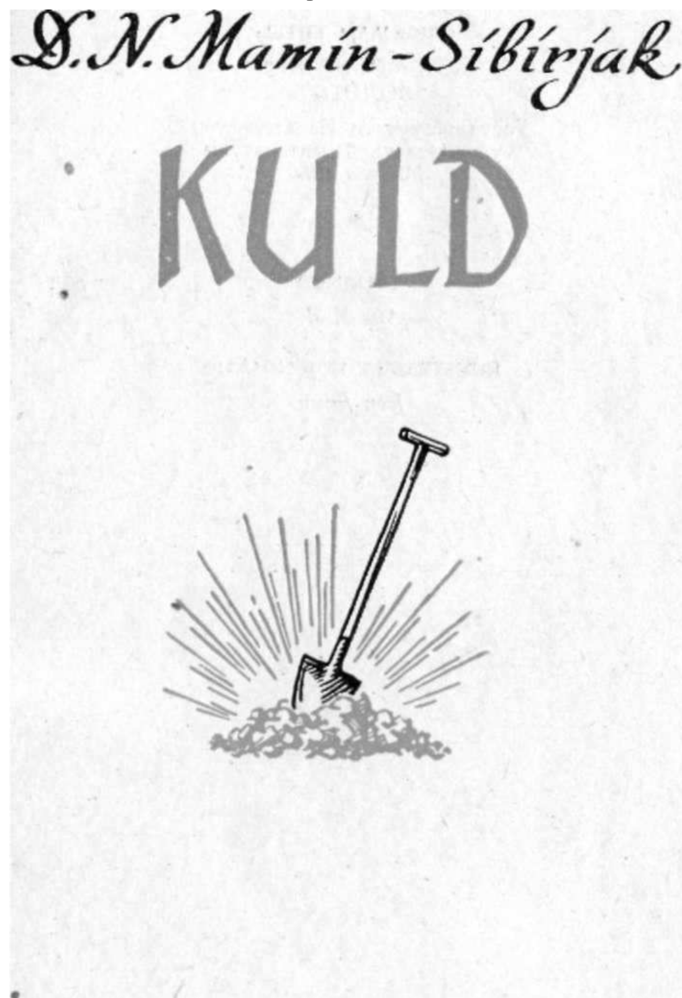
D. Mamin-Sibirjaki_«Kuld»

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS TALLINN 195 6
ORIGINAALI TIITEL: Д. Н. Мамин-Сибиряк ЗОЛОТО
Государственное Издательство Pühendatud Marusjak
Художественной Литературы Москва 1955
*
TÕLKINUD
Aira Kaal
KUNSTILISELT KUJUNDANUD Jaan Jensen

ESIMENE OSA

I

Kiškin tõttas kangesti ja sibas veidralt oma lühikestel jalgadel. Hall talvehommik leidis ta juba Baltšugovka vabriku taga, Fotjankasse viival teel. Kerge pakane ergutas vanainimese verd, ja mahalangev pehme lumi kattis künklikuks sõidetud tee nagu vaibaga. Käimis-kiirust vähendasid tublisti talve jooksul ärakantud vildid; Kiškin silmitses neid mitu korda põlglikult ja kõneles valjusti iseendale õpetuseks:

«Eh, kogu selle vildiasjanduse laul on nüüd lauldud . . . jah. Aga olid ajad, kus sa, Andron, vabrikust Fotjankasse kihutasid oma kaks hobust ees ja vahel ka oma ratsu seljas. Toredasti.»

Hallipäise vanakese ja tema kortsulise näo kohta olid need sõnad hoopiski kergemeelsed, kuid neid õigustasid tema väikesed uudishimulikud ja kelmikad silmad, mis ei tahtnud vananeda. Kullakaevandustes tunti Kiškinit tema väikese kasvu pärast Siška1 nime all; ja kui teda varem nõnda ainult tagaselja hüüti, siis nüüd öeldi juba otse näkku.

«Kui ainult Rodka kätte saaks ...» mõtles Kiškin valjusti ja kiirendas sammu.

Baltšugovka vabriku juurest läks tee esmalt Baltšu-govka jõe kallast mööda ja pööras siis järsult metsa-rikkale Krajuhhini nõlvakule, kust avanes suurepärane vaade vabrikule, Baltšugovka jõe jooksule ja asulat üfnbritsevaile kaevamiskohtadele. Nõlva tipul Kiškin peatus ja vaatas selja taha, kus vabriku ehitused uppu-sid halli talvisesse vinesse. Ümberringi oli kõik kaetud

' Käbi.

valge lumevaibaga, mida risti ja põiki kirjasid kaevanduse kollased jalgrajad. Krajuhhini nõlval oli lumelinik siin-seal mingisuguste kahtlaste punakaspruunide laikudega üle külvatud, nagu oleksid siin maapinnale tekkinud paised: need olid kullaotsijate kaevamiskohad. Enamik neist oli ebatulukatena või tühjaks ammutatult maha jäetud, mõnede juures aga suitsesid tulukesed, — tähendab, nendes käis töö täie hooga.

«Ennäe lurjuseid, kuidas nad maa on üles tuhninud,» ütles Kiškin valjusti, kogenud pilguga maa paiseid silmitsedes. «Hüütakse kah kullaotsimiseks... ha-ha!... Kuhu pole pannud, sealt ära otsi... Kulda uhume, ise ulume.»

Kiškin tõmbas vööga oma vana, kulunud halli kaleviga kaetud kasukanäru koomale ja hakkas veel kiiremini nõlvalt alla sibama, nagu oleks keegi teda tagant tõuganud.

Teiselpool Krajuhhini nõlvakut algasid šahtid: Pervinka, Uglovaja, Šiškarevskaja, Podarujevskaja, Rub-lihha ja Spasso-Koltšedanskaja. Sahtide ümbruses laiusid kõrged aheraine mäed, roostekarva kvartsi hunnikud, varutud metsamaterjali virnad ja igasugused ehitused: kuurid, kasarmud, vahiputkad ja terved hoonete korpused. Kõikide nende kaevanduste hulgast töötas ainult Spasso-Koltšedanskaja, mille kohal suitses määratu suur telliskivist korsten. Kusagil ähkis nähtamatu aurumasin. Mahajäetud šahtid pakkusid kõige haledamat vaatepilti, — korstnad viltu vajunud, ehitus mäda ja lagunenud. Kiškin lõi pilukil silmad üle selle rabava töö ja naeratas:

«Ainult paraadauk ongi järele jäänud...» lausus ta, suundudes töötava šahti poole. «Hei, kas siin on elavat hinge: kas Rodion Potapõtš on siin?»

Vahiputkast vaatas salkusjuukseline pea välja, silmitses imestunult Kiškinit ja vastas viivitades:

«Oli, aga ära läks ...»

«Ah, pagan teda võtku!» vandus Kiškin.

«Mine Fotjankale, leiad ta sealt,» soovitas pea.

«Kerge öelda, mine Fotjankale... Sinna tuleb oma kolm versta maha kõmpida. Oh sa vana põrguline... Et ta ka sugugi paigal püsida ei suuda!»

«Koidu ajal laskus Rodion Potapõtš šahti ja tegi diomiidiga[1] neli plahvatust, siis läks ära Fotjankale. Seal pesevad kullaotsijad pahtla ääri, eks ta neid seal siis valva...»

Kiškin otsis taskust kasetohust tubakatoosi, nuusutas tubli sõõmu ja heitis veel kord pilgu üle šahtide. Kui palju oli kompanii siia raha magama pannud, vast kolmsada tuhat või rohkemgi. Leidsid ka sooja koha: kolmesaja tuhande eest ei saanud kõikidest šahtidest kokku kümmetki naela kulda. Jah, pole midagi öelda, lõbus ajaviide . .. Muide, raha on pime: mata maha, kui teda on ülearu.

Šahtide juurest läks tee jälle piki Baltšugovka kallast, mida palistasid harvad raagus pajupõõsad. Kogu jõe ulatuses kulgesid ikka veel «kroonu kaevamiskohad», määratud karjäärid, tohutu suured aheraine hunnikud ja võimsad paisud. Tasuta tööjõudu polnud kahju raisata ja kümne versta ulatuses oli kogu maa nii üles tuhnitud, nagu oleks siit hiigelmutt läbi läinud. Kiškin isegi ohkas, meenutades kuldset kroonuaega, kui siinsamas kees kibe töö ja tema sõitis oma hobustega. Nüüd oli ümberringi kõik tühi nagu ta enda tasku-teski. .. Ainult siin-seal korjasid kullaotsijad kroonu kaevamispaikadest järelejäänud raasukesi.

Kui kolm versta oli käidud, tundis Kiškin väsimust. Ta läks isegi higiseks nagu hea priipassihobune. Mets justkui taandus, andes maad tohutule lumeväljale, mis lõppes kroonu paisu muldvalliga. See oligi kuulus Fot-janka kullapahtla, mille oli avastanud tema, Andron Kiškin, ja mis oli kroonule üle saja puuda kulda andnud. Kaugel neemel kirendas Fotjanka asula. Kuid tema tee ei viinud mitte sinna, vaid tammi juurde. Nüüd olid tammi taga Baltšugovka mõlemal kaldal kullaotsijate kaevamiskohad. Kullaotsijad pesid läbi «ääri», s. o. kullapahtla veel töötlemata servi, mida võis teha ainult talvel, kui etes vesi ei tõusnud kõrgele.

Nende tööde järele valvas Rodion Potapõtš Zõkov, kõige vanem steiger Baltšugovka kullakaevandustes.

' Dünamiidiga. Toim.

9

Siin ta mõnikord ööbiski tammi külje sisse kaevatud muldonnis, ja sellest kõrgusest võis vanamees näha kõike, mis sündis terve versta ulatuses. Baltšugovka vabriku juures oli vanal Zõkovil oma maja, kuid seal ei elanud ta peaaegu kunagi, eelistades metsaonnikesi, muldonne ja telke.

«Ahaa, metsatont on kodus'» vandus Kiškin, silmates muldonni kõrval sinist suitsujuga.

Ta tundis juba kaugelt ära kõrgekasvulise küürus Zõkovi, kes kõndis lõkketule ümber.

Vanamees oli ilma mütsita ja ainult poolkasukaga, mis oli kaevanduse savist kollaseks määrdunud. Lai hall habe kattis kogu tema rinda. Märganud lähenevat Kiš-kinit, tõmbas vanamees oma suure lauba kortsu. Tulel raudpajakeses keesid kartulid. Pisike mustaks suitsu-nud onniuks oli veidi avatud, et seda mutiurgu tuulutada.

«Rahu sinu kojale'» hüüdis Kiškin tulele liginedes rõõmsalt.

«Tere tulemast,» vastas Zõkov, silmitsedes ootamatut külalist mitte just väga sõbralikult. «Kuhu sa nii varakult lohistad? Istu, ole siis külaliseks ...»

«On asja, Rodion Potapõtš. Ja pole just väike asi. Jaa... Aga sina muudkui valvad siin kullaotsijaid? Neid. lurjuseid, jah ei tohi silmist lasta, muidu ... »

«Ühed head kõik,» vastas Zõkov mornilt. «Kartulit tahad?»

«Neid peaks tuhas küpsetama, siis on neil parem maitse kui keedetud peast.»

«Vaata maiasmokka .. . Harjusid head tahtma, kui kroonu leivapätsil rasva läksid.»

«Oh, Rodion Potapõtš, sellest kroonu rasvast pole enam kübetki järele jäänud' .. . Kõik on siin, koju ei jätnud midagi. . .»

«Ära valeta. Mulle see ei meeldi . . . Muinasjutte puhu teistele, mitte minule.»

Kiškin vaatas karmi vanamehe otsa kuidagi etteheitvalt ja langetas pea. Jah, tal on nüüd hea tema ees kelkida, sest tal on nii teenistuskoht kui ka palk ia maja — külluse sarv. Zõkov võttis kuuma kartuli vaikides puust orgi otsa ja andis selle külalisele. Kodus mitte just

10

kadestusväärne roog, metsas aga esimest sorti: kartul auras nii isuäratavalt, ja Kiškin oli juba väga väsinud. Ta kooris kartuli ära, riputas tublisti soola peale ja neelas peaaegu korraga alla. Ikka veel vaikides ulatas Zõkov talle teise.

«Rodion Potapõtš, siin sinu juures on ju suurepärane,» ütles Kiškin vaimustusega muldonni ees laiuvat pilti silmitsedes. «Kas neidsamaseid kullaotsijaid on palju?»

«Kümmekonda kolm vast leidub ... »

Kaevamiskohad algasid umbes viiekümne sülla kaugusel muldonnist. Baltšugovka kallas oli ümberkaevatud savist ja liivast nagu läbi roostetanud. Töö toimus kahes augus, kus kulda sisaldav kiht toodi talvist aega arvestades lahtiraiumise teel maapõuest välja. Iga augu kohal seisis väike puust vinn, mille abil kaks «vinna-jat» liiva või aherainega täidetud toobrit üles tõmbasid. Siinsamas laadisid äravedajad maa seest väljavõetud liiva käsikärudesse ja vedasid mööda teeks seatud laudu jääle, kus seisis rida puust pesemisrenne. Mehed töötasid etes, vinnade juures ning äravedajatena, naised ja tüdrukud pesid liiva. Pilt oli eemalt vaadates kirev ja talvise aja kohta iseäralik.

«Etskae, pesevad jääkülma veega,» tähendas Kiškin kogenud kullakaevanduse inimese toonil. «Kuluks kasarm ehitada ja pesta üsna sooja veega, liiv on ju nüüd külmanud... »

«Midagi sa ei taipa,» katkestas teda Zõkov. «Esiteks, liiva võetakse teise sülla sügavusest ja maa on seal sula; teiseks, Fotjanka liiv ei ole rammus, vaid pudenev. .. Sellele pritsi ainult vett ja juba jookseb laiali, just nagu terad. Ja liiv on siin jäme, ainult natuke uhta ja . . . Midagi sa, Šiška, ei taipa' .. .»

«Ma ütlesin ju niisama, jutujätkuks, sina aga saad kohe vihaseks.»

«Sa ära lobise rumalusi, eriti siis, kui asja ei tunne. Noh, miks sa siia tulid? Räägi, mul pole aega sinuga tühia-tähja lobiseda . . .»

«Tulin asja pärast, Rodion Potapõtš. Oled vist kuulnud, mida kõneldi Kedrovskaja kroonumetša krundi kohta?»

11

«Noh?»

«Tema kohta on nüüd lõplik otsus . . . Esimesel mail on tähtpäev: koht saab kõikidele vabaks. Kes tahab, see võib kaevata. Tuleb muidugi avaldus sisse anda ja muud. Ma ise käisin mäeasjanduse valitsuses ja lugesin paberit.»

Esimesel hetkel Zõkov ei uskunud ja vaatas vaid imestanud silmadega Kiškini otsa, kas vana kantselei-rott viimati ei valeta, kuid see kõneles niisuguse veendumusega, et ei võinud olla kahtlust. Teade rabas vanameest ja ta pomises hämmastunult:

«Kuidas see siis nii... hm ... Aga mis saab siis Baltšugovka kullakaevandusest?»

«Baltšugovka kaevandus on omaette: tal on ju viiekümne ruutversta suurune plats. Jätkub sajaks aastaks .. . See olekski liig, kui veel ka Kedrovskaja lank tema kätte läheks: seal on nelisada tuhat dessatini. .. Ja missugused kohad: Suhhodoika jõel, Ipatihhal, Mali-novkal — igal pool on kulda. Kõik kullapahtlad saavad alguse Kaljonaja mäe juurest, tähendab, temas asuvadki kullasooned... Seal, allpool Majakova palk-teed, Filkina põlendikul, Kolpakovo väljal ja Kedrovs-kaja väikese allika juures tegi kroonu veel proovimisi ja uurimisi. Ühe sõnaga, ääretud maad ... »

«Teadagi, Kedrovskaja langil on kulda lõpmatult, kuid sina lobised jälle ilmaaegu tühja. Kedrovskaja kuld on kaval, — ümberringi on sood, vesi võtab võimust, all aga on kivi. Kedrovskaja kuld tuleb enne alles kätte saada. Kuid mitte sellest pole jutt. Asi on seesugune, et linnast tormavad Kedrovskaja langile tööstурid ja hakkavad Baltšugovka kaevandusest rah-vast ära, tõmbama. Praegu on kogu rahvas meil nagu puder kausis, siis aga ronivad kõik laiali. . . Neid ainult natuke meelita. Parandamatu rahvas.»

«Ma tahtsingi sinuga kõnelda, Rodion Potapõtš,» alustas Kiškin otsiskleval toonil. «Vaata, milles asi on. Ma võtsin ju tol ajal kroonu šurfimistöödest osa, märkisin siis endale ära ühe kohakese: nimetatakse Pronkini tipuks. Seal tulid ilmsiks head tundemärgid . . , Kui õige põrutaks avalduse selle koha peale!»

«Noh?»

12

«Ma tahtsin mesti pärast. .. Ehk oled ka sina nõus. Sellepärast ma sinu juurde tulingi... Kuld on kindel.»

Zõkov tõusis koguni püsti ja vaatas kiusajale hävitava pilguga otsa.
«On sul aru alles, Siška? Mina peaksin minema kulda otsima, et Baltšugovka kaevandustest rahvast ära tõmmata? .. . Ja veel sinuga? .. . Ha-ha-haa ...»
«Kui mitte sina, siis lähevad teised... Ma soovisin ju sulle ainult head, Rodion Potapõtš. Ja mis puutub Baltšugovka kaevandustesse, siis nemad meie mõlema järele nutma küll ei hakka ... Sa ütled, et ma midagi ei taipa, aga mina tean sellest asjandusest võib-olla palju rohkem kui sina. Baltšugovka lank asub ju Ked-rovskaja omaga kõrvuti, noh, antakse avaldused just piiril asuvate kullaotsimiskohtade peale ja hakatakse kokku ostma teie baltšugovka kulda, kuid pannakse oma raamatusse kirja. Saa sa sellest siis aru. Näe, mismoodi see asi käib!»
«Sul on päris õigus,» nõustus Zõkov nukralt. «Need kullaotsijad tassivad meie kulla ära. Selle eest võib pea anda. Ainult anna neile märku... Nüüdki ei jõua päise päeva ajal tikutulega nende järele valvata, siis veel seda vähem! Kuid ma arvan,» lisas ta, «et sa ainult luiskad . . .»
«Küll sa näed, kuidas ma luiskan ... »
Tekkis ebamugav paus. Kartulipajake oli tühi. Kiškin vaatas mitu korda oma ilvesesilmadega Zõkovi otsa, nagu tahaks midagi öelda, kuid näris ainult huuli.
«Mida kõike ei olnud endistel aegadel, Rodion Pota-põtš,» lausus ta lõpuks pikalt hingates kuidagi eriti rusutult. «Mõnikord hakkad endamisi mõtisklema, justkui unes oleks olnud .. . Kas nüüd ka mõned kullakaevandused on? Või mõned kaevamiskohad?»
«Kas maksab veel vana asja mäletada, nagu eit mulluse piima.»
«Ei, alati mäletan! . . . Kes avastas Fotjanka kulla-pahtla? Mina . . . jaa. Temast on poolteise miljoni eest kulda välja kaevatud, kuid mina olen vaene ja puu-paljas ...»
Kiškin lõi endale rusikaga vastu rinda ja peened

raugapisarad hakkasid tal mööda palet alla veerema. See oli nii ootamatu, et Zõkov pomises kohmetult:
«Noh, jäta järele .. . Eh, mida nüüd hakkas meelde tuletama'»
«Jah'...» kordas Kiškin juba nutuse häälega. «Jah .. . Kerge öelda: jäta järele' . .. Keegi ei küsi, kuidas ma elatud saan .. . jah. Mina võib-olla kuivatan rusikatega oma pisaraid, teised aga on sel ajal rõõmsad .. . Võtame kas või needsamad mäeinsenerid: neil on oma majad, sõidavad traavlitega, mina vantsin oma kahel jalal. Ja mispärast, Rodion Potapõtš? Ei mõistnud õigel ajal varastada .. . jah.»
«Ka sul olid omad otsad, ei maksa pattu salata'» «Mis seal siis ära ei olnud? Annavad sulle kolm saja-rublalist paberit, aga ise varastavad kümme tuhat. Mina ju nende pattusid varjasingi: see on minu kätetöö .. . Tol ajal oleks pidanud mul käed otsast maha raiuma ja sellestki oleks vähe olnud. Loll olin... Selle eest tuleks mulle näkku sülitada, mind vees ära uputada, sest olin puruloll. Kui ma avastasin Fotjanka kullapahtla, kus saja puuda liiva kohta tuli poolteist solotnikku kulda, siis, tähendab, läks üks solotnik kogu tööga kroonule kõige rohkem kuuskümmend kopikat maksma, kuid valitseja Frolov andis solotniku kroonule kolme rubla eest. Tähendab, et iga solotniku pealt panid, asja ees, teist taga, endale tasku kaks rubla nelikümmend kopikat. Oi, kui palju oli valskust.. . Mina ise ju kandsin kõik kulud raamatusse: kus oli kümme töölist — kirjutasin sada, kus kaevati välja sada kant-sülda mulda — kirjutasin tuhat. . . Mina ju olin see, kes luuletas palka niisugustele ametnikkudele, keda maailmas polnud olemaski. Aga Frolov kinnitas mulle ikka: «Oota, Andron Jevstratõtš, pärast jagame omavahel ära: käsi peseb kätt. .. » Pesigi mind puhtaks. Ise elab nüüd nagu suhkrus, aga vaata, missuguse näoga mina ringi käin. Hoia, et ei visataks kopikat nagu sandile ...»
«Aga kuhu jäi maja? Ja igasugune sisseseade? Ja raha?» kargas Zõkov raevunult tema kallale. «Sul oleks tulnud käed otsast ära raiuda, kui hakkasid kaarte mängima ja madeirat lakkuma ja tühja tuult

taga ajama ... Kelle majas on nüüd kõrtsmik Jermoška laiaks paisunud nagu lutikas? Noh, ütle, mis? ... »

«Ka seda oli,» nõustus Kiškin. «Tuhandet viis mängisin kaartidega maha, ka madeirat jõin... Ka seda oli. Frolov aga mängis mõni õhtu paarkümmend tuhat maha. Kas mäletad seda vana karjääri Võlomkites, kus veel nekrutid töötasid, — me panime ta uue pähe kirja, ja kõneldakse, et kroonu maksis tema eest sularahas nelikümmend tuhat rubla. Revident sõitis kohale, aga meie kaevasime põhja lahti ja riputasime, vanadele aheraine hunnikutele liiva peale — ja kõik läks libedasti. Muuseas, ka revident ise sõitis meie juurest ära nagu hiir jahukastist, jahused olid nii käpad kui ka saba ja vurrud. Eh, mis seal ikka rääkida... »

«Kes vana meelde tuletab, sel silm peast välja. Oli kunagi, ja nüüd on otsas ... »

II

Zõkov aimas, et Kiškin tema juures asjata suud ei kuluta, kui lobiseb endise aja kohta laiduväärset, seepärast surus ta huuled tihedasti kokku ning vaikis. Kange vanamees ei sallinud tühja juttu.

«Noh, vennas, mul pole aega,» katkestas ta külalist . ja tõusis püsti. «Meil on praegu uhtmine käsil... Näe, ratsavalvur sõidab korjamiskannuga ringi.»

Baltšugovka paremal kaldal kulges kivine nõlvak, mis kandis Uljanovi mäeseljandiku nime. Üle selle lookles ussina tee Baltšugovka langile. Praegu olid mäesel-jandiku taga samuti käimas kullaotsimise tööd. Mööda seda teed sõitiski ratsavalvur plekk-karbiga, kuhu kullaotsijate kuld kokku korjati. Zõkov nööpis oma pool-kasuka lahti, et endale vöö peale seada, ja Kiškin märkas, et tal on sitssärgi all midagi punnis.

«Mis sul seal särgi vahele on topitud, Rodion Pota-põtš?»

«Diomiid · · · Talvel kannan ma seda oma ihu ligidd, seesamane diomiid ei armasta külma.»

«Kui aga, jumal hoidku, järsku midagi juhtub. . .»

«Plahvatab? Jumala tahtmine .. . See on harjumise asi. Kui magangi, siis panen diomiidi oma sängi alla.»

Kiškin tõmbus dünamiidiga täistopitud vanamehest siiski natuke kaugemale. «Nisuke peata kurat,» mõtles ta, silmitsedes tema pungis põue.

«Mis sa siis Pronkini tipu kohta ütled?» päris Kiškin, kui nad muldonni juurest kullaotsijate kaevamiskoh-tade poole läksid.

«Meie tarkus selleni ei küüni, see on kõik, mis mul öelda on,» vastas vanamees karmilt, sammudes mööda äratallatud määrdunud lund. «Ilma meietagi leidub sinu kulla tahtjaid .. . Keri Jermoška juurde.»

«Jermoškale aitab sellestki, et ta praegu minu oma majas elab.»

Karmi mäemeistri lähenemine sundis kullaotsijaid end kokku võtma, olgugi et nad olid vabad inimesed, kes töötasid omal käel.

«Ah, teie, seasongerdajad'» torises Zõkov, silmitsedes esimest tõestamata kaevandit, mida kutsuti «dud-kaks». «Kukub veel kellelegi kaela ja litsub surnuks, siis muudkui vastuta teie eest.»

Mäetööstuse määrustiku järgi peab õnnetus juhtude vältimiseks iga šahti toestama puust raketega, umbes sellistega, mida lastakse kaevudesse; kuid talvel, kui maa on külmanud, lubatakse kullakaevandustes peaaegu igal pool tõestamata ümmargusi šahte, — need ongi «dudkad». Töölised muidugi riskeerivad, sest vene inimene on juba kord seesugune, et paneb kõikjal pea ette, kui vaid saaks vältida üleliigset sammu. Nii oli ka siin. Tõsi küll, Zõkov oleks võinud töölisi sundida toestikku tegema, kuid nad kõik olid nii räbaldunud ja näljased,

et isegi tema ei söandanud seda nõuda. Vanamees piirdus ainult torisemisega. Talvine aeg sunnib kullakaevandustes kõiki rihma koomale tõmbama: tööd ei ole, kuid sööma peab nagu suvelgi.

Ete juurest läks Zõkov pesemisrennide juurde ja käskis alata uhtmisega. Pesemisrennid olid lukustatud ja peale selle veel vahapitseritega kinni pitseeritud, — seda kõike tehti selleks, et kullaotsijad ei saaks kompanii kulda varastada. Naised lõpetasid uhtmise ja mehed asusid järelpesemisele. Tööd jätkasid ainult naised,

16

kes pumpasid pesemisrennidele vett. Zõkov seisis ja valvas teraselt järelpesijaid, kes renni puust lüüsidel esmalt loputasid liiva puulabidakeste abil ja siis hakkasid väikeste harjadega eraldama aherliiva kulla-liivast. Kullaliiv ehk nn. mustliiv on tekkinud raua-maagist ja langeb pesemise juures koos kullaga pesemisrenni peaossa.

Kiškin silmitses kullaotsijate räbalais salka tahtmatu kaastundega: rahvas oli äärmiselt kurnatud. Mingisugused kaltsupuntrad, eriti naised, kes paistsid nagu nartsudest tehtuina. Meeste näod olid lahjad ja tigedad. Igast räbalaaugust vahtis vastu kullakaevanduse katmata viletsus.

Kuni Zõkov oli tegevuses järelpesemisega, läks Kiškin rõugearmilise ja suure kongis ninaga vanamehe juurde.

«Tere, Turka. . . Kas ei tunne ära?»

Turka vaatas Kiškini otsa tilkuvate ja tuhmunud silmadega ning mugis ükskõikselt kuivi huuli.

«Kes sind ei tunne, Andron Jevstratõtš . . . Varem küürutati sinu ees ja võeti müts maha nagu härra ees. Toredasti, ütlen, elasid endisel ajal. . .»

«Turka, kas sa olid steigeriks Frolovi ajal, kui Võlomki vanas karjääris kaevati?» küsis Kiškin häält madal-dades.

«Pole nagu meeles, Andron Jevstratõtš . . . Fotjankal küll olin steigeriks, seda mäletan täpselt, aga et vanas karjääris oleksin olnud, seda nagu ei mäleta.»

«Noh, aga kas teisi, kes seal töötasid, mäletad?»

«Miks ei mäleta . .. Oli neid nii meie Fotjanka kui ka Baltšugovka omi. Olid ajad, Andron Jevstratõtš . . .»

Vana Turka muutus kohe rõõmsamaks, meenutades endist aega, kuid Kiškin andis talle Zõkovi suunas silmadega märku; poleks nagu taadikesel õige aeg keele-paelu vallandada. Vana steiger kogus läbipestud kulla raudlabidakesele, kaalus käega ja tähendas:

«Vast solotnik ja veerand on . . .»

Siis puistas ta kulla raudkannu, mille oli toonud ratsa-valvur, sõimas kullaotsijaid veel kord ja lonkis oma muldonni tagasi. Vanamees kas unustas või ei tahtnudki Kiškiniga jumalaga jätta.

17

«Kehva on teie kuld,» lausus Kiškin, kui Zõkov oli juba umbes kümne sülla kaugusele läinud. «Töötate jumalamuidu ...»

Tõusis üldine kisa. Kõige rohkem käratsesid naised, kes olid jõudnud välja arvestada, et kontorist saadakse kolme artelli kohta kokku vähem kui kaks rubla — ja seda kahekümne hinge peale! . . . Igaüks ei teeninud kümmet kopikatki.

«Mis hinna eest kontorile ära annate?» päris Kiškin.

«Rubla kuuekümne kopika eest, Andron Jevstratõtš. Meie töö on vilets. Ei teeni söögirahagi ja kui palju riiet lõhume, jalanõusid, see kõik on juba omast rasvast. Saame ainult kübemeid . .. »

Ratsavalvur tuli sadulast maha, keerutas hallist paberist plotski ja hakkas lobisema rõugearmilise nösunina-lise tüdrukuga, kellel oli aga artelli ees piinlik võõra mehega

armatseda ja kes seepärast ainult kelmilt valgeid hambaid välgutas. Kui ratsamees tahtis tal ümbert kinni võtta, kõlas ee juurest käre hoiatus:

«Sina, kompanii koer, ära siin vallata, või ma kisun kõik su medalid maha ... »

«Mis sina siis haugud?» salvas ringisõitja. «On sul võõra omast kahju.»

Ratsavalvuriga tõrelev punases särgis mees oli alles praegu dudkast välja roninud. Tal oli seljas ainult punane särk, mis oli värske helekollase saviga koos, ja jalas plüüsist paigatud kottpüksid. Kuklasse lükatud nahkne nokkmüts andis talle väljakutsuva ilme.

«Ah, see oled sina, Matjuška .. .» segas end Kiškin vahele. «Miks sa nii vihane oled?»

«Ma ei armasta koeri, Andron Jevstratõtš. . . Kas Baltšugovka vabrikus on tüdrukuid vähe, — mehkeldagu nendega, kuid meie, Fotjanka, omi ärgu puutugu. Strogal '. »

«Päris õige, mis ta siin külge kleebib!» lõid naised sekka. «Mine oma Baltšugovka tüdrukute juurde: nad on teil lihtsameelsed. Strogal. . .»

'Strogal —· kullakaevandustes kelmi tähenduses kasutatar sõimusõna. Toim.

«Ah, teid, varnakke[1]!» sõimas ratsamees end sadulasse istuma seades. «Teie, häbimärgikandjate järele sunnitöövangla just igatsebki! . . . Päris õigus, teotatud! .. . Küll ma kontoris ütlen, kuidas te dudkasid tõestate.»

«Ütle aga ütle, sinusarnaste kelmidega me just hakkamegi dudkasid toestama,» vastas Matjuška kõikide eest. «Käi minema, Mihhei Pavlõtš, ja tervita omasid, kui näed meie rahvast.»

Baltšugovka strogalite ja Fotjanka vahel valitses igavene vaen, mis kandus põlvest põlve edasi. Peale selle oli tüli põhjuseks vabade tööliste orgaaniline viha iga ülemuse vastu üldse, kompanii vastu aga eriti. Kui ratsavalvur oli läinud, lausus Kiškin etteheitvalt:

«Miks sa, Matjuška, enneaegu hambaid näitad? Su suled ei ole ju veel kuigi suured... »

«Varsti pääsevad veed liikuma, Andron Jevstratõtš, nii et pole just väga kohutav,» vastas Matjuška. «Kõneldakse, et Kedrovskaja lank antakse vabaks .. . Anna avaldus sisse, mina näitan sulle koha.»

«Minu õpetamiseks oled veel piimahabe,» vastas Kiškin., «Sa ära näitama hakka, vaid küsi. . .»

«See on õige,» kinnitas Turka. «Andron Jevstratõtšil on kulla peale hea käsi. Kas selle Kedrovskaja kohta pole veel midagi kuulda, Andron Jevstratõtš?»

«Midagi ei tea . Mis siis?»

«Niisama. .. Palju, mis tühja lobisetakse. Hiljuti linnamehed kõrtsis praalisid .. .»

Kiškin istus aheraine hunnikule ja jälgis umbes tund aega, kuidas kullaotsijad töötasid. Kahju oli vaadata, kuidas nad asjata aega raiskasid . . . Mis kuld see on, kui sajast puudast liivast viitteist dooligi välja ei tule. Sedaviisi rahvas end vaevab, sest pole kuhugi minna ja süüa-juua on tarvis. Kiškin ootas parajat momenti, viipas siis Turkale ja tegi talle saladusliku märgi. Vanamees pöördus kõrvale, kohmitses natuke silmakirjaks ja lõpetas töö.

«Kuhu sa oma kimpsude-kompsudega kavatsed minna?» küsis Kiškin temalt kõige süütuma näoga.

Varnakk — sunnitööline; Siberis sõimusõna. Toim.

«Fotjankale muidugi, koju . . . Ristluud hakkasid valutama ja kodus ka vaja mõnd asja õiendada; küll siin saavad ilma minutagi läbi.»

«Noh, siis võta mind kaasa: mul ka Fotjankale asja,» ütles Kiškin püsti tõustes. «Jumalaga, mehed ... »

Tee läks esmalt mööda kullapahtla äärt ja siis läbi väikese metsa. Fotjanka asus oma kahesaja mustunud tarekesega Baltšugovka vasakul madalal kaldal, mis oli siin vastu

Uljanovi seljandikku. Küla ümber kasvas ainult mets, ei olnud põlde ega karjamaid. Eemalt vaadates jättis Fotjanka kurva mulje, mis lähenedes veelgi suurenes. Vanaaegne ehitusviis avaldus selles, et majad asetsesid juhuslikult, selle järgi, kuidas metsatihnikutes oli ehitatud. Jõe poole ulatus väike liivane maanina, ja sellel uhkeldas muidugi, nagu tavaliselt, kõrts. Turka ja Kiškin pöördusid vaikival kokkuleppel otse sinna. Kõrtsi trepi juures istusid need isemoodi inimesed, kes ei leia endale paremat kohta kui kõrts. Kaks või kolm nendest tundsid Kiškinit ja võtsid närused mütsid peast.

«Toetate kõrtsi seinu, poisid, et taeva pärast kogemata ümber ei kukuks?» naljatas Kiškin.

Fotjankal oli kõrtsimüüjaks noor punapõseline poiss Frol. Kõrtsi pidas Baltšugovkast pärit Jermoška ja Frol seisis ainult tema teenistuses. Kiškin istus aknalauale ja tellis kortli viina. Turka jäi juba üksnes ihaldatud nõu nägemisest kuidagi nõrgaks ja võttis täidetud klaasi väriseva käepa vastu.

«Ole sada aastat terve, Jevstratõtš,» lausus Turka ja tühjendas   ahnelt viinaklaasi.

«Juba ammu pole ma enam siin olnud . . .» vastas Kiškin mõtlikult, silmitsedes punapõselist kõrtsimüüjat. «Kuidas äri läheb, Frol?»

«Meil, Andron Jevstratõtš, pole siin viinaga palju peale hakata. Kes siin joomas ongi. .. Vaat, kui veed lahti pääsevad, siis hakkame ka meie kosuma. Paljalt inimeselt pole nagu pühakultki midagi võtta.»

«Anna meile midagi hamba alla...»

Taibuka inimesena tõi Frol suupiste ia tõmbus ise leti teise otsa iuurde: ta sai aru, et Kiškinil on tarvis Turkaga millegi üle läbi rääkida.

20

«Tead mis, sõber,» alustas Kiškin, pannes käe Turka õlale, «kes on veel elus nendest Fotjanka vanameestest, kes kroonu ajal töötasid? . . . Tähendab, kohe pärast vabakslaskmist?»

«Mõni ikka on elus, kuidas muidu ...» katsus Turka meelde tuletada. «Paljud on juba surnud, kuid on ka neid, kes elavad.»

«Mulle on tarvis peaasjalikult steigereid ja ka neid, kes olid valvuriteks.»

«On ka sihukesi! Nikifor Lužonõi, Pjotr Vassiljitš, Goloveška, siis Lutšon, Lekandra . . .»

«Vaat kui tore!» rõõmustas Kiškin. «Mul oleks tarvis kõigi nendega läbi rääkida.»

«Ka seda võib... Aga misjaoks sul seda tarvis on, Andron Jevstratõtš?»

«On asja . . . Sinust hakkangi esimesena pihta. Kui sind näiteks hakatakse üle kuulama, kas siis räägid kõik, kuidas töötasid?»

«Mis asjast siis rääkima peab?»

«No seda, mida kohtu-uurija küsib . . .. » Turka krõbe käsi, mis liikus täisvalatud klaasi poole, jäi nagu rabatult seisma. Ainuüksi sõna «kohtu-uurija» ajas talle hirmu peale.

«Miks sa kartma lõid?» naeris Kiškin. «Ega ma sind ju kohtu alla anna, ainult tunnistajaks ... »

«Aga kui kohtu-uurija sunnib näiteks paberile alla kirjutama? Ei, Andron Jevstratõtš, sa oled midagi halba välja mõelnud . . . Mind oleks keegi nagu jalust rabanud.»

«Ah sa lollpea! Aruta nüüd sinuga sedasi.. .»

Kuidas Kiškin ka ei katsunud, ei saavutanud ta midagi: Turka oli nagu kangestunud ia raputas ainult eitavalt pead. Kullakaevanduse allakäinud elanikkonnas oli säilinud mingi orgaaniline hirm igasuguse vorminööbi ees: see oli veel «kroonu ajast» järelejäänud raske pärand.

#Ei, sinuga nähtavasti kokkuleppele ei saa!» otsustas tusaseks muutunud Kiškin.

«Sa kõnele parem Pjotr Vassiljevitšiga. Tema on meil kiriaoskaia. Mis meie, me oleme harimatud inimesed, kardame iga kändu ...»

21

Kõrtsist läks Kiškin Pjotr Vassiljevitši poole, kes täna juhtus kodus olema. See oli kõhn, ühest silmast pime mees. Koosolekutel oli ta esimene kisakõri. Fot-jankas oli tema maja kõige

parem, ainuke uus maja ja isegi uute väravatega. Ta võttis külalise vastu nagu kord ja kohus ning aina silmitses teda oma terveksjäänud silmaga. Kui Kiškin oli ära seletanud, mida ta vajas, taipas Pjotr Vassiljevitš kohe, milles asi seisab.

«Ole lahke, kas või kohe lähen kohtu-uurija juurde'» kordas ta hoogsalt. «Tunnistan kõik, kuidas lood olid . . . Kõik teised tunnistavad samuti. Ma ju taipan, milleks sul seda tarvis läheb ... Oh, taipan' ... »

«Kui taipad, siis vaiki. See vaevab mu südant. . . Oh, kuidas vaevab'»

«Tahad oma viha välja valada, Andron Jevstratõtš?»

«See on, kuidas jumal annab: kas saan sületäie heina või viglaga keresse.»

Pjotr Vassiljevitš jäi iseendale lõpuni truuks ega usutlenud Kiškinit just eriti: tema koorem — tema ka vedagu. Et taibuka mehe poolehoidu võita, jutustas Kiškin talle uudise Kedrovskaja langi kohta. See teade sundis Pjotr Vassiljevitši risti ette lööma.

«On see tõesti õige, mu kallike? Kas on? Ah, mu jumal... iah, kui ometi lastaks kord vabamalt hingata, sest see meie kompanii on ju päris haud. Läheme siin kõik elusalt hauda . .. Ah, mu sõber, kui hea sõna sa ütlesid' Ütled, et oled ise paberitki lugenud? Kas oli ikka päris õige paber? Kulliga? . . .»

«Õigemat enam ei olegi...»

«Ja mis nüüd kõik tuleb? Nagu koletu suur tulekahju . . . Tõsi, ütlen ma sulle . . . Rahvas on kompanii all ära vaevatud, siin aga võta ja tööta kus tahad.»

«Ainult pea meeles: saladus.»

«Mis mina . . . ma olen nagu seina sisse löödud nael. Näe, missugune inimene ma olen. Kuid mis puutub kroonu töödesse, Andron Jevstratõtš, siis ole mureta: vii kas või ministri enda juurde, — näitame kõik, nagu peopesal. See on juba kindel. . . Mina ei kõnele kaksipidi. Ja teised saan ka nõusse .. . Teadagi, rahvas on rumal, kardab kõike ega saa ise oma kasust aru, aga mina ässitan nad kõik üles: nii Lužonõi kui ka Lutšoki

22

ja Turka. Ah, missuguse sõna sa ütlesid. Vaat kui meie va madu Rodion teada saab, siis ronib kas või seina mööda üles.»

«Ta ju teab juba' Ma käisin mööda minnes tema juures.»

«Noh, ja mis ta tegi? Laks vist küll näost valgeks? Eks ole? See on talle ju lausa surmaks. Justkui mõni ketikoer: ei lase õue ega õuest välja. Ei meeldinud talle vist? Eks? . . . Memmekese kaudu on teine mulle veel sugulane, ·— noh, aga mulle see ei loe. See on ainult memme asi: ta sõbrustab temaga. He-he .. . Ah, mu kallike, Andron Jevstratõtš. Ütlen sulle otsekoheselt: teist korda kingid Fotjankale pühapäeva: esimest korda siis, kui avastasid kullapahtla, ja nüüd — kuldasid oma sõnumiga üle.»

Nad lahkusid suurte sõpradena. Pjotr Vassiljevitš hüppas kallist külalist tänavale saatma ja seisis kaua värava taga, — seisis ja lõi rõõmust haaratuna ristimärki ette. Ja mis siis, tõepoolest, küllalt on see Fot-janka igasugust häda ja viletsust pidanud vastu võtma: oleks aeg puhata. Mida juba kroonu töö üksi vääris, kuid siis istus kaela veel kompanii ja mattis kõigil hinge kinni. Rahval on lõplikult jalad alt löödud. . .

Kiškin omakbrda läks kodu poole samuti rõõmsana ja õnnelikuna, ehkki tema elas läbi hoopis teist laadi tundeid.

III

Baltšugovka jõgi jagas Baltšugovka vabriku kahte ebaühtlasse ossa — parempoolsel kaldal asuvaks Nagor-najaks ja vasempoolsel olevaks Nizmennaja-Nizõks. Vabriku nimi oli säilinud igivanast ajast peale, mil Nagornajas asus kroonu viinavabrik, kus kõik töö tegid sunnitöölised. Hiljem, kui avastati kuld, ehitati Baltšu-gqvkale tamm ette ja tammi juurde nn. kullapesemise veski, mis aja jooksul muutus vabrikuks. Teine kulla-pesemise veski oli

ehitatud Fotjankasse, — kohta, kuhu asustati aja äraistunud sunnitöölisi. Asula ise kandis sellepärast kaua aega Fotjanka veski nime.

Baltšugovka vabriku Nagornaja poolne osa oli tõeline sunnitööliste pesa ja hoidus alati eemale Nizõst, kuhu pärast kulla avastamist paigutati tööle kolme aastakäigu nekrutid. Nii kullakaevamise tööd kui ka sunnitööliste abil viinapõletamine toimus sõjaväelises korras, — aastate väljateenimisega, kepihirmuga ja sol-datidrilliga. Kogu mäeasjandus oli siis sõjaväelisel alusel. Nagornajasse asunud sunni töölised, kes siia olid kokku aetud pärisorjusliku Venemaa igast otsast, võõrastasid kaua «nekruteid», kes olid värvatud kolmest Uraali kubermangust. See vaen säilis peamiselt hüüdnimedes: Nagornaja «varnakid» ja Nizõ «strogalid» ning «švalid» '. Endistest aegadest jäid vana sunnitöövangla kohale veel «viinaõu», kus enne oli vabrik, kivist sunnitöövangla varemed, «viinakontor» ja kivist kirik, mille sunnitöölised olid Rastrelli stiilis ehitanud. Selle kiriku üle olid Nagornaja elanikud eriti uhked, sest et Nizõs oma kirikut ei olnud ja «švalid» pidid Nagornajas palvetamas käima. Baltšugovka vabrikus arvati olevat üle kümne tuhande inimese.

Zõkovi maja asus kiriku lähedal. See oli suur puust tare hobusepeakujulise kõrge puunikerdusega katuseharjal, kolme väikese aknaga, milleni maast käega ei ulatanud, ja väravatega, mida ehtis vanaaegne telkkatus veidralt keerukate puunikerdustega. See tare oli ehitatud vene moodi, sest ka vana Zõkov ise oli Venemaalt tulnud. Kunas ja mille eest ta sunnitööle oli sattunud, seda ei teadnud keegi, ja vanamees ise, nagu teisedki sunnitöölistest vanamehed, ei armastanud minevikust rääkida. Baltšugovka vabrikusse oligi neid jäänud kõi-gest paarkümmend inimest ja Fotjankasse umbes niisama palju. Hulga elujõulisemad olid naissunnitöölised, keda Nagornajas loendati poolesaja ümber, — nad kõik olid muidugi juba vanaeided ja viimane kui üks perekonnainimesed. Meestel oli sunnitöövanglat raskem taluda; pealegi sattusid nad sinna harva noorelt, naised aga olid peaasjalikult noored. Zõkovi esimene naine oli samuti olnud sunnitööline. Ta suri varakult, jättes maha poja Jakovi, kes nüüd oli ka juba ligi

Š v a 1 — sõimusõna Siberi kullakaevandustes. Toim.

kuuekümneaastane. Oma tare ehitas Zõkov üles esimese naise ajal, keda ta mälestas erilise austusega.

Teine naine oli võetud oma kandist, Nagornajast; see oli juba naissunnitöölise tütar. Zõkov oli temast paarkümmend aastat vanem, ent naisest olid järel vaid riismed, kuna Zõkov ise oli ikka veel täismees. Seda eist naist vanamees millegipärast eriti ei armastanud ja meenutas igal parajal juhul esimest: «see oli veel Marfa Timofejevna ajal», või «kadunud Marfa Timo-fejevna armastas väga tellitud pannkooke.» Teine naine, Ustinja Markovna, solvus algul nende meeldetuletuste pärast kangesti ja sähvas ükskord mehele:

«Kas sinu Marfa Timofejevna sulle ei jutustanud, kuidas teda vangla hoonest «viinakontorisse» ülevaataja Anton Lazarõtši juurde viidi?»

Zõkov muutus surnukahvatuks, hakkas värisema ja oleks naise peaaegu maha löönud, — ja olekski ära tapnud, kui teda poleks takistatud. Seda ei võinud ta Ustinja Markovnale kunagi andestada ja käitus temaga üsna karmilt. Suhted naise sugulastega olid samuti pingul, — ja Zõkov tegi erandi ainult ämma jaoks, kelles ta nähtavasti austas oma naise sunnitööaegset sõbratari. Nacm me juba märkisime, oli vanamees harva kodus. Ta tuli koju laupäeva õhtul, kui kõik tööd seisma jäid ja oli tarvis sauna minna, ööl vastu pühapäeva ööbis ta kodus, kuid läks pühapäeva õhtul iälle oma töökohale, sest esmaspäeva hommik oli talle kõige palavam aeg: tuli kogu töö terveks nädalaks käima panna, ja mitte kõik töölised ei ilmunud tööle, pühitsedes «nisi-kest pühapäeva», nagu kullakaevanduses esmaspäeva nimetati.

Zõkovi majas oli laupäeva õhtu alati kõige raskemaks ootamisajaks. Kogu perekond võttis end kokku, ja perekond ei olnud just väike: poeg Jakov naise ja lastega, kaks vallalist tütart ja koduväiks tulnud väimees. Vanamees ise elas eesmises tares, mis oli sisustatud teatava mugavusega: põrandal olid kodukootud räbalavaibad, seintel odav tapeet, vene ahiu ette oli riputatud sitsist eesriie, ühe seina juures seisis siinsamas Baltšugovkas tehtud kasepuust diivan samasuguste toolidega ja seintel rippusid odavad pildid. Nurgas

25

asetses salapärane puust kapp, mis oli alati lukustatud. Kogu perekond ja kõik naabrid olid sügavasti veendunud, et see kapp sisaldab loendamatuid aardeid, sest Rodion Potapõtš «pidas steigeri ametit ligikaudu nelikümmend aastat», ning teised kogusid sellistel kohtadel varanduse kahe-kolme aastaga.

Perekonna peamisteks vastutavateks isikuteks olid Ustinja Markovna ja vanem poeg Jakov. Juba välis-trepi astmeid Didi üles tulles küsis Zõkov tavaliselt:

«Kus on väike?»

Jakov Rodionõtš jõudis selle hüüdnimega juba halliks ia paljapäiseks minna ning lapselapsi saada. Kogu vabrik hüüdis teda Jaša Väikeseks. Ta oli vagune inimene ja ühtlasi kangekaelne nagu kumm. Tema naine oli juba ammu surnud, jättes järele tüdrukukese Nataša ja poisikese Petja. Jaša Väike ei võinud kodus isegi oma lapsi käskida ega keelata, sest kõik olenes vanaisast, vanaisa aga suhtus pojasse kahtlustavalt nagu Ustinja Markovnassegi. Rodion Potapõtš armastas kogu perekonnast ainult noorimat tütart Fedosjat, kes oli juba ligi kahekümnene, mida baltšugovka viisi järgi loeti tüdruku vanaduse piiriks: kui saab kakskümmend aastat täis, siis on juba vanatüdruk. Esimese tütre Marjaga, kes oli Fedosjast viis aastat vanem, juhtuski nii: kuni kahekümne aastani käisid kosilased ühtesoodu, ent Rodion Potapõtš aina praakis neid, — ei ole see hea, ei ole teine hea, kolmas on päris halb. Marja ise luges end juba põliste vanatüdrukute hulka.

Oli veel üks, kõige vanem tütar Tatjana, keda ei võetud arvesse, sest ta jooksis kodunt ära ja läks mehele, — Nizõ strogalile, kelle nimi oli Mõlnikov. See oli täieline mesalliance, seisusevastane abielu, mis lülitas isemeelse tütre perekonnast jäädavalt välja. Nüüd oli möödunud juba tervelt kakskümmend aastat, kuid Rodion Potapõtš polnud teda veel kordagi meelde tuletanud ja tema juuresolekul ei tohtinud keegi majas Tatjanast sõnakestki piuksatada. Kangekaelse tütre pärast valutas ainult ema süda. Ustinja Markovna külastas Tat-janat paar korda aastas mehe teadmata rangeima saladuskatte all, kuid see oli temale endalegi piinaks, sest sõnakuulmatul tütrel läks halvasti — talle sattus

26

«kuraasikas» mees, kes joobnuna oli hoopis riiukukk, joomisele aga kaldus ta ikka rohkem ja rohkem. Tatjanal sündis peaaegu igal aastal laps, kuid tema õnneks lapsed enamasti surid ja ellu jäi neist ainult kuus, kusjuures vanem tütar Oksja oli juba ammu p ruudi -eas. Purjus olles ei jätnud Mõlnikov kasutamata juhust, et kiusata «kallist äiapapakest» ja tegi süstemaatiliselt, korda kümme aastas, Rodion Potapõtšile skandaali. Majja võetud väimees Prokopi oli rahulik ja töökas mees, kes oskas äia majas jääda täiesti tähelepandamatuks. Teda sidus kiiresti juurdekasvav perekond — lapsi oü juba kolm. Prokopi töötas kullapesemise vabrikus järelpuhastajana ja sai kõigest kaksteist rubla palka. Rodion Potapõtš, tegi millegipärast näo, et ta ei märka seda alandlikku väimeest üldse, ja too omakorda katsus igati hoiduda vanamehe silma alla sattumast. Tegelikult litsus aga kogu Rodion Potapõtši perekond end kokku ainult tagumisse tarre, mis sarnanes suure sipelgapesaga. Naissoo ülekaal andis perekonnale isesuguse ilme: õed tülitsesid üksteisega alalõpmata ja Ustinja Markovna lepitas neid ühtesoodu, kurtis oma õnnetu saatuse üle ning äärmisel juhul ähvardas, et kaebab .«temale endale». Olgugi et asi niikaugele ei läinud, oli ähvardusel soovitud mõju. Oma elu suurimaks õnnetuseks pidas Ustinja Markovna seda, et tal sündisid ainult tüdrukud ja ei ühtki

poega. Sellega seletas ta ka mehe sallimatust. Näe, «varnatška» Marfa Timofejevna sünnitas üheainsa, kuid see oli poeg...

Viimasel nädalal juhtus Zõkovi perekonnas sündmus, mis muutis laupäeva saatuslikuks päevaks. Asi oli selles, et armastatud tütar Fedosja jooksis kodunt ära, nagu tegi seda omal ajal Tatjana, ainult selle vahega, et Tatjana laulatati, Fedosja aga läks vanausuliste perekonda vabaabiellu. Umbes kuue versta kaugusel Balt-šugovka vabrikust asus üsna suur järv Taibola, ja selle kaldal vanausuliste küla, mis kandis järvega ühist nime. Kuigi Baltšugovka ja Taibola rahva vahel valitses sõbralik vahekord, ei astutud siiski lähemaisse suhetesse ja abiellumise juhtumeid võis sõrmedel üles lugeda. Taibola inimeste silmapaistvaks erinevuseks oli veel

27

see, et kuldasisaldavas piirkonnas elades ei tegelnud nad sugugi kullaga. Viimasega oli vanausulistel orgaaniliselt seotud mõiste sunnitööst, nekrutiks võtmisest ja üldse orjusest.

Fedosja läks võrdlemisi jõukasse perekonda; kuid peale omavoli oli siin veel tegemist kõrvalekaldumisega vanausku, sest abielu oli laulatamata. Sellest kõigest oli Ustinja Markovna nii rabatud, et ei teatanud midagi mehele Fotiankal, vaid kavatses Fedosja koduste abinõudega tagasi tuua, et vältida liigset avalikku lärmi ja et vanameest mitte sootuks ära pahandada. Ustinja Markovna läks ise Taibolasse, kuid hoolimata tema pisaratest ja isegi ähvardustest ei lastud teda tütre juurde.

Ustinja Markovna oli sellest nagu põrunud. Ta kõndis majas ringi ning kordas aina:

«Ah, tuleb isa kullakaevandusest tagasi, võtab mul pea otsast! .. . Lööb kõik pihuks ja põrmuks .. . Oi, mu surmatunnike on käes! ...»

Ka teised olid pea kaotanud. Asi oli äärmiselt halb eriti seepärast, et vanamehele õigel ajal ei teatatud. Laupäev aga lähenes kiiresti... Reedel toimus erakorraline perekondlik nõupidamine. Sel puhul ei läinud väimees Prokopi töölegi.

«Miks sa, emake, nii rängasti ahastad,» trööstis abielus tütar Anna. «Me sinuga oleme naised, mis see naiste asi on? Paljuks sa naiselt saad nõuda? Vastutagu mehed... »

«Vaata ninatarka!» sõimas Jaša. «Tüdrukute järele peavad valvama naised, et kõik korras oleks .. . Ön ju nii, Prokopi?»

Tavaliselt Prokopi enamasti vaikis. Temaga oli kuidagi alati nii, et jaa ja ei. Selline käitumine ajas Jaša marru. Tõepoolest, miks siis tema peab iga asja eest üksinda rabelema ja vastutama, Prokopi paneb aga kohe põõsastesse peitu, kui midagi lahti on. Ta võttis väimehe erilise hooga käsile.

«Niisugused te, väimehed, olete kõik!» sõimas Jaša. «Teie pärast olgu majas kas või veeuputus, kui aga teid endid keegi ei puuduta.»

«Mina, miks siis mind?» imestas Prokopi. «Minu osa

28

siin majas on kõige väiksem. Õnn veel, et Rodion Potapõtš mind siin peab. Sina, Jakov Rodionõtš, oled poeg, sulle on see asi palju lähemal. . . Muidugi, mitte igaüks ei lähe Rodion Potapõtšile ligi, kui ta on vihane ... »

See oli kaval võte tasase väimehe poolt, kes tundis Jaša kõige nõrgemat kohta. Viimane sai muidugi kohe vihaseks, sõimas kõik läbi ja teatas üsna avameelselt:

«Te kõik olete lollid, vaat mis!,. . Küllap tõmbaksite saba jalge vahele, aga näe, mina ei karda isakest põrmugi .. . Juuksekarva võrdki ei karda, võtan kõik enda peale. Ja Fedosjast tuleb kah aru saada: üks peigmees ei kõlba, teine peigmees ei kõlba, — noh ja tüdruk ei kannatanud enam välja. Peab inimese moodi arutama ... Näe, Marja jäi isa pärast vanatüdrukuks ja Fenja võttiski sellest õppust: elav inimene mõtleb elulistest asjadest. Just nii ma isale seletangi. . . Mis mul, ma ei karda teda küünevõrdki... »

«Sõidaksid kõigepealt veel kord Taibolasse,» soovitas Ustinja Markovna kõhklevalt. «Võib-olla saad teda mõjutada. .. Fenja ei ole sulle ju võõras: isa järgi ikka lihane õde.»

«Ka Taibolasse sõidan!» ägestus Jaša kätega vehkides. «Ma nendele vanausulistele veel hirmu nahka ajan . . . «Andke Fedosja tagasi!» Ja loril lõpp . . . Minu käest, vennike, juba ei pääse.»

Uljust teeselnud Jaša jahtus õhtu poole tublisti ja sügas ainult kukalt. Ta käis kõrtsis, kolas rahva hulgas ja tuli koju alles õhtusöögiks. Vahvusest oli väga vähe järele jäänud, öösel magas ta halvasti ja ärkas juba varavalgega. Ustinja Markovna, kes tavaliselt tõusis majas enne teisi, nägi, kuidas Jaša lööb kartma. Saatuslik päev oli algamas. Ustinja Markovna ei rääkinud midagi, ainult ohkas. Joonud teed, ütles Jaša:

«Noh, emake Ustinja Markovna, õnnista .. . Praegu sõidan Taibolasse Fenjat päästma.»

«Aidaku sind jumal, Jaša . . . Pea meeles, isa tuleb koju kohe pärast vilet.»

Kriitilistel minutitel võttis Jaša kõige pidulikuma 'Ime, ent nüüd oli ülesande raskus seotud veel omaenda julgeoleku küsimusega. Seda kõike silmas pidades saduldas Jaša hobuse ja sõitis vägiteole ratsa. Ustinja

Markovna ruttas välja värava taha ja saatis talle oma õnnistused teele järele.

Tee Taibolasse läks Nizõst läbi, nii et Jašal tuli Mõlnikovi hurtsikust, mis seisis trakti ääres, mööda sõita. Traktiks nimetati linna viivat teed. Oli alles varajane hommik, kuid Mõlnikov seisis väraval ja vaatas, kuidas Jaša läheneb. See oli sassis juustega, punase salkus habemetutsakaga ja kuidagi mürgiste silmadega keskmist kasvu mees. Jašale ei meeldinud kohata õemeest, kes teda tavaliselt naeruvääristas, kuid nüüd oli piinlik mööda sõita.

«Kuhu sa nii vara rühid, kallis naiseveli?» küsis Mõlnikov teretades.

Kössivaiunud hurtsiku aknas vilksatas Tatjana kurnatud nägu ja seejärel ilmusid nähtavale laste pead.

«Niisama . .. tarvis sõita linna asju õiendama,» valetas Jaša, kuid nii kohmakalt, et sattus ise segadusse.

«Nonoh, ära luiska, kui ei oska'» katkestas teda Mõlnikov. «Vist sõidad külla jumalast antud väimehele? . . . He-he . .. Eh, söögu teid susi: soetasite ka väimehe. Ainult suguseltsi häbistate . . . Kuidas siis nüüd kallis äianapake kargab?»

«Ära räägigi. Lausa häda ... Me ei tea, kuidas talle seda öeldagi, ja täna õhtuks tuleb ta koju. Emake juba käis Taibolas, kuid tuli' tühjalt tagasi. Nüüd läkitas mind .. . Võib-olla toon ise Fenja tagasi.»

«Oh-hoo' .. . Otsi lolle' . . . Tüdruk kui moon, nii lihtsalt vanausulised teda küll ära ei lase. Ja sellest asjast sinu pea ei jõuagi jagu saada . . . jah. Näe, mul endal kasvab igivana puu Oksja, kopu hingega annaks ta kuskile asjaks ära, kuid keegi ei võta. Teie aga nutate see-pärast, et Fenja korraldas elujärje oma mõistusega . . .»

«Sellest poleks vast veel suurt häda, et ära jooksis, Tarass Matveitš, kuid nende usk on ju vanaaegne.»

Mõlnikov mõtiskles viivu, sügas kukalt ja lausus siis:

«Seda ütlesid sa õieti, Jaša . .. Meie Fenja ei ole nüüd ei naine ega tüdruk ega ka soldati naine .. . Ah, susi söögu neid keržakke [1] . . . Tead mis, Jaša, sa nihuta ennast natuke sadulas... »

1 Sõimusõna vanausuliste kohta. Tõlk.

Kutset ootamata nihutas Mõlnikov ise Jaša koos sadulaga hobuse laka poole, võttis hoogu, viskus kõhuli obuse laudjale ja seadis end Jaša selja taha istuma. «Kuhu siis sina?» imestas Jaša.

«Kuidas kuhu? Sõidame Taibolasse . . . Sina ju üksinda toime ei tule, aga mina, vennas, kisun kas või kurgust välja. Hei, Oksja, too mu müts.»

Selle hüüde peale ilmus keskmist kasvu, suurte põsenukkidega rõugearmiline tüdruk. See oligi Oksja. Ta vaatas kuidagi altkulmu Jaša otsa ja ulatas isale mütsi.

«Noh, sina puupakk, vaata sa mul'» ähvardas teda isa. «Et töö oleks õhtuks valmis ... »

Oksja ainult naeratas laialt, näidates kaht rida valgeid hambaid. Sõitnud paarkümmend sammu, vaatas armastaja isa veel tagasi, näitas Oks j ale rusikat ja lausus:

«Sünnib ka selline puupakk. . . mh?»

IV

Taibolani arvati olevat versta viis ning tee kulges kogu aeg läbi saja-aastase männimetsa, mis siin oli säilinud veel «kroonu sunnitöö ajast», nagu väljendas Mõl-nikov, sest et kullakaevandused laiusid Baltšugovka vabrikust teisel pool. Liiklemine teel oli elav, sest siit-kaudu käidi ja sõideti vahetpidamata linna ja sealt tagasi, eriti nüüd, kus talvetee oli lõpukorral ja linna poole venisid lõpmatud veovoorid küttepuudega, heintega ja igasuguse muu maakaubaga. Mõlnikov tundis peaaegu kõiki vastutulijaid ega jätnud kasutamata juhust nalja heita.

«Noh, Jašenka, küll me teeme keržakkidele säru, nii et pisarad voolavad,» kordas ta kiitlevalt, nihutades end hobuse seljal rahutult sinna-tänna. «Kõik nende vanausu pöörame pea peale .. . Austame nii, et paremini ei saagi' Hea, Jaša, et sa minu otsa sattusid, muidu poleks sa üksi toime tulnud... Ee, vaata: see ju meie Siška, vantsib jala linna. Tema neh' . . .»

Nad jõudsid teel sammuvale Kiškinile järele Taibola lähedal, kus männimets nagu nihkus kahele poole,

31

võimaldades avara vaate järvele. Kiškin peatus ja ootas ratsa sõitvaid sugulasi järele.

«Tervist Andron Jevstratõtšile!» hõikas Mõlnikov juba eemalt oma mütsi vibutades. «Vaata, kuidas Tarass Mõlnikov äia hobusel ratsutab ... »

«Kas lähete pulma?» naljatas Kiškin irvitades. Tä juba teadis Fenja ärajooksmisest.

«Mitte pulm, vaid meie kohutav õnnetus, Andron Jevstratõtš,» kaebas Jaša pead raputades. «Isa tuleb täna õhtul Fotjankast koju ja teeb meile kõigile tuupi...»

«Jumal on armuline, Jaša,» trööstis Kiškin. «Nende tütarlaste seisukord on juba nii: sööda tüdrukut kui palju tahad, aga ikka on võõras . . . Teate mis, sõbrad, mul on tarvis teiega tähtsa asja pärast salaja läbi rääkida. Minagi lähen Taibolasse, tagasiteel aga pööran ka sinu poole sisse, Tarass.»

«Palume väga, Andron Jevstratõtš .. . Kas sa- mitte Pronkini tipu pärast ei askelda?»

«Sa laiuta veel rohkem oma lõugu, Tarass!» salvas Kiškin. «Pronkini tipust on oma jutt... Ah, sa lehmakrapp . . . Sinuga pole mõtet õiendada ... »

«Varu ainult raha, Andron Jevstratõtš, küll ma sulle juba rikkuse sokutan,» kiitles Mõlnikov. «Tunamullu tuhnisin ringi, korjasin Kedrovskaja langis käbisid ja sattusin siis ka Pronkini tipule .. . On aga kohake!»

Otse Taibolasse sissesõidu juures, teest vasakul, paistis endine vanausuliste kalmistu nagu roheline müts. Tee hargnes siin kaheks: traktist eraldus vasakule kitsas rada, mida mööda Jaša pidigi sõitma. Teelahkmel jätsid nad Kiškiniga jumalaga ja Mõlnikov sõnas talle põlglikult järele:

«Käbi ta ongi: pole nukka, kust saaks kinni hakata. Ühe sõnaga, vahib kahele poole. Säh sulle, tahab kulda. Ha-ha . . . Juba ma temale ütlen, kus see peidus on. Aga mul on koht... Oi, Jaša, missugune paik! . .. Vaata, kas see pole kõrtsmik Jermoška, kes seal oma ratsuga kihutab? Tema . . . Osavalt. Ruttab varastatud kullaga linna ...»

Vanausuliste asula algas kohe kalmistu tagant. Kolmas maja kuulus köösneritele Kožinitele. Põlismetsa

tugevatest palkidest ehitatud vana kõrge maja taga asuv juurviljaaed ulatus järveni. Otse järve kaldal seisis ka köösneri töökoda — madal kivist hoone, mis levitas paha lehka üle kogu kvartali. Järve kaldast oli umbes viis versta vanausuliste asula hoonete all. Just asula keskkohas olid kaks tühja platsi, kus ilutsesid kaks suurt vanausuliste kloosterasulat, meeste ja naiste jaoks, mis olid ehitatud käesoleva sajandi kolmekümnendatel aastatel. Suvel oli vaade kalmistu juurest järvele väga ilus ja taibolalased ei võinud midagi paremat kujutledagi.

«Lase ette!» hüüdis Mõlnikov, kui nad jõudsid Kožinite tarega ühele joonele. «Kallid külalised saabusid.»

Kožinite värav oli vanausuliste kombe järgi alati riivis ja külalised pidid koputama aknale. Ilmus nähtavale vanaeide karm nägu.

«Lendas tulilind, pillas maha kuldsule ja meie sõitsime jälgi mööda sinu juurde, vanaema Maremjana,» alustas Mõlnikov juttu, kui suitsuauk oli avanenud.

«Astuge sisse, olge meie külalised,» kutsus vanaeit, tõmmates õuevärava riivi külge seotud nöörist. «Kui tulete heaga, siis palume väga . . .»

Õu oli sillutatud ja siin valitses niisugune puhtus, mida ei näe õigeusulistel tareski. Vaikides sidus Jaša hobuse tulba külge, kohendas kasukat ja läks trepile. Mõlnikov oli juba tares. Harjumuse kohaselt tahtis Jaša eesmises nurgas rippuva pühakuju suunas risti-tähte ette lüüa, kuid Maremjana peatas teda.

«Palveta oma kodus, kallis inimene, meie pühakujud jäta . . . Istuge, kallid külalised.»

Kamber oli linna moodi tapeeditud; põrandal asetsesid kõikjal põrandariided; vene ahi oli varjatud sitsist eesriidega. Aknad ja uksed olid värvitud ja lavatsite asemel seisid toolid. Eesmisest kambrist viis väike uks tillukese sooja koridori kaudu tagakambrisse.

«Noh, hakka pihta, miks sa vaikid nagu nui?» müksas Mõlnikov Jašat. «Sõitsime ju asja pärast. . .»

Jaša pilutas silmi, silus oma paljast pealage ega julgenud keset tuba seisvale vanaeidele pilkugi tõsta.

«Meil oleks vaja õekest Fedosja Rodionovnat

33

näha ... » lausus lõpuks Jaša, tundes, kuidas ta higiseks muutub.

«Me pole ju võõrad, vanaemake Maremjana,» lisas Mõlnikov.

«Mis otstarbeks teil teda tarvis on?» vastas vanaeit.

Ta oli riietatud vanaaegselt, — indigosinisesse põik-siilulisse sarafani ja valgesse linasesse särki. Tumedavärviline vanainimese rätik kattis tema pead.

«Meie sõitsime siia heaga, vanaema Maremjana,» vastas Mõlnikov käega vehkides. «Ühe sõnaga, sugulased .. . Ega me õekest Fedosja Rodionovnat ära ei söö.»

«Olgu siis, kui heaga,» nõustus vanaeit ja väljus väikese ukse kaudu.

«Emakaru...» lausus Mõlnikov, andes silmadega -märku ukse poole, mille kaudu eit väljus. «Oota, ma hakkan temaga kõnelema nagu kord ja kohus . . . Kütan sauna nii palavaks, et aitab.»

Sisse tuli Fenja, pikk ja sale tüdruk, kes häbenes nüüd oma naise moodi seotud punasest kumatšist1 pearätti. Ta oli nende päevade jooksul märgatavalt kõhnemaks jäänud ja vaatas kartlikult venna ja õemehe otsa oma suurte hallide silmadega, mida piirasid väga pikad ripsmed.

«Tere, vennake Jakov Rodionõtš,» ütles ta alandliku tooniga, ja kummardas. «Tervist ka teile, Tarass Mat-veitš . . .»

«Näed sa, Fenja,» alustas Jaša, «täna tuleb isa Fot-jankast koju ja me kõik saame sinu pärast kõvasti võtta . . . Näe, missugune paha lugu, kulla õeke. Memmel jooksevad pisarad ojana . . . Käskis sind tervitada.»

«Äiapapa Rodion Potapõtš on ju äkiline,» lisas Mõlnikov. «Teeb säärase otsuse, et. . .»

«Mis siis mina saan parata, veli Jakov Rodionõtš . . .» sosistas Fenja pisarsilmil. «See on üksi minu süü ja kõigile näha, kuid seal las juba otsustab taadike... Minu eest vastutab mees, Akinfi Nazarõtš. Emast on mul surmani kahju ... »

Ta hakkas nuuksuma ja surus käed silmile. Ukse

1 Kumatš — teatav helepunane puuvillriie. Toim.

tagant koridorist kuuldus ettevaatlikku sosistamist ja seejärel ilmus Akinfi Nazarõtš ise, linna moodi riietatud tüse ilus mees; seljas kalevist pintsak ja püksisääred saabaste peal.

«Teate mis, härrased,» hakkas ta rääkima, peitnud nooriku oma selja taha. «Niisugune õiendamine pole naiste asi... Fedosja Rodionovnal on mees ja see ka vastutab, öelge sedasama isakesele Rodion Pota-põtšile... Meie vastutuse eest peitu ei poe. Meie patt...»

«Sa iAatsu temaga kõnelda, äiaga nimelt, sa tuisupea,» tähendas Mõlnikov ja hakkas naerma. «Ta alles näitab sulle ...»

«Kõneleme ja kuidas veel kõneleme,» vastas Akinfi Nazarõtš kindlalt. «Fedosja Rodionovna ei ole esimene ega ka viimane.»

«Ega ärajooksmisest polegi, Akinfi Nazarõtš,» segas end Jaša vahele, «seda tuleb elus ette ... Aga kuidas on usuga? Taat ei kannata seda välja.»

«Milleks siin usust? Kõik palume ühte ja sedasama jumalat, kõik oleme patused ja jumala käes .. . Ja jällegi pole Fedosja Rodionovna esimene, kes on vanasse jumalausku astunud: Mjatelevitel on linnast õigeusu-line naine võetud, Nikonovidel teie oma baltšugovkalane . .. Või neid vähe on? . . . Aga muuseas, miks me siis nii kõneleme, justkui ringkonnakohtus . . . Memmeke, Fenja, muretsege suupistet ja sugulaste jaoks ka midagi soojemat. Au on alati parem kui autus . . . Kas pole õigus, Tarass?»

«Oled sa aga kaval, Akinfi Nazarõtš'» lausus Mõlni-kov õndsa imestusega. «Tabasid just kõige õrnemat kohta . . . Seitse häda, aga üks vastus. Kui ma oma Tatjana Rodion Potapõtši juurest ära mehkeldasin, siis oli ka pattu, kuid mina pidasin karmilt oma joont. Ei, vennas, pea! Ära puutu! . . .»

Suupiste ja napsid ilmusid nagu havi käsul: oli vodkat, nastoikat, tenerifi veini, hapukapsast, seeni ja kurke.

«Palun, härrased'» kutsus Akinfi Nazarõtš. «Kuiv lusikas kratsib suud... Maitseme enne üht, ja kui ei ole vastumeelne, siis ka teist.»

Jaša ohkas raskesti ja võttis esimese klaasikese, nagu müüks ta ennast. Eh, küll sa nüüd isa käest vatti saad .. . Noh, ükskõik: seitse häda — üks vastus . . . Fenjast on kahju ega ole ka pääsemist isa pikse eest. Prii kostitamise otsa sattunud Mõlnikov aga pidutses ... Ta armastas napsitada heas seltskonnas .. .

«Kus on siis vanaema Maremjana?» nõudis ta. «Tahan ilmtingimata temaga kokku juua, sest armastan .. . Fenja, tiri vanaema siia!»

Viisakuse pärast eit esmalt natuke vigurdas, kuid tuli siis välja ja puudutas isegi huultega mingisugust klaasi.

«Mis me nüüd tegema peame?» päris Jaša kolmanda klaasi järel. «Fenja saatis meid hukatusse.»

«Mis tulema peab, sellest ei pääse,» vastas Akinfi Nazarõtš lõbusalt. «Noh, vanamees teeb natuke aega kära, kuraasjtab ja see on kõik. Iga asja ei maksa tähele panna. Kas meie keržakineiud vähe õigeusulis-tele mehele jooksevad? Siin, vennas, ei saa jõuga midagi teha. Ei ole enam endine aeg, Jakov Rodionõtš. Otsustage ise ... »

«See on, muidugi,» nõustus juba purju jääv Jaša. «Ka mul endal kisub isaga viltu .. . Ta hoiab juba üleliia meie kompanii poole, mina aga vastupidi.. . Olen vanamehe jaoks enneaegne kuni vanaduseni... Mõnikord on koguni haavav.»

«Sa, Jaša, nõua varandusejaotust,» soovitas Mõlni-kov. «Jumalale tänu, on aeg oma mõistuse järgi elada... Mina oleksin juba ammu sülitanud: ise oma peremees: mina ei taha sellest midagi teada. Näe, mihuke on Tarass Mõlnikov!»

«Jäta jahvatamine!» manitses teda vana Maremjana. «Igal pool ei saa trotsi ja hundi kurjusega, rahuga ja heaga on vast parem. . . Kas mul pole õigus, lang, suur sugulane?»

«Mis lang ma olen, vanaema Maremjana, kui Rodion Potapõtš peab mind midagi kolmandat põlve sugulaseks. Aga minu pärast, jumal temaga . . . Mina temale pahasti ei ütleks. Juua võime me alati.. . Noh, Jaša, kellest pole kahju, need oleme meie.»

Iga uue klaasitäie järel muutusid külalised üha jutukamaks.

36

Jašal hakkasid silmad magusasti kinni vajuma ja ta enesetunne oli juba üpris hea.

«Noh, mis sellest, tulgu isa Fotjankast koju...» arutas ta, tehes vastava liigutuse. «Noh, tuleb koju, mina siis vastan talle kohe järsult: nii ja nii, olin Kožinite juures, nägin õde Fedosja Rodionovnat ja . . . igasugust muud ... Ja siis lõika mind kas või tükkideks . . .»

«Ta võtab naised käsile,» kõneles Mõlnikov naerda kokutades. «Küllap naised nüüd saavad .. . ah, kuidas saavad! Aga sina, Jaša, tule minu, Tarass Mõlnikovi poole ööbima. Keegi ei tohi sõrmegagi sind puudutada .. . Vaata, Jaša, mismoodi on selle asjaga!»

Kui külalised olid end küllalt täis võtnud, kihutas vanaema Maremjana nad ilma pikema arupidamiseta välja. «Mis siin ikka, istusite, jõite, aeg on lõpetada ja kodus kah oodatakse.» Jaša istus suure vaevaga sadulasse, ka Mõlnikov oli juba poole oma joobnud kehast hobuse laudjale vinnanud, kui pöördus, tõmbas Akinfi Nazarõtši kõrvale ja ütles salapäraselt:

«Küll ma juba kõik korda sean, kälimees . . . kõik! Minu käest, vennas, Rodion Potapõtš ei pääse . . . Ma tõmban ta liistule. Sa, Akinfi Nazarõtš, luba mulle kuidagi oma pargjtud nahake: sul on neid palju, ja mina teen sellest saapad. Minu Oksja meisterdab mul ju, oh kui osavasti...»

«Hea küll, hea küll. . .» oli «noor naisemees» nõus. «Kaks nahka kingin. Ise toon sulle.»

Külalised saadeti suure vaevaga minema. Fenja nuttis kibedasti. Mis seal küll sünnib, kui vali isa koju tuleb? . . . Need lakekrantsid ainult häbistavad teda . . . Ja miks nad siia üldse sõitsid, mõelda ainult: mõlemal ju lapse aru.

«Jäta juba muretsemine,» keelitles Akinfi Nazarõtš naist sõbralikult. «Moskva ei usu pisaraid. . . Head sugulased on heade jaoks, meie õnnega on juba kord nii.»

Jaša ja Mõlnikov sõitsid kodu poole kõige pühapäevasemas meeleolus ja, möödunud kalmistust, venitasid isegi laulda:

Kuidas kindral Siberis
stanovoid kord õpetas .. .

37

Maanteel sõitis neist jälle mööda Jermoška, kes oli linnast tagasi jõudnud. Temaga oli kaasas kullakaevanduse järelpesija Jerakov. Mõlemad olid natuke auru all.

«Oh, kaks tuvikest, kaks meigashalli tuvikest,» hüüdis Jermoška, jõudes ratsasõit jäte juurde. «Kust te tulete? ... Olete natuke pehmeks ligunenud ... »

«Ja sina oled kade?» urises Mõlnikov vastu. «Kõrtsi-punn ja muud midagi.»

Jermoškale meeldis, kui teda sõimati, ja et nalja saada, nähvas ta lõbusate sugulaste hobust piitsaga; need oleksid koos sadulaga peaaegu maha kukkunud. See väike vahejuhtum värskendas neid natuke ja nad hakkasid uuesti kõigest kõrist Siberi kindralit laulma. Jaša pea hakkas selginema alles Baltšugovka vabriku piirkonda jõudes: joobumus oli äkki nagu pühitud. Ta hakkas ikka sagedamini oma kukalt katsuma .. .

«Palju nüüd kell on?» päris ta.

«Kohe, vist juba kolm . . . Härrad ehk joovad nüüd juba teed. Kuule sina, sõber, sõidame kõigepealt minu juurde ja minu juurest. ·.. Tead, ma saadan sind. Kardad isa?»

«Teab teda .. . Peksab veel viimati läbi.»

«No-noh?   ...»

«Tõsijutt.»

Jašat valdas jälle niisugune argus, et ta hea meelega oli valmis oma vältimatut saatust kas või tunni võrragi edasi lükkama. Despoodist isa vastu oli temas säilinud mingisugune paaniline hirm. . . Näe, ongi juba Baltšugovka vabrik ja lai tänav, mille ääres seisis Tarassi kössivajunud hurtsik.

«Vaata, vaata, Jaša'» hüüdis Mõlnikov tema selja tagant välja vaadates. «Kes seal minu värava juures istub?»

«Justkui istuks jah keegi.»

«See on ju Siška .. . Tõsi jah! ... Et ta lõhki läheks.»

Tarassi maja värava juures istus tõepoolest Kiškin ja tema kõrval Oksja. Vanamees oli millegipärast naljata-mise tujus ja müksis üsna galantselt oma daami küünarnukiga. Oksja algul muigas, näidates kaht rida valgeid hambaid, ent pärast, kui Kiškin sattus küünarnukiga lubamatusse kohta, virutas talle tagantkätt ahvi-

38

kiirusel rusikaga vastu kõhtu. Vanamees karjatas sellest lahkusest ja haaras mõlema käega kõhust kinni, kuid naljahoogu sattunud Oksja andis talle veel võmmu kuklasse ja jooksis ära.

«Oh-oh-hoo'» naeris Mõlnikov laginal, jõudes sel traagilisel momendil oma kodukolde juurde. «Vaat kus Oksja: austas Andron Jevstratõtšit. . . Ilm läks enne tormi ilusaks! Ah, sa lita, Oksja, küll virutas osavasti ...»

V

«Tema enda» Fotjankalt kojutuleku ootamine oli Zõkovi maias kohutav. Ustinja Markovna tundis ainult, et temal jääb keel juba ette kangeks ja jalad nõtkuvad põlvist. Mida ütleb ta raevunud mehele, kui ise on püsti süüdlane, et ei valvanud tütart õigel ajal? Lootis tüdruku südametunnistusele . . . Vanapiiga Marja ja mehel olev Anna jäävad muidugi kõrvale. Vanaeidel oli viimane, kuigi nõrk lootus meeste, võõraspoja Jaša ja väimehe Prokopi peale. Ta vaatas ikka jälle aknast välja, kas Jaša ei tule juba. Väljas hakkaskі hämarduma, tähendab, varsti, on kell kuus. kell seitse aga kõlab vabrikuvile ning kella kaheksaks tuleb koju Rodion Pota-põtš ja esimene asi, küsib, kus tema Fenja on? Iga kobin välias sundis teda võpatama.

«Kui Prokopigi rutem tuleks,» mõtles vanaeit kuuldavalt, hakates kahtlema Jaša käigu kordaminekus.

Juba kõlaski vabrikuvile. Väljast kostsid vabrikutööliste ruttavad sammud, kõik kiirustasid koiu, et varem sauna jõuda. Väimees Prokopi oligi juba kohal.

«Jašat ei ole ikka veel,» teatas LTstinia Markovna temale sosinal. «Juba vara hommikul sõitis ära . . . Mis tal seal Taibolas nii kaua peaks teha olema? . . . Ma mõtlen, kas Jaša ei pööranud viimati Jermoška juurde kõrtsi sisse ...»

Prokopi ei vastanud midagi. Ta hammustas ahju juures mõned suutäied eilset kapsapirukat ja väljus siis kambrist-

«Kuhu sa lähed, Prokopi?» hüüdis Ustinja Markovna talle kohkunult.

39

«Lähen Jašat otsima,» vastas too nurka vaadates. «Mis me ilma temata teeme? Kus ta mujal võib olla kui kõrtsis.»

Nii ämm kui ka naine said mõlemad väga hästi aru, et Prokopi tahab end kurja eest varjata, kuni Rodion Potapõtš naiste üle kohut mõistab ja neid karistab, kuid nad ei öelnud midagi: mis seal ikka, teadagi, väimees . . . Igaüks enda eest.

«Kas sa täna sauna ei lähegi?» hõikas vanatüdruk Marja juba lävel olevale Prokopile järele.

«Küll jõuab ka sauna,» vastas Prokopi. «Las isa läheb esimesena ...»

«Saunapäeva» peeti Zõkovite juures vana kombe järgi: varem, kui ei olnud väimeest, läksid esimesena sauna vanad, et kasutada esimest, kõige väärtuslikumat leili; vanade järel läks Jaša naisega ja kõige viimati ülejäänud pere, s. o. tüdrukud, keda ei peetud üldse inimesteks. Kui Anna läks mehele, siis loovutati «esimene leil» väimehele ja seejärel läks vanapaar. Nüüd näitas esimese leili eest ärapõgenev Prokopi juba sellega oma täielikku moraalset küündimatust, mida vanapiiga Marja oma küsimusega alla kriipsutaski. Ta naeratas kibedasti, kui uks Prokopi järel kinni prahvatas, ja lausus porisedes:

«Nimetab ennast kah meheks . . . Jättis naised üksi. Kas õiged mehed nii teevad?»

«Vait, Marja!» hõikas talle ema. «Sa soeta parem ise endale mees ja siis targuta tema üle .. . Nüüdsed väimehed pole palju väärt, aga meie Prokopi ei tee kellelegi kurja.»

«Sinul pole Prokopist kedagi paremat,» mõmises Marja.

«Jäta oma põrin!» hüüdis ema. «Hambad on sul liiga pikaks kasvanud . . .» Marjaga oli pärast Fenja ärajooksmist nagu midagi juhtunud, ja ta noris emaga ühtesoodu, mida varem kunagi ei olnud kuuldud.

Aeg lendas kiiresti ja Ustinja Markovna meeleolu langes hoopis: pääsemist polnud. Mõnel teisel päeval oleks õhtul võib-olla keegi sisse astunud ja võõraste inimeste juuresolekul oleks Rodion Potapõtš vast taltsam olnud, kuid nüüd ei võinud sellele mõeldagi: kes

iis läheb saunapäeval külasse? Igaks juhuks süütas ta lambikese kannataja ema pühakuju ees ja kummardus kolm korda maani.

Rodion Potapõtš ilmus tervelt pool tundi varem, kui teda oodati. Keegi Fotjankast siiapoole sõitja oli ta peale võtnud.

«Kus on Fenja?» küsis ta harjunud viisil, kui trepist üles tuli.

«Lippas naabrite poole,» vastas Ustinja Markovna, ise hirmust poolsurnud. «Ei leidnud ka paremat aega ... »

Vauamees tuli tarre, võttis kasuka seljast, pani rauast annu kullaga esinurka, võttis põuest paberisse mähitud dünamiidi välja ja siis alles palvetasA

«Mis põhjusel põleb pühakuju ees lamp?» küsis ta. «Homme on ju pühapäev, Rodion Potapõtš . . . Saun on valmis, võib minna kas või praegu.»

«Kunas siis Prokopi jõudis saunas ära käia?» «Tema läheb hiljem, Rodion Potapõtš, ka tema läks ingi asja pärast välja.»

«Kas te korda ei tunne?!» hüüdis vanamees ja põrnas jalga. «Sa vaata mul ette, oled liiga pehme . . .»

Ta aimas kohe, et midagi on korrast ära, vaatas värisevale vanaeidele ähvardavalt otsa, tahtis siis midagi öelda, kuid sel kriitilisel momendil hakkas otse akna taga kostma joobnud laulu:

Kuidas kindral Siberis
stanovoid kord õpetas . . .

Ustinja Markovna otse nõrkes: ta tundis purjus Jaša hääle kohe ära. Ta ei jõudnud aga veel toibudagi, kui lällavad hääled kuuldusid juba õuest ja siis kostis trepilt kolisevate jalgade rasket tammumist.

«Heldeke, temaga on ju kaasas Tarass!» hüüatas stinja Markovna, sööstes ülepeakaela tarest välja, et joodikuid minema kihutada.

Kuid oli juba hilja. Teineteist tõugates ja ukse piitadest kinni hoides tuigerdasid tuppa Tarass ja Jaša. «Isale ,. . palju aastaid . . .» pomises Mõlnikov kuidagiviisi peast mütsi kahmates. «Meie Jašaga, tähendab, sedasi. . . Noh, räägi sina, Jaša!»

Rodion Potapõtš päris kangestus: sellist meeletut ülbust ei oodanud ta ei Jašalt ega ka väimehelt. Purjus nagu sitikad, ja ronivad märja moluga otse kambrisse . . . Millegi paha

eelaimus takistas Rodion Pota-põtši vastavaid abinõusid tarvitamast, olgugi et ta käed olid selleks juba valmis.

«Nii et meie, tähendab, tuleme Taibolast...» seletas Mõlnikov, näidates mütsiga ettepoole. «Tõime Fedosja Rodionovna poolt terviseid.»

«Missuguselt Fedosja Rodionovnalt?» kordas vanamees, tundes, kuidas tal juuksed püsti tõusevad. «Kas olete hulluks läinud, te juhmardid? .. . Ma teile ... »

«Sina, isa, ära just nii väga...» teatas äkki julgemaks läinud Jaša. «See ei ole minu ega Tarassi süü, kui Fenja sedasi... ära jooksis, tähendab, Taibolasse. Katsusime küll teda koju tirida, aga tema — ei. .. ühe sõnaga, loll.»

Nüüd ei kannatanud Ustinja Markovna enam välja ja langes nagu tomp julma mehe jalge ette, ise aga kaebles:

«Oh, mis me oleme teinud! . . . Fenia jooksis ju ära, Taibolasse .. . naiseks keržakile, Akinka Kožinile .. . Kolmas päev juba ...»

Zõkov taarus jalgadel, rebis oma halli habet ja prantsatas puust sohvale. Eit roomas ta juurde ja haaras hädaldades tema jalast kinni, kuid vanamees lükkas ta toorelt eemale.

«Teie .. . kas te olete siin kõik ilma minuta ogaraks läinud?» hüüdis ta kähinal, suutmata ikka veel uskuda oma kõrvu. «Ma teile näitan . . . Jaša, välja! ... Et su haisugi siin enam ei oleks!»

«Sina, isa, ära nii väga . . .» vastas Jaša jultunult.

«Mi-is?!»

«Näe, seesamane . . . Aitab sul ükskord minu üle irvitamisest. Aitab iuba küll. . . Mul on aeg ka oma mõistusega elama hakata . . . Anna mulle varanduse jaotus kätte ia asi tahe. Osta mulle maia, hobune, lehm, noh, ka sisseseade ja ma hakkan siis ise ... »

«Õige. Jaša.» ergutas Mõlnikov. «Minu naabruses on koht müüa, esimene sort. Ma hoidsin seda enda jaoks, aga olgu, loovutan sulle ... »

42

Vanamees kargas püsti, haaras vasaku käega Jaša, aremaga väimehe ja tõukas nad uksest välja.

«Sa ära nii väga laiuta'» karjus Mõlnikov juba esikus. «Vaata, mihuke . . . Meil on endil ka vuntsid' . . . Läki, Jaša, minuga .. .»

Sel momendil jooksis tagumisest kambrist Nataška, haaras isa käe ja jäigi selle külge rippuma.

«Taadike, kallis' Ma kardan' .. . Taadike' .. .»

«Näed nüüd ...» ütles Jaša niisuguse alandliku tooniga nagu inimene, kes on sattunud lõksu. «No mis ma üüd teen, Tarass? Nataška, lase, rumal, lahti... »

«Taadike, armas...»

Jaša jäi äkki jõuetuks: ta oli Nataška ja pojakese et ja olemasolu hoopis unustanud. Kuhu ta nendega äheb, kui isa nad tänavale ajab? . . . Kuni vanemad nai-ed arutasid ja õiendasid, ei võtnud Nataša millestki sa. Ta hoolitses vaikselt oma vennakese eest kusagil urgas, napu vaeslapsele kohane, ja aina ootas, millal isa koju tuleb. Kui eeskambris tõusis kisa, hakkasid tal käed ja jalad värisema.

«Nataška, jäta järele, lõpeta .. .» manitses teda Mõlnikov. «Ära vii oma isa segadusse . . . Vaata, kui täitaks ta äkki jäi. Jaša, mis sinuga siis nüüd on? .. . Juba simese korraga lõid kohe vanameest kartma ... » «Sina oled mul ka hea,» tegi Jaša etteheiteid oma kaaslasele. «Lobised ainult uisapäisa-. . . Vaata, katsu, mine kõnele äiaga.»

Mõlnikov turtsatas põlglikult ara Jaša peale ja avas 'ulgelt eeskambri ukse. Seal toimus kohus. Rodion Pota-õtš istus endiselt sohval ja Ustinja Markovna, kes eisis põlvili, jutustas üksikasjaliselt, kuidas kõik oli juhtunud. Kui ta üritas nuuksuda, kortsutas vanamees ähvardavalt kulmu ja põrutas jalaga vastu maad. Mõlnikovi ilmumine katkestas selle abielurahvavahelise klaarimise.

«Sina . . . mis sul vaja on?» küsis vanamees temalt "hvardaval toonil.

«On asja, Rodion Potapõtš . . . Vaata, sina viskad arass Mõlnikovi välja, aga Tarass Mõlnikov tuleb ju inu juurde heaga, hea sõnaga.»

43

«Kõnele rutem, kui on asja, muidu käi välja, sa kõrtsipunn ...»

«Asi ei ole väike, Rodion Potapõtš, kuid meie kallis ämm Ustinja Markovna mingu vast enne kambrist välja. Naissool poleks tarvis sellest teadagi ... »

Zõkov andis silmadega märku ja kallis ämm kobis tarest välja, õnnistades seekord äraeksinud ja hukkaläi-nud väimeest.

«Asi on üsna lühike, Rodion Potapõtš . . . Kas Šiška käis sinu juures Fotjankal?»

«Jah, käis .. .»

«Kas ta päris sinult endiste aegade ja kroonu tööde kohta?»

«Tühine inimene. Lobises tühja-tähja asju . . .»

«Noh, kuula siis . . . Vaata, sina pidasid Tarassi lolliks ja ei lasknud oma maja lävelegi ... »

«Ära latra rumalusi, põrundpea! . .. Mulle ei meeldi. . .»

«Šiška kirjutab salakaebuse, näe, milles on asi!» põrutas Tarass nagu püssist. «Kroonutööde kohta, kuidas kullakaevandustes kulda varastati. Kõigest kirjutab. Täna rääkis mulle auku pähe .. . Tähendab, kuidas ma tol ajal Fotjankal sadulsepaks olin, noh, kirjutas ka mind üles. Šiškin tahab insenere kohtu alla anda, ta on nüüd väga haavunud, et nemad elavad priskesti ja lõbusasti, aga tema on raiskamisega puhta paljaks jäänud. Tead, andis ka sind üles peatunnistajaks, samuti ka Fotjanka ja Baltšugovka steigerid, kõiki tahab ühte punti siduda. Näe, missugune inimene ta on, tähendab, see Šiška. Kohe nii ütlebki: «Kõik saadan Sibe-risse.»»

«Ma ei saa sinust aru, Tarass,» ütles vanamees karmilt. «Sa istu ja räägi mõistlikult.»

Mõlnikov istus tähtsalt laua juurde ja jutustas kõik kordamööda: kuidas nad sõitsid Taibolasse, kuidas teel jõudsid Kiškinile järele, kuidas Kiškin hiljem ootas neid tema hurtsiku juures.

«Algul kõneles ta ääri-veeri,» jutustas Mõlnikov. «Rääkis Kedrovskaja kroonu krundi kohta, et see antakse vabaks ja et igaüks võib seal töötada . . . Teadagi, meelitas, ja siis alles asus asja juurde: «Sina,

44

Tarass Matveitš, olid ju sadulsepaks Fotjankas? Kas tead rääkida, kui ma sind tunnistajaks annan, kuidas insenerid kulda varastasid?» Ja siis hakkas. Kuld, ütleb ta, osteti kullaotsijatelt rubla kahekümne kopika eest solotnik, kuid kroonule kirjutati see nelja ja viiegi rubla eest. Ja siis seletas ja seletas .. . Ja ütleb, et praeguse kompanii vean kah sisse, sest mul on üksainus surm. Näe, mihuke inimene ta on, see Kiškin. Tuleb välja, et kõige kahjulikum .. .» «Noh, ja mida veel?»

«See ongi kõik.. . Kuid mis puutub õde Fedosja Rodionovnasse, siis võin ka täielikult nõu anda.»

«Noh, sinu mõistus sinna ei küüni! Käi minema ... »

«Ja muud ei midagi?»

«Küllalt sinu suure mõistuse jaoks... Ja Šiška on ka loll, et tegeleb sellise mälupeaga nagu sina!»

«No on aga jumal mulle sugulased andnud!» sõimles Mõlnikov ust paugutades.

Ajanud kalli väimehe kambrist välja, kõndis vanamees kaua nurgast nurka ja käskis siis kutsuda Jakovi. See istus tagakambris Nataša kõrval, kes isa käest kinni hoidis.

«Mis asja sä välja mõtlesid? . . . Mis?!» võttis Rodion Potapõtš oma tõrksa lapsevolaka karmilt vastu. «Kes on majas peremees? . . . Mis juttu sa praegu isale rääkisid? Kellega sa sõbrutsema hakkasid? . . . Noh, mis sa vahid nagu kasepakk?»

«Sinu tahtmise vastu, taadike, ma ei lähe,» teatas Jaša kangekaelselt, ja tõmbus eest ära, kui isa tuli liiga lähedale. «Aga tahan saada varanduse jaotust.. .»

«Missugust varandusejaotust, sa poolhull? Kihutan su tänavale, paljalt nagu ema su sünnitas, seal on kõik su varandusejaotus. Kerjama lähed ühes lastega . . .»

«See on nii, kuidas jumal annab... Võib-olla, et mõnikord käivad minust ja sinust paremadki kerjusekotiga. Kuid mis puutub varandusejaotusse, siis sündigu see juba nii, kuidas valla vanamehed otsustavad.»

Rodion Potapõtš vaatas kohkunult tõrkuja otsa, tahtis midagi öelda, kuid heitis ainult käega ja laskus jõuetult sohvale.

45

«Mul on ka juba aeg oma nurgakest soetada,» jätkas Jaša. «Näe, kevadel saab Kedrovskaja lank vabaks, siis ei või lasta juhust mööda minna . . . Kõik tormavad sinna, noh, siis meie ka leppisime kokku.»

«Mi-is?»

«Ütlen, et leppisime kokku. Meil on oma salk: tähendab väimees Tarass Matveitš, mina, Kiškin ... »

«Vaat, kus salk!» ähkis Rodion Potapõtš. «Teid tarvis kõiki ühe nööri otsa siduda ja vette visata... Ha-ha!»

Isegi naeratus esines vanamehel harva, ent kuidas ta laginal naerab, seda kuulis Jaša esimest korda. Tal hakkas äkki säärane hirm, nagu ta veel kunagi polnud tundnud, ja põlved isegi nõtkatasid. Rodion Potapõtš vaatas talle otsa ja lagistas edasi naerda. Ahju taha peitu pugenud Ustinja Markovna lõi kiiruga ristitähte ette: vanamees on hulluks läinud .. .

«Ah siis kamp? Mis?» küsis Rodion Potapõtš naeru katkestades. «Kedrovskaja lank saab vabaks? Tahate rikkaks saada . .. mis? ... »

«See on, kuidas jumal kellelegi õnnekest saadab . .. »

«Hüva, ma näitan sulle Kedrovskaja lanki. Mine, pane end riidesse... »

Kui alistumisega harjunud Jaša väljus, ilmus ahju tagant Ustinja Markovna ehmunud nägu.

«Kuidas jääb siis Fenjaga? . .. » sosistas ta hirmust kahvatuil huulil. «Pisarad, kuuled sa, jooksevad tal ojana . . .»

Vanamees vaatas naise otsa, pöördus pühakuju poole, tõstis käe ja lausus:

«Olgu ta minu poolt ära neetud . . .»

Ustinja Markovna otse tardus. Ta ootas vihaselt mehelt kõike muud, kuid mitte äraneedmist. Esimesel pilgul ta isegi ei taibanud, mis oli juhtunud, ent kui Rodion Potapõtš kasuka selga ajas ja kambrist väljus, sööstis ta temale järele.

«Rodion Potapõtš, võta mõistus pähe! .. . Kallis ... »

Kuid too läks juba mööda välistreppi alla ja tema järel astus kuulekalt Jaša.

45

VI

Rodion Potapõtš väljus tänavale ja pöördus paremale, kiriku poole. Alistunud Jaša järgnes temale parajas kauguses. Kiriku juures keeras vanamees mäest alla tammile, mille all küürutas tampveski ja pesemiskoja puust korpus. Kohe paisu taga, paremal, seisis heledasti valgustatud härrastemaja, mille poole Rodion Potapõtš tõttaski. Aeg oli juba hiline, vast üheksa paiku õhtul, kuid asi oli pakiline ja vanamees läks julgesti läbi pärani lahti oleva värava härrastemaja avarale õuele.

«Kas Stepan Romanõtš on kodus?» küsis ta välistrepil seisva toapoisi Ganka käest karmilt.

«Nendel on külalised...» vastas Ganka lakeiliku ülbusega ja isegi sulges oma isikuga ukseava. «Nende juurde ei või...»

«Lollpea'» sõimas vanamees Gankat ja tõukas ta eemale. «Sina, Jaša, ootad mind siin ...»

Nizõ härrastemaja oli ehitatud veel kroonu ajal Araktšejevi-aegsete ehituste üldtüübi järgi: frontooniga, valgete kolonnidega, poolkorrusega, galeriiga ja õuepoolse paraa.dtrepiga. Ümberringi asetsesid juurdeehitused: köök, kutsari- ja peretoad jne. Ehitusi oli palju, kuid veel rohkem oli ebamugavusi, kuigi Baltšu-govka kullakaevanduse ülemvalitseja Stanislav Rai-mundovitš Karatšunski elas vanapoisina. Töölised ristisid ta ümber Stepan Romanõtšiks. Ta oli kaevanduses ligi kaksteist aastat teeninud ja siin juba ammu oma inimeseks saanud.

Suures esikus võtsid kõiki külalisi vastu jahikoerad ja Rodion Potapõtš krimpsutas iga kord nägu, sest ta tundis penide vastu üldse mingit orgaanilist vastikust. Tema õnneks tuli välja nägus toatüdruk edeva valge põllega ja ajas külalist nuusutlevad koerad eemale:

«Nendel on külalised...» teatas ta sosinal nagu Gankagi. «Insener Onikov ja metsaülem Stamm . . .»

Kabinetist kostev naerulagin ei andnud tunnistust tõsisest tegevusest, ja Zõkov käskis oma tulekust teatada.

47

«On tõsine asi... sedaviisi ütlegi...» õpetas ta tavalise mõjukusega. «Kaua kinni ei pea ... »

Toatüdruk heitis hilisele külalisele veel kord pilgu, kehitas õlgu ja läks kabinetti. Varsti kostsid peremehe enda kerged ja kiired sammud. See oli pika kasvuga, reibas ja väga ilus vanamees, kes kõndis tant-sisklevate sammudega, nagu kõnnivad poolakatest keigarid. Tema lumivalged lainelised juuksed olid kammitud üle pea ja kogu rinda kattev suurepärane hall habe tõusis mustal sametvestil efektselt esile. Karatšunski oli pöörane moenarr, abielunaiste tõeline ebajumal ja harukordselt lõbus inimene. Alati ta naeratas, alati naljatas ja naljatades oligi kulgenud kogu ta elu. Selliseid õnnelikke ei ole enam palju.

«Noh, mis on, vanaisa?» küsis Karatšunski rõõmsalt ja patsutas Zõkovit õlale. «Lasksid vist šahti sisse langeda? ...»

«Jumal hoidku selle eest!» ohkas Rodion Potapõtš ja lõi isegi ristimärki ette. «Ütled ka pahasti, Stepan Romanõtš ...»

«Mis siis, seda võib oodata: Spasso-Koltšedanskaja šahtis hakkas juba värvi andma, tähendab, et ka vesi on lähedal. .. Kas mäletad, kuidas Siškarevskaja kaevandus lasti sisse langeda? Noh, ja sellega tuleb seesama ...»

«Võib-olla tulebki, kuid sellest ei tohi kõnelda, Stepan Romanõtš,» tähendas vanamees õpetlikult. «See asi ei ole nii, et...»

«Mis siis?»

«Niisama... Tema, šaht, ei armasta, kui ta kohta hakatakse asjata kõnelema. Ma olen juba tähele pannud . .. Näiteks, kui minnakse töid vaatama ja eriti kui mõni külaline hakkab kiitma — pole midagi sellest halvemat.»

«Nii et šahti võib kurja pilguga ära teha?» naeris Karatšunski. «Noh, jumal temaga . . .»

Zõkov tammus ühelt jalalt teisele ja kõõritas saalis seisva toatüdruku poole. Karatšunski andis sellele märku ära minna.

«Mis on, vanaisa, kas hakkame teed jooma?» küsis ta lõbusalt. «Miks me eeskojas seisame . . . Astu edasi.»

48

«Oh, mul pole teejoomiseks tuju, Stepan Roma-nõtš ... » Ja vaadanud veel kord ringi, ütles vanamees rusutud häälega, milles tundus pisaraid:

«Tulin sinu palvele, Stepan Romanõtš . . . Ära lükka tagasi, ole mulle isaks. Sinu peale panen nüüd kõik oma lootuse ...»

Viimaste sõnade juures langes ta põlvili. Selle manöövri ootamatus sundis isegi Karatšunskit meelekindlust kaotama.

«Vanaisa, mis sa teed . . . Vanaisa, see ei kõlba! . . .» pomises ta, püüdes Rodion Potapõtšit jalule tõsta. «Kas siis niiviisi võib? ...»

«Tõin poisi sinu juurde, Stepan Romanõtš. Poiss on hoopis ülekäte läinud: ei saa enam jagu. Nii et ma . . . Ole mulle isaks . . .»

«Missuguse poisi, vanaisa?»

«Selle oma üleannetu Jaša ... »

«Ah nii. . . Noh, mis siis mina saan teha?»

«Ole jumalast armuline, Stepan Romanõtš, käsi talle, varnakile, talli juures vitsu anda .. . Ta ootab õues.»

Karatšunski astus isegi sammu tagasi, katsudes meelde tuletada, kas Zõkovil ei ole veel teist poega.

«See sinu poiss on ju juba hallipäine? Ta on vist juba kuuekümne ümber?»

«Selles see häda ongi, et vana, kuid teeb rumalusi.. . See rumalus on tarvis temast välja peksta. Käsi ta talli juurde saata ...»

Zõkov viskus jälle maha, ent Karatšunski ei suutnud end tagasi hoida ja hakkas heledasti naerma . . . Mis see siis nüüd tähendab? «Poisike» on kuuekümneaastane, ja äkki antagu talle vitsu . . . Naerulagina peale ilmusid kabinetist lühikeses vormikuues ilmetu noormees, mäeinsener Onikov, ja kõhn suure ninaga metsaülem Stamm.

«Näete, olge lahked!» pöördus Karatšunski nende poole, pingutades end meeleheitlikult, et mitte uuesti naerma pahvatada. «Tahab poisile vitsu anda, poisil on aga kuuskümmend aastat turjal... Ei, vanaisa, see ei kõlba. Kuid kutsu ta siia, võib-olla saan teid kuidagiviisi ära lepitada.»

«Ei, Stepan Romanõtš, jäta: tema, riivatu, ei vääri, et

teda puhtasse tuppa lastaks. Lausa jäikus. Nii et ei saa, Stepan Romanõtš?»

«Minul pole selleks õigust ja ka kellelgi teisel ei ole.»

«Noh, ükskõik, ma lasen talle vallamaja juures vitsu anda. Ei jaksa enam temaga, on hoopis käest ära läinud.»

Austusest kuulsa «kullakaevanduse vanaisa» vastu vahetasid Karatšunski külalised ainult pilke, ent naerma puhkeda ei julgenud, kuigi Onikovil juba tõmbus nina krimpsu ja ülemine huul, mida katsid linalakk-valkjad vurrud, hakkas värisema.

«Tead mis, vanaisa, võta kasukas maha ja läheme teed jooma,» ütles Karatšunski. «Mul on ka tarvis sinuga kõnelda.»

Teejoomine härrastemajas oli Rodion Potapõtšile alati tõeliseks piinaks, kuid ta ei julgenud ära öelda ja võttis kuulekalt kasuka seljast.

Karatšunski viis ta otse söögituppa. Rodion Potapõtš astus oma suurte saabastega mööda poonitud põrandat nii ettevaatlikult, nagu kardaks ta midagi maha valada. Söögituba oli sisustatud tõelise šikiga: seinad tamme-puuvärvilised, massiivne tammepuust puhvet nikerda-tud ilustustega, tammepuust mööbel, sööginõude kapp jne. Teed valas peremees ise. Zõkov istus toolinurgale ja hoidis keha kramplikult sirgus.

«Kõigepealt, vanaisa, jutusta, mis sul pojaga juhtus,» alustas Karatšunski juttu, püüdes pehmendada endist ebasünnist naeru. «Kuidas ta sulle liiga tegi?»

«Oma pahade kommetega . . .» vastas Rodion Pota-põtš karmilt ja kortsutas halle kulme. «Just sellesama pärast.»

Vanamees valas tee alustassile ja hakkas ruttamata jutustama kõigist Jaša vägitegudest, kuidas ta joobnuna koos Mõlnikoviga koju sõitis, kuidas hakkas «hambaid näitama» ja varanduse jaotust nõudma.

«Ja peapõhjus — ta tüütas mu Kedrovskaja langiga lausa ära,» lõpetas oma jutustuse Rodion Potapõtš. «Tahab koos väimehega ja Kiškiniga kullaotsijaks hakata.»

«Kiškin? Kas seesama, kes kavatseb protsessi alustada?»
50
«Ma tahtsingi kõik kordamööda ära jutustada, Stepan Romanõtš, sest et Kiškin tahab mind tunnistajaks üles anda . . . Jooksis kord minu juurde Fotjankale ja aina usutles vanade asjade pärast, kuid mina taipasin, et tal on sellega tagamõte, ega rääkinud talle midagi. Tema, koer, on kaval.»
«Ja mina, vanaisa, kuulsin sellest alles täna: teated ulatuvad ka kurdini. Näe, Onikov kuulis vabrikus . . . Igal pool lobisetakse Kiškinist.»
«Tühine inimene,» otsustas Zõkov lühidalt. «Sellest ei tule midagi välja, see asigi on juba vana .. . Ja neid, kes pärast priiust kroonu töös olid, on samuti vähe elus. Fotjankal leidub ehk kaks-kolm ja Baltšugovkas vast kümmekond.»
«Aga kui sind vande all üle kuulatakse?»
«Mina ei tea midagi, Stepan Romanõtš . . . Võtame kas või praeguse: mina olen šahtides, mina olen ka Fotjankal, kontori töö käib ilma minuta. Ka siis oli töö samasugune kui nüüd. Ikka ühesugune .. . Ja siis hirmutas Kiškin mind veel vabade töödega Kedrovskaja langil. Räägib, et piiravad teie kullakaevandused oma otsimiskohtadega sisse, hakkavad teie kulda kokku ostma, kuid kirjutavad oma raamatutesse. Seda ütleb ta päris õieti, Stepan Romanõtš. Ega patust ei pääse.»
«Pole midagi, see kõik on tühine asi. . .» naljatas Karatšunski. «Väikesed kullatöösturid hakkavad meie kulda kokku ostma, meie hakkame nende oma kokku ostma. Tõstame hinda — ja asi tahe.»
«Kui oleks, millega tõsta, Stepan Romanõtš,» tähendas Zõkov karmilt. «Anna neile kui palju tahes — võtavad kõik . . . Ma ainult imestan ühte, mida see kõrgem ülemus vaatab? . . . Misjaoks on siis departemangud asutatud? Alati oli lank kroonu oma ja äkki saab priiks. Mis kord see on? . . . Kullaotsijad tuhnivad kogu Kedrovskaja langi läbi nagu sead, tassivad kulla puha laiali ja siis jätavad kõik maha... Kroonu va"rast on kahju.»
«Miks sina siis võõra vara pärast nii väga nutad, vanaisa?», hakkas Karatšunski naljatoonil kõnelema ja patsutas Rodion Potapõtšile sõbralikult õlale. «Kroonule jääb meie ja sinu käest veel küllalt üle . . .»
51

See nali puudutas Rodion Potapõtši valusat kohta ja ta vaatas etteheitvalt lõbusa peremehe otsa.
«Kuidas siis nii, Stepan Romanõtš? .. .» pomises ta. «Kõik me sööme kroonu leiba . .. Kroonu on kõigile peremees .. . Kui nüüd vana mäeasjanduse ülemus tõuseks hauast üles ja vaataks praegust korda . . . Issand, mis nüüd küll sünnib? Nagu unes . . . Pole tarvis kaugelt otsidagi, näe kadunuke, Aleksander Ivanõtši isa (vanamees näitas silmadega Onikovi poole), Ivan Gerassimõtš, temaga juhtus, et hakkab alles just sellestsamast majast välja kaevamiskohtadele sõitma, kuid Fotjankal juba kõik teavad ... Ja kui kohale jõudis, seisavad kõik tikksirgelt ja peavad hinge kinni ja Ivan Gerassimõtš vaatab kõiki kotka pilguga ning töö aina keeb. Kaks koormat vitsu veeti iga kord enne töö algust kohale ja ilma selleta tööd ei alustatudki. . . Näe, missugused ehtsad ülemused siis olid, Stepan Romanõtš! Aga insener Teljatnikov... See kui võtab hoogu ja äigab omaenda käega sulle vastu vahtimist.. . Teljatnikovi armsaimaks ütluseks oli: «Tee minu halb töö ära, oma hea töö unusta!» Kõik kartsid Teljatnikovi nagu surma. Kord üks ametnikest — siis olid veel asjaajajad — asjaajaja Mokrušin, juba hallipäine vanamees, pensioni väljateenimiseni jäi tal ainult kaks nädalat, jõi — see on patt küll — ühel nimepäevapeol enese täis. Ja sattus purjus päi Teljatnikovi silme ette. «Astu, vanaisa,» ütleb see, «minu juurde sisse.» . . . Niiviisi, tähendab, Teljatnikov ütleb. Mokrušinil langes muidugi kohe süda saapa-säärde. Noh, tuleb Teljatnikov ja ütleb: «Vali, kumb rohkem meeldib —· kas kihutan sind teenistusest otsekohe minema ja kaotad pensioni

või annan sulle vitsu.» Noh, vanamees nutma, jalge ette maha, roomab põlvili Teljatnikovi järel. Mõni teine oleks halastanud, kuid Teljatnikov viis oma tahtmise läbi ja andis ametnikule vitsu . . . Kuid pensioni Mokrušin siiski ei saanud: ta suri kolme päeva pärast ära. Näe, missugused ülemused olid, Stepan Romanõtš: kroonu heaks ei olnud kahju oma isastki. Olid nagu isad . . . Kui nad teada saaksid, mida nüüd Kedrovskaja langiga kavatsetakse — nende luud-kondid pöörduksid küll hauas ümber.»

Karatšunski kuulas ja naeris lõbusalt: see kroonu

52

kullakaevanduse fanaatik tegi talle alati nalja. Vanamees oli kogu oma olemusega minevikus, selles julmas minevikus, kus kroonu kulda saadi kadalipu abil. Oni-kov vaikis. Sakslane Stamm katkestas tekkinud pausi külmaverelise märkusega: «Eks näeme, vanaisa . .. »

«Mis ma siin istun,» meenus äkki Rodion Potapõtšile. «Mind ju ootab õuel noiss.»

«Jäta, vanaisa,» astus Karatšunski tema eest välja. «Paljugi mis juhtub: iga asja ei maksa tähele panna ... »

«Kuidagi ei ole võimalik, Stepan Romanõtš . . . Oleks sinuga veel natuke kõnelda ... »

Karatšunski saatis vanamehe esikuni ja seal kandis Rodion Potapõtš talle ette oma koduse mure ärajooksnud Fenja pärast.

«Missugune tütar see on?» katsus Karatšunski meenutada. «Üks oli hallide silmadega ... »

«Just seesama, Stepan Romanõtš. Tema on mu perekonnas kõige noorem. Ja minu südamele kõige lähemal.»

«Jah, ' tõepoolest, ebameeldiv juhtum ... » venitas Karatšunski pikkamisi ja näris oma habet. «Mis ma nüüd pean tegema?»

«Hm . . . jaa . . . Tõepoolest, mis siin tuleb teha?» kaalutles Karatšunski ja tõstis kiiresti silmad: see romantiline lugu hakkas teda erutama. «Õieti öelda, nüüd ei saa enam midagi teha . . . Kunas Fenja ära läks?»

«Sinna on juba neli ööpäeva .. . Näe, ma tahtsingi paluda sind, Stepan Romanõtš, ole jumalast armuline, lase tüdruk tagasi tuua . . . Kui poisile ei tahtnud vitsu anda, noh, siis issand sinuga, kuid too tüdruk tagasi. Ma olen kullakaevanduses kuuskümmend aastat truult ja õiglaselt teeninud, siis olen ju midagi ka ära teeninud? Ketikoertelegi visatakse kont ette ... »

«Ah, vanaisa, kuidas sa sellest aru ei saa,'et mina ei saa. siin midagi ära teha! . . .» anus Karatšunski. «Sinu jaoks juba teeksin küll kõik, mis võiksin.»

«Poisile lasen ma ise vallamajas vitsu anda, aga kuidas tüdrukut tagasi saada . . . Peamine põhjus on, et Kožinitel on teine usk. Võtaksin suure patu oma hingele, kui selle asja niisama jätaksin . . .»

53

«Noh, oletame, et tood ta tagasi, ja mis siis edasi saab? Sellest ta ju enam uuesti tüdrukuks ei muutu ega ole ta siis ei tüdruk ega ka naine.»

«Meil on oma maainimeste kõnekäänd, Stepan Roma-nõtš: ega meri sellest roojaseks saa, et koer sealt lakkus .. . Ta on ise süüdi, et ei mõistnud korraliku tüdrukuna elada.»

«Kui vana ta on?»

«Augustis sai üheksateistkümne aastaseks.»

«Ei saa tagasi tuua: ta on täisealine ...»

«Kuidas siis nii, tähendab, mina olen lihane isa ja äkki ei või? Täisealiseks saab ta ju alles kahekümne-üheselt... Ei, Stepan Romanõtš, see pole niisugune asi, et võiks järele anda.»

«Olgu, ma võiksin ju Taibolasse sõita,» tegi Kara-tšunski ettepaneku, et vanamehele millegagi vastu tulla. «Kuid vaevalt see tagajärgi annab. Või kutsun Kožini siia. Ma tunnen teda natuke.»

Zõkov heitis käega.

«Kui Ivan Gerassimõtš elaks,» lausus ta ohates, «siis oleks tüdruk kas või maa alt välja toodud. Ajad on nähtavasti möödas . . . Andesta mu rumal jutt, Stepan Romanõtš. Tuleb vist vallamaja kaudu katsuda.»

«Mina ei saa midagi teha!» kinnitas Karatšunski.

Vanamees läkski ära veendumusega, et valitseja ei tahtnud tema heaks midagi teha. Kuidas siis nii, kõikide Baltšugovka kullakaevanduste ülemvalitseja, ja järsku ei või Jašale vitsu anda?... Oma äraeksinud poja leidis Zõkov paraadtrepi juurest. Jaša istus trepi viimasel astmel, oli pea kätele lasknud ja magas kõige ilmsüütumat und. Isa äratas ta jalahoobiga ja ütles karmilt:

«Tõuse üles, varnakk! Küll ma sulle homme vallamajas näitan, missugune see Kedrovskaja lank on . . .»

VII

Kullatööstuse kompaniil «Kindral Mansvetov ja Ko» oli tohutu võim ja täiesti erakorralised volitused. Kes oli see kindral Mansvetov, kust ta ilmus, millisel teel

lülitus ta sellisesse tohutusse ettevõttesse — vaevalt teadis seda isegi ülemvalitseja Karatšunski. See kindral oli nähtamatu isik, kuigi tema nimel toimusid miljonilised tehingud. Kompanii ise tekkis kroonu likvideeritud tööstuse varemetel ja päris sellelt kogu organisatsiooni, ametnikud, töölised ja viiekümne ruutversta suuruse maa-ala. Tohutu kullakaevanduse erakätesse andmise juures oli üksainuke kitsendav tingimus, nimelt see, et kompanii töötleks peamiselt soonekulda ja kataks selles riskantses ettevõttes paratamatult esinevad kahjud tuludega pahtlakullast. Peale selle oli mingisugune Aõiv kroonule iga kaevandatud kulla puuda pealt, kuid missugune, seda ei teadnud keegi, nagu keegi ei näinud ka kindral Mansvetovit, kes kunagi oma kaevandustes nägu ei näidanud.

Baltšugovka lank oli kaunikesti kullarikas ja andis miljonitesse ulatuvaid dividende. Seni oli läbi uuritud ainult väiksem pool maa-alast, muu osa oli reservis. Kõige imelikum oli asjaolu, et peale kroonumaade sattusid selle langi hulka ka talupoegade maad, mis kuulusid Taibola elanikele. Kuid kullatööstuse peajõud seisis selles, et ta haaras endasse rohkem kui kümne-tuhandepealisg tööstustöölistest koosneva elanikkonna, nimelt Baltšugovka vabrikust endast ja Fotjankast. Töölistel ei olnud isegi oma karjamaad, polnud talundeid, — nii seda kui ka teist said nad kompaniilt tingimisi kasutada, kuni karjamaa ja talundite all olev maa polnud tööstuse jaoks tarvilik. See täiesti erakorraline seisund lõi pingsa vahekorra kompanii ja tööstuse kohaliku elanikkonna vahele. Täielik maataolek andis töölised kompanii kontrollimatu meelevalla alla, — ta võis nendega teha, mis tahtis, seda enam, et kogu elanikkond oli kujunenud juba mitme põlvkonna iook-sul ainuüksi kullatööstuse alusel, mis vajutas kõigile jäädava pitseri. Kullatööstuse inimene oli hoopis eriline ja kuhu te teda ka ei paigutaks, igal pool sonib ta kullast ja kergest teenistusest. See oli see ohelik, mille abil võis taltsutada töölismassi, ja Karatšunski mõistis seda eriti ära kasutada: ta meelitas töölisi alati salgatöödega, mis võimaldasid teatavat iseseisvust, ja peaasi, andsid igavesti täideminemata lootuse kergesti

ja kiiresti rikastuda. Tõelise diplomaadi osavusega mõistis ta niisuguse kaudse tee abil mööduda kõige valusamaist kohtadest, kuigi ta sellega põhjustas valju nurinat sääraste kompanii huvide fanaatikute juures, nagu seda oli kullakaevanduse vanim steiger Zõkov. Tõsi küll, elanikkond protsessis juba ammu kompaniiga visalt maa pärast, saatis kaebusi administratiivaparaadi igasse pilusse ja mulku, esitas palvekirju, läkitas saadikuid, kuid aasta möödus aasta järel ja otsust maa kohta ei tulnud. Kui tekkis küsimus maksuvõlgadest, siis

kerkis üles ka piiriajamise küsimus. Talurahva asjade alatine liige tegutses nõrkemiseni, kuid ei suutnud midagi ära teha, sest töölised nõudsid oma, kompanii oma. Maksuvõlad aina kasvasid iga aastaga, sest et rahvas vaevles tõelises viletsuses, kuigi oli juba ammust ajast mitmesuguste hädadega harjunud. Koosolekutel tõstsid häält enamasti noored, kes olid üles kasvanud juba «pärast priiuse saamist».

Karatšunski oli Baltšugovka kullakaevanduse ülem-valitsejaks sellest kriitilisest momendist peale, kus kaevandus läks kroonu käest kompanii kätte. See sündis seitsmekümnendate aastate alguses. Kroonu mäeinsenerid olid määratu suure mäeasjanduse viinud täieliku laostumiseni, nii et valitseja pidi skandaali vältimiseks igal viisil ja igasuguste abinõudega võõraid patte kinni mätsima. Karatšunski oli põhimõtteliselt igasuguste repressioonide vaenlane ja eelistas poolikuid abinõusid, järeleandmisi ja tehinguid, mille varal selline keeruline ettevõte püsiski. Oma välimuse, võtete ja harjumuste poolest oli ta kõige tavalisem elumees ja isegi natuke väsimatu naisteküti moodi; kullakaevanduses ei oleks keegi uskunudki, et Karatšunski kullatööstusest ka midagi taipab, et ta ka kunagi tööd on teinud. Kuid niisugune arvamus polnud õiglane: Karatšunski tundis suurepäraselt asja, ta tundis suurimat saladust — töötada tähelepandamatult. On erilisi inimesi, kes oma elu kestel pööravad mägesid, kuid neid peetakse peaaegu logarditeks. Kogu saladus seisis selles, et Karatšunski ei kaevanud, nagu oleks ta tööga üle koormatud, nagu paljud teised teevad, peale selle mõistis ta oma aega otstarbekalt kasutada, ja, peaasi, tal oli alati nii muretu

56

ja naeratav nägu. Isegi Rodion Potapõtš ei mõistnud oma peaülemust ja kui suhtuski temasse aupaklikult, siis ainuüksi traditsiooni tõttu, sest ta ei saanud ülemust austamata jätta. Vanamees ei taibanud ka seda, kuivõrd ebameeldiv oli Karatšunskile kellegi Kiškini ette-võtteist ja salasepitsustest teada saada, — Karatšunski silmis oli see asi palju tõsisem, kui arvas Rodion Pota-põtš. Üldse oli äkki tekkinud üks seesugustest lugudest, mida keegi algul ei pea tõsiseks: on ju keerulisi haigusi, mis algavad mingi tühise kriimustusega või veelgi tühisema vistrikuga.

Kui vana Zõkov oli õhtul lahkunud, kõndis Kara-tšunski kaua mööda söögituba ja vilistas mingisugust lõbusat operetiviisi.

«Kas te tunnete seda . . . seda Kiškinit?» pöördus ta äkki Onikovi poole.

«Olen midagi sellesarnast kuulnud,» vastas noormees ükskõikselt. «Vist olen isegi kuskil näinud: niisugune vastik krõnks. Ja, jaa . .. Kui isa Baltšugovka vabrikus teenis, siis ma veel poisikesena narrisin teda, sõimasin Siškaks. -Tal on selline hüüdnimi . . . Üldse on ta kuidagi väike, tühine .. . närune.»

Karatšunski tõi kuuldavale ebamäärase häälitsuse ja hakkas jälle vilistama. Stamm istus juba tervelt kolm tundi ja vaikis vihastamapanevalt. Tema juuresolek ärritas alati Karatšunskit ja viis ta vaikse hullumeelsuse äärele. Kui ta saaks, kihutaks ta juba homme minema nii Stammi kui ka selle kollanoka Onikovi kui temale hoopis tarbetud inimesed, kes olid talle mõjukate soosijate poolt kaela määritud. Onikovil olid tugevad sidemed mäeasjanduse ringides, Stamm aga ilmus otse Mansvetovi poolt, kellega oli ise kuidagiviisi sugulane.

«Ja mis teie, Karl Ivanovitš, arvate?» pöördus Karašunski sakslase poole.

«Mis ma arvan?» vastas sakslane küsimusega. «Ma arvan, et küllap näeme . . .»

«Vaat kus kaks lolli risuks kaelas!» mõtles Karatšunski tigedalt ja jätkas kõndimist.

Järgmiae päeva hommikul saatis Karatšunski Taibo-lasse Kožinile sedelikese ja palus teda tähtsa asja paast koos naisega enda juurde tulla. Kožin oli mõnd

57

aega kullapesemise vabrikut rihmadega varustanud ja Karatšunski tundis teda hästi. Käskjalg jõudis tagasi, seni kui Karatšunski tegi oma hommikust tualetti, millele ta kulutas vähemalt tund aega. Igal hommikul võttis ta külma vanni, pügas habet, hõõrus näonahka

kosmeetiliste vahenditega, puhastas küüsi ja uuris peegli ees tähelepanelikult oma roosat nägu.

«Kohe tulevad, armuline härra,» kandis ette Ganka, kes oli käskjalana käinud Taibolas.

Tõepoolest, kui Karatšunski oma hommikust kakaod jõi, veeres härrastemaja ette tuliuus korvsaan. Kožin ise juhtis oma karmast, ilustatud rakmetega hobust. Fenja oli väga suures segaduses oma esimese visiidi puhul koos mehega Baltšugovka vabrikusse ja tõmbas uue villase rätiku üsna silmade peale. Sidunud hobuse õues tulba külge, läks Kožin ühes naisega trepile, kus neid juba ootas Ganka. Karatšunski ise võttis nad esikus vastu ja viis siis kabinetti. Fenja sattus veel enam segadusse ega julgenud silmigi tõsta.

«Eile käis minu juures Rodion Potapõtš,» algas Karatšunski ilma sissejuhatuseta. «Ta on väga kurb ja palus mind . .. Ühe sõnaga, teil tuleb vanamehega ära leppida. Ma ei oleks end seganud sellesse asjasse, kui ma Rodion Potapõtši ei austaks .. . Ta on nii auväärne vanamees, ainuke omataoline.»

«Mis siis, me oleme alati valmis leppima,» vastas Kožin vilkalt, raputades oma pumatiga võitud juukseid. «Kuid sellest ei tule midagi välja, Stepan Romanõtš: vanamees on kange iseloomuga, mitte millegagi ei tee teda pehmeks ...»

«Siiski peab ära leppima. Vanamees on päris löödud.»

«Oleksimegi kõige paremal kombel ära leppinud, kui mitte meie usk, Stepan Romanõtš . .. Kogu häda on selles. Kas ma oleksin hakanud Fenjat salaja võtma, kui meil poleks seda vana usku.»

«Jaa . . . See on tõepoolest. . . Mis siis teha, Akinfi Nazarõtš? Vanamees ähvardas asja kohtu teel ajama hakata ...»

«Olgu nii, kuidas jumal annab,» vastas Kožin kindlalt. «Minu arvamise järele on nii, et vanamehel muidugi on kahju, kuid kohtuga asja parandada ei saa . .. Kui jumal annab, ehk muutub leplikumaks.»

Fenja vaikis kogu aeg, kuid nüüd ei pidanud ta enam vastu ja hakkas suure häälega nutma. Karatšunski ise pakkus talle klaasi külma vett ja tõi ka väikese pudeli mingit kanget lõhnaõli.

«Pole viga, küll kõik vähehaaval korda saab,» trööstis ta, imetledes tahtmatult seda noort kaunist nägu.

See noore inimese kurbus oli nii siiras ja tüdruku ära-nutetud silmad vaatasid Karatšunski otsa sellise anuva naiivsusega, et ta ei saanud teisiti, kui pidi lausuma:

«Haa küll, ma püüan seda kõike korraldada . .. ainult teie huvides, Fedosja Rodionovna.»

«Miks sa siis Stepan Romanõtši ei täna?» ütles Kožin ja müksas kohmetunud naist küünarnukiga. «Nad võivad meid väga palju aidata ... »

«Pole tarvis, pole tarvis . . .» tõrjus Karatšunski tänu tagasi, kui Fenja katsus suudelda tema kätt. «Sellise kaunitari jaoks võib teha kõik ka ilma tänuta.»

Kui Kožinid ära sõitsid, seisis Karatšunski akna juures ja saatis neid silmadega, kuni nad värava taha kadusid. Vilistades oma operetiviisi ja trummeldades sõrmedega vastu»«knaruutu, mõtles ta: mispärast on naine alati mehest elegantsem ja milles seisab naise haarava sarmi saladus? Võta kas või sedasama Fenjat, missugune iludus . .. Varem ta oli teda vilksamisi näinud isa juures, kuid polnud temale siis tähelepanu pööranud. Ja niisugune kaunitar sünnib mingisugusel Rodion Pota-põtšil! . . . Imelik! ... Ja veel imelikum on, et nii värske võluv iludus langeb mingisuguse mühaka Kožini kätesse. See on lihtsalt ebaõiglane. Karatšunski peas tekkisid Fenja suhtes kiivad mõtted ja ta isegi ohkas. Näe, temal on juba hallid juuksed peas, kuid süda on ikka veel noor, ja kui noor veel. . . Kas Kozinid suudavad aru saada, kuidas tuleb kaunist naist armastada? Kara-tšunski tegi grimassi ja laksutas sõrmi.

Et ennast natuke tuulutada, läks Karatšunski kulla-pesemise vabrikusse, kus kiiruse pärast töötati ka pühapäeval. Talve jooksul kogunes palju tööd. Kogu õu oli täis tööliste poolt kaevandatud kulda sisaldava kvartsi hunnikuid. Vabrik ei jõudnud neid küllalt ruttu

peeneks tampida ja läbi pesta ning töölistel tuli kuude viisi järjekorda oodata, mis tekitas nurinat ja rahulolematust. Kullapesemiskoja väline ilme oli väga nigel. Endise sunnitööaegse viinavabriku asemel seisis nüüd ainult kaks puust korpust. Ühes töötas tampveski, teises toi-mus peenendatud kvartsi läbipesemine lüüsidel, mis olid kaetud elavhõbedaga amalgaamitud vaskplaati-dega. Esimeses korpuses töötas väike aurumasin, sest tehase tiigis ei jätkunud vett isegi pooleks talveks. Üldse oli sisustus kõige viletsam, siin polnud midagi võimsat. Oma nigelusega kutsus see õnnetu vabrik Karatšunskis alati esile meelepaha ja ta unistas suurest ettevõttest. Kuid mis seal teha, kui siingi pidi ainult ots-otsaga läbi tulema, sest kompanii nõudis vaid dividende ega tahtnud muust midagi teada, pealegi seisis Baltšugovka kullakaevanduse peamine jõud mitte soonekullas, vaid pahtlakullas.

Karatšunski leidis vabrikus kõik korras olevat. Aurumasin töötas, tampveski müristas oma tampimisnuiadega ja pesemiskojas käis uhtmine. Töölisi oli vabrikus napilt viiekümne ümber kahe vahetuse kohta: üks vahetus töötas öösel, teine päeval. «Viinaõuel» vaatas Kara-tšunski üle kullaotsijate poolt kaevatud kvartsihunnikud ja raputas ainult pead. Midagi head ta ei leidnud, peale ühe hunniku Uljanovi seljandikult, Fotjanka tagant. Oma imestuseks kohtas Karatšunski siin Rodion Potapõtši. Vanamees kükitas kvartsihunniku juures ja vaatles tähelepanelikult üksikuid tükke. «Noh, vanaisa, mis uudist?»

«Niisama, kullaotsijad töötavad mitte leiva, vaid vee eest...» vastas Zõkov mornilt ja pildus kvartsitükke hunnikusse.

Karatšunski vaatas selle hunniku üle ja sai aru, et vanamees ei taha uut leidu välja anda. Keegi tundmatu kullaotsija Fotjankast oli leidnud Uljanovi seljandikul hea soone.

«Viinaõuest» läksid nad koos tampveskisse. Karatšunski käskis kohe enda juuresolekul hakata teda huvitanud kvartsi peeneks tampima. Rodion Potapõtš mos-sitas kogu aeg ja vaikis. Kvarts toodi käsivagonetiga kohale ja puistati tampveskisse. Karatšunski istus

50

tööpingile, süütas paberossi ja kuulatas tampnuiade müra. Teistes Uraali kullakaevandustes peenendati kvartsi pöörlevate veskitega ehk kolleritega, tampveski oli jää-nud ainult Baltšugovka vabrikusse. Karatšunski ei tahtnud millegipärast kollereid üles seada.

«Tead mis, Rodion Potapõtš,» ütles ta pärast pikka pausi. «Ma saatsin Kožini järele .. . Ta oli täna koos naisega minu juures ja on nõus ära leppima — see tähendab, andestust paluma.»

Zõkov nagu võpatas ja vaatas tükk aega Karatšunskile otsa mõistmatute silmadega, siis lõi käega ja lausus?

«Hilja, Stepan Romanõtš . . . Ma . . . ma needsin Fenja ära.»

«Mis see tähendab: needsin ära?»

«Seda, et seisin pühakuju ees, needsin ja panin ta vande alla. Nüüd siis, tähendab, on kõik lõpetatud . . . Ainult kui Fenja koju tagasi tuleb, siis andestan.»

«Noh, see on teie endi asi,» tähendas Karatšunski ükskõikselt. «Mina olen oma sõna pidanud . .. See on mul kombeks.»

Tampveski oli pesemiskojaga ühenduses ja veejuga viis pulbriks täotud kvartsi kohe pesemisrenni mitmekordsele puust lüüsile. Terve amalgaamitud vaskplaa-tide süsteem oli varguse vältimiseks kaetud puust luukidega. Läbipestud uue maagi annus andis hiilgava tule-muse. Järelpuhastaja Jerakov, kelle tööks oli kulla rennist äravõtmine, ulatas väikesel raudlabidal umbes solotniku amalgaamitud, tinahalli värvusega kulda.

«See on kahekümnest puudast?» tähendas Karatšunski. «Pole halb . . . Kes leidis soone?»

«Neid oli siin Uljanovi seljandikul terve artell ligi aasta aega tuhnimas,» seletas Zõkov põiklevalt. «Kõik Fotjankast.. . Avastati pesa ja sealt see kuld ongi.»

See leid rõõmustas Karatšunskit. Uljanovi seljandikul võib rajada uue šahti — see on väga efektne nii tehase aruannetes kui ka kullakaevandusse sõitvate uudishimulike reisijate esinduslike jalutuskäikude jaoks. Tähendab, kullasoontega on asi edenemas ja veel muudki.

Selles heas meeleolus pöördus Karatšunski koju ta-

gasi, kuid tuju rikkus ära grupp ametnikke, keda ta sillal kohtas. Tehase kontor oli talle kõige valusam koht, sest just siin tundis ta ennast kõige jõuetumana. Ametnikke oli kokku umbes sada, kuid koosseisu oleks võinud poole võrra koondada. Asi seisis aga selles, et koosseis aina suurenes, sest igal aastal sõitis Peterburist siia uusi ametnikke, kellele tuli luua koht ja leida tegevus. See oli päris rändrohutirtsude parv, väga ablas, mitte midagi mõistev ja mitte midagi teha tahtev. Niisuguseid isandaid saatsid Peterburist mitmesugused kompanii asjadele lähedalseisvad mõjukad isikud. Igal säärasel isikul leidus vaeseid sugulasi, lootustäratavaid noormehi ja terve kari «kannatanuid», kellel oli tarvis kuhugi kaugemale kaduda. Ja nii ilmuski Karatšunski juurde mitmesuguses eas noori mehi, kes olid varustatud kõige liigutavamate soovituskirjadega. Ja veel nende perekonnanimed — peaaegu Sineuse ja Truvori otseliinis järglased! Ühe perekonnanimi oli isegi Montmorency. Endamisi nimetas Karatšunski oma vabriku kontorit vaestemajaks ja pidas teda üldse tohutuks paheks, mis asjatult neelas kümneid tuhandeid rublasid.

«Need Montmorency'd panevad mu nahka!» mõtles ta, püüdes asjatult meenutada midagi meelepärast, mis uduselt hõljus ta kujutluses.

VIII

Sellal kui Rodion Potapõtš pühapäeval kullapesemise vabrikus käis, mõeldi kodus välja pääsetee, mis varem kellelegi pähe ei tulnud.

Jaša pidutses koos Mõlnikoviga ja meestest jäi koju ainult Prokopi. Esimesena tuli mõttele vanaema Luker-jast Marja.

«Ainult tema üksi tuleb taadikesega toime,» kõneles tüdruk pea kaotanud emale, «vanaema Lukerja on vali ja seab kogu asja-korda.»

«Kuid isa needis ju oma lihase lapsukese ära, Marjuška,» oigas Ustinja Markovna pisaraid valades. «Oma lihast ja verest polnud tal kahju . . .»

62

«Küll vanaema Lukerja juba teab, mis teha .. . Kuni taadike on vabrikus, käib Prokopi Fotjankas ära.»

Prokopi sõitis Fotjankasse ratsa. Ta tuli juba paari tunni pärast tagasi. Vanaema Lukerja tuli ka ratsa, vaatamata tublisti üle kuuekümneaastasele elueale. Ta oli veel tugev vanaeit. Talvel kandis ta meeste piibri-nahast mütsi ja meeste pükse. Pikakasvuline ja tugev vanaema Lukerja õitses veel'omamoodi vanainimesliku iluga. Tal oli nii värske jume ja tema hallid silmad vaatasid karmi sõbralikkusega. Ise nimetas ta end venelannaks, eraldudes nõnda Baltšugovka naistest, kes olid inetud ja suurte põsenukkidega. Tema poeg, Pjotr Vassiljitš ei sarnanenud sugugi oma emaga.

«Noh, mis teil siin on juhtunud?» küsis vanaema Lukerja rangelt. «Hei, Ustinja Markovna, jäta nuuksumine ... Näe, mäherdune õnnetus juhtus Fenjaga, ja tüdruk näis ometi nii vagane olevat. Mis parata. Patt ei kõnni mööda metsi, vaid mööda inimesi.»

Vanaema Lukerja ilmumise järel muutusid kõik majas äkki rõõmsaks ja ainult ootasid, kunas vali taat tagasi tuleb. Ustinja Markovna kartis, et vanamees vast sõidab Fotjankale ööbima, kuid teel kuulis Prokopi kelleltki, et vanameest oli nähtud kullavabrikus. Rodion Potapõtš saabus alles videvikus. Kui vanaema Lukerja talle uksele vastu tuli, sai vanamees kõigest aru.

«Tule aga siia, väepealik,» lausus eit sõbralikult. «Tule, näed sa, sõitsin sulle külla . . .»

«Tere, vanaema. Ei ole me enam ammu teineteist ainud.»

«Uhkeks oled läinud, Rodion Potapõtš . . . Alati tambid meie juures tammil ringi, aga seda ei ole, et pöörduksid Fotjankasse ja külastaksid mind vanainimest.»

«Pole kunagi aega olnud . . . Mitu korda kavatsesin, kuid ikka tuli mõni põhjus jälle vahele ... »

«Sina leiad ikka põhjuse . . . Kuid mina, näe, polnud uhke ja sõitsin ise sinu juurde. Võõrusta siis külalist...»

«Sa ei valinud küllatulekuks sugugi parajat aega ... » «Vaata, mis ma sulle ütlen, Rodion Potapõtš,» lausus vanaeit tõsiselt, «ma tulin sinu juurde asja pärast. ..

63

Mis sa õige välja mõtlesid? Sinu Fenjat ma ei kiida, kuid sind ennast veel kaks korda vähem. Tüdrukute südametunnistus on ju tuntud, see kestab kuni läveni, aga mispärast sina siis kohe ära needma hakkasid? .. . Noh, oleksid natuke tõrelnud, natuke hirmutanud, südame välja puistanud ja küllalt!»

«Mis seal nüüd ikka enam kõnelda, vanaema: maha-valatud vett ei saa enam kokku koguda.»

«Sa, tarkpea, kuula, kui kõneldakse .. . Ega sa selleks isa ole, et omaenda last ära needa. Oled ise süüdi, et teda varem mehele ei pannud. Marja ju jäi sinu uhkuse pärast vanatüdrukuks. Ma kõnelen sulle sulatõtt. Sa kuula mind, kui endal mõistust ei jätkunud. Ära needa on lihtne, aga sina sured ju varem ja Fenja jääb. Temal tuleb ju veel elada ja olla . .. Ise oled süüdi, ütlen sulle! Noh, mis sa vaikid?»

«Tatjanat ma ei neednud, olgugi.et ta tegi vastu minu tahtmist,» püüdis vanamees end õigustada, «sellepärast kannatabki nüüd viletsust...»

«Ja sellega pole sul ka õigust kiidelda: oleks võtnud kätte ja aidanud teda, Tatjanat. Naine on oma viimase jõuraasu ära kulutanud, aga sina tunned oma uhkusest rõõmu. Mis siin sinuga veel seletada . . . Hei, Prokopi, mine isa Akaki juurde, too ta siia ja las võtab risti kaasa: tarvis andeksandmise palvet lugeda ja needus maha võtta. Issanda vihastamisele peab lõpp tulema .. . Omaendagi pattude all ägame, kuidas seal siis veel teisi võib ära needa?»

Rodion Potapõtšil oli hea meel, et vanaema Lukerja, keda ta kõigest südamest austas, vahele tuli. Uhkuse pärast ise pappi ei kutsuks, kuigi vanamees jõudis ööpäeva jooksul järele mõelda ja mõistis juba ammu, et oli teinud pahasti. Papi ootel pragas vanaema Lu-kerja Rodion Potapõtši täielikult läbi ja tunnistas tema kõiges süüdi.

Preester, isa Akaki, oli veel päris noor mees ja alles hiljuti Baltšugovka koguduse peale määratud, nii et tal ei olnud veel juuksedki jõudnud korralikult pikaks kasvada. Ta oli üsna tugevasti hämmastunud sellisest haruldasest juhust, kus tuli needus ära võtta. Preester lehitses kiriku palveraamatut ja käskis siis pühakuju

64

ees küünlad süüdata, pani epitrahheelioni1 kaela ja hakkas ettenähtud palveid lugema. Vanaema Lukerja pani Rodion Potapõtši põlvili ja valvas teda kogu aeg karmilt, Ustinja Markovna seisis ahju juures ja nuttis kibedasti, nagu mataks Fenjat.

Kui kiriklik talitus lõppes ja kõik olid risti suudelnud, ütles isa Akaki lühikese õpetussõna ligimesearmastusest, solvamiste andestamisest ja jumala lõpmatust armust.

«Ei, sina, isa, määra temale kiriklik karistus,» nõudis vanaema Lukerja, «et ta ka tunneks ... »

Preester oli sellegagi nõus ja määras neljakümne päeva jooksul iga päev kümme maani kummardust.

«Ja nüüd kõneleme ka asjast endast,» käsutas vanaema Lukerja. «Istu, isa Akaki, ja valgusta meid, harimatuid inimesi... »

Isa Akaki teadis juba, milles asi seisis, kuid ei teadnud jälle, mida soovitada. Fenjat võib muidugi tagasi tuua, kuid mis sellest välja tuleb: täna tuuakse tagasi, homme põgeneb uuesti. Kas poleks parem ta rahule jätta ja rnõiutada meest: võib-olla tuleb ta naise pärast õigeusku üle?

«Ei, isa, see ei lähe läbi,» otsustas vanaema Lukerja. «Akinfi Nazarõtš ise oleks sellega vahest pärigi, kuid vanaeit Maremjana ei luba . . . Too on päris emakaru ja ripub kindlalt oma vanausu küljes .. . Sellest ei tule midagi välja, aga Fenja peame tagasi saama. Peaasi on see, et ta astus oma õigeusu seadustest üle, ja meie sugukonnad on igivanast ajast saadik õigeusulised. Fenja mõistus on veel nõrguke, ja nii ta usaldaski . . .»

«Jõuga ei saa inimesi sundida ei selleks ega teiseks saama,» tähendas isa Akaki. «Mulle endalegi pole see lugu meelt mööda, kuid et sellest veel halvemat ei tuleks. Inimesed on noored, kõike võib juhtuda. Fedosja Rodionovnal on nüüd oma perekonnas halvem kui võõras ...»

<tMina võtan ta enda juurde ja parandan ta ära,» otsustas vanaeit. «Õigeusklikku hinge ei või ju lasta

'Epitrahheelion (kr.) — õigeusu preestri ametirüü osa, mida kantakse kaelas. Toim.

hukka minna .. . Mina juba teen ta sõnakuulelikuks, nii et mässi ümber sõrme.»

«Ole temale ema eest,» anus Ustinja Markovna ja põlvitas ta jalge ette. «Mina ise olen nõrk, ei oska, Rodion Potapõtš on liiga karm. Sina mõistad juba paremini...»

«Minu juures ta toibub ja jätab oma rumalused maha.»

Isa Akaki istus niikaua, kui viisakus nõudis, jõi teed ja läks siis koju. Saatnud teda kuni läveni, pöördus Rodion Potapõtš tagasi ja lausus:

«Oleks tore papike, aga liiaks noor...» «Temale endale ju parem, et on noor ja tark. Näe, kui viisakas ja tagasihoidlik ... »

«No niiviisi, armsad sõbrad, olen juba kauaks teie juurde istuma jäänud,» teatas vanaema Lukerja. «Väljas ka päris pimedaks läinud . .. Oleks aeg koju minna: pole ju lähedane maa. Sörgime kuidagi kohale . .. » «Sa sõitsid siia ratsa?» küsis Rodion Potapõtš järsult. «Jalakäimisest olen juba kõrini: on küllalt käidud .. .» Vanaeit käis tagumises tares «tüdrukutele» head aega ütlemas, siis pani mütsi pähe ja hakkas jumalaga jätma.

«Kuhu sa nii ruttad?» küsis Rodion Potapõtš, kes ei tahtnud vanaeite veel ära lasta. «Parem jää ööseks, vanaema, muidu sõidad veel kuhugi šurfiauku ... »

«Ma ei või . . . Olen mures selle üle, mis meil Fotjan-kal sünnib. Mu Pjotr Vassiljitš on viimasel ajal millegipärast hakanud liiga palju va viinakest armastama. On Mõlnikovi ja Kiškiniga kampa löönud .. . See pole hea asi.»

«Tahavad kulda otsida . . . Eh, vanaema, ei ole kedagi, kes neid peksaks! Tead, mis ma sulle ütlen, Lukerja — oota natuke, ma panen end riidesse ja saadan sind kuni Krajuhhini nõlvakuni. Kodus käib pea ringi, vabas õhus saab ehk lahedamaks.»

«Ongi hea,» nõustus vanaema ja pilgutas Ustinja Markovnale silma. «Mul on üksinda tõepoolest praegusel ajal kahtlane sõita — ja täna veel pealegi pühapäev . . . Teil siin Baltšugovkas on jootusid, pidutsevad pööraselt. Eelmisel korral sõitsin samuti ratsa, kui äkki tulevad vastu teie Baltšugovka poisid. Hoopis nooru-

kesed, aga purujoobnud .. . Nägid, koerapojad, mind ja kohe kisama: «Tpruu, vanaema!» Noh, ma sähvasin neile piitsaga, kuid nemad andsid mulle niisuguseid sõnu vastu, et. . . ja tahtsid veel sadulastki maha tõmmata ...»

«Inimesed on koeraks läinud, vanaema ... »

Rodion Potapõtš riietus, võttis kaasa kogu varustuse, palvetas ja väljus kodustega jumalaga jätmata. Prokopi aitas vanaema sadulasse.

«Näe, räägitagu veel, et hani pole seale seltsimees,» naljatas vanaema Lukerja õuest välja sõites.

öö, oli pime ja tänavat valgustasid ainult siit-sealt mõnest aknast paistvad tulukesed. Vabriku tume kere mustendas ning kõrge raudkorsten meenutas laeva-masti. Kaugemalt paistis veel Jermoška kõrtsi hundi-silm: tema ukse juures põles peegelreflektoriga lamp. Tumedad kogud käisid sisse ja välja ning avanevast uksest paiskus joana segahäälset joobnud lärmitsemist.

«Ptüi! ... » sülgas Rodion Potapõtš, püüdes neetud koha poole mitte vaadata. «Kae, vanaema, mida me sinuga kõike ära ei näe: rahvas ei tule enam kõrtsist väljagi. . . ööd ja päevad läbi Jermoška juures.»

«Oh, ära räägigi, Rodion Potapõtš! Ka meil Fotjan-kas pidutsevad mehed ilma vahetpidamata . . . Mis küll saab, kuidas nad elama hakkavad. On hoopis imelikuks läinud . .. Inimesed ei tunne enam mingisugust hirmu.»

«Silmadele on valus vaadata,» vastas Rodion Pota-põtš nukralt, sammudes keset teed hobuse kõrval. «Lurjused ... Ja need esmaspäevad on veel kõige halvemad. Vaadatagi ei taha, kuidas meie töölised homme tööle tulevad . . . Ronivad nagu mürgitatud kärbsed. Lõustad tursunud, silmad pundunud . . . Ptüi!»

Kõrtsi juurest mööda minnes vaikisid nad, nagu sõidaksid katkuses paigas. Rodion Potapõtš heitis mitu korda hundipilgu kõrtsi ukse poole ja sülgas veel kord. Rõhutud meeleolu kestis terve tänava pikkuses, kuni kšrtsisilm oli vaatepiirilt kadunud.

«Kas seda kohta mäletad?» küsis vanaema Lukerja, viibates peaga mustendava «viinakontori» poole. «Kui palju on siin valatud meie varnakkide pisaraid ... »

Vanamees raputas pead ega vastanud midagi.

67

«Kui meie partii Venemaalt siia aeti,» jätkas vanaeit tasa, nagu kardaks ta äratada siin hõljuvaid sunnitöö-varjusid, «siis läks tee läbi Taibola .. . Noh, kui partii jõudis Baltšugovkasse, vaatas mu kadunud õeke Marfa Timofejevna nii kuidagi imelikult ringi ja sosistas mulle: «Luša, siia me sureme.» Seal, Venemaal, ei teatud arvatagi, mis see sunnitöö on, vaid hirmutati aina sõnadega: «Vaat kui saadetakse Siberisse sunnitööle, küll te seal näete... » Ka minu südamest käis värin läbi, kui vabrik nähtavale tuli, aga tasakesi vastasin ma siiski Marfa Timofejevnale: «Vaata, rumalukene, seal on ju kirik .. . Kui ära sureme, siis on vähemasti keegi, kes meid matab!» Olime pururumalad, kuid seda taipasime, et kirikut ilma papita ei ole... Ja meil oli selle Baltšugovka kiriku üle hea meel nagu oma ema üle. Niisamuti kogu meie partiil. . . Teadagi, naiste asi, hirmus oli: näe, siin ta ongi, see sunnitöö. Mööda etappe aeti meid ligi pool aastat, pidime paljugi kannatama ja mõtlesime, et sunnitööl on veel kümme korda halvem.»

Niiviisi vesteldes jõudsid nad märkamatult küla taha. Taevas hakkas selginema. Madalad talvised pilved justnagu nihkusid laiali ja näitasid vilkuvaid tähekesi. Kõik ümberringi oli tumma vaikuse kütkes. Tõus Krajuhhini nõlvale oli nagu ussidest ära puretud. Rodion Potapõtš sammus endiselt hobuse kõrval, vehkides rütmiliselt parema käega.

«Jõudsime kohale vastu õhtut, mäletan seda nagu praegu ... » jätkas vanaema Lukerja. «Meeste sunnitöövangla oli kivist, meie, naiste oma, oli puust ja ümber ka puust tara. Partii viidi õuele, seati rivisse, kuid kadunud Anton Lazaritš seisab juba trepil ja silmitseb meid niiviisi käe alt, ise naeratab. Ja kõik kasarmu aknad kubisevad naisvangidest: värskeid on hu-vitav näha ... Mina seisan, tähendab, niiviisi vasakult äärmisena, Marfa Timofejevna aga hoiab end minu vastu, ta oli partiis kõige noorem ja ka ilusam. Noh, Anton Lazaritš . . .»

«Vaiki, jumala pärast! Vaiki. . .» oigas Rodion Potapõtš.

«Mineviku asi, mis seal ikka varjata .. . Kuid kadunud Anton Lazaritš, ei maksa temast pahasti mõelda, oli

68

tüdrukute peale liiga maias vanamees. Hall ja paljas-päine, käed värisevad, aga ühtegi ei jäta vahele. Naisi ei puutunud, ei kunagi, sest ta ütles: «Olen ise naisemees, ja pole hea

võõraid naisi kiusata.» Kui tal poleks seda harjumust olnud, siis paremat ülevaatajat ära otsigi: kõige parem inimene ja jumalakartlik . . . Igal pühapäeval seisab kirikus kõige ees, palvetab ja endal jooksevad pisarad. Ometi oli tal noor naine . . . Oh, patukest, patukest! ...»

«Lurjus oli...» tähendas Rodion Potapõtš karmilt. «Koerale koera surm.»

«Rumalasti sai hukka, see on õige,» nõustus vanaema Lukerja, sundides sammu aeglustanud hobust kiiremale käigule. «Uks sunnitöölisest tüdruk osutus kangekaelseks ja oleks tal peaaegu kõri maha tõmmanud, tšer-kessitüdruk oli. .. Nojah, tuleb vanamees meie juurde kasarmusse ja hakkab meile kaebama: «Näe,» ütleb ta, «tšerkessitüdruk lõikas mind noaga, kuid mina olen ju perekonnainimene . . .» Ise valab pisaraid. Just kolm päeva pärast seda talle vaesekesele ots tehtigi.»

«Buzun tappis ta ära . .. Meie oma sunnitöölt ära-karanu. Ta hulkus Baltšugovka ümbruses.»

«Mispärast -siis kõneldi, et timukas Nikituška?» «Rahvas ajas tühja juttu ... »

Vaikus. Algas tõus Krajuhhini nõlvakule. Hobune sirutas kaela ja hingas raskesti. Et mitte maha jääda, haaras Rodion Potapõtš ühe käega hobuse lakast kinni.

«Räägitakse, et Nikituškat nähtud hiljuti linnas,» lausus vanaeit. «Käib mööda kaupmehi ja palub armuandi .. . Ah-ha-ha! .. . Ja kuidas teda enne austati: «Nikita Stepanõtš, armas isa .. . heategija . .. » Tema aga muudkui kelgib.»

«Oli alati täis nagu sitikas . . . Veeti ühest sunnitöö vanglast teise, ise ei mäletanud ta midagi . . .»

«Ta käis ka meie juures kasarmus . . . Tuleb, vaatab ja ütleb: «Noh, mu ristitütred, kuidas te peate mind austama? Austage oma ristiisa . .. » Nimetas end ristiisaks. Naised meelitasid teda nii endi kui ka meeste pärast, kui ta Baltšugisse nuhtlema sõitis. Kole oli teda, joobnut, vaadata ...»

69

«Sina, Lukerja, hakkasid sunnitöö üle mõtisklema,» katkestas teda Rodion Potapõtš, «aga näe, mina mõtlen praeguse korra üle . .. Kui hakkad sedasi järele mõtlema, siis nagu ei saaks enam millestki aru. Mõistus ei võta, mis ja kuidas on. Oli sunnitöö, siis olgu, oli sol-datipõlv, siis olgu see, ühe sõnaga, oli kroonu aeg . . . Mis siis nüüd on? . . . Mitte üksi seda, et teiste üle kohut mõista, vaid oma majas on niiviisi nagu oleks mäda hammas suus . .. Mis siis edasi saab? . .. »

«Kullakaevandustes on igal pool ühesugused kombed, Rodion Potapõtš, rahvas on nõrgaks ja araks muutunud .. . Põhjus on see, et rahval ei ole enam mingisugust hirmu . .. Lähed kirikusse: seal on ainult vanaeided. Rahvas on täiesti raisku läinud.»

Nende juttude kestel jõudsid nad Krajuhhini nõlvakult laskumise kohale, kus algasid šahtid. Kui vanaema Lukerja hobune jõudis juba Spasso-Koltše-danskaja vahiputka kõrvale, ütles eit:

«Noh, Rodion Potapõtš, jumalaga . . . Niisiis, sina too Fenja Taibolast tagasi ja saada minu juurde Fotjan-kasse, küll me tüdruku ära taltsutame, kui tarvis on.»

Rodion Potaüõtš tahtis midagi öelda, kuid oigas ainult ja pöördus kõrvale: ta põskedele veeresid pisarad. Vanaema Lukerja sai tema sõnatust murest väga hästi aru:

«Eh, kui veel Marfa Timofejevna elaks, kas tema oleks lasknud asja nii kaugele minna! ... »

IX

Rodion Potapõtši ootamatu ilmumine šahti juurde ei pannud kedagi imestama, sest töölised olid niisuguste üllatustega juba ammu harjunud. Karmisse vana-mehesse suhtuti sügava austusega just seepärast, et ta iga asja läbi nägi ja polnud mingit võimalust teda kõige tühisemaski asjas petta. Rodion Potapõtš oli iga töö kullakaevanduses oma turjal läbi teinud ja

«nägi kaks arssinat maa sisse», nagu tema kohta öeldi. See ei takistanud muide töölistel teda tagaselja sõimamast Herode-

seks, Juudaseks [1] ja nii edasi. Baltšugovka pühapäev kajastus ka šahtides: valvur Mutovka, kes istus šahti juures vahiputkas, pilgutas oma pimedavõitu silmi harilikust sagedamini, noorel poisikeigaril, masinist Semjonõtšil oli keel kange, šahti juures töötavad äravedajad kõikusid jalgadel nagu katkutõbised veised.

«Teie olete siin ju päris hulluks läinud,» müristas vanamees nokastanud tööliste peale. «Mille üle te, saatanad, rõõmu tunnete? Ja kus on allsteiger?»

Allsteiger Lutšok, hallipäine vanamees, oli päris purjus ja magas kuskil katelde taga, kus ta oli endale soojema Roha valinud. See ajas Rodion Potapõtši lõplikult marru ja ta kukkus joobnud meeskonda tigedasti sõimama. Lisaks kõigele hakkas ülesärganud Lutšok veel vastu, mida temaga mõnikord purjus peaga juhtus.

«Sa ära nii väga. . .» urises ta oma peidupaigast. «Jumal tänatud, pole enam kroonu aeg, et elavalt inimeselt kolme nahka võtta! Jah ... »

«Ah, et barbarid! .. . Aga kes peab vastutama, kui te, lurjused, lasete šahti sisse langeda?» ·

«Loomulikult sina vastutad.» nõustus Lutšok. «Sina saad ju viiskümmend ruublikest palka, noh, tähendab, oledki pärissüüdlane . . . Aga minu käest pole ju kahekümne rubla eest midagi võtta.»

«Sa veel targutad mul siin, ilalõug?! ... » «Ja ütlen sedasama alati.»

Vihast ülekeev Rodion Potapõtš tõmbas Lutšoki oma käega katelde tagant lagedale, torkas mütsi ta purjus peakolule ja lükkas ta korpusest välja, allsteigeri asjad aga käskis välja teele visata.

«Mine, kaeba minu peale, peni!» karjus vanamees rebaskavalale kelmile järele. «Sinu asemele leian ma sihukesi kakskümmend tükki ...»

«Ja mina sülitan selle peale!» kuuldus pimedusest Lutšoki hääl. «Etskae, kuidas hakkas end laiutama .. . Eh, vennas, pole enam need ajad.»

See Lutšoki teenistusest vallandamise komöödia kordus tema joobnud pea tõrksuse tõttu kolm-neli korda

1 Herodes, Juudas - kujud piiblist. Esimene oli tuntud julmuse, teine reeturhkkuse poolest. Toim.

aastas. Sellise juhtumi järel istus Lutšok mitu päeva Jermoška kõrtsis ja läks siis Rodion Potapõtši juurde andeks paluma. Leppimine toimus kindlal tingimusel, et see «on viimane kord». Kõik teadsid, et ka praegune lugu lõpeb rahuga, sest Rodion Potapõtš ei saanud ilma Lutšokita elada ega usaldanud peale tema kedagi, mida Lutšok väga hästi teadis. Kui poleks joomist olnud, siis oleks Lutšok siin ammu steiger, võib-olla ülemsteiger olnud. Ta oli haruldaselt hea asjatundja ja raskematel juhtudel pidas Rodion Potapõtš nõu ainult temaga, sest mäeinsenere, kaasa arvatud Karatšunski, ei hinnanud ta kullakaevanduse asjanduses kopika eestki. Lutšokil oli erilist julgust, mida Rodion Pota-põtšil endal ei olnud, ta taipas kõike kiiresti ja, kui vaja, puges nahast välja.

Õigupoolest oleks tarvis olnud šahti laskuda ja tööd üle vaadata, kuid Rodion Potapõtš oli äkki kuidagi jõuetuks muutunud, mida temaga varem kunagi polnud juhtunud. Kogu oma elu jooksul polnud ta veel iialgi haige olnud, kuid nüüd raputas ta ainult kibestunult pead. See tühine tüli joobnud Lutšokiga tegi vanamehe lõplikult mannetuks ja ta jõudis suure vaevaga oma kontoripuldi juurde, mis asetses masinakorpuse eraldi nurgakeses. Kontoripuldi võti oli tal alati kaasas. Siin ta mõnikord ööbiski, kössitades võidunud puupingil. Rodion

Potapõtš süütas rasvaküünla ja istus laua äärde. Aurumasina töötamisest põrisevasse väikesse aknasse vahtis musta laiguna öö; põranda all, mis samuti rappus, jooksis vulisedes ja loksudes šahtist ülespumbatud vesi; oli kuulda, kuidas kähises pump ja mürisesid malmist hammasrattad. Kõik oli nagu alati, niikaua kui Rodion Potapõtš mäletas end kullakaevanduses töötavat, kuid tema ise ei ole enam endine. Mõte jõuetust ja viletsast vanadusest tekkis temas nii selgel ja halastamatul kujul, et ta isegi jahmatas. Mis see siis on? . . .

Ta istus laua taha, toetus küünarnukile, langetas pea käele ja vajus sügavaisse mõtteisse. Perekondlikud sekeldused ja kohtumine vanaema Lukerjaga tõstsid tema hinge põhjast üles kõik sinna kogunenud rasked elusadestused.

72

Rodion Potapõtš sündis ja kasvas Tuula kubermangus mõisateenijana. Poisikesepõlves oli ta härrastemajas jooksupoisiks, ent kuueteistkümneaastaselt sattus oma õnnetuseks härraste jahile. Hundihaarangul oli ta isanda millegagi ära pahandanud ja see tormas talle koeranuudiga kallale ... See jahijuhtum lõppes juba Baltšugovka vabrikus, kuhu Rodion Potapõtš toodi vangiraudus sunnitöölisena. Kuid kullatööstuse sunnitöö oli temale pääseteeks; oma aastate kohta liiga tõsisena, töökana, targana ja ausana paistis ta teiste vangide keskel kohe silma. Ülevaatajaks oli siis seesama Anton Lazaritš, kellest jutustas vanaema Lukerja. Ta hakkas noort Zõkovit väga armastama ja korraldas asjad nii, et kümneaastane sunnitöö ei olnud Zõkovile sunnitööks, vaid harilikuks vabrikutööks, ainult selle vahega, et ta pidi vanglas ööbima. Uus töö sai Rodion Potapõtšile armsaks ja ta kasvas selle külge kogu hingega. Jah, mida kõike siin ei olnud, nüüd on seda nagu imelik meenutadagi, nagu oleks see vaid unenäos olnud. Töö aina kees, sest sunnitööliste vaev ei maksnud midagi. Töötas sunnitööle rajatud viinavabrik, selle kõrval ka kullakaevandus. Baltšugovka tehas sarnanes sõjaväelaagriga, kus trummi järgi üles tõusti ja magama mindi, trummi järgi lõunat söödi või töö lõpetati ja trummi järgi käidi isegi kirikus. Tööle mindi roodude ja rühmade kaupa ning marsisammul. Ülemust kohates tõmbusid kõik sirgeks ja võtsid isegi töö juures valveseisangu. Vanglahoone ja «viinakontori» vahel oleval platsil tehti pühapäeviti siia kokkuaetud nekrutitele päris soldatiõppusi ja siinsamas toimusid ka kõige julmemad ihunuhtlused. Tegutses «ristiisa» Nikituška, oli olemas ka sõdurite «roheline tänav».1 Läbi lipu aeti igal pühapäeval ning suurema efekti saavutamiseks toodi selleks puhuks rahvast isegi Fotjankast. Peale oma sunnitöövangla ülemuse ja nekrutite jaoks määratud sõdurite ülemuse oli mäeohvitseride käsutuses veel kaks kasakate pataljoni, kelle erikohustuseks oli karistusi täide saata otse töökohal: see oli oma kodune asi, kuid «ristiisa» Nikituška ja «roheline tänav», need

1 Sõdurite rivid läbi lipu ajamisel. Tõlk.

73

olid paraadkaristused, mida pandi toime peamiselt teiste hirmutamiseks. Kui partii töölisi väljus kuhugi kaevand usse, siis järgnes sellele grupile koos toidumoonaga terve koorem vitsu, nagu poleks neid saadud tegevuskohal valmis lõigata. Kroonu mäeasjanduse valitsus arutas sel puhul nii, et karistamise kord olgu kõigepealt kindel, töö aga läheb juba iseenesest.

Kaks esimest aastat töötas Rodion Potapõtš viinavabrikus, kus kogu töö tehti eranditult sunnitöölistega, ent sattus siis end parandanute hulka ja saadeti kulla-kaevandusse. Viinavabrik jäigi lõpuni sunnitöövangla kätte ja kaevandusse saadeti ainult oma vanglaaja ära-teeninud isikud. Rodion Potapõtš leidis Baltšugovka vabriku eest alles väga väikesena. Asula oli ainult Nagor-naja kõrgendikul, Nizõ aga asutati juba tema ajal, kui kullakaevandusse saadeti korraga kolme aastakäigu nekrutid. Saadetud sunnitöölistest ja nekrutitest kasvas järk-järgult Fotjanka asundus, mis oli sunnitöö peamiseks pesaks. Kaevanduses tegi Rodion Potapõtš kõik tööd läbi, alates lihtsast äravedajast, kes vedas käruga

ahermulda aheraine mägedesse. Kui palju on nüüd neid aheraine mägesid Baltšugovka vabriku ümber; kole on mõelda sellele kroonu jaoks kulutatud inimjõule, mis on läinud sõna otseses mõttes tühja töö peale. Inimestest polnud kahju ja kaevandus töötas «kõva käe» all, s. o. saatis pahtlasse tuhandeid töölisi. Niiviisi tasuta tööga saadud kuld moodustas kroonu jaoks juba puhta dividendi. Rodion Potapõtš rabeles varsti kaevanduses lihttöölisest kõrgemale ja edutati kümnikuks. Ta oli töö ära õppinud ja ülemus hindas temas ta fanaatilist tööindu. Ta pidi peaaegu segaseks minema, kui kohtas oma esimest naist, Marfa Timofejevnat. Too oli alles Venemaalt siia saadetud ja Anton Lazaritš märkas ilusat naissunnitöölist kohe. Marfa oli alles 19-aastane, ta sattus sunnitööle mõisa tüdrukutetoast, süüdistatuna suhkruvarguses, nagu nimestikus oli märgitud. Öde Lukerja tuli temaga koos ja oli nimekirja märgitud süüdlasena meevarguses. Kellegi käsi harjutas oma teravmeelsust kahe õe saatuse kallal, kuid nad pidid läbi tegema neile määratud kolm aastat, mille järel nad ümberasustatute hulka arvati ja Fotjankale

paigutati. Anton Lazaritš ristis Marfa Timofejevna «suhkrutoosiks» ja nõudis ta juba kolmandal päeval «salajase asja pärast» enda juurde. Õde Lukerja pääses sellest «salajasest asjast» ainult seepärast, et Anton Lazaritš jõuti õigel ajal ära tappa.

«Üks õde on suhkruga, teine meega,» naljatas ülevaataja, «ja mina olen suur suhkrusõber . .. »

Rodion Potapõtš oli tol ajal sunnitöövangla nimekirjas ja nägi korduvalt, kuidas Marfa Timofejevna hommikuti pisaraid valades ülevaataja korterist tagasi tuli. Kas olid need tüdruku pisarad või tüdruku ilu, mis temasse mõjusid, kuid ta hakkas pead kaotama... Seda muudatust märkas isegi Anton Lazaritš, kes temalt mitu korda päris:

«Mis sinuga on juhtunud, Rodion? Sa oled nagu meelest ära ...»

«Tervis on halb, Anton Lazaritš,» vastas Zõkov karmilt, püüdes sunnitöövangla vägistajale mitte otsa vaadata.

Rodion Potapõtši hinge valdas raske ja järeleandmatu mõte, ning ta varitses ainult juhust, millal maiasmokast ülevaatajale lõpp peale teha. Kuid temast jõudis ette teine sunnitööline Buzun, kes tappis Anton Lazaritši saamata jäänud toidunormi pärast. Mägi langes Rodioni õlgadelt, ja hiljem viidi Marfa Timofejevna üle Fotjankale, kus Rodion Potapõtš temaga kohe tutvus ja kohe ka naitus. Naissunnitöölisi oli palju ja keegi nendest ei jäänud üksikuks, kõik läksid mehele, soetasid perekonna ning asusid elama Fotjanka ja Nagornaja kanti.

On täheleDanuväärne, et naissunnitööliste hulgas polnud ühtki kergete eluviisidega naisterahvast.

Rodion Potapõtš elas oma noore naisega hästi ja armunult ning ei tuletanud kunagi, mitte ühegi sõnaga talle meelde minevikku: sunnitud patt ei tulnud arvesse. Kuid Marfa Timofejevna ise jäi kogu abielu kestel ähmaseks ning nukraks ja tunnistas alles surma eel mehele, mis on tema elu rikkunud.

«Ma ei tulnud tütarlapsena sulle naiseks... » sosistasid ta kahvatud huuled. «See ei olnud minu süü, aga unustada ma seda ei suutnud. Mida õrnem sa mu vastu olid, seda rohkem ma kartsin. Vaikin, aga endal tilgub süda verd.»

«Marfa, jumal hoidku sind, mis juttu sa räägid . .. » «Ma mõistsin end ise süüdi, Rodion Potapõtš, ja see oli mulle kibedam kui sunnitöö. Sünnitasin sulle pojakese, kuid tema eeski on piinlik. Sa ei teinud mulle etteheiteid, ei öelnud ühtki halba sõna, armastasid, ent mina mõtlesin ikka, kui hästi oleksime meie sinuga oma elukese küll ära elanud, kui poleks seda mu kurja saatust olnud ...»

Marfa Timofejevna suri noorelt ning oli kirstus lamades nii ilus ja valge nagu vahast. Koos temaga kadus ka Rodion Potapõtši huvi maailma vastu ja ta kulmud tõmbusid kogu eluajaks karmilt kortsu. Ta võttis küll teise naise, kuid õnne tagasi ei saanud, nagu ütleb

vanasõna: koolnu värava juures ei seisa, aga oma osa võtab ära. Armastatud naisest Marfa Timofejevnast jäi mälestuseks vaid kergemeelne Jaša.

Rodion Potapõtši elu möödus päevast päeva kestnud ranges töös. Ta nagu külmas alatiseks kinni oma kulla-tööstuse külge ega sulanudki enam lahti. Kui oli raske — vaikis, oli hea — vaikis samuti, ja muutus nõnda viimaks elavaks masinaks. Oma teenistuse jooksul tegi ta vastu oma südametunnistust ainult ühe korra, nimelt viiekümnendatel aastatel, kui kroonu fiskaal[1] sõitis salaja Uraali. Kullatöötlemise juures maksvast sõjaväelisest valjusest hoolimata oskasid töölised ikkagi kulda varastada. Samuti toimus ka teistes kroonu- ja eratööstustes. Olid tekkinud ka oma ülesostjad, kes suutsid Baltšugovka sunnitöövangla nõiaringi sisse tungida. Mõne käest jõudis nuhk juba kulda osta, kuid ainult Rodion Potapõtš tundis ära, mis lind ta on, ja laskis kõrvalt kuulduse lendu, et päästa kümneid kergeusklikke inimesi. Ta haletses neid lollikesi .. . Ja tõepoolest, Baltšugovka vabrik kannatas kõige vähem, teistes kullatööstustes aga kärgatas kohutav äike. Sadu inimesi aeti läbi lipu ja saadeti Ida-Siberisse eluaegsele sunnitööle. Muide, Baltšugovka kullatööstuses ei teadnud keegi, kes esimesena fiskaali ära tundis. Rodion

1 Fiskaal — järelevalveametnik. Toim.

Potapõtš vaikis, nagu poleks see tema asi. Tookord pääses muuhulgas ainult ime läbi ka Kiškin, kes oli segatud sellesse asjasse: veel mõni tunnike, ja ta oleks lennanud Ida-Siberisse ning kõndinud lisaks läbi terve «rohelise tänava».

«Küll ma talle, närakale, fiskaali lugu kord veel meelde tuletan,» mõtles Rodion Potapõtš, meenutades kavatsetavat skandaali. «Eh, ma oleksin pidanud talle juba siis Fotjankal sõlmekese siduma, kuid ei taibanud .. . Noh, eks siis mõni teinekord ... »

Rodion Potapõtš oli juba üle kolmekümne viie aasta «kroonw aega» teeninud, kui vabadus välja kuulutati. Sellest sündmusest ei saanud ta üldse aru ja see ei mahtunud kuidagi tema pähe. Rodion Potapõtš oli koguni hoopis nõutu, eriti siis, kui likvideeriti sunnitöövangla, suleti viinavabrik ja kroonu kullatöötlemisele tehti lõpp. Teda lihtsalt pahandas mõte, et nüüd tuleb igale töölisele palka maksta. Jumal kaitsku, seesugune kari töölisi, ja äkki maksa igale palka, mis jääb siis. kroonule endale? Vabapalgalise töö alusele üleviidud ja sõjaväekorrast ilmajäänud kroonutööd hakkasid kohe kiratsema ja sel teel töödeldud kuld tuli juba olemasolevast inventarist ning igasugusest tööstuslikust sisustusest hoolimata kroonule kätte viis korda kallimalt kui oli tema börsihind. Mõnd aega toibutas allamäge minevat tööstust Fotjankal Kiškini poolt avastatud ülirikas kullapahtla, mis andis kolme aasta jooksul üle saja puuda kulda. Kuid edaspidi tekkis juba päris skandaal — üks solotnik kulda läks riigile maksma 27 rubla 4 rubla suuruse nominaalhinna juures. Rodion Pota-põtši hämmastasid õige tugevasti ka mäeinsenerid.

Viimasel viiel aastal oli Baltšugovka vabrik ainult paberil olemas, kuni ilmus kindral Mansvetov ja Ko. Kuidagiviisi hingitses veel üksainus šaht ja paiguti töötasid kullaotsijad. Kompanii kätte üleminekuga tõusis ettevõte kohe ning elustus ka Rodion Potapõtš, kes kandis kogu oma pärisorjusliku sümpaatia kompanii tegevusele üle. Kui esimene joobumus vabakslaskmisest oli möödas, selgus, et tööstuslik elanikkond on kompaniist täielikus majanduslikus sõltuvuses. Kuid see oli kroonu-tööstuslik elanikkond, kes juba mitme põlvkonna kestel

oli oma kullaasjandu.se juures üles kasvanud. Nizõs tegid endised «nekrutid» meeleheitlikke katseid omal käel ära elada ja mõnd aega õitses siin tislerite ning kingseppade äri. Nagornaja ja Fotjanka, need vanad sunnitöö pesad, jäid oma kullatööstusele truuks ega huvitunud ühestki kõrvalisest teenistusest.

Rodion Potapõtš rahunes, kui Baltšugovka kullatööstus muutus kompanii ettevõtteks, sest et kuigi endist sunnitöö ja kroonu mäeasjanduse pärisorjust enam polnud, asendas seda

nüüd terve süsteem nähtamatuid niite, milledega tööstuse elanikkonna elu oli veel tugevamini läbi põimitud kui varem. Kuidas ka tööstustööline ei rabelnud, minna polnud tal kuhugi. Nizõ eeskuju tõestas seda kõige paremini. Polnud seda välissurvet, mis oli kroonu ajal, kuid «priid» töölised ei teadnud, mis oma hundivabadusega peale hakata ja läksid sellesama kompanii teenistusse kõige halvemail tingimustel, nagu üldiselt oli korraldatud: kõhtu täis ei saa ja nälca ka ei sure.

Kedrovskaja kroonu langi väljaandmine vaba töö jaoks muutis kogu tööstusliku elukorra ja keegi ei tundnud seda nii reljeefselt kui Rodion Potapõtš, see kullatööstuse kogenud hunt.

TEINE OSA

I

Jermoška kõrtsi juurde kogunes iga päev pingile istuma terve salk töölisi. Eemalt näis see publik elavate kaltsude hunnikuna — ehtne kullakaevanduse räbalapundar. Kuid päike paistis juba kevadiselt ja pundar ootas seda saatuslikku momenti, kunas «kevadine vesi liikuma hakkab». Kui aga vesi läheks, siis saab tööd kõigile . .. Need olid just vete liikumahakkamise igatsejad.

Jermoška kõrts asus paar aastat tagasi ümberehitatud poolenisti kivist majakeses. Üks pool alumisest korrusest oli kõrtsi all, teine pool pudu- ja riidekaup-luse all, nii et oli kujunenud täielik äri. Maja seisis nurgal, otse kullapesemise vabriku vastas. Varem kuulus ta Kiškinile. Tänava lõpul paistsid punase laiguna endise sunnitöövangla telliskivist seinad ja selle kõrval «viinakontori» tohutu suur viltuvajunud palkhoone. Sunnitöövangla viinavabrik ise oli seisnud nüüdse kullapesemise vabriku kohal, kuid ta põles juba pärast vabaduse andmist maha. Järele oli jäänud ainult «viinakontor» ja kivimüüriga piiratud õu, kus asusid likvideeritud sunnitöövangla madalad kivikasarmud. Need kaks vana hea aja mälestusmärki olid Jermoškale pinnuks silmas. Ülal oma toas istudes vaatas ta neid kaua ja kordas ohates:

«Eh, missugune varandus läheb asjatult raisku .. . Mifla kõike võiks siin teha, kui see käes oleks! Nii et, tähendab, annaksin kõik ... »

Jermoška oli natuke nurgelise peaga keskmist kasvu laiaõlgne "mees, kelle hallid pungis silmad olid üksteisest ebatavaliselt eemal nagu kitsel. Pehme lömmis

79

nina oli justkui teiselt näolt juurde kleebitud. Hõre salkus habemetutt aga andis talle sasitud ilme nagu inimesel, kes on kiiruga voodist välja karanud. See oli tüüpiline venepärane kõrtsimüüja, kelm, libekeelne, jultunud, ent parajal ajal ka alandlik. Jalad sai ta alla oma naise Darja läbi, kes kunagi oli olnud «toatüdrukuna» vana Onikovi juures tolle julma inimese valitsemise ajal. Jermoška oli siis toapoiss, nagu nüüd on Ganka. Vana Onikov oli lesk ja lõbutses igavuse pärast pärisorjadest iludustega, kelle hulgast Darja oli järjekorras viimaseks. Ta oli täielik orb, sattus oma ilu tõttu härrastemajja, ja poleks mõistnud oma seisukorda kuidagi ära kasutada, kui ei oleks Jermoškat ette juhtunud. Onikov suri kuidagi äkki ära ja, mis kõige imelikum, temast ei jäänud maha mingeid säästusid. Saja-suine kuuldus kirjutas tema äkilise surma Jermoška arvele, kes sel puhul olevat saanud peremehe vara omanikuks. Ta abiellus kohe Darjaga ja hakkas elama oma majas, nagu see on korralikule mehele kohane, hiljem aga avas juba kõrtsi ja poe. Darja seisukord oli kõige armetum: härrastemajast kaasatoodud halva kuulsuse eest valas Jermoška temale välja oma viha. Vaene naine kõndis kodus ringi nagu vari ja värises kogu kehast, kui kuulis mehe samme. Jermoška ei vigastanud teda avalikult, nagu tegid teised mehed, vaid võttis tal hinge välja pikkamisi ja halastamatult nagu tarbetul loomal.

«Kui surmgi kiiremini tuleks,» igatses Darja mõnikord.

Lapsi neil ei olnud ja Jermoška unistas, et ta soetab, kui naine ära sureb, päris korraliku perekonna, pidades selles suhtes juba Zõkovi Fenjat silmas. Jermoška kavatses nii, juhtus aga teisiti. Kui Jermoška teada sai, kuidas Fenja kodust ära jooksis, laiutas ta ainult käsi ja lausus:

«Eh, Fedosja Rodionovna, ei läbenud sa seda natukestki oodata, kuni mu Darja ära sureb . . .»

Sellest oli kahju ka Darjal enesel, kes tundis enese juba ammu ülearuse olevat, ja oleks meeleldi oma koha loovutanud noorele armastatud naisele.

«Ma olen sulle, Jermolai Semjonõtš, kammitsaks

80

jalus,» kõneles ta mehele enesest nii, nagu kõneldakse surnust. «Sul oleks just paras aeg Zõkovi Fenjaga naituda .. . Tüdruk nagu värske lumi. Oh, et ei tule ka minu surmatunnike ...»

«Kas pruutidest ka puudust on?» resoneeris Jermoška samas toonis. «Niipea kui sured ja sellest nelikümmend päeva mööda saab, võtan kohe naise .. .»

«Meil Baltšugovkas on pruute kui palju, Jermolai Semjonõtš. Vali ainult, kuid vali kõige parem.»

«Taibolast võtan, võib-olla toon ka linnast. .. Jumalale tänu, ka meie näolapp pole ära põlata.»

«Ära rikast võta, vaid võta lihtsam . . . Parem juba vaenelaps, Jermolai Semjonõtš, sest sina oled nagu aastates mees ja ikkagi lese olemises. Rikkad tüdrukud niisuguseid peigmehi just väga ei austa . .. »

«Seal on sul õigus, Darja ... Sure ainult rutem, muidu läheb aeg asjata raisku. Parajad aastad lähevad viimati mööda, enne kui jõuad kärvata . . .»

«Oh, varsti suren, Jermolai Semjonõtš . . . On ju kahju vaadata sind, kuidas sa minu pärast vaevled.»

Darja võttis tarvitusele kõik abinõud, et surra, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Ta kõndis palja jalu mööda lund, jõi «kallist rohtu», näljutas ennast, kuid miski ei aidanud. Jermoška peksis teda ainult purjus päi ja oleks talle ammu otsa peale teinud, kui poleks vastutust kartnud. Seejuures oli tal mingi tume aimus, et Darja on tema saatus, mille eest ei saa kuidagi põgeneda. Darja enesealandamine ulatas nii kaugele, et ta ise valis edaspidiseks pruute, kui surm peaks kätte jõudma, ja Jermoška majas peeti üsna sageli väga tõsiseid läbirääkimisi selles suunas. Üldse oli see kummaline abielupaar.

Jermoška ootas kevadist suurvett samasuguse igatsusega kui Baltšugovka kullaotsijad, sest kõige elavam kõrtsiskäimine oli seotud just suvise hooajaga, kus kõik ettevõtted töötasid täiskäigul. Ta tundis vabrikut ja Fotjankat nagu oma viit sõrme: kes meestest on kehvaks jäänud, kes on kosunud, kes ajab niisama keskelt läbi. Ükski statistik poleks võinud esitada nii üksikasjalikke andmeid ja asjaolusid oma «koguduse» kohta, nagu Jermoška nimetas kullaotsijaid. Nizõd, kus elutsesid

81

«strogalid» ja «švalid», ta ei armastanud, sest seal valitses alasti vaesus, «koguduses» aga vilksatab aegajalt ikkagi õnn.

«Noh, jumala töömehed, laske käia!» hüüdis Jermoška vahetevahel oma leti tagant kullaotsijate lärmitsevale jõugule.

«Heategija, sinu jaoks me ju töötame! » vastasid joobnud hääled. «Ilma sinuta ei saa lusikatki suu juurde tõsta . . . Kõik on sinu juures kui loomaliha poti sees.»

«Ja kuhu te ilma minuta läheksitegi? Mis?»

«Seal on sul õigus, isake . . .»

Jermoškat tüütas kõige rohkem kaabakas Mõlnikov, kes iga päev ilmus kõrtsi ja kolas rahva hulgas ei tea mispärast. Tal oli harjumus igaühest kinni hakata, norida ja tülitseda; ta sai sagedasti peksa, kuid see talle eriti ei mõjunud.

«Sa, Tarass, mine parem koju,» andis Jermoška talle tihti nõu, «kodus ootab naine sind vist pikisilmi. Ja mööda minnes keeraksid ehk äia poole sisse teed jooma. Su äiake on ju rikas.»

«Kade oled või? Ja joomegi teed, ning kuidas veel joome.»

«Aga kas sa ei taha seda, millega väravaid lukustatakse? ...»

Nokastanud Mõlnikov näitas ebaharilikku uhkust. Ta peksis endale rusikatega vastu rindu ja karjus üle terve tänava, et oodake, ta näitab veel, missugune mees on Tarass Mõlnikov, ja nii edasi. Alatised kõrtsikülastajad naersid Mõlnikovi üle laginal ja pakkusid talle mõnikord klaasikese viina.

«Oodake, kulla vennad, küll tasun ära . . .» kinnitas Mõlnikov. «Küllap ma kord haljale oksale jõuan. Andke ainult aega jalad alla saada, küll siis õiendan arved peenrahani ära.»

Pärast lihavõttepühi hakkas Mõlnikov koos Jaša ja Kiškiniga kõrtsi ilmuma. Ta nõudis korraga pooletco-bise ja jõi seda koos sõpradega kuskil nurgas. Sõbrad jutlesid millegi üle salapäraselt ja südamlikult, sosistasid omavahel ja tundsid üldse tarvidust teistest eralduda. Kord läks Mõlnikov taarudes leti juurde ja nõudis ist pooletoobilist.

«Mis rõõmu pärast sa nüüd siis laiutad?» päris Jermoška. «Kas said päranduse või? ... »

«See pole sinu mure . . . He-he ... Tarass Mõlnikovi ei käsuta keegi: olen ise oma peremees. Sina, Jermolai Semjonõtš, heidad nüüd minu üle nalja, mina olen rämps ja muud midagi. . .»

«Te seal Nizõs olete kõik ühte usku: pätid. Teid pööra kas või pahupidi, ei leia kahekümnekopikalistki.»

«No, aga mis siis, Jermolai Semjonõtš, kui mul, näituseks, on varandus? Siis võtad sina, sinder, esimesena minu ees mütsi maha . . . Mina aga panen pesukaru-kasuka selga, kannan kahe kaanega hõbeuuri, seon villase salli kaela ja seandse kuradina kihutan sinu kõrtsi ette. Mis sa siis arvad?»

«Noh, riiete järgi võetakse vastu, Tarass . . . Kui rikkaks saad, ära siis ka meid unusta. Või sa tead, kellele õnn tuleb? ...»

«Ah, sina kanapoeg! .. . Kuid mina ostan võib-olla kogu Baltšugovka vabriku ära ja pööran ta hoopis tükkis pea. peale . . . Näe, missugune mees ma olen . . .»

«Ära ette hirmuta, muidu näen sind ehk rikka mehena uneski . . Rongad kraaksuvad alati õnnetust.»

Need stseenid kordusid liiga sageli, kui et nendele oleks tõsisemat tähelepanu pööratud. Mõlnikovi ei uskunud keegi ja imestati ainult, kust ta joomise jaoks raha võtab.

Hiljem liitus selle kompaniiga ka Mina Kleimjonõi ', vanamees Baltšugovka sunnitöölistest, keda oli järele jäänud kümmekond. Ta oli vaikiv paljaspäine vanamees, kellel oli suur laup ja sügaval asetsevad silmad. Kõrtsi tuli ta harva ja istus kogu aeg tagasihoidlikult kuskil nurgas. Siis ilmusid veel kullaotsijad Fotjan-kalt: ilus Matjuška, vana Turka ja Pjotr Vassiljitš ise. Mõlnikov kostitas kõiki ja kõndis mööda kõrtsi nagu trumpäss. Kullatööstuse skeptikud suhtusid sellesse kampa alguses kahtlustavalt, kuid hakkasid äkki neisse uskuma. Keegi oli lasknud lendu kuulduse, et Kiškin kergendab kukrut Kedrovskaja langi vabaksandmise puhul jä moodustab artelli kullaotsimiseks kuskil Mut-

1 Märgiga. Simnitöölistele põletati märk külge. Toim.

jaška jõel, kus Kleimjonõi Mina avastanud kulla juba kroonu ajal, kuid varjanud seda paraja ajani. Uskuma hakkas isegi Jermoška, kes oli nakatatud kõiki haaravast kullapalavikust. Seepärast alustas ta Kiškiniga mitu korda juttugi:

«Andron Jevstratõtš, võta kampa ... »

«Larhv ei ole veel paras . . .» vastas Kiškin pidulikult.

«Te hakkate ju niikuinii kulda mulle ära andma,» lisas Jermoška tasa ja pilgutas teist silma.

«Sellega on nii, kuidas jumal annab . . . Uks asi ön kulda ära anda, teine asi hankida. Sul on raske käsi, Jermolai Semjonõtš.»

«Kas Mõlnikovil on kerge?»

«Udusulg — vaat missugune käsi.»

Asutatava artelli nõupidamised polnud kellelegi saladuseks, sest Mutjaškast kõneldi juba ammu kui kullaaugust, ja kõik unistasid seal paraja koha kättehaara-misest, niipea kui Kedrovskaja lank vabaks antakse. Tekkis isegi spekuleerimine Mutjaškaga: mõned töölised käisid mööda kõrtse, mööda turgu ja kõikjal, kus kogunes rahvast, ning lubasid kõige salapärasemal viisil igaühe «punase paberi eest» ' üle kullata. Mutjaška jaoks kujunes isegi oma kurss. Tähtsad rikastajad teatasid suure saladuskatte all, et nad tunnevad mingisugust orukest või allikakest, kust võta kulda kohe labidaga. Mutjaška kulla kohta loodi terve rida legende, nagu see, et seal on pandud kulla peale kõva needus, mis ei mõju ainult süütule tütarlapsele, küll aga mehele. Jutustati mingisugustest ärakaranud sunni-töölistest, kes Baltšugovka sunnitöövangla ajal varjasid end Kedrovskaja langil ja sattusidki esimestena Mut-jaškale, kus nad lihtsa kopsikuga pesid välja niipalju kulda, kui üldse jõudsid paunades ära viia, aga et siis varitseti neid kullakoorma kandjaid hulkureid Taibolas ja tapeti ära. Nii jäigi teadmatuks, kus just Mutjaška kuld on säilinud. Kergeusklikud inimesed kuulasid neid jutte hinge kinni pidades ja nendes hakkas üha tugevamini leegitsema soov kergesti rikastuda. Mutjaška tundjad ei rahuldunud varsti enam «punase paberiga»,

1 Kümnerublane paberraha. Tõlk.

vaid hakkasid juba kahekümneviielist nõudma. Muuseas tegeles sellega ka ühesilmaline Pjotr Vassiljitš, kuid mitte Baltšugovka vabrikus, vaid linnas. Ent kõige paremini ajas asja Mõlnikov, kes nüüd «hullutamisega» saadud raha kurgust alla laskis. Kõik teadsid, et ta on mahakäinud inimene ja et ta kullakaevamise asjandust ei tunnegi, kuid janu kulla järele oli nii tugev, et usuti tühist inimest, kes tõotas kullamägesid. Mõlnikovi juttki oli kõige tühisem ja tembutavam:

«Küllap mina juba toimetan . . . Isegi hauapõhja hakkate mind tänama . . . Mul on kulla peale kerge käsi; see oa peapõhjus .. . Jaa .... Võin kõike suurepäraselt juhtida . . .»

Hasart otse hõljus õhus ja Mõlnikov kõneles augu pähe ka endast sada korda targemale inimesele, nagu seesama Jermoška, kes samuti andis sulile punase raha-paberi. Muide, Mõlnikov tegi Jermoška juba järgmisel päeval tema enda asutuses naeruks.

«Sa tänad mind veel, Jermolai Semjonõtš!» karjus ta. «Kuid sinu punane paber läheb minu hingepalveks .. . Mis hundi suus, see hundi kõhus — Jegori andis.»

Kogu kõrts rõkkas naerust, Jermoška sülitas Mõlniko-vile ja jooksis häbi pärast üles oma tuppa. Puhkenud ažiotaaži ' tsentrumiks oli just Jermoška kõrts, kuhu koguneti kas või ainult kuulamagi jutustusi kullast, ja kõrtsmiku kannatused kuulusid asja juurde.

Kõigele sellele lisaks sõitis Jermoška kõrtsi juurde linnast iga päev veel salapäraseid korvsaane. Seesugusest korvsaanist ronis kord välja mõni läbipõlenud linnakodanik, kord sõbramehest väikekaupmees, kes läks silmapetteks esmalt poodi ning hakkas alles siis, nagu juhuslikult, vestlema kõrtsi juures istuvate kullaotsijatega.

«Kas salka tarvis ei lähe?» küsisid kullaotsijad. «Või olete šurfiaukude löömise asjus?»

«Ei, meie sellega ei tegele,» jätkas põhjaläinud linnamees silmakirjaks, «ma tulin oma asjus . .. »

Peitnud end üles oma tuppa, silmitses Jermoška neid linnakülalisi läbi akna ja sõimles naudinguga:

1 Ažiotaaž — aktsiatega hangeldamine. Tõlk.

«Eh, kus lollid! . . . Vahi, Darja, mihukest kringlit Zatõkin keerutab; ma tunnen teda, tal on Štšepnoi turul pood. Ha-ha. Tahab muidugi Baltšugovka kulda mekkida .. . Vahi, Mõlnikov läheb tema juurde! Ah, sa peni, ah sa antikristus! . . . Oho-ho-ho! . .. On aga ogarad need linnamehed . .. Mis Mõlnikov, Mõlnikov saab kohe esimese sõnaga oma kahekümneviielise, larhvist juba näha . .. See inimene on kaotanud viimase südame-tunnistuseraasu ...»

Silmakirjaks tarviliku tseremoonia läbiteinud linnamees sattus lõpuks kõrtsi ja sai pooletoobilise juures täpseid teateid, kust kõige kindlamalt kulda leida.

«Mis siin veel rääkida: tee kohe veerandpangeline välja,» kiitles hoogu sattunud Mõlnikov. «Kas kuld saab ilma viinata elada? Pigistame veerandpangelise kinni ja näe, ongi kuld käes.»

Lihttöölised, kel polnud niisugust kõneandi kui Mõl-nikovil, piirdusid esialgu sellega, et võtsid linna saagi-meestelt käsiraha ette ja kirjutasid end korraga mitmesse kullaotsimissalka, raha aga jõid muidugi kohe siinsamas kõrtsis maha. Keegi ei mõelnud sellele, et soetada endale uusi riideid või saapaid. Kõik lootused pandi tulevikule, eriti aga Kedrovskaja langile.

«Näe, justkui kaarnad kõrtsi juurde kokku lennanud!» tundis Jermoška kahjurõõmu. «Küll on aga kampaania . . . Siin käi ja hoia silmad lahti.»

Suurt sensatsiooni tekitas varastatud kulla tuntud kokkuostja, linnamehe Jastrebovi kõrtsiilmumine. Ta oli pikakasvuline, õlakas ja rühikas metsiku näoga mees. Paksud kulmud olid tal täiesti kokku kasvanud ja tema kullisilmad asetsesid sügaval silmakoobastes nagu ehtsal kiskjal. Üksikute hallide karvadega lai habe andis talle väärika kaupmeheliku ilme. Seljas oli tal pesukarunahast kasukas ja peas piibrinahast müts.

«Tervist Nikita Jakovlitšile, heategijale . . .! » kuuldus orjameelsete priileivasööjate hääli. «Kas ei soovi soojemat kohakest? ...»

«Hüva, ära näe vaeva jutustamisega,» vastas Jastrebov karmilt ning heitis põlastava pilgu kullakaevanduse räbalapundardele. «Otsige endale mõnd lihtsa

meelsemat, mina tunnen teid juba suurepäraselt. Olete, saatanad, tublisid inimesi ninapidi vedamas.»

Ta läks üles Jermoška juurde ja vestles temaga kaua millegi üle. Jermoška ja Jastrebov olid Baltšugovka kullatööstusest varastatud kulla tuntud ülesostjad. Kõik teadsid seda, kõik kõnelesid sellest, kuid keegi ei saanud midagi tõestada: nii osavasti mõistsid nad otsad ära peita. Muide, purjus Jastrebov, — ta jõi hooti, — patsutas Jermoškat õlale ja ütles iga kord:

«Ah, Jermoška, vangla tunneb meie järele igatsust! . .. »

«Pole sellised ajad, Nikita Jakovlitš,» vastas lipitsevalt Jermoška, kes tundis Jastrebovi vastu piiritut aukartust.

II

Kodus Mõlnikov peaaegu ei elanudki. Hommikul üles tõustes ja pohmelusest veel pooliti toibumata lõikas ta kuidagiviisi välja «ülesanded» oma töökoja jaoks, sõimas Oksjat, kes kogu tööd juhtis, ja kadus kodust kuni hilisõhtuni.

Mõlnikovi hurtsik oli kõige kössivajunum ja nägi välja nagu vana seen. Uks nurk oli alla langenud, katus läbi mädanenud, värav viltu vajunud ning õuepealsed ehitused läksid järk-järgult küttematerjaliks. Ühe sõnaga, maja lagunes igast otsast ja näis elamiskõlbmatuna. Muide oli Nizõs palju sääraseid lagunenud elamuid, sest kisendav vaesus valitses peamiselt siin. Asi seisis selles, et Nagornaja, kuhu asusid elama aja ära-teeninud sunnitöölised, jäi pärast vabaks laskmist ustavaks oma iidsele kullatööstusele. Sama lugu oli Fotjankal, kuhu

olid koondunud ümberasustatud. «Nekrutitega» asustatud Nizõ tahtis aga pärast priiuse saamist elada omal käel ja siin arenesid kiiresti kaks käsitöö-haru: tisleri- ja kingsepatöö. Baltšugovka käsitööl oli küll halb kuulsus, kuid töötamise peapõhjus oli see, et vabaneda kullakaevanduses tolknemisest ja tööstustöö askeldustest. Käsitöösaaduste peamiseks müügikohaks oli linn, ja sealt levis Baltšugovka käsitöö juba mitmesse

maakonda või veelgi kaugemale. Sajad perekonnad tegelesid ühe ja sama tööga ning lõid saaduste hinnad kõige ausamal viisil alla: linnakaupmehed läksid rikkaks, Nizõ aga jäi äärmiselt vaeseks. Mõlnikovi hurtsik oli käsitöönduse seesuguse vaesumise eredaks näiteks ja tema elulugu illustreeris kogu pilti.

Tarass Mõlnikov oli kantonist[1] . Tema isa aeti koos ühe nekrutite aastakäiguga Baltšugovka vabrikusse; siin ei kannatanud ta kullakaevanduse sunnitööd välja ja pidi mingi eksimuse pärast läbima mitme tuhande peksukepi all «rohelise tänava». Ta ei pidanud karistusele vastu ja suri vankrikesel, millega nõrkenud «patuseid» kuni tänava lõpuni veeti. Asi oli nõnda korraldatud, et süüdlast talutati esmalt sõduri püssipära külge seotult, ja kui ta ei suutnud enam edasi minna, hakati teda vankril vedama ning peksti siin juba lõpuni. Kogenud inimesed teadsid, et sellisel süüdlasel tarvitseb vaid kohe pärast karistamist vett juua ja ongi lõpp peal. Nii oli ka Mõlnikoviga, vähemalt oli perekonnas säilinud legend, et ta suri vee joomisest. Väike Tarass sattus pärast isa surma kantonistiks ja tegi kohalikus pataljonis läbi raske kooli, ning kui ta täisealiseks sai, saadeti ta kullatööstusse. Siin jõudis ta kohe algusest peale paremale järjele, sest ta määrati kullakaevanduse sadulsepaks: töö polnud raske ja kogu aeg võis elada soojas ruumis. Priius vabastas Tarassi sõjaväeteenistusest ja sunduslikust kullakaevanduse tööst. Ta asus kohe Nizõsse, kus ostis endale maja ja hakkas tisleriks. Üksikule inimesele polnud palju tarvis ja Tarass hakkas elama ladusalt, nagu see on kohane korralikule lihtsale mehele. See tema heaolu ajajärk langes ühte Tatjana kosimisega, kelle ta tõi ära Zõkovi rikkast majast.

Siis tuli järsk pööre. Kuuekümnendate aastate lõpul, kui algas «Hiiva» sõda, tekkis äkki suur nõudmine Baltšugovka saabaste järele ning Tarass jättis oma tisleritöö maha. Tal oli oma arvestus: tislerina tuli tal rahmeldada üksinda, ent kingsepatöös võisid teda

1 Kantonist — sõduri poeg, kes oli sündimisest peale määratud sõjaväeteenistusse. Tõlk.

aidata naine ja suuremaks kasvavad lapsed. Nii ka sündis: Tarass oli õigesti arvestanud. Kogu perekond asus tegema rasket tööd, kuid sedamööda, kuidas lapsed suuremaks kasvasid, hakkas Tarass ise poppi tegema, pühendades oma aja meelepärasele jutuajamisele Jermoška kõrtsis. Tema elu kergendas eriti suurekskasva-nud vanem tütar Oksja, rõugearmiline nösuninaga tüdruk, kes oli terve nagu purikas. See oli vaikiv, lõpmata kannatlik olevus. Naine Tatjana oli töö, vaesuse ja lasterohkuse tõttu juba ammu jõuetuks jäänud, ta õiendas rohkem majapidamise asju, kogu töökoja töö aga seisis Qksja õlul, kelle vahenditul järelevalvel töötasid veel kaks poisikeseeas venda.

«Kellesse sa meil küll oled läinud, Oksja,» lausus Tatjana sageli, kui vaatles tütart. «Terves meie perekonnas nagu ei ole seesuguseid kohmakaid naisi kunagi olnud. Puupakk mis puupakk.»

«Olen juba kord niisugusena sündinud, mammake,» vastas Oksja end töö juurest sirgu ajamata. «Nii ma olen ...»

«Oh sa mu südamevalu, Oksja!» oigas Tatjana. «Teised tüdrukud on juba mehele lipanud, kuid sina jäädki niiviisi vanatüdrukuks . . . kellele sind näotukest tarvis on!»

«Kui jumal õnne saadab, siis lähen ka mina mehele, mammake .. . Jumalale tänu, ma pole halvem kui teised.»

«Oo, sa rumalukene, rumalukene ... »

Kõige omapärasem oli see, et Oksjale, kes oma tööga toitis tervet perekonda, heideti alalõpmata ette iga leivapalukest ja iga riidenartsu. Selles suhtes oli eriti leidlik Tarass ise. Oksja tehtud tööd vastu võttes torkas ta iga kord tingimata talle otse näkku millega aga juhtus, — saapaga, puust saapaliistuga, kuid teinekord ka naaskliga.

«Mõistad, mait, ainult leiba süüa!» sõimas ta. «Et sa mul kärvaksid!»

Ta kuhjas alandliku tüdruku selga ikka rohkem ja rohkem tööd ja kui see seda ära ei teinud, nuhtles teda rihmaga või kiskus juustest. Oksja ei kaevanud ega nutnud ja see viis Tarassi lõplikult rööpast välja.

89

«Tuim, mait. . .» imestas Tarass, kes oli peksmisest väsinud. «Õpeta teda või ära õpeta, tagajärg on ikka seesama.»

Oksja õnneks polnud Tarassil aega õpetamisega tõsiselt tegelda ja tema äraolekul nautis Oksja rahu. Keegi ei teadnud, mis ta mõtles, ega olnud huvitatudki seda uurimast, Oksja aga töötas selga sirgu ajamata ja vaikis alati. Tema armsaimaks meelelahutuseks oli minna värava taha ja vahtida tänavale. Niiviisi võis Oksja värava juures seista tundi kolm — ja näidata kogu aeg oma valgeid hambaid. Poisid irvitasid tema kui päris lolli üle ja heitsid jämedat nalja: kord loobivad poriga, kord hõõruvad juustesse kingsepapigi, kord määrivad nõega. Oksja kaitses end meeleheitlikult nagu ahv ega hädaldanud, justkui peakski see kõik nõnda olema.

Nii kulges Mõlnikovide perekonnaelu, kuni neile ootamatult hakkas voolama kergesti teenitud raha, mida Mõlnikov oma kõneanniga kergeusklikelt inimestelt välja pigistas.

Kord õhtul tõi ta oma hurtsikusse isegi külalisi, mis oli enneolematu sündmus. Temaga tulid kaasa Kiškin, Jaša, Pjotr Vassiljitš Fotjankalt ja Mina Kleimjonõi.

«Palun väga,» kutsus Tarass. «Siin on meil palju sobivam oma jutud ära kõnelda, muidu kõrtsis passi veel, et salaja ei kuulataks ja teada ei saadaks . .. Praeguse aja inimesed on ju seesugused võrukaelad . . . Hei, Oksja, jookse Jermoška juurde. Toimeta veerand pange viina kohale .. . Ja vaata, et sa mul tulistjalu käid. Härrased, ärge te teda tähelegi pange, ta on täiesti loll. Tema juuresolekul võib kõik ära rääkida, ta on nagu sein, millestki ei saa aru.»

Oksja viskas rätiku pähe ja sööstis ukse poole. «Hei, sa kasekänd!» peatas teda isa. «Seisa, loll, ja kuula enne ära . . . Kui oled viina ostnud, siis pööra tagasiteel poodi sisse ja osta nael vorsti.»

See oli juba niivõrd naljakas, et Oksja hakkas laginal naerma. Misuke see vorst on? Mõtleb ka taadike välja.

«Noh, kas pole püsti loll?» kordas Tarass külaliste poole pöördudes.

«On sul aga loss, Tarass!» imestas Kiškin, teadmata, kuhu istuda. «Ühe sõnaga, palee.»

90

«Oota aga, Andron Jevstratõtš, jumala abiga seame kõik korda.»

Pjotr Vassiljitš vaikis väärikalt, silmitsedes Tarassi viletsust. Ta isegi kahetses, et oli siia tulnud: ainult teotus. Kuid ees oli tähtis asi, mida Mõlnikov seni ikka edasi oli lükanud: täna nimelt pidi Mina Kleimjonõi jutustama Mutjaška kohta mingisuguse kummalise loo. Mina Kleimjonõi oli puruvana rauk, ainult inimese luukere, ja tema kustunud silmades hingitses veel vaevalt elu. Oma hüüdnime sai ta meelekohtadele põletatud häbi-märkidest. Vanainimese ärakuivanud ja kollasel nahal olid säilinud tähed C. K. 1 Häbimärgistatuid oli Baltšugovka vabrikusse vähe järele jäänud: vanamehed surid kiiresti välja. Mina oli mõisateenija Rjasani kubermangust ja sattus sunnitööle kupja tapmise pärast. See oli juba nii ammu, et Mina isegi ei mäletanud hästi, mispärast ta tappis. Minevik oli tema meelest juba täiesti kustunud, see oli jäänud kauaaegse sunnitöö varju.

Kui Oksja tõi viina ja kivikõva vorsti, muutus jutt kohe elavamaks. Kõik tühjendasid klaasikese põhjani, kuid vorsti sõid ainult Kiškin ja peremees. Oksja seisis ahju juures, vaatas neid ega jõudnud naeru pidada: ta nägi esimest korda, kuidas vorsti süüakse, ja isegi sülitas mitu korda.

«Nii et sa, Mina, jutusta meile algusest peale,» ütles Tarass ning pani vanamehe esinurka istuma. «Kuidas teil kõik see asi oli... Sa olid ju siis salgas, kui kroonu ajal Mutjaškal šurfid olid?»

«Olin, muidugi olin,» nõustus Mina hambutu suuga pobisedes. «Salk oli suur.»

«Kas see oli Razovi ajal?» küsis Pjotr Vassiljitš, kes säilitas erakordset väärikust.

«Ära sega teda!» manitses Tarass. «Ta on puruvana, võib kohe segi minna . . . Noh, vanaisa, viska veel üks klaasike!»

ftOli suur salk . . .» jätkas Mina nagu iga sõna närides. «Tööle aeti jalaraudades, Mutjaškal aga on soine .. .

,· ' C. K- ~ ccHJibHO-KaTopxHHH (v. k.) — asustatud sunnitööline. Toim.

mets ... Meie järel käivad kasakad nuutidega ... See oli lahing, mitte töö. Algas kohutav vihmasadu ja leib ligunes läbi. .. Olime näljased, läbimärjad . . . Noh, Razov kihutas meile järele ja hakkas kohe peksma. Tema ilma selleta juba ei saanud. Julm inimene oli. Elasime siis Mutjaškal suurtes kannatustes terve kuu aega, seal siis sattus kasakate kätte üks vanake. Ta elas siin metsas kui erak, päästis oma hinge . . . Kasakad võtsid ta kinni ja tõid välja. Vanake oli üleni hall ja pea värises. Razov käskis ka teda nuhelda . .. Noh, tudike võttis nuhtluse vastu, lõi ristitähe ette ja õnnistas ka Razovit. «Kulla laps, ütleb, mul on sinust kahju: see julmus ei tule sinust endast. . .» Razov hakkas teda uuesti peksma . . . Siis jäi vanake päriselt maha, kaotas viimase jõuraasukese. Razovil ärkas ka südametunnistus, ta jättis tudikese rahule . . . Noh, meie töötame, kaevame šurfe, vanake aga lamab kuuse all ja vaatab meid. Vaatas, vaatas, ja siis kutsub mind enda juurde. «Mis te,» ütleb ta, «asjata maad kaevate? . . . Kulda on, kuid kätte teda ei saa. Mitte teie roojased käed . . .» «Kuidas teda siis,» küsin mina, «kätte saaks?» «Peab mõistma,» lausub, «peab mõistma, sest siin on kulla peale pandud raske vanne. Sina lähed tema juurde, tema aga põgeneb sinu eest ära . . . Tarvis on,» räägib ta, «et süütu tütarlaps esmalt käiks kolme koidu ajal koha ümberringi läbi ja et tema näitaks ka šurfiaugu.» Noh, kust meil tol ajal oli süütut tütarlast võtta, kui salgas olid ainult sunnitöölised ja kasakad; nii ei saadudki kulda. Kadus silmist. . . Uhtmisel nagu läikiski, aga kui hakati järelpesemist tegema, siis pole midagi. Nii läksimegi tühjalt tagasi. . .»

«Noh, jutusta nüüd ka seast, vanaisa,» tuletas Tarass meelde. «Sa jutusta meile juba kõik ära, kuidas asi oli. . .»

«Seda jutustas ka see vanake . . .» jätkas Mina hingeldades. «Ta ise oli Taibolast, vanausuline. Noh, niisiis endistel aegadel, veel enne Pugatši', kõndis üks Taibola mees mööda Kedrovskaja lanki ja otsis peidetud varandust. Parajasti jõudnud Mutjaška juurde, ha-

1 S. o. Pugatšovi ülestõusu 1773.—1774. a. Toim.

kanud kusagil neemel šurfiauku kaevama ja oh sa mu poiss! . . . labidas äkki kõliseb . . . Mees päris ehmus . .. Noh, kogus siis julgust ja kaevas välja umbes kahepuu-dase puhta kullakamaka. Kaevas küll välja, aga ise ehmus koledasti. . . Esimene asi, kamakas oli sea sarnane: on nagu kärss ja on nagu jalad, justkui päris siga. Teine asi, kuhu ta selle kamakaga läheb? Noil aegadel oldi kullaga nii valju, aina hirm . .. Mehe, kes Baltšugovkal esimesena kulla leidis, olevat ju ülemus lasknud surnuks peksta .. . Ja Taibola mehel hakkaski hirm . ...»

«Kaš pole loll?» ohkas Pjotr Vassiljitš rusutult. «Jumal saatis õnne ja tema ehmatas ära ... »

«Ära sega!» katkestas teda Tarass. «Lase tal lõpetada.»

«Ja mehel hakkas koledasti hirm, otse surmahirm . .. Kui kullakamakas ära müüa — võetakse kinni, niisama ära visata on ka kahju, kui teatada ülemusele, saadetakse kogu Taibola sunnitööle, nagu saadeti Baltšu-govka vabrik. Mees ei saanud kolm ööd magada, kogu aeg vaevles ja viimaks mõtles välja: võttis kulla-kamaka ja mattis maha sinnasamasse

šurfiauku, kust ta tema leidis. Ise aga jooksis koju Taibolasse ja vaikis kuni surmani, ja kui surema hakkas, siis jutustas kõik pojale ning võttis nõndasamuti tõotuse, et see asjast vaikiks kuni surmani. Poeg vaikis samuti ja alles surma eel teatas kõigest pojapojale ja võttis temalt samuti tõotuse nagu vanaisagi.»

«Ah, kui loll mees!» hüüdis Kiškin. «No kas ei ole loll?»

«Ja veel missugune loll: jumal saatis õnne, kuid tema mattis selle jälle maha . . . Tal oleks pidanud käed küünarnukkideni maha raiuma ja teda ennast vette viskama. Loll mis loll...»

«Ka üles puua oleks teda vähe!» teatas Tarass omalt pqplt. «Kui jumal selle õnne mulle oleks saatnud, oleksin ma kullakamaka kohe linna Jastrebovile tirinud ja otsi teda siis veel.. . Rumal mees! . . .»

Kogu seltskond kukkus nii pööraselt sõimama meest, kes oli kullakamaka maha matnud, et Mina Kleimjonõi isegi kartma hakkas, et kõik tema peale karjuvad.

93

«See ei olnud ju mina, sõbrad!» hädaldas ta nurka tõmbudes.

«Ah, kui rumal mees! .. . Oleks pidanud ta elusalt tule peal ära praadima ... Loll mis loll!»

Koos teistega sõimas isegi tagasihoidlik Jaša ja raputas Mina ees rusikaid. Ärajoodud viinast ja ärevusest punetasid kõikide näod.

«Küll me selle kullakamaka üles leiame!» karjus Mõlnikov. «Ja läheb Jastrebovi kätte . .. Ha-ha . .. Osavasti. Sääskki ei pirise. Kas pole nii, Pjotr Vassiljitš? Mu kallis .. . Me oleme ju sinuga vanaemade järele sugulased.»

«Muidugi sugulased: kolmandat põlve.»

«Ja sina ära röhi sugulaste peale. Rodion Potapõtši esimene naine, Marfa Timofejevna, oli ju sinu emale, Lukerja Timofejevnale, lihane õde. Tähendab, olemegi sugulased. Küll võttis Lukerja Timofejevna Rodion Potapõtši pihtide vahele! Kohe jäi taltsaks, enne muudkui tahtis aga Jašale vallamaja juures vitsu anda. Mulle meeldib, kui...»

«Noh, mehed, nüüd tarvis asja kohta kokku leppida,» käis Kiškin peale. «Esimene mai on nina ees, salka on tarvis! ...»

«Pane salk käima, kirjuta kõik üles!» karjusid joobnud hääled. «Hangime endile Mutjaška . .. Otsime viimaks ka kullakamaka üles, sellesama seakese.»

«Kas avalduse kirjutan oma nimele? ... » tegi Kiškin ettepaneku.

«Muidugi oma nimele: sa oled ju meie hulgast ainuke kirjaoskaja ...»

«Ja mina sokutan selle asja juurde Oksja, tema võibolla leiabki sea üles,» tegi Mõlnikov ettepaneku, «olgugi et ta on puruloll, kuid puutumatu . .. »

«Niisugusel korral võib ka Marja välja viia . . .» sosistas julgust võtnud Jaša. «Ta on ka täiesti neitsi. . . Kahekesi võib-olla leiavad nad ta hõlpsamini. Peaasi, sina, Andron Jevstratõtš, ära paberiga eksi, sest esimene asi on paber.»

«Minu peale võite juba kindlad olla: meie asja rappa ei aja,» kinnitas Kiškin.

Siis tõusis hurtsikus säärane müra, et keegi ei saanud

94

enam millestki aru. Oksja jõudis juba teise veerandpangelise tuua ja suupisteks soolatud muksunikala. Kuni teised viina jõid, jõudis ta poole kala ära näpata ning jagas selle vendadele ja emale, kes istusid külmas esikus.

«Nad on nüüd täitsa ogaraks läinud . . .» seletas ta lühidalt, närides suure isuga soolakala. «Taat ronib kas või mööda seina üles.»

«Ja kas siis ainult Mutjaškal on kulda?» karjus Mõlnikov jalgadel tuikudes. «Seda kulda on niipalju kui tahad. Hudenkajal, Malinovkal, Generalkal, ja siis veel Svistunjal, Ledjankal, Miljajevi ninal, Suhhodoikal, Majakova palkteel. Terved künkatäied kulda ... »

Hoogu sattunud Mõlnikov unustas hoopis, et ta nende kohtadega linna tööstureid pettis, ja kinnitas nüüd kõigile, et on käinud igal pool ise ja kõikjal leidnud kindlaid märke.

«Jäta valetamine, sa ülekäte läinud tuulepea!» katkestas teda Pjotr Vassiljitš.

Joobnud Mina Kleimjonõi lamas juba ammu laua all. Ta leiti sealt alles hommikul, kui Oksja asus oma töö juurde. Ärkvele aetud vanamees ei saanud kaua aru, kuidas ta siia sattus, ja matsutas vaid hääletult oma hambutut suud. Ta pea kumises pohmelusest nagu mõranenud kell.

III

Liikuma hakanud kevadvesi ei sünnitanud kullakaevanduses tavalist elevust. Töölised ootasid kannatamatult esimest maid, millal Kedrovskaja maatükk pidi vabaks saama. Suured kullatöösturid organiseerisid kulla-otsimise salku oma usaldusmeeste kaudu, väikesed vennad askeldasid Baltšugovka vabrikus ise. Töökäte hind tõusis kohe, sest kõikjale oli tarvis ehtsaid kullakaevanduse töölisi. Kuni Baltšugovka mehed ettesaadud käsifahasid kulutasid, läksid kompanii töödele äärmiselt viletsad näljavaresed ja kullakaevanduse räbalapuntrad. Kuid ka sellisele tööjõule oli vähe lootust, sest needki jäänused ootasid ainult esimest maid. Rodion Potapõtš rebis meeleheites juukseid.

95

«Pole viga, las närvitsevad ...» rahustas teda Karatšunski. «Nüüd vähemalt ei lähe meie peale kaebusi, et me pigistame töölisi, maksame vähe ja teeme tööga liiga. Küll tulevad jälle meie juurde, usu ... »

«Mis aeg see praegune aeg on?» kurtis Rodion Potapõtš. «Mullu ajas meil ju küll üks häda teist taga, aga. .. Kullaotsijaid üksi oli ilmatu hulk, nüüd otsi neid tikutulega. Ainuke jutt: Kedrovskaja maatükk, Kedrovskaja krunt. Jääme hoopis ilma töölisteta, Stepan Romanõtš.»

«Tühi jutt. .. Proovivad ja jätavad järele, usu mind. Mina igatahes ei näe veel midagi kohutavat.»

Et vanameest rõõmsamaks teha, lisas Karatšunski: «Kullaotsijad hakkavad muidugi uutes kaevamis-kohtades kulda varastama ja meie hakkame seda üles ostma . . . Uued kullatöösturid matavad ülearuse, raha Kedrovskaja langi sisse ja töölised tulevad jälle meie juurde. Terve nahaga pääseb ainult Jastrebov, kes hakkab meie kulda üles ostma, nagu ostis varemgi.»

«See juba pääseb . . . Teda on vähe puuagi . . . Kõrtsmik Jermoškaga on tal nüüd niisugune sõprus siginenud, et vala või vett vahele, ei lahuta. Käsi peseb kätt... Ja mis nüüd Fotjankal sünnib: rahvas on hoopis marru läinud. Baltšugovkast jooksid kõik Fotjankale . .. Nii suur segadus on tekkinud, et ükski tont enam jagu ei saa. Sinna on seganud end ka see Kiškin ja Jastrebov on sinna korda kolm sõitnud . . . Tahavad Kedrovskaja langi lõhki rebida nagu hundid. Vaatan neid ja imestan omaette: kas näed, milleni issand laskis mind elada. Nähagi ei tahaks.»

«Noh, kuidas siis sinu Fenjaga on?» Rodion Potapõtšile ei meeldinud seesugused pärimised ja ta süngestus iga kord. Karatšunski vaatles teda naeratavate silmadega ja vaikis samuti.

«Leidsin talle paiga . .. » vastas taat lühidalt, langetades silmad. «Oma majja ei lubanud südametunnistus teda tuua, saatsin ta Fotjankale sugulase juurde. Vanaema Lukerja... Ta on mu esimese naise õde. Noh, tema juurde ma Fenja siis paigutasingi, seni kui. . .»

«Mis edaspidi saab?»

96

«Edaspidisega on nii, kuidas jumal annab.» Pärast pikka pausi lisas vanamees:

«Naiseõde, tähendab, vanaema Lukerja, on täiesti korralik inimene, kuid poeg on tal...»

«Pjotr Vassiljitš?» ütles Karatšunski, kel oli imetletav mälu nimede jaoks.

«Tema jah .. . Ta on mulle sugulane, aga seda ma ütlen otsekoheselt: madu põues. Esimene asi — lõi Kiš-kiniga kampa, siis laskis Jastrebovi enda juurde korterisse. Neil seal Fotjankal keedab nüüd kurat putru.»

Selleks et Fenjat Taibolast kätte saada, tarvitati sõjakavalusi Esiteks läks Kožinite juurde vanaema Lukerja Timofejevna ise ja teatas, et Rodion Potapõtš on nõus tütrele andestama, kui see tuleb andeks paluma.

«Muidugi, vanamees on esmalt silmakirjaks karm,» seletas ta vanaeit Maremjanale, «kergendab südant. . . Võib-olla annab peksagi. Aga isa süda on järeleandlik. Tead ju omast käest, oma laste järgi.»

«Kui ta teda kodus viimati luku taha ei pane?» kahtles elutark vanausuline, kavalat saadikut teraselt silmitsedes.

«Paneb luku taha?» imestas vanaema Lukerja. «Mis kasu tal sellest «nüüd enam on? Ei mõistnud hoida, kui oli tüdruk, mis siis nüüd tühja tuult taga ajada .. . Ja sedagi peab ütlema, et Baltšugis on rahvas üleannetu, vaata, et määrivad veel värava tökatiga kokku . . . Poisid on ju nüüd jõhkrad. Ütlevad: meid põlgas ära, jooksis salaja keržaki juurde. Neil on oma arvamine.»

«Seal on sul õigus, vanaema Lukerja . . .» hakkas Maremjana visalt nõustuma. «Mis ka ei juhtuks.»

«Ega ma ju sunni teid, ma sõitsin siia, sest mul on teist endist kahju. Ja Fenjalgi ei ole kerge elada, kui vanemad on tema vastu halvemad kui võõrad. Fenja on ju ikka oma perest, teda ei saa suguseltsist välja heita.»

«Sa, vanaema, katsugi siis meid aidata . . .»

Eit sai vanausulise oma nõusse meelitada ja sõitis ära. Kožinid pidasid nädal aega aru, mis teha. Akinfi Nazarõtš oli selle vastu, et lasta naisel üksi minna, kuid ta ei suutnud nooriku pisaratele vastu panna. Polnud midagi parata, ta rakendas hobuse ette ja õhtul, et küla-

97

inimesed ei näeks, viis ise naise leppimisele. Valiti just nimelt laupäev, et Rodion Potapõtš ise kodus oleks. Kožin aitas naise kiriku juures saanist maha, suudles teda viimast korda, laskis tal minna ja jäi ise ootama. Pisaradki tõusid tal silmi, kui Fenjatema juurest kiiruga minema läks ja pimedusse kadus; süda nagu aimas halba.

Rodion Potapõtš oli tõepoolest kodus ja avas ise tütrele ukse. Ta ei lausunud sõnagi, niikaua kui Fenja halades ja pisaraid valades tema jalgade ees roomas, andis ainult Prokopile käsu hobune ette rakendada. Kui kõik oli valmis, viis ta tütre õue, pani korvrekke istuma ja sõitis väravast välja, kuid pööras mitte paremale, kus ootas Akinfi, vaid vasakule. Fenja katsus rabelda nagu püünisesse sattunud linnuke, kuid vanamees kärgatas tema peale kurjalt ja kihutas hobust edasi. Ta taipas, et Kožin ootab naist kuskil lähedal, ja sõitis teist tänavat pidi varitsejast mööda, ning siis vilksatasid «viinakontor», Jermoška kõrts ja Nagornaja viimased hütid.

«Taadike, kallis, kuhu sa mind viid?» palus Fenja. «Küll sa näed, kuhu . . .»

Fenja lausa tardus hirmust, ei pannud enam vastu ega nutnud. Juba on Krajuhhini nõgu, siis šahtid, hiiglasuur kroonukarjäär ja noor metsatukk, mis oli kasvanud aheraine mägedele ja hunnikutele. Kui eespool hakkasid aga vilkuma Fotjanka tulukesed, taipas Fenja, kuhu isa ta viib, ja tundis vaikselt rõõmu: vanaema Lukerjat oli ta harva näinud, kuid oli harjunud teda austama. Regi sõitis mööda vana sillakest üle Baltšu-govka jõe, tõusis väikesele neemele, kus seisis Frolka kõrts, ja peatus Pjotr Vassiljitši maja ees. Hobusekap-jade müdina peale vaatas suitsuaknakesest välja vanaema Lukerja enda pea. Ta tuli ise trepile kalleid külalisi vastu võtma ja juhtis Fenja otse tagumisse tarre, kus oli ta enda eluase.

«Sina, tulilinnukene, istu siin, mina kõnelen seni isaga,» ütles ta ja sulges ukse igaks juhuks raudriiviga.

Rodion Potapõtš istus esimeses tares, mis oli tugeva seinaga kaheks toaks jaotatud — esimeses oli vene ahi, tagumine jäi puhtaks kambriks.

«Noh, kallis külaline, tule puhtasse tuppa,» kutsus vanaema Lukerja. «Istume kõrvuti ja kõneleme nagu vaja . . .»

«Millest meil enam kõnelda? Kõik on siin. Koju ei jäänud midagi. .. Kus on su ühesilmaline madu?»

«Oh, ära küsi... varsti juba kuu aega, kui kõrtsis laaberdavad, ei ole otsa ega äärt. Mis nüüd küll saab . . . Täna tuli sinu väimees, Tarass Matveitš, koos Kiškiniga ja kohe Frolka juurde: nende jaoks on ainult üks asutus olemas. Noh, Fenja pärast sa ära siis muretse: küll tulen kuidagi toime . . .»

«Sa võta tema seljast kõigepealt nende rõivad ära ... See on minu jaoks nagu okas südamesse. Ja kui tulevad Taibolast ning hakkavad peale käima, teata mulle kaevandusse või tammile: ma teen nendele kiiresti tuule alla.»

«Oma kodus on igaüks enda eest mees, Rodion Potapõtš . . . Saame ka ilma sinuta hakkama. Millega sind võõrustada, kulla õemees?, . . Kas sa viina ei tarvita?»

«Eladeski pole joonud, ei tea, kuidas ta lõhnabki, ja nüüd oh juba hilja alustada . . . Niisiis, armas naiseõde, õpeta meie äraeksinud tüdrukut, nii kuidas jumal sind juhib, pärast lepime ka tasu kohta kokku. Mida sulle tarvis läheb, seda ka teen. Ja nüüd, olgu siis jumalaga ...»

Vanaema Lukerja ei hakanud külalist kinni pidama, aimates, mida see kardab, nimelt kohtamist Pjotr Vassiljitšiga ja Kiškiniga. Ta saatis tema väravani.

«Sõidan siia mõni teine kord. . .» ütles vanamees kõlatult ja istus rekke. «Aga nüüd ajab mind pööritama ... Ei või temast kõneldagi. Noh, jumalaga . .. »

Nii jäigi Fenja Fotjankale. Mitu päeva vanaema Lukerja nagu ei märganudki teda: tuleb tarre, toimetab mingit oma vanaeide asja, kuid Fenja poole ei vaatagi.

«Vanaemake, kallike, mul on hirm . .. » ütles Fenja mitu korda, kui vanaeit oli ära minemas.

«Hirmsamat sellest, mis sa ise tegid, ei tule . .. »

Ainult ühe korra hakkas Fenja kibedasti nutma, see oli siis, kui vend Jaša tõi Baltšugovkast ära tema tüdrukupõlve kaasavara. Võttes seljast vanausuliste põiki-lõikelist sarafani, mille oli kinkinud ämm Maremjana,

jättis ta oma Taibola eluga nagu igaveseks jumalaga. Ah, kui suurt kibedust ja hingehäda ta kannatas, eriti siis, kui meenusid Akinfi Nazarõtši armuavaldused .. . Kus ta nüüd küll on, armas südamesõbrake? Talle viiakse tagasi tema enda poolt kingitud rõivad nagu uppunu seljast. Vanaema Lukerja sai tütarlapse südamevalust aru; ta kortsutas kulmu ja ütles karmilt:

«Sa ei ulu enda pärast, nurjatu . . . Aitab rumalustest. Niisugune see teie, tüdrukute, südametunnistus on ... Ega vanasõna asjata ütle: kuni läveni.»

«Kui ma saaksin talle ühe sõnakesegi öelda . . .» nuttis Fenja. «Tema lahkuse, tema õrnuse ja tema armastuse eest... »

«Liiga lihtsad on need mehed armastama,» urises vanaeit kingitud rõivaid kokku keerates. «Nendel pole võõrast elust kahju, et aga oma kätte saada. Ära karda, küllap sinu oma trööstib end mõne keržakineiuga. Kas teid, tüdrukuid, veel vähe on ... Ja sina ära mul siin ulu: panen maani kummardusi tegema.»

Fenja tahtis näha Jašat, et temaga Akinfi Nazarõtšile terviseid saata, kuid vanaema Lukerja ei lasknud, vaid sulges ta jälle tagumisse tarre. Suur oli Fenja ahastus, teda oleks nagu elusalt Fotjankale maetud.

Vanaema Lukerja elas muidu tagumises tares üksi ja et Fenjat millegagi trööstida, hakkas ta, kui nad magama heitsid, jutustama endisest «kroonu elust». Kuidas ta õde Marfa Timofejevnaga «mõisniku all» oli elanud, kuidas mõisnik tegi ülekohut oma mõisatüdrukutele, kuidas õde Marfa Timofejevna ei suutnud teotust ära kannatada ja pistis härrastemaja põlema.

«Ja häbi, kui palju häbi me pidime tüdrukutetoas ära kannatama,» jutustas vanaema hääl pimeduses. «Täna üks, homme teine . . . Muidugi, meie tüdrukutega oli ju orjade asi ja kui meid aeti Baltšugisse sunnitööle, siis rahuldas oma himusid siin kadunuke Anton Lazaritš. Aga see kõik oli sunnitud patt, mille eest ei saagi vastutust nõuda: mida sa nõuad naissunnitööliselt. Kuid siis, kui meid asumisele lasti, vaata ainult, missugused naised meist said: mitte ühegi kohta ei räägita halba sõna. Ja ei leidunud ka ühtegi seesugust, kellele oleks meeldinud võõrasse usku minna .. . Igasugust asja tuli

100

läbi teha, aga seda ei olnud. Ei unustatud jumalal ja käidi oma, õigeusu kirikus... Kirik üksi oligi me rõõmuks, kui sunnitööaega teenisime. Ta oli meile justkui oma emaks, see meie õigeusu kirik. Niipalju kui saime nutta ja palvetada, niipalju meil elu oligi. Seesugune on see asi... Vene inimesed on tugevad, mitte sedamoodi kui siinsed.»

Fenja kuulas vanaema aeglast juttu tähelepanelikult ja tema hinge tungis mineviku kohutav häda, mille vanaema oli kaugelt Venemaalt siia sunnitööle kaasa toonud. Kõiki neid jutte oli ta kuulnud juba lapsepõlvest alates, kuid nüüd oli vanaema Lukerjal oma tagamõte, kaudselt süüdistas ta Fenjat õigeusu reetmises. See patt kohutas Fenjat, eriti kui vanaema Lukerja ütles:

«Ja kas sa sellele ei mõelnud, Fenja, et sul oleks võinud laps sündida, ja Maremjana oleks ta viinud ristimisele oma vanameeste ja vanaeitede juurde? Kas nende ristimine on õige? Maremjana oleks ingli hingekese hukatusse viinud ja kõik. Missuguse patu sa oleksid oma hingele võtnud? . . . Mõni tüdruk ei hoia end puhtana, näed sa, mis rahvas on meil siin kullatööstuses! — Sünnitab lapse," aga ristitud saab ikkagi. . . Oma tüdrukuhäbi kannab küll ise, kuid lapse hingekese päästab . . . Kas sina sellele ei mõelnud, et sulle oleks sündinud võib-olla viis last, mis siis oleks saanud? ... »

«Vanaemake, kallike, ma mõtlesin, et. . . Akinfi Nazarõtš armastab ju mind nii väga, võib-olla ta oleks meie õigeusku üle tulnud, ööd ja päevad mõtlesin sellele.»

«Kuid Maremjana?... Ei tuvike, vanaeide eluajal oleks sul asjata olnud sellele mõelda. Asjata lootus, ta on oma vanas usus kivinenud.»

«Aga kui Maremjana ära sureb, vanaema? Tal ei ole ju kaht elu . .. »

«Siis oleks teine jutt. . . Kuid vanad inimesed kõnelesid, et siga ei sünnita piibrit. Sa jäid enneaegu oma Akinfi Nazarõtši armujuttu uskuma ... »

Need vaiksed südamlikud jutuajamised kordusid igal õhtul ja Fenja hakkas üha rohkem uskuma, et vanaema Lukerjal on õigus. Teisest küljest kiskus teda vastu

101

pandamatult Taibola poole: moonduks kas või linnuks ja lendaks... Kas või üheainsa, korragi vaataks, mis öeal sünnib!

Täpselt nädala pärast otsis Kožin üles, kuhu Fenja oli peidetud, ja sõitis ratsa Fotjankasse. Esmalt läks ta Silmapetteks kõrtsi, nagu kavatseks ka Kedrovskaja langil kulda otsida. Ta vestles mõne mehega ja saatis eiis Pjotr Vassiljitši järele. See ei lasknud ennast kaua oodata ja taipas Kožinit nähes kohe, milles asi on. Et önd mitte reeta, teeskles Pjotr Vassiljitš ligi tund aega ja sobitas Kožiniga kokkulepet kulla suhtes. . «Lähme parem minu juurde, Akinfi Nazarõtš,» kutsus ta viimaks hämmastunud Kožinit, «kodus saame võib-olla paremini kaubale ... »

Kožin jättis oma hobuse kõrtsi juurde ja läks jala. «Tead mis, armas sõber,» ütles Pjotr Vassiljitš, «mispärast sa tulid, see on sinu asi, vaata ainult, et kõik sünniks vaikselt ja rahulikult. Kõik oleneb emast, kas ta laseb sind kokku saada või ei lase. Pea seda meeles ...»

«Olen vaikne ja alandlik nagu talleke, Pjotr Vassil-jitš, ja sinu teenet ma ei unusta ... »

«Niisiis, meest sõnast. Ja ütlen sulle veel: sa sõitsid siia asjata. Ma saan nii aru, et emake ra Fenja enda poole pööranud . . . Naised mõistavad seda teha: kui hakkab südamesse

minevate sõnadega auku pähe rääkima või pisaratega tüütama — mõjub hullemini kui teibaga.»

Pjotr Vassiljitš läks esmalt üksinda s:sse, et emale ette teatada. Vanaema Luk:erja võpatas alguses, siis mõtles järele ja käskis Kosini tarre kusuda. See tuli sisse nii lööduna ja alandlikuna, et varaemal hakkas temast kahju, olgugi et oli võõras. Akinfi Nazarõtš teretas, istus lavatsile ja hakkas rääkima nagu oleks ta Fotjankale sõitnud avalduse jaoks töölisi palkama.

«Kuule, Akinfi Nazarõtš, ära mulle ona kullast mitte räägigi,» katkestas teda vanaema Lukerja järsult. «Tahtsid Fenjat näha? Siis ütlegi nii.. . Sirge puu ei karda tuult. Kutsun ta kohe siia.»

Kožinil läks süda külmaks: ta ei oodanud, et kõik läheb nii lihtsalt. Möödus terve igavik kuni vanaema

102

Lukerja käis tagumises tares Fenjat kutsumas. Pjotr Vassiljitš seisis liikumatult ahju juures, Kožin istus lavatsil, pea norgus. Kui uks kraaksus, võpatas ta. Fenja jäi ukse juurde seisma, edasi ei astunud.

«Fenja. . .» sosistas Akinfi Nazarõtš ning astus sammu tema poole.

«Ära tule ligi, Akinfi Nazarõtš ... » peatas naine teda. «Mis sa minust tahad?»

Kožin jäi seisma, vaatas Fenjale otsa ja ütles:

«Ma tahtsin sinu käest ühte küsida, Fedosja Rodio-novna: kas sa sattusid siia oma tahtmisel või vastu tahtmist?»

«Sattusin vastu tahtmist, kuid nüüd elan omal tahtel, Akinfi Nazarõtš . .. Tänan armastuse ja helduse eest, kuid Taibolasse ma ei sõida, enne kui... »

Ta katkestas jutu, tõmbas hinge ja lisas siis tasa:

«Tahan, et kõik oleks meie usu kohaselt. . .»

Need sõnad rabasid Kožini jalust. Ta istus pingile, kattis näo kätega ja hakkas nutma. Pjotr Vassiljitš köhatas, .vanaema Lukerja oli silmad maha löönud ja seisis nurgas. Fenja kahvatus, kuid ei astunud sammugi. Tares kqstis ainult Kožini summutatud nuuksumine. Veel üks hetk ja Fenja oleks sööstnud tema juurde, kuid sel silmapilgul tõusis Kožin lavatsilt, ajas enese sirgu ja ütles:

«Jumal olgu sulle kohtumõistjaks, Fedosja Rodio-novna . . . Mitte nii ei olnud mul mõeldud ja ette valmistatud, sina pöörasid mu hinge pahupidi.»

«Mis sa tast segadusse viid?» peatas teda vanaema Lukerja. «Ta oskab isegi mõelda ... »

Kožin vaatas vanaeide otsa, lõi endale rusikaga vastu rinda ja ütles nagu oiates:

«Vanaema, ei ole minu asi sind õpetada, kuid võtad endale küll suure vastutuse . .. »

«Hüva, ma kõnelen sinuga veel ise .. . Fenja, mine oirla poolele.»

Jutt oli lühem kui varblase nokk: vanaema Lukerja kõneles oma, Kožin oma. Too ei häbenenud oma pisaraid ja vaatas ainult vanaeidele isesuguste kohutavate silmadega otsa.

103

«Pole meil nähtavasti millegi üle kõnelda,» otsustas ta jumalaga jättes. «Läbi on mu elu, ei maksa krossi, ei

"KuiaKožin oli tarest välja läinud, ohkas vanaema
Lukerja raskesti ja lausus: .

«Mees on hea, kui poleks vanaeit Maremjanat.»

IV

Kiškin ei kaotanud aega, vaid tegi kaht asja korraga. Esiteks lõpetas ta tohutu suure salakaebuse Baltšugovka kullatööstuse endise kroonuvalitsuse kohta, mille kallal oli väga hoolsasti töötanud aastat kolm. Oli tarvis koguda faktilist materjali, lükkida see arve täis,

illustreerida tunnistajate tõendustega ja teha järeldused — kogu selle töö tegi ta ära kibestunud inimese kohusetruudusega. Teiseks tuli kõik ette valmistada avalduse sisseandmiseks Kedrovskaja langist soovitud kullakaevanduse saamiseks, ja see nõudis nii aega kui ka oskust.

Kunagi oli Kiškinil oma maja ja täielik majapidamine, nüüd aga pidi ta enda kokku suruma ühte kambrikesse, mis oli kõikvõimalikku koli täis tuubitud. Olles loomu poolest kokkukraapija, tassis Kiškin oma tuppa kõike, mida ühel või teisel viisil iganes kätte sai: vana ajalehe, mille nurus lugemiseks mõne kompanii teenistuja käest, teelt leitud raudkonksu, mitmesuguste kivimite proovid jne. Ühes nurgas seisis salapärane puust kapike, kuhu oli peidetud salakaebuse materjal. Plekist lambike põles öösiti selles urkas kaua ja Kiškin sepitses siin kirjutada oma saatuslikku jutustust «kroonu ajast». Sellesse kaebusse oli koondatud kogu tema elu. Ta kirjutas seda ümber mitu kuud, vedades vanainimese tihke käekirjaga rida rea järele, nagu ämblik koob oma võrku. Kui töö oli lõpetatud, lõi Kiškin jumalakartlikult ristimärki: ta oli välja valanud kogu oma hinge, kõik, mis sinna oli kuhjunud valusat tema vaesumise päevadel.

«Igaühele tema jagu!» kõneles ta ja itsitas õelalt, kattes suud käega. «Kes on Kiškin praegu: null! tolm! . . .

104

Viimane inimene! ... Hi-hi-hi! ... Ja äkki jõuab seesama Kiškin kõigile kannule! ...

Pidage, tuvikesed, kõik tuleb omal ajal: elasite lahedasti, tundsite elust mõnu —· peab oskama ka piiri pidada. Muidugi, mõtlevad, et minevik on juba surnud ja maha maetud, aga äkki väike üllatus . . . Palume vastust andma, ütlesin nime. Hi-hi.. . Teie sõidate kales-sides, aga Kiškin käib jala. Teie elate lossides, kuid Kiškin mädaneb urus ... Oodake, toon teid kõiki päevavalgele! Saate Kiškinit mäletama.»

Vana pealekaebaja ei maganud terve öö, aina kõndis mööda tuba, kõneles valjusti ja itsitas, nii et lesk majaperenaine endamisi arvas üürniku olevat peast segaseks läinud.

Võtnud kaasa oma teose, mis oli tõrukeseks kokku keeratud, läks Kiškin jala linna, kuhu Baltšugovka vabriku juurest arvati olevat versta kaksteist. Tee läks läbi Taibola. Kiškin sammus nii rõõmsalt, nagu oleks ta paarkümmend aastat nooremaks muutunud, ja aina nae-ratas, surudes kallist käsikirja vastu südant. Siin ta, tuvike, on . . . Paneb kihama, teeb elamise tuliseks. Kallist maksaksid sellesamase paberi eest need, kel praegu pole tema olemasolust aimugi. «Missugune Kiškin? Haha. Näete ju, missugune hea, vana, vaene . . . Kiškin läheb jala ja toob teile kosti.»

Kiškin tundis linnas kõiki, seepärast läks ta kohe prokuröri korterisse. Teda lasti eestoas oodata. Prokurör, tähtis elatanud härra, suhtus temasse täiesti ükskõikselt, viskas kaebuse kirjutuslauale ning ütles, et vaatab selle läbi.

«Pole viga, ma ootan, teie kõrgeausus,» vastas Kiškin alandlikult, tundes eelnaudingut sellest, et lähemas tulevikus seesama tähtis ametnik suhtub temasse teisiti. «Väike inimene . . . Võin oodata.»

Prokuröri juurest läks Kiškin mäeasjanduse valitsusse, nõndanimetatud «kullalauda», kus omal ajal otsustati suuri asju. Kiškini kunagiseks salajaseks unistuseks oli saada sellele «tõotatud kohale, kuid korda see tal ei läinud: «kullalaud» oli juba viiskümmend aastat ühe mäeametnike perekonna käes ja võõral inimesel polnud siin midagi pistmist. Ent oli soe kohake ...

105

Kullaasjandust valitses Kablukovide perekond: vanem vend, Ilja Fedotõtš, oli mäeasjanduse ülema kantseleis sekretär, ja noorem, Andrei Fedotõtš, «kullalaua» ülem. Nende ümber pesitses arvutu sugulaskond. Vennad Kablukovid ise olid õigupoolest kaksikud, nende sündimise vahet polnud rohkem kui ainult mõni tund. Nende käes oli kogu jõud, sest mäeinsenerid ja igasugused muud ülemused olid ainult dekoratsiooniks.

«Noh, mis on, Andron Jevstratõtš?» küsis noorem Kablukov, kellega Kiškin oli jõukal järjel isegi sõber olnud ja kelle õega ta peaaegu pidi naituma, muidugi salajase eesmärgiga kas või selgi teel tungida saatuslikku ringkonda. «Kuidas käbarad käivad?»

«Näe, mõtlen Kedrovskaja langil kulda otsida.»

«On sul siis ülearust raha?»

«Minu, vaeselapse pisarate peale võib-olla saadab jumal õnnekest. . .»

«Mis siis ikka, annaks jumal, et meie vasikas võtaks hundi kinni. Anna avaldus sisse, ja maatüki määramine läheb ruttu. Vana sõpruse poolest korraldame kõik . . .»

«Tunnen juba teie sõprust... »

Andrei Fedotõtš oli heasüdamlik ning lõbus inimene ja armastas naljatada, tekitades Kiškinis varjatud kadedust: hea on naljatada, kui oma viiskümmend tuhat on pangas seismas. Vanem vend, Ilja Fedotõtš, oli hoopis vastand: sünge subjekt, tühja lobisemist ei armastanud. Peajõuks oli tema kui vana tegelinski, kes tundis keerulise mäeasjanduse kõiki sisse- ja väljakäiguteid. Kiškini võttis ta alati kuivalt vastu, seekord aga viis kõrvaltuppa ja küsis karmilt: «Androška, mis sa märatsed?» «Mis on?»

«Just seesamane ... Sa arvad, et me ei tea? Ole mureta, teame kõik. On juba aeg, et sa oma intriigid järele jätaksid.»

«Ei meeldi?»

«Ja mille üle sina rõõmustad, Androška? Tunned vanasõna: teisele auku kaevad, ise sisse langed? Nii on ka sinu asi. Sa ei jõudnud veel mõeldagi, kuid mina tean juba kõik. Oled tühine inimene ja muud midagi.»

Kiškin vaatas Ilja Fedotõtši otsa ja ainult muheles: vaat see taipas kõige enne... Teda ei saa ninapidi vedada.

«Tead mis, Ilja Fedotõtš,» alustas Kiškin asjalikul toonil. «Nüüd on meil sinuga juba hilja sellest kõnelda. Praegu just tulen prokuröri juurest.»

«Ah, sa peni!»

«Säh, sul kohe peni... Olen juba kord niisugusena sündinud. Varem käisin mina teie järel, nüüd sörkige teie minu järel. Ja sörgitegi, ning kuidas veel sörgite . . . Seni aga kavatsen avalduse Kedrovskaja langi kohta sisse anda.»

«Meie ei anna,» salvas Ilja Fedotõtš lühidalt. «Ei, annad . . .» vastas Kiškin sama lühidalt ja muigas. «Võin teinekord veel tarvilik olla. Ma poleks sinu juurde tulnud, kui jäme ots ei oleks minu käes. Juba ammu oleksin pidanud selle peale tulema ... »

Ilja Fedotõtš vaatas hämmastunult Kiškinile otsa: tema ees oli tõepoolest hoopis teine inimene. Suur mäe-asjanduse tegelinski mõtles natuke, kehitas õlgu ja otsustas: ·

«Noh, kurat sind võtku, anna oma avaldus ... »

See ulatuselt-tähtsusetu võit oli Kiškinile tema taassündimise ettekuulutajaks: Ilja Fedotõtš ise lõi tema ees kartma ja see juba tähendab midagi.

Pöördunud Baltšugovka vabrikusse tagasi, hakkas Kiš-kin tegutsema.

Aprillikuu lõpp juhtus olema soe ja selge. Kompanii tööd olid juba täies hoos, peamiselt Fotjanka taga, kus Baltšugovka mõlemal kaldal ladestusid kõige rikkamad kullapahtlad. Lähenes esimene mai, seepärast hakkasid kullaotsijate salgad koonduma Fotjankasse, sest et siit oli Kedrovskaja langi piir käe-jala juures, s. o. kõigest versta kaksteist. Esimesena ilmus Fotjankale kuulus ülesostja Jastrebov ja võttis korteri paremasse majja, nimelt Pjotr Vassiljitši juurde. Kartuse pärast Rodion Porapõtši ees ei tahtnud vanaema Lukerja teda sisse lasta, kuid rahaahne Pjotr Vassiljitš sai ema peale nii kurjaks, et vanaeit ei saanud vastu panna.

«Mis, kas me sinu Rodion Potapõtšile mõned orjad oleme?» karjus Pjotr Vassiljitš. «Temal on hea elu, aga

teised tahavad ka niikaugele jõuda... Lamab nagu koer heintel: ei söö ise ega lase teistel süüa. Müüs enda kompaniile ja muud ei taha teadagi.. . Rahvas on lootusetult vaeseks jäänud, võtame kas või meie Fotjanka, aga kes siis määrab hinnad? Tema käest pole veel keegi lisakopikat teeninud ... »

«Kui kõrtsides vähem maha jooksid!»

«Siin pole kõrts põhjuseks, mammake ... Rahvas on viimasesse viletsusse langenud, ja just selle viimase häda pärast nad kõrtsidesse kogunevadki. Kompanii all on elu niikuinii hukatus . .. Võtame meiegi asja: mis muret meil siis Rodion Potapõtši pärast peaks olema, kui sa Jastrebovilt saad rublat viisteist kuus. Niisugune juhus ei kordu nii kergesti... Kedrovskaja lanki teist korda vabaks ei anta.»

Vanaeit andis järele, sest raha oli Fotjankal kallis., Jastrebov maksis tõepoolest viisteist rubla kuus ja ütles veel, et hakkab siin elama ainult läbisõitudel. Jastrebov sõitis kohale oma tarantassi ette rakendatud troikaga ja jättis kogu Fotjanka elanikkonnale tugeva mulje, nagu oleks selle kohalesõiduga avanenud uus ajajärk varnakkide põlise pesa ajaloos. Jastrebov käitus nagu ehtne isand ja loopis raha paremale ning vasakule.

«Noh, vanaema, nüüd nakkame elama ja vara koguma,» ütles ta lõbusalt, seades oma asjad puhtasse kambrisse.

«Aga mina ütlen sulle seda, Nikita Jakovlitš,» vastas vanaeit, «ela sina oma õnneks ja terviseks, ma ikkagi kardan ... »

«Mida sa siis enneaegu kartma lõid, vanaema?» «No kuidas siis, sa hakkad ju kulda üles ostma . .. Antakse ka meid kohtu alla.» Jastrebov puhkes naerma.

«Noh, vanaemake, minu juures niisugust asja ei tohi olla,» rahustas ta, «mul on üks seadus kõigi jaoks: kes töölistest aga varastatud kullaga oma nina näitab — kohe välja. Et poleks tema haisugi. . . Mul on vali kord, vanaemake.»

«Soo-soo, kullake, vaata ... »

«Kus midagi kahtlast on, seda passime mõlema silmaga, vanaemake,» naljatas Jastrebov ning patsutas

108

vanaeite isegi õlale. «Ära karda, ela ainult lõbusa-mini — puuakse rutem üles ... »

«Sinuga kõnelemise pärastki juba puuakse üles ...»

Ohtliku üürniku lõbus iseloom meeldis vanaeidele ja ta heitis Rodion Potapõtšile käega.

Jastrebovi ilmumine Pjotr Vassiljitši majja tegi kõige rohkem meelehärmi Kiškinile. Ta kavatses asutada sinna taresse oma pearesidentsi, nüüd aga tuli tal kolida lihtsalt sauna, sest tagumises tares elas vanaema Lu-kerja ise koos Fenjaga.

«Noh, see ei sünni, Pjotr Vassiljitš,» nurises Kiškin. «Varem rääkisid: «Elage minu juures tares nagu oma kodus», «mul on ruumi laialt», kuid ise võtsid Jastre-bovi.»

«Ah, Andron Jevstratõtš, mitte mina ei võtnud, vaid mammake,» salgas Pjotr Vassiljitš kõige jultunumal viisil.

«Ära suisa valeta, muidu jääb sõna kurku kinni . . .»

Niiviisi muutus saun tulevaste miljonäride peamiseks kogunemiskohaks ja siia tassiti kokku ka mitmesuguseid kullaotsimise jaoks vajalikke tarberiistu: käsitsi maagipesemise aparaat, pump, kraabid, labidad, kirkad, proovikopp jnfe. Kiškin võttis aegsasti oma salga meeste käest passid ära ja esitas nad valda, mis oli seaduse järgi tarvilik. Kõik teised alistusid pimesi Kiškinile kui peajuhile.

Esimese mai laupäev möödus Fotjankal nagu mingis uimas. Kogu küla oli juba varahommikust saadik jalul ja Baltšugovka vabrikust valgus aina juurde üks salk teise järel. Kullatööstурid sõitsid eraldi oma kahe-hobuse-kalessides. Lõunaks kogunes Frolka kõrtsi ümbrusse terve laager. Kiškin kolas rahva hulgas ringi ja kuulas, millest lärmatakse.

«See on sinu töö, sa neetu! ... » kirus Kiškin Mõlni-kovi, keda peaaegu tükkideks taheti kiskuda. «Vaata, kui suurel rahvahulgal sa suud ja silmad täis luiskasid . . .»

«Sai seda pattu tehtud, Andron Jevstratõtš: linnas on raha kerge . .. Las lõbutsevad.»
Lõunaks sõitis Jermoška ise kohale, tiirutas kord kõrtsis, läks siis Jastrebovi juurde ja arutas midagi
109
temaga kaua, kõvasti suletud ukse taga. õhtuks jäi kogu Fotjanka korraga täiesti tühjaks, sest umbes kolmkümmend salka läks välja mööda ainukest Kedrovs-kaja langi poole viivat teed, mis kulges Fotjankast Meledinski kordoni suunas. See oli päris sõjaretk, nagu oleks liikunud mingi armee. Kullatöösturid sõitsid ratsa, sest kevadise teelagunemise ajal ei saanud siit sõidukiga läbi, töölised aga läksid jala. Kiškini salk oli viimaseid teeleasujaid. Takistuseks oli Mõlnikov, kes kõige kriitilisemal momendil oli kadunud, ta leiti suure vaevaga üles. Üldse oli tal mingi kaval plaan.
«Sa vaata mul ette, libahunt! . . .» ähvardas teda Kiškin, kes oli juhi ossa asunud. «Metsas on ju jumalaks Nikola üksi: arveid õiendame vitstega.»
Salk koosnes järgmistest isikutest: Kiškin, Pjotr Vas-siljitš, Mõlnikov, Jaša, Mina Kleimjonõi, Turka ja Mat-juška. Päris töömees oli ainult Matjuška ja ehk ka Pjotr Vassiljitš Mõlnikoviga, teised olid rohkem arvu täitmiseks. Muide, kullakaevamise töö nõudis suurt vilumust ja Vanamehed võisid veel noorte ette käia. Päris teejuhiks oli Mina Kleimjonõi, teised ainult kontrollisid teda. Salga sabas lonkis Oksja, kes oli üldisel kokkuleppel kaasa võetud õnne jaoks. See oli ainuke naine kullaotsijate salkades, asjaolu, mis märgatavalt šokee-ris seesuguseid täitsamehi kui Matjuška, kes tegi näo, nagu ei märkaks ta üldse Oksjat.
«Sina, vanaisa, ära aga eksi,» palus Kiškin. «See koht ei ole äsja nähtud... Võib-olla oled hoopis unusta-nudki?»
«Mida siin unustada on?» haavus Mina. «Kui Ledjan-kast üle läheme, on sul paremal kohe tee Meledinski kordoni poole, kuid meie pöörame vasakule Kaljonaja mäe suunas . . .»
«Kuid sa kõnelesid ju Miljajevi neemest?»
«Oh, vennas, kui taipamatu sa oled: noh, siin see Miljajevi neem sul ongi, sest Mutjaška langeb Meledasse otse Kaljonaja mäe all.»
«Vaata ette, vana, ära eksi... »
Kiškin oli hirmus erutatud ja silmitses iga vastutulijat kahtlustavalt.
110
«Kus on Jastrebov?» meenus talle äkki. «Ah, isake ... Viimati jõuab meile järele ja hakkab meie jälgede peale tulema.»
«Jäi ehk Jermoškaga teed jooma...» seletas Pjotr Vassiljitš põiklevalt.
Kedrovskaja lank võttis enda alla tohutu suure, neljasaja tuhande tiinulise maalahmaka, mille lõikas ühest nurgast teise läbi Meleda jõgi, mis Fotjankast paarkümmend versta allpool langes Baltšugovkasse. Kogu lank koosnes läbipääsematuist soodest ja põlismetsast. Ainuke asustatud punkt oli kordon Meleda kaldal, kus talvel ja suvel elas metsavaht. Meledasse suubus terve rida soojõekesi, nagu Mutjaška, Generalka, Led-janka, Svistunja ja Suhhodoika. Seiskunud soovesi jooksis nüüd mööda neid jõekesi Meledasse. Need kohad olid kõik maha jäetud, ja sinna sõideti ainult sügisel «käbile», s. o. seedrimetsadesse käbisid korjama. Suhhodoika ja Ledjanka ülemjooksul oli tee parandatud juba kroonu ajal ja seda nimetati Majakova palkteeks, — see oli nüüd kõige halvem osa teest, sest sillutuspuud olid juba ammu ära mädanenud ja inimesed ning hobused pidid sumama sitkes poris, milles ujus mädanenud silkituspalke. Majakova palktee kohta rää-giti hirmujutte: need, kes kergesti verest ära läksid, nägid siin kummitusi. Majakova laotise ees tegid salgad esimese puhkuse ja osa neist läks Suhhodoika kallast pidi alla avaldustes märgitud kullaotsimiskohtadele.
«See on sinu töö .. .» naljatas Kiškin, näidates Mõlni-kovile piki Suhhodoika kallast läbisõtkutud jälgi. «Tänatakse sind.»

Kiškini salk jäi Majakova palkteel pimeda kätte ja mööda õudset kohta tuli minna kobamisi pimeduses. Eriti raske oli õnnetul Oksjal, kes kogu aeg komistas ja mitu korda pidi juba porri siruli kukkuma. Mõlnikov astus tema järel ja tõukas teda kriitilistel kohtadel labidavarrega.

ÄNo, sina, jumala lojus ... » urises ta. «Sünnib ka maailma sihuke kõrs!»

Majakova palktee lõpul, kust tee pööras ära kordoni peale, peatus salk, et nõu pidada. Siit tuli Kaljonaja mäe juurde minna otse läbi metsa.

111

«Mina, hoia, et sa ei eksi!» karjusid hääled. «Et ei satuks Malinovka äärde ... »

Malinovka jõgi oli Mutjaška parempoolne haru; tema kohta käisid samuti hirmujutud. Kui salk hakkas mööda metsa edasi minema, juhtus midagi, mis kõiki hämmastas.

«Taadike, keegi sõitis ratsa mööda,» teatas Oksja, näidates kordoni poole viivale teekäänakule. «Peatus, vaatas ja sõitis edasi... »

«Ja kuhu ta siis sõitis, sa hernehirmutis?»

«Meie järele... »

Kiškinile näis ka, et keegi teatavast kaugusest «jälgib» salka.

V

öö vastu esimest maid oli kullatööstuse kroonikas ainulaadne: Kedrovskaja lanki võeti (tormijooksuga nagu aaret. Meleda ja tema harujõgede piirkonda tuli kokku üle saja salga ja kära oli kirjeldamatu. Täpselt kell kaksteist hakati kaevama auke ja püstitama krundi märkimiseks poste. Peamine töö kees Kaljona ja mäe all, kuhu peale Kiškini salga oli veel mitu teist gruppi kokku tulnud; siia olid sattunud nii Jastrebov kui ka kõrtsmik Jermoška, linnakodanik Zatõkin ja veel mingisugused end linnast siia ajanud inimesed, keda keegi ei tundnud. Kõik tahtsid Mutjaškalt, mille kohta Mõlnikov oli levitanud kõige uskumatumaid kuuldusi, enda kätte võimalikult parema kohakese haarata. Milja-jevi neemel, kus Kiškin kavatses oma koha välja valida, tekkis päris lahing. Kui Kiškin oma salgaga kohale ilmus, seisid Miljajevi neemel juba linnakodanik Zatõkini märkimispostid, kes oli kõikidest ette jõudnud.

«Poisid, raiuge postid maha!» käsutas Kiškin kätega vehkides. «Need on enne kella kahtteistkümmet püstitatud . . . Seadusevastaselt!»

«Valetad, sinu kell on ümber seatud!» karjus Zatõ-kin, näidates oma hõbeuuri. «Ära puutu minu poste . . .»

Tõusis kära ja lärm.. . Matjuška tõmbas pikema jututa Zatõkini posti välja ja pani oma asemele. Zatõkini

112

töölised tormasid Matjuška kallale. Tekkis päris korralik lööming, kus kõige kõvemini kõlas Mõlnikovi hääl:

«Isakesed, ära tapavad! . . . Kullakesed, jätke järele!»

Pimedus suurendas segadust veel rohkem. Omad ei tundnud omasid ära ja metsavaikuses kajas pöörane karjumine, sõim ja möirgamine. Lõpuks ilmus Jastrebov, kes sõitis ratsa.

«Mis kaklus siin on?» hüüdis ta. «Kasige minu koha pealt minema, lollid! . . .»

«Kunas ta sinu omaks sai?» haukus Kiškin karjumisest ja* sõimamisest kähiseva häälega vastu. «Tee, et kaod, kus kurat! Lase jalga, enne kui on hilja ... »

Jastrebov tahtis Kiškinile nuudiga virutada, kuid peatus veel õigel ajal.

«Noh, löö?!...» möirgas Kiškin peale tungides. «Noh? ... Ei karda sind . . . Jah. Löö!. . . Sa ei julge ju tunnistajate ees oma nurjatust näidata . . .»

«Ei taha!» sähvas Jastrebov. «Teie panete poste minu krundile -. . . Küll ma teile veel näitan ... »

«Noo-o-?»

«Nii see nähtavasti on . . . Ma tõmbasin joone otse Kaljona ja mäe juurest Miljajevi neemeni: tuli täpselt viis versta, nagu seaduses on krundi mõõtmiseks ette nähtud.»

«Andron Jevstratõtš, tuleb arvata, et Jermoška kihutas avaldusega Fotjankasse ja Jastrebov teeb segadust silmapetteks,» teatas Mõlnikov sosinal. «Ma räägin õigust... Ta peaks siin olema, kuid teda ei ole.»

Kiškin ehmatas enda soolasambaks: muidugi, Jastre-bov trumpas teised üle ja saatis Jermoška ette, et lasta oma avaldust teistest varem sisse kirjutada. Näed, mismoodi sisse kukkusime, pole midagi öelda . . .

«Tead mis, Mõlnikov, kihuta ka sina Fotjankasse,» sosistas Kiškin, «võib-olla jõuad sina rutem. . . Aga Majakova palkteel, kus on pöörak kordoni poole, seal ära sa ära eksi.»

«Ma' ei tea nüüd, kuidas olla . . . Hirm on üksinda minna . . . Kui Matjuška ... »

«Ma sulle näitan Matjuškat, va libahunt!» ähvardas Kiškin. «Lidu nii ruttu kui jõuad ... »

113

«Aga kui näiteks Oksja?»

«Käi kuradile ühes oma Oksjaga . .. »

Tõusev päike valgustas Miljajevi neemele kogunenud salku. Need olid koondunud mütsakusse, iga mütsak oma tule juures. Kõik olid öisest löömingust väsinud. Töölised olid magama heitnud, valvasid ainult peremehed, kellel polnud une jaoks aega. Nad jälgisid üksteist teraselt nagu saagi juurde kokkulennanud röövlinnud. Kiškin istus oma tule juures ja vestles poolsosinal Mina Kleimjonõiga.

«Kus kroonu šurfid siis olid?» päris ta. «Näe, vaata, seal, kohe mäe juures ... » «Ja vanake lamas seal kuuse all?» «Seal.. . Nüüd ei tunne kohta enam äragi. Küll me kroonu šurfid üles otsime . . .»

«Noh, aga mis sa sea kohta arvad?» küsitles Kiškin juba päris sosinal. «Kus kohal vanake tema kohta märgi tegi? ... »

«Otse ei öelnud ta midagi, viipas niisamuti käega Mutjaška poole.»

«Mutjaška poole? ... Ja ütles, et otsige tütarlapse abil?»

«Seda ütles ta üldse kulla kohta . .. » «Tähendab see käib ka sea kohta, sest see on kullast? ... »

«Võib ju olla . . . Siin, Kaljona ja mäe taga, on soo, kas mitte seal see asi ei sündinudki.»

«Sa ju rääkisid, et mees mattis sea metsas maha?»

«Kas ma rääkisin? Noh, siis tähendab, et metsas . . .»

Oksja magas veel, tõmbunud tule ääres kerra. Kiškin äratas ta suure vaevaga üles.

«Tõuse üles, preili. . . Kui võtan vembla ja hakkan sind taltsutama.»

«Jäta rahule! ...» torises Oksja, tõugates Kiškinit jalaga. «Ei anta aega surragi... »

Kiškin pidi suurt vaeva nägema, et seda viisakusetut tüdrukut jalule saada. Oksja ei taibanud midagi, ta vaatas oma piinaja otsa täiesti metsikute silmadega. Kiškin haaras tema käest kinni ja hakkas teda enda järel vedama. Mina Kleimjonõi kõndis nende kannul.

114

Salgast ei kuulnud keegi, kuidas nad ära läksid, välja arvatud Pjotr Vassiljitš, kes teeskles magamist. Ta käitus kuidagi imelikult ega teinud öise löömingu ajal häältki, nagu oleks ta suu vett täis võtnud. Fotjanka diplomaat oli veendunud selles, et nende ettevõttest ei tule mitte midagi välja. Teisest küljest ei uskunud ta ainustki Kiškini sõna, ja kui see Oksja ära vedas, läks ta tasahilju neile järele, et kogu asja välja uurida.

«Tahab nähtavasti üksinda siga kätte saada,» pahandas Pjotr Vassiljitš, tungides läbi tihniku. «Kas sa näe, kus lurjus; leib ühine, aga tubakas teine... Ei, oota sa, vennike, ega sa pole lollidega kokku sattunud.»

Teisest küljest tegi talle nalja, kuidas Kiškin vedas Oksjat nagu siga kõrvapidi mööda metsa. Mina Kleimjonõi viis Kiškini esmalt kokkuvajunud ja metsaga kattunud kroonu

kullaotsimise kohtadele, siis näitas kohta, kus vanake kuuse all oli lamanud ja lõpuks viis nad Mutjaška poole.

«No on aga rahvas! ... » sõimas Pjotr Vassiljitš. «Tahab üksi kõike ära ahmida ... »

Ta pidi suuri ringe tegema, et mitte Šiškale silma puutuda, Mina läks aga ikka edasi ja edasi, astudes oma ühetasase "vanainimese sammuga. Pjotr Vassiljitš väsis ruttu ära ja läks isegi higiseks. Viimaks peatus Mina väikese soo ääres, kust roostene ojake Mutjaš-kasse välja jooksis.

«Noh, otsi! ... » lükkas Kiškin Oksjat, kes millestki aru ei saanud. «Mis sa seisad nagu känd? .. .»

«Kas ma sinu koer olen?!» urises Oksja vastu ja kattis oma laia suu käega. «Otsi ise ... »

«Ah, sa treitud puupea . . . Sulle öeldakse heaga!» tungis Kiškin talle peale ja vehkis oma lühikeste kätega. «Või muidu on mul sinuga lühike jutt... »

Ootamatult hakkas Oksja Kiškinile otse näkku valjusti naerma ja kui see tahtis teda lüüa, tõukas Oksja teda vastu rinda nii, et vanamees kukerpalli rohule lendas. Pjotr Vassiljitš pigistas suu kinni, et mitte täiest kõrist naerma pahvatada, ent samal momendil kostis tema seljatagant vali naer. Ta vaatas tagasi ja kivines: tema taga seisis Jastrebov ja naeris nii, et hoidis kätega kõhtu kinni.

115

«Ah, te tobukesed, tobukesed! . . .» naeris Jastrebov laginal ning raputas pead. «Oi, missugused tobud... Petavad üksteist ja püüavad üksteist. No kas te pole
siis lollpead?»

«Ja sina mine oma teed, Nikita Jakovlitš,» vastas Pjotr Vassiljiitš väärikalt, «rumalad oleme omaette, sina, tark, ära tiku hulka.»

«Kardad, et leian teie sea üles?»

«Sinna sinu mõistus juba ei ulata ...»

Jastrebovi naer sundis Kiškinit jälle Oksja käest kinni haarama ja teda tihnikusse vedama. Mina Kleimjonõi seisis ühel kohal paigal ja lõi ristimärki ette.

«Kaitsku meid püha ristike!» sosistas ta silmi kinni
pigistades.

Kui nad jälle kokku said, küsis Kiškin vanamehelt sosinal:

«Kas kuulsid? Kuidas tema naerma hakkas ... »

«Polnud temale meelt mööda . . . Ega vanake asjata öelnud, et kulla peale on pandud vanne. Näe, tema naerabki ... »

«Ja mul käis isegi külm judin üle keha ... »

Tegevuskohale jäid ainult Jastrebov ja Pjotr Vas-siljitš.

«Mulle on kõik teada, armsad sõbrad,» algas Jastre-bov, patsutades Pjotr Vassiljitši õlale. «Naiste sonimised ja plära, teie aga usute . . . Mina kuulsin sea kohta juba enne teid, naersin — ja muud midagi. Kuhu sa pole ise pannud, sealt ära ka otsi. . . Kuid sinule, Pjotr Vassiljitš, tuleb kuldsiga koju, kui sul mõistust on . . . Asjata sidusid sa ennast selle oma kambaga: välja ei tule sellest midagi, panete ainult oma aja magama ja jääte leivast ilma ... »

Kukalt sügades mõtles Pjotr Vassiljitš ise ka sedasama, kuid häbi oli võõrale inimesele tunnistada.

«Noh, missugune siga mul siis kodus on, Nikita
Jakovlitš?»

«No missugune . . . Sina ära oma kambast lahku löö, Pjotr Vassiljitš, see on esimene asi, ja meie sinuga nagu oleksime teineteisega vaenujalal — see on teine asi. Kas said nüüd aru? ... »

«Nagu sain, aga nagu mitte . .. »

116

«Hüva, hüva ... Ära ennast lolliks tee. Kas ma mõne teisega hakkaksin nendest asjadest kõnelema?»

See lugu Oksjaga muutus kullakaevanduste päevakajaks. Kes selle lendu laskis, jäigi teadmatuks, kuid Oksjast kõneldi igat moodi nii Milj aj evi neemel kui ka teistes kullakaevamise kohtades. Pöörased kullatööstuse töölised kasutasid juhust ja luuletasid sellele kõige võimatumaid variante.

«Tema, tähendab, Kiškin, sidunud tema, Oksja nimelt, nööri otsa ja vedanud nagu lammast. . . Mina Kleimjonõi käinud aga Oksja järel ja lükanud teda tagant. «'Otsi, otsi, Oksjuhha ... » Vaat, kus puuslikud! . . . Noh, vedanud ta soo äärde ja Šiška kohe kamandama: «Rooma, Oksjuhha!» Näe, kas neetud nõiad! Oksjuhha on, teadagi, lollike: hakanudki roomama, Šiška hoidnud nööri, Mina lausunud nõiasõnu ... Ja Oksjuhha olekski üles leidnud, kui tema poleks valjusti naerma hakanud. Oksjuhha oleks kuldsea juba peaaegu üles nuhkinud, aga tema kus kärgatab, kus hakkab naerma ... »

Eriti noris Pjotr Vassiljitš, kes oli haavunud, et Kiškin teda seaotsimisele kaasa ei võtnud.

«Ah, AndronAJevstratõtš, see pole ilus! Alati olime ja tegime ühiselt, "aga kui asi läks rikkuse saamiseni, siis jäid sina üksi. Oleksid sa sea kätte saanud, ei oleks enam näole andnudki. Vaat, missugune on sinu delikaatsus, vennas ... »

«Pea suu, pigilind!» urises Kiškin vastu. «Mis sa laiutad oma lõugu laiemaks kui sauna aken? . . . Leia nüüd teiega, lollpeadega, midagi!»

Töölised heitsid küll Oksja üle nalja, aga oma hinges uskusid nad kõik kindlasti kuldsea olemasollu ja legend tema kohta levis üha laiemalt. Kas vanake oleks asjata hakanud kõnelema .. .? Kroonu ajal juhtus igasuguseid asju, olgugi et mees, kes sea leidis, ise osutus purulolliks.

Registreeritud kaevamiskohtade tsentrumiks oli Mil-jajevi neem, kus tekkinud arusaamatuste peale vaatamata käis kibe töö. Milj aj evi neemele «asustasid» end ka need salgad, kes otsisid kulda Mutjaška kaldal ühes tema harudega — Hudenkaja ja Malinovkaga, samuti ka Meleda ja Generalka kallastel. Koht oli haruldaselt

117

meelepärane, ega teda asjata Miljajevi neemeks hüütud. Kaljonaja mägi seisab silme ees nagu roheline karvane müts ja selle juurest kulgeb metsane nõlvak kuni Meledani, sinna, kus jõkke langeb Mutjaška. Mõne päeva jooksul sigines neemele mitukümmend kullaotsijate telki, ehitatud millest juhtus — kasetohikust, kuusekoorest ja okaspuuokstest. Õhtuti moodustas see kogunemispunkt erakordselt kirju ja elava pildi, — kõikjal põlesid eredad lõkketuled ning kostis inimeste lakkamatut jutukõminat. Metsast kuuldus kirvelööke, kuskil tärises balalaika ja uljad töölised hõikasid laulda. Üksteisega vaenulikult kohtunud salgad olid juba ammu vennastunud: las peremehed purelevad, töölistel pole midagi jagada. Kui töölismassi midagi lõhestas, siis oli see juba kodust kaasatoodud lahkheli. Fotjanka varna-kid ja baltšugovkalased Nagornajast tundsid end kulla-kaevamise asjanduse tõeliste pärisperemeestena, sest nad olid selles miljöös sündinud ja üles kasvanud; Nizõ strogalid ja švalid olid viletsad jätised, sest nad ei osanud labidat ja kirgast õigesti kättegi võtta, ka kaevamise ränk töö käis neile üle jõu. Varnakid suhtusid nendesse teatud põlastusega ja andsid neile igati mõista oma töövõime üleolekut. Sellest tekkisid alatised kokkupõrked, vastastikused hurjutused, naeruväärista-mised ja lõputu sõimlemine.

«Strogalid käivad just nagu karkudel,» naeris Mat-juška, kõige parem tööline Miljajevi neemel. «Nende kõige parajam koht oleks vaestemaja! . . . Neil ka kulla-isu hakanud. Naaskliga ja peitliga on neil paras maad tuhnida.»

Kiškini salka kuulus ka Jaša Väike, kuid siingi oli ta niisama vastutusvõimetu nagu kodus. Lihtsad töölised ei hinnanud teda krossi eestki ja Kiškin suhtus temasse üleolevalt. Matjuška sõbrutses ainult vana Turkaga ja oma fotjankalastega. Nendel olid omad jutud. Kogunevad oma grupina tule ümber ja arutavad.

«Meie otsime kulla välja, kuid peremehed kahmavad ta endale,» nurises Matjuška, keda oli juba nakatanud kerge rikastumise janu. «Nendele tööd tehes juba rikkaks ei saa . . . Peamine põhjus kõigis asjus on raha.»

Kord õhtul, kui Matjuška niiviisi tule juures istus,

118

rääkides oma lemmikteemal — rahast, juhtus väike sündmus, mis hämmastas kogu salka, eriti aga Matjuškat.

«Eh, kui saaks kusagilt, ükskõik kust, rublat kolmsada!» ütles Matjuška valju häälega, vaimustudes teostamatust unistusest. «Kohe annaksin avalduse sisse ja hakkaksin ise enda jaoks töötama. Suur raha see ju pole, aga enne sured ära, kui seda näed.».

«Seal on sul õigus . . .» nõustus Turka nukralt, kükitades tule ääres. «Inimesed sünnivad, aga raha tuuakse. Kellel juhtub õnneks olema . . . võtame näiteks Jer-moška, temale ei loe kolmsada rubla midagi.»

Ümberringi oli pimedus ja ainult lõkketule võnkuv leek valgustas ähmast ringi. Kõikide tähelepanu tõmbas endale lähedal sahisema hakanud põõsas. Matjuška haaras põleva tuki ja valgustas sellega põõsast. Selle taga seisis hämmastunud ja häbelik Oksja. Ta oli väga ette-vaatlikult lähedale hiilinud ja jutuajamist kogu aeg pealt kuulanud, kuni jala all kogemata praksatanud oks ta juuresoleku reetis.

«Mis sa siin teed, värdjas?» nõudis temalt Matjuška.

«Vaata, kuulab salaja . . .» tähendas üks töölistest. «Lollike, aga selle jaoks taipu jätkub ... »

«Kihuta ta minema, Matjuška! . . . Tobe sihuke ... »

Matjuška pööras Oksja õlgapidi ümber ja tõukas teda selga nii, et ta sülda kolm eemale lendas. Seda vempu saatis üldine naerulagin.

«Kae Matjuškat! Austas preilit. . . Ega ta asjata alati Matjuška otsa vahi! Näe, tuligi välja, et koerale hakkas kepp meeldima.»

Oksja tõusis vaevaliselt maast üles, läks kõrvale, istus rohule ja hakkas kibedasti nutma. Teda oli juba lapsest saadik pekstud, kuid siin oli hoopis isesugune asi. Oksjaga juhtus midagi erakordset niipea, kui ta Matjuškat esimest korda nägi, siis kui salk asus Fot-jankast teele. Nii teel kui ka Miljajevi neemel vaatles ta kogu aeg aina Matjuškat. Vaatab, ja ise on nagu tardunud . . . Tema jaoks ei olnud maailmas enam muud olemas. Oksja hinge oli hakanud valgustama sisemine tuluke, see rõõm, mis kardab omaenda olemasolu ülestunnistamist. Midagi sellesarnast oli ta tundnud kord

119

lapsepõlves, kui pimedal keskööl oli hakanud äkki lööma kirikukell, kutsudes lihavõttepüha hommikusele jumalateenistusele; vaikuse ja pimeduse asemel tekkis pühapäevalik, kõmisev ja helge room.

VI

Kiškin kasutas kibedat aega ja püstitas peale Milja-jevi neeme märkimispostid veel kolmel kohal Mutjaška ääres. Prooviaugud näitasid igal pool häid tunnusmärke. Kuid avalduste esitamine oli ainult asja algus. Ka avalduses tähendatud kohad mõõdeti temale enne teisi kätte, nagu Kablukov oli lubanud. Kogu häda aga seisis selles, kust võtta raha riigimaksu jaoks, — era-kullatööstuse kohta kehtiva määrustiku järgi tuli ju igal aastal maksta iga tiinu eest üks rubla, keskmiselt tegi see 60 kuni 100 rubla ühe kaevanduse pealt. Iseenesest oli see summa tühine, kuid Kiškin teadis oma isiklike kogemuste põhjal, kui raske on saada kolme rublatki, kui neid on hädasti tarvis.

«Küll aeg arutab! ... » trööstis ta ennast, mõtiskledes oma asjade üle.

Kõik, mida oli võimalik saada, välja manguda, laenata või lihtsalt enesele nuruda — kõik see oli juba tehtud. Ees seisis veel üks võimalus: müüa ära üks või kaks registreeritud avaldust, et sel teel võimaldada teistel kohtadel kaevandamist. Seni aga pidi Kiškin töötama võrdselt kõigi teiste töölistega, kusjuures see oli talle kümme korda raskem nii tema harjumatuse tõttu kehalise tööga kui ka lihtsalt vanusenõrkuse tõttu. Päevase metsa mööda lonkimise järel suutis vanamees vaevalt veel oma telki jõuda. Töölised viskusid küljeli ja jäid kohe magama, vanamees aga lamas, pööras end ühelt küljelt teisele ja aina mõlles. Eh, kui õnn talle veel vanul päevil naerataks . . . Õiglus on ju olemas, ja tema on pidanud nii palju aastaid virelema ja kannatama kõige alandavamat ning kibedamat puudust! .. . Kui leiaks ainult esimese õnneliku kohakese, nii et käed lahti oleksid, edasi läheks siis juba iseenesest: rahad on nagu linnud, tulevad ja lähevad parves . . .

120

«Ma näitaksin neile kõigile, missugune inimene, on see Andron Kiškin!» mõtles vanamees kuuldavalt ja ähvardas pimeduses neid kõiki rusikaga. «Hakkaksid minu eest hoolitsema .. . lipitsema ... Ei, vennikesed, küllalt! . . . Varem olin rumal, aga teist korda, vabandage väga ... »

Tegeldes selliste mõtete ja kaalutlustega oli Kiškin oma kaebuse päris unustanud, ja praegu polnud tal aegagi sellele mõelda, sest iga päev võis saatuslikuks saada.

Sageli kõndis ta üksi piki Mutjaškat ja otsis avalduste jaoks uusi kohti. Iga vaba maalapike tekitas temas mingit hirmu: kui aga kuld on end just siia ära peitnud? Kui oleks võimalik, haaraks ta enda kätte kogu Meleda ühes kõigi tema harudega ega loovutaks kellelegi ühtki verssokit, — isegi mitte oma lihasele isale. Kui ta nägi võõrast märkimisposti, valdas teda külmavärinat tekitav kadedustunne. Ent Mutjaškal polnud enam vabu kohti: napilt kolme päeva jooksul oli kõik lapikeste viisi ära haaratud. Isegi see väike soo, mille juures Mina juhatas kuldsiga otsima, ka selle oli Jastrebov enda kätte kiskunud.

«Võtsin juurde, et arv ümmargune oleks,» seletas Jastrebov kord Kiškinit kohates. «Mispärast see soo asjata peaks järele jääma . . . Kas pole tõsi, Andron Jevstratõtš? . . . Me lähme, nähtavasti, sinuga üheskoos rikkaks ... »

«Hani pole seale seltsiline, Nikita Jakovlitš . . .»

«Kes siis sinu arvates hani on?»

«See on just nii, kuidas tahad . . .»

Kiškin suhtus Jastrebovisse kahtlustavalt, kuid viimane tuli ikkagi aeg-ajalt üürikeseks Miljajevi neemele. Ja alati oli tal nalja ja lõõpimist: teadagi, rikas inimene, veri rahutu . . . Mõnikord tulid temaga kaasa kõrtsmik Jermoška, Zatõkin ja teised väike-kullatööstu-rid. Avalduste registreerimise palaviku ägedam periood oli .möödas ja ettevõtjad hakkasid natukehaaval üksteist terasemalt silmitsema. Metsas ongi hoopis teine asi kui kuskil linnas: elava inimese üle on siin igaühel hea meel. "Seltskonna hingeks oli Jastrebov kui elutark ja kogenud mees, kes on tulest, veest ja vasktorudest

121

läbi käinud. Niisugune kamp koguneb kuskile lõkketule juurde ja naljajutt aina käib.

«Nikita Jakovlitš, sinul tuleb muudkui hakata meie kulda üles ostma,» heitsid nad Jastrebovi üle nalja. «See on kindel.»

«Kui oleks, mida osta,» salvas vastu Jastrebov, kellel sõnadest puudu ei tule. «Teie kulda on ju nii hirmus vähe . . . Aga näe, minu kuld hakkab teie peale üle õla vaatama. Minu kullaotsijate käest hakkab üles ostma Kiškin isegi. . . Kas pole tõsi, Andron Jevstratõtš? Sul juba kroonuajast saadik kogemusi...»

«Kunagi oli, kuid nüüd on otsas,» urises Kiškin. «Räägi parem endast, kuidas sa Baltšugovka kulda üles ostad ... »

«Oled sa näinud, kuidas ma seda ostan? Vaat, see'p see on .. . Kõik karjuvad minu peale, et ostan üles võõrast kulda, kuid keegi pole näinud. Tähendab, kes on targem, see peaks ka suu kinni pidama.»

Kord sõitis Jastrebov kohale natuke nokastanult. Istunud Kiškini telgi ees oleva lõkketule äärde, vaikis ta natuke aega, naeratas ja raputas aina oma suurt pead. Kiškin silmitses kaua tema tugevat kogu ja röövli lõusta ning ütles siis metsas kohase siira avameelsusega:

«Vaatan sind, Nikita Jakovlitš, ja imestan . .. Sulle kuluks ainult puss kätte anda ja kohe suurele maanteele: eht röövel.»

«Siin on sul õigus .. . ha-ha!» naeris Jastrebov. «Kui poleks röövleid, poleks ka õigeid . . .»

Ülevoolava õrnuse hoos embas Jastrebov Kiškinit ja lausus leebelt:

«Vangla tunneb ju meie järele suurt puudust, Andron Jevstratõtš . .. Kõik me saame sinna, hüpaku me niipalju kui tahes. Noh, sülitame selle peale . . . Ah, Andron Jevstratõtš . . . Kas Jastrebov on siis varas? Varas on teile Baltšugovka kompanii, kes imeb rahva verd, vargad on insenerid, need sinusarnased kantselei-rotid, kuid mina annan rahvale leiba . . . Kompanii ei anna poolteist rublagi solotniku eest, mina aga annan kõik kolm rublakest.»

«Nii et sina oled nii. . . nagu heategija?»

122

«Praegu nimeta, kuidas tahad, aga vaat siis, kui Nikita Jastrebovit enam ei ole, siis alles hakatakse teda heategijaks ülistama.»

See röövlifilosoofia pani Kiškini pisarateni naerma. Varastati ka kroonu ajal, kuid keegi ei kiidelnud oma vargusega, Jastrebov aga seadis enda veel heategijaks.

«Sa tegid mulle rõõmu, Nikita Jakovlitš .. . Heategija, ütled sa! Ha-ha . . . Kõige ehtsamas proportsioonis heategija. Hoolsuse eest tuleks sulle veel ainult medal anda ... Ja mina, patune, pidasin sind kogu aeg röövliks.»

Jasfrebov ei haavunud, vaid naeris ühes temaga.

«Mispärast pole Mõlnikovi ikka veel näha?» küsis Kiškin mitu korda päevas Pjotr Vassiljitšilt. «Läks nagu surma järele.»

Mõlnikov pidi järgmisel päeval tagasi tulema, kuid ei tulnud. Möödus tervelt kaks päeva, ent Mõlnikovi polnud ikka veel.

«Ma lähen juba ise ... » tegi Pjotr Vassiljitš ettepaneku, sest ta tahtis mõistliku ettekäände all ära lipata.

«Ei, vennas, nii ei saa!» pahandas Kiškin. «Mõlnikov jooksis ära, nüüd tahad sina ka ära minna, kes siis jääb? Kah muP salk, pole midagi öelda ... »

«Peab ju endast ka vallavalitsusele teatama,» ütles Pjotr Vassiljitš. «Meie paneme siin poste, Zatõkin ja Jastrebov aga kirjutavad meie märgitud kohad vanaraamatutes enda nimele... See pole ka kord.»

«Hea oled sa mul kõnelema,» urises Kiškin. «Tunnen teid, lurjuseid. On aga rahvas! .. . Ootame veel tsipake, siis lähen ma ise ja sean kõik korda.»

«Sa, Andron Jevstratõtš, ronid ju neljakümmet versta kaks nädalat. Sul lühikesed jalad, oled juba poole tee peal hingetu .. .»

Mõlnikov ilmus kolme päeva pärast täiesti ootamatult, öösel, kui kõik magasid. Ta ehmatas Pjotr Vas-sijjitši peaaegu surnuks, kui hakkas teda telgist jalgapidi välja sikutama. Pjotr Vassiljitš oli arg mees ja pidi juba appi karjuma.

«Mina- arvasin, et sain Andron Jevstratõtši jalgapidi kätte,» seletas Mõlnikov. «Jalad on teil sarnased . . .»

123

«Sa tee enne silmad lahti . . . Kuhu sa kadusid, pudrupea?»

«Oh, ära räägigi.»

Kära peale ärkas Kiškin. Süüdati juba kustunud lõkketuli, ja kogu aeg ohkiv Mõlnikov jutustas pärast mõningat tembutamist kõik.

«Tulen ma Fotjankale, et avalduste kohti valla raamatuisse sisse kirjutada,» jutustas ta nutuse tooniga, «aga Zatõkin oli Miljajevi neeme juba oma nimele kirjutanud... »

«No-oo? No, kas pole kaabakas. . . mis? Ah sa kelm ... »

«Tõsijutt. . . Tähendab, nüüd on sedamoodi: vett vedama on läinud nii meie kui ka Jastrebovi avaldus, sest Zatõkini postid on meie omadest kaugemale pandud, ja seni kui meie jagelesime, suskaski tema oma avalduse. Piiras meid ümber . . .»

«Noh, seda ta valetab!» ütles Kiškin. «Ta, tähendab, läks viiest verstast kaugemale, kuid see on seadusevastane . . . Me veel pühime tal nina puhtaks. Noh, jutusta edasi... »

«Mis siin veel edasi, ma jäin jalutuks, vaat see ongi edasi. . . Sulistasin jalgupidi kevadises vees, noh, jäingi jalust ära nagu mõni palava nahaga juuasaanud hobune.»

«Oi, valetad!» kahtles Pjotr Vassiljitš. «Küllap su jalad jälle Jermoška kõrtsi kinni jäid? Teil, strogalitel, on kõigil üksainus usk ... »

«Ühe korrakese, tõsi küll, tegin pattu . . .» kahetses Mõlnikov oma süüd. «Poisid otse jõuga viisid. Oh sa mu vennas, istume meie seal kõrtsis, ja äkki trahh! kohtu-uurija . . . Pauh, kohe rahvas semstvo korterisse kokku ajada ja kõigepealt tõmmati mind, sest mina, tähendab, olen tema paberis üles märgitud. Ja mitte lihtne kohtu-uurija, vaid tähtis ·— just nõnda teda nimetatakse: tähtis kohtu-uurija.»

«Mis, see on siis nähtavasti sinu kaebuse pärast?» küsis Pjotr Vassiljitš nukralt, sügades kukalt. «Vaat kus kringel, sa mu aeg . . . Osavasti!»

124

«Noh, jutusta,» kiirustas Kiškin, tehes asjaliku näo. «Mitte tähtis kohtu-uurija, vaid tähtsate asjade kohtu-uurija ... »

«Aga seda ma sulle ütlen, Andron Jevstratõtš, et keetsid küll pudru valmis . . . Kui mulle seda öeldi, et paber ja kohtu-uurija, oleks mind nagu keegi jalust rabanud: ei saanud hingatagi. Isegi Jermoškal hakkas kahju, halastas, ulatas klaasikese. . . Noh, läksin semstvo korterisse, seal on vallavanem, urjadnik ja meie Baltšugovka vanamehi tükki viis. Kohtu-uurija minult kohe küsima: «Teie olete Tarass Mõlnikov?» — «Just hii, teie kõrgeausus ...» — «Kas te võite tõestada oma süütust erus oleva kantseleiteenri Andron Kiškini asjus?» — «Just nii...» — «Kus Kiškin on?» Siinkohal ehmusin ma hoopis ära ja pahvatasin: «Ei või teada, teie kõrgeausus . . . Ma ei tunne teda sugugi ja olen ainult kõrvalt kuulnud, et keegi Kiškin teenis meil kullatööstuses.»»

«Ja olidki ogar!» sai Kiškin pahaseks. «Mis asja sa kartma lõid, lollpea? Ega elavalt ju nahka maha ei võeta.»

Pjotr Vassiljitš jäi vait ja ohkas ainult rusutult. Kogu tema kuju jättis nüüd endast üheainsa mulje: oled sisse kukkunud . ..

«Sa kuula edasi!» vaidles Mõlnikov. «Kohtu-uurija otse kõri kallale . . . «Teie, Tarass Mõlnikov, olite kulla-tööstuses sadulsepaks ja peate teadma, et palk kirjutati välja viiele sadulsepale, kuid kättesaamise kohta kirjutasite teie üksi alla?» — «Ei ole ma selles süüdi, teie kõrgeausus, sest kuna ma olen kirjaoskamatu, tegin ristikesi — sedasi oli küll. . .» Ja hakkas usutama, ja pinnima, ja keerutama, ning minul põlved värisevad. Ei mäletagi, kuidas ma tema juurest ära sain, ja siis pistsin kohe siia . . . Lendasin nagu põder!»

«Mispärast sa minu kohta siis valetasid, Tarass? ... » .«Ehmatasin ära, Andron Jevstratõtš . . . Jooksin siia, aga kogu aeg on tunne, nagu ajaks mind keegi taga. Kristuse nimel. . .»

Jutuajamine toimus pooli hääli, et teised töölised ei kuuleks. Mõlnikov kordas paratamatute variatsioonidega ja ilustustega korda viis üht ja sedasama.

125

«Miks sina siis vaikid, Pjotr Vassiljitš?» päris Kiškin.

«Ja mis mul öelda on, Andron Jevstratõtš: meie kuldsiga nähtavasti nuttis sinu paberite pärast. . . Nüüd hakatakse mööda kohtuid vedama.»
«Kus on siis minu Oksja?» küsis lõpuks Mõlnikov.
Hakati Oksjat otsima, kuid temast polnud jälgegi: ta oli kadunud teadmata kuhu.

VII

Kompanii tööd olid käesoleval suvel koondunud kahte punkti: Meleda jõe suudme kohale, kus ta Baltšu-govkasse suubub, ja Uljanovi seljandikule. Esimeses lõigus ekspluateeriti tohutut Dernihha kullapahtlat, kus oli juba talvel karjääri kaevatud, teises oli rajatud uus šaht Rublihha. Mõlemad leiukohad olid Fotjanka kullaotsijate poolt avastatud ja kompanii korraldas oma töö juba valmis baasil. Eriti ahvatlev oli Rublihha, kus otsijad said dudkades poole puuda ümber kulda, see oligi seesama soon, mida Karatšunski ise vabrikus proovis. Selle soone avastas vanamees Krivušok, Fotjanka põliselanikust sunnitööline. Too oli äärmiselt vaene mees ja oli kogu eluaeg rabelnud nagu kala jääl. Tema poolt avastatud soon tegi ta kohe rikkaks. Oli kordi, kus Krivušok teenis kolmsada rubla päevas. See pöörane rikkus hukutas vaesekese mõne nädala jooksul. Seda, mida ei suutnud teha vaesus, tegi rikkus. Kri-vušok pistis paberrahapaki saapasäärde ja istus hommikust õhtuni Frolka kõrtsis, selles kõikide Fotjanka kullaotsijate armsaimas kohas. Vanamehel polnud perekonda — kõik olid surnud. Naist võtta oli juba hilja, ja kui ta oli end täis võtnud, kaebas ta kibedasti oma solvava rikkuse üle, mis tuli talle nagu pilkeks.
«Kui see soon oleks varem ette sattunud,» kordas Kri-vušok, «naine töötas end surnuks, lapsukesed surid nälga . . . Milleks mulle nüüd veel rikkus? .. .»
Krivušoki ümber kogunesid kõik kõrtsi kaltsakad. Kõik jõid nüüd tema kulul ja kõrtsis toimus põrgulik lakkumine.
126
«Sa tee endale vähemalt uus tare üles,» soovitas Frolka, «muidu jood kõik maha ja endale ei jää pea-parandamisekski. Samuti võiksid näiteks ka riideid . . .»
«Olen liiga läbi põlenud, Frolkakene, et uuesti elama hakata,» vastas Krivušok. «Mis ma uue tarega peale hakkan, kui mulle on jäänud elada vast ainult nädal aega või ehk aasta. Kaasa võtta ju midagi ei saa. Mis puutub rõivasse, siis see oleks päris sündsusetu: kogu eluaja olen lapitud olnud ... »
Krivušok lõpetas oma elu varem, kui ise oli arvanud. Ta leiti surnult kõrtsi lähedalt. Raha tema juures ei oimad ja kuulujutt kirjutas tema paljaksröövimise Frolka arvele. Kogu see asi jäigi tumedaks. Krivušok maeti maha, tema soone aga võttis enda kätte kompanii ja rajas siia Rublihha šahti.
Dernihhal kuulus tööde ülemvalve Zõkovile, kuid pahtlaasjandus huvitas teda vähe, sest ta oli uuest šahtist huvitatud.
«Vaata ette, Rodion Potapõtš, et me selle Rublihhaga ei eksiks,» hoiatas Karatšunski. «Tuleb seesama, mis oli Spasso-Koltšedanskajaga ... »
«Kust siis Krivušok oma kulla võttis, Stepan Roma-nõtš? . .. Kadunuke ise jutustas mulle: nii, ütles, soon läkski ära sügavale nagu teemasinasse. Ta pidutses ju viimasel ajal, noh ja dudka langeski sisse. Ei, siin on kindel kuld, pole niiviisi kui Krajuhhini nõlvakul. . .»
Karatšunski uskus Zõkovi kogemusi pimesi, kuid teda hämmastas Lutšoki vastuvaidlemine, — viimane ei tahtnud Rublihhat tunnustada.
«Ta petab, see Rublihha,» kordas Lutšok kangekaelselt.
«Mispärast siis petab?»
«No sedamoodi... Ei ole õige koht. Kuld on siin pesade viisi: üks pesa sattus küll ette, aga teine on võibolla kahekümne sülla kaugusel. . . See ei ole enam mingi töö, Stepan Romanõtš.

Õige soon läheb ühetasaselt . . . Niisugune on kindlam, aga see mängib meiega: täna kuldab üle ja aasta aega sööb hinge välja. See pole midagi asi... »

Rublihha oli vanade steigerite vahel tüliõunaks. Igaüks jäi oma arvamuse juurde, eriti Rodion Potapõtš, kes

127

oli uue asja juures kogu hingega. See oli põlise kulla-tööstuse-inimese omamoodi fanatism.

«Olge juba rahulik, Stepan Romanõtš,» kinnitas Zõkov. «Panen oma pea pandiks, et Rublihha end täiesti õigustab ... »

Need kinnitused meenutasid Karatšunskile seda prantslast, kes maakera pöörlemist tõestas oma ausõnaga. Kuid temal oli oma arvestus: uus põhileiukoht seadis kompanii tegevuse mäedepartemangu ees heasse valgusse. Tähendab, tegevus areneb ja sammub kiiresti edasi, ja see oli peaasi. Rublihha võis äärmisel juhul umbes kaheksakümmend tuhat maksma minna, sest masinad ja šahti sisustus veeti siia üle Krajuhhini nõlvakult, Spasso-Koltšedanskaja soon osutus aga «tühjaks», nii et see jäeti ainult sügiseni.

Koostatud plaani järgi kavatseti Rublihhal teha suure-ulatuslikke töid. Krivušoki dudka jäi kõrvale ja šaht rajati allapoole, et soont kuni kahekümne sülla sügavuseni läbi lõigata. Nii lahendati korraga kaks ülesannet: vesi pumbati ära viimasel tasapinnal ja siis võidi töötada kahes suunas: soone ülemises ja alumises lõigus. Praktika oli näidanud, et kõigil soontel on langus teatava nurga all nagu Uljanovi seljandiku soonelgi. Järelikult võis umbkaudse arvestuse järgi teatavas sügavuses soonele välja jõuda. Juba paari nädala jooksul oli Uljanovi seljandikule kerkinud puust uus hconekorpus, üles seatud aurukatlad ja aurumasin ning hakkas suitsema kõrge raudkorsten. Teenistujate jaoks ehitati väike kontor, mille ühte kambrikesse asus Rodion Potapõtš. Siis hakati ehitama aitu mitmesuguste kullakaevanduse riistade jaoks, kuure, talle, ühe sõnaga — kogu kullakaevanduse hoonestikku. Uljanovi seljandik varjas Rublihhat Fotjanka poolt ja vana Zõkov oli selle asjaolu üle üsna rõõmus, sest nüüd võis ta täiesti metsas elada. Ta ei käinud isegi laupäeviti kodus Baltšu-govka vabrikus, vaid läks aeg-aialt Dernihhale, et vaadata, kuidas töötab «butaara». Butaara on siberi tüüpi masin suurte liivahulkade pesemiseks. Tema peamiseks osaks on aukudega varustatud raudsilinder, mille paneb pöörlema aurumasin. Kulda sisaldav liiv puistati butaa-rasse, ülevalt juhiti sellesse ka tugev veejuga ja pesemine

128

toimus hirmsa müra saatel. Üks seesugune butaara töötas ööpäeva jooksul mitukümmend tuhat puuda liiva läbi. Kuid Rodion Potapõtši süda ei olnud millegipärast üldse selle Dernihha vastu soe, kuigi pahtla oli kindel ja pidi umbkaudsete arvestuste järgi andma ühe suve jooksul umbes 20 puuda kulda.

«Fotjanka pahtlas saime üle saja puuda,» kordas Zõkov, tahtes nagu sellega Dernihha usaldusväärsust vähendada. «Vaat kui meie Rublihha kord põrutab, siis on asi teine ... »

Meleda ja Baltšugovka ühinemise koht oli madal ning soine ja seda kattis hõre ja kidur soometsake. Sellele «Kuradiaugule» vaatas Rodion Potapõtš põlgusega, võrreldes teda endamisi ilusa Uljanovi seljandikuga. Ja ka pahtlakuld pole kaugeltki see, mis on soonekuld. Esimest ei pidanud ta millegipärast isegi kullaks, sest selle töötlemises polnud midagi grandioosset ega riskantset, soonekulda aga peab oskama võtta, ja igaühele ei annagi ta end kätte.

Kiindumus Rublihhasse võttis vanamehes haiglase iseloomu,, nagu mataks ta sellesse töösse oma viimase energia. Kunas väsimatu vanamees magas, seda ei teadnud keegi. Päeval ja ööl võis teda igal kellaajal kohata šahtis, kus ta istus nagu oma saaki varitsev raisakull. Esimesed süllad sügavusse läbiti imekiiresti, aga edasi tuli vastu kammkarpide kihistis, mille jaoks oli vaja «diomiidi». Need olid põhimiste graniidikivimite esimesed kihid, sooned aga

asetsevad nende kihtide liitekohtades. Rodion Potapõtš arvutas sügavuse iga uut verssokit ja määras omaette juba ammu ära, mis päeval ulatub šaht saatusliku kahekümnenda süllani ja lõikab soone läbi. ööpäeva jooksul laskus ta korda kümme mööda nöörredelit kaevandusse ja vaatles teraselt, kuidas seda tõestatakse, et ei oleks vähematki seisakut. Seni läks kõik suurepäraselt, sest et põhi oli kindel ja polnud karta, et ühel ilusal momendil šaht sisse vajuks, nagu seda juhtub sõmerliiva või pehmete laialiujuvate savikihtide juures. Ka töölised naka-tusid tahtmatult vana steigeri energiast ja ootasid kannatamatult kahekümnendat sülda.

Ainuke, mis Zõkovit kurvastas, oli see, et uute

129

soonetööde peaülevaatajaks määrati noor insener Oni-kov. Olgugi et vanamees austas Onikovi «isa järgi», ei takistanud see noort olemast poisijõmpsikas ja kutsikas. Ka Onikov ise näitas end juba esimesest korrast peale ebasobivast küljest: sõitis kohale valgete kinnastega ja kohe korraldama — see ei ole nii ja too pole õigesti. . . Oleks veel ise korrakski šahti laskunud. Nii tugevasti kui Rodion Potapõtš oligi igasuguseks austuseks igasuguse ülemuse vastu välja drillitud, kuid Oni-kovi käitumine riivas teda valusasti: ta tundis, et noor insener ei usu sellesse soonesse ega tunne alustatud tööle kaasa.

«Sõidab siia, suitsetab paberossi ära — ja see ongi kõik tema töö,» kurtis Zõkov Karatšunskile. «Kui sa ehk ise, Stepan Romanõtš ... »

«Ei, mulle on liiga kauge maa sinna sõita, ja Oniko-vile on ju ka mingisugust tegevust tarvis. Kuhu ma ta panen . . . Saage juba ilma minuta kuidagi läbi.»

Rodion Potapõtš ainult ohkas. Leidis ju Karatšunski aega peaaegu iga päev Dernihhale sõita, ent Fotjanka juurest siia on nagu käe ulatuses: ei ole kahte verstagi. Ühe sõnaga, ei taha, Onikovi saatis aga nagu kiuste. Polnud midagi parata, tuli leppida ka Onikoviga ja kuulata tema käske, seegi oli veel hea, et tal asjast palju aimu polnud.

«Hakkab suvel külalisi Rublihhale vedama — nii-paljukest ongi temal tegemist,» torises vanamees, kes oli oma šahti pärast kiivas iga võõra silma vastu. «Mõnel on niisugune silm, et teda ei saa šahti lähedalegi lasta . . . Soonekuld seda just väga ei armasta, kui asjata šahti ronitakse ... »

Kõige rohkem kartis Zõkov seda, et Onikov veab linnast siia prouakesi, ja et nende hulgas võib leiduda mõni tuisupea, kes ronib šahti: siis jäta kas või kogu asi katki. Ja mida muud võibki peas olla Onikovil, kes ainult sööb ja joob? ... Ka Karatšunski on naissoost huvitatud, kuid temal käib kõik tasa ja targu.

Nii kulges töö. Šaht oli juba kaheteistkümnendal süllal, kui Fotjankast tuli vallasotnik ja nõudis steiger Zõkovit kohtu-uurija juurde. Vanamehel langesid käed mööda külgi alla.

130

«Kas see on Kiškini asja pärast?» küsis ta. «Nähtavasti, tema enda pärast jah . .. Algul elas kohtu-uurija nädalapäevad Baltšugovka vabrikus, nüüd kolis Fotjankale ja ajab rahvast igalt poolt kokku. Vist kõik vanemad mehed ajas jalule ...»

See ootamatu kutse tegi Zõkovi rahutuks ja ehmatas teda, ning peaasi, ta ei tulnud õigel ajal: töö on pakiline, ja tema peab kallist aega ülekuulamiseks raiskama.

«Kohtu-uurija peatub Pjotr Vassiljitši majas,» seletas sotnik. «Ka Jastrebov ja Kiškin on seal. Keetsid sihukese pudru, et ei saa enam jagugi. Peaasi, kõik rahvas on töödel laiali, kohtu-uurija aga nõuab enda juurde.»

Rodion Potapõtš riietus kähku ja hakkas sotniku järel sammuma. Tüliasjadest oli ta pidanud mõnegi korra osa võtma, ent Kiškini poolt algatatud asi vihastas teda hingepõhjani. Kes pole jumala ees patune ja tsaari ees süüdlane, seda ei või ju kohtuid pidi vedada. Kaks versta kuni Fotjankani vilksatasid kiiresti mööda. Pjotr Vassiljitši tare ees istusid kohtu-uurija poolt väljakutsutud tunnistajad. Siin olid ka allsteiger Lutšok ja Mina Kleimjonõi, Jaša, Turka, Mõlnikov — ühe sõnaga, kogu salk. Kõik olid nähtavasti hämmastunud. Rodion Pota-põtš tervitas nAid kuiva peanoogutusega ja läks kohe tarre. Tõustes astmeid pidi välistrepile,

põrkas ta silm silma vastu tütre Fenjaga, kes taldrikut käes hoides jooksis keldrisse kurke tooma.

«Taadike! ...» hüüdis tüdruk ja jäi seisma. Rodion Potapõtš läks aeglaselt mööda, vastamata sellele hüüdele ühegi liigutusega.

Kohtu-uurija istus puhtas kambris ja jõi Jastreboviga viina, kusjuures viimane seletas talle üksikasjalikult kullakaevanduse terminoloogiat: mis on pahtla, karjäär, pahtla ääred, esi, maa-alused kaevamistööd, šurfid jne. Kohtu-uurija oli elatanud kiilaspäine mees punaka habeme ja tarkade tumedate silmadega. Ta vaatles uurivalt Jastrebovi massiivset kogu ja noogutas tema seletusega taktis oma enneaegu paljaks läinud pead.

«Varas õpetab head asja . . .» mõtles Zõkov, vaadeldes seda stseeni eemalt.

Lävel seisid Mõlnikov ja Pjotr Vassiljitš, kes varjasid oma selgadega ukse juures toolil istuvat Kiškinit.

131

Sotnik tungis ette ja teatas kohtu-uurijale, et tunnistaja on kohale toodud.

: «Aa, väga rõõmustav ... » elavnes kohtu-uurija suupistet kiiruga alla neelates. «Tooge ta siia.»

Jastrebov tõusis üles, et väljuda, kuid kohtu-uurija peatas teda pealiigutusega. Tuppa tulnud Rodion Pota-põtš palvetas pühakujude poole ja tegi kohtu-uurijale sügava kummarduse.

«Teie olete Rodion Zõkov?»

«Just nii... »

Algas tavaline tunnistaja ülekuulamine, kusjuures Zõkov vastas lühidalt ja kiiresti nagu soldat.

«Kas te olite juba siis peasteiger, kui Fotjanka kulla-pahtla avastati?»

«Just nii... Ma olen juba nelikümmend aastat pea-steiger.»

«Ahaa. . .» venitas kohtu-uurija Zõkovile kiiret pilku heites. «Seda parem ... Tähendab, teie teenisite valitseja Frolovi ja tema abi Gornostajevi ajal. öelge, millal pesti Võlomkal kroonukarjääri?»

Jastrebov tegi kannatamatu liigutuse ja ütles ette:

«Kaevandati... »

«No-jah, millal kaevandati Võlomka karjääri?» kordas kohtu-uurija.

«Aastat ma ei mäleta, teie kõrgeausus, ainult, et see asi oli veel enne priiust,» vastas Zõkov takerdumatult.

«Kas te siis teenisite? Jah? Ja seda karjääri kaevandati teie ajal? Ilus . .. Kas teil ei ole meeles, kuidas olid valitseja Frolovi ajal selles karjääris uued tööd rajatud? ... »

Rodion Potapõtš ootas seda küsimust, ja vaadanud kõõrdi Kiškini poole, vastas kõige ükskõiksemal toonil:

«Missugused uued tööd, kui kogu pahtla oli juba läbi kaevatud? Kullaotsijad muidugi toimetasid äärte järel-pesemist, aga kuidas seda kontoris märgiti, see pole harilikult mulle teada: kontoriga polnud mul mingit pistmist ja pole ka nüüd... »

Kohtu-uurija vaatas küsivalt Kiškini poole. See nihutas end rahutult, kõõritas süüdlaselt Zõkovi poole ja ütles:

«Teie kõrgeausus, Rodion Potapõtš, tähendab,

132

peasteiger Zõkov peab teadma, kuidas Võlomkal tööd kirja pandi. Tema käest läksid ju iga päev aruanded.»

«Sa ära vassi, Šiška!» käratas äkki Rodion Potapõtš ja raputas oma suurt pead. «Kas mul oli teie kontori asjaga midagi tegemist? Sa ju ise istusid tol ajal kontoris ja kirjutasid, — sina siis vastagi.»

«Te peate vastama ainult minu küsimustele,» tähendas kohtu-uurija karmilt.

«Aga kui ma võin tema peale vande all tunnistada kulla asjus veel sellest ajast, kui kroonu fiskaal siin käis?» vastas Rodion Potapõtš, kellel ärevuse pärast huuled* värisesid.

«See ei puutu asjasse ... » tähendas kohtu-uurija, kirjutades midagi kiiresti paberilehele.

«Te küsige tema käest vande all, härra kohtu-uurija,» ässitas Kiškin hambaid paljastades. «Siis tunnistab ta teile Võlomka karjääri kohta puhast tõde ... »

«See on juba minu asi,» vastas kohtu-uurija, kirjutamist jätkates. «Härra Zõkov, tähendab, teie ei soovi minu küsimusele vastata?»

«Teie kõrgeausus, mina ei tea nendest asjadest midagi . . .» ütles Rodion Potapõtš ja lõi endale isegi vastu rinda. «Viha pärast on seesama Kiškin minu peale kaevanud . . . Minu osa on väike, teie kõrgeausus. Kogu eluaja olen elanud metsas kaevanduse juures ja mis ad kontoris tegid, selles pole ma teadlik. Ja see oli ju ka nii ammu . . . Kui oleksin teadnudki, siis oleksin juba unustanud.»

«Tähendab, teie teadsite, aga olete unustanud?» Sõnast kinnipüütud Rodion Potapõtš tammus raskelt jalgel ja liigutas ainult huuli.

«Ärge muretsege, mul on selle asja kohta juba teiste tunnistajate tunnistused,» tähendas kohtu-uurija mürgi-elt. «Teile peaks paremini teada olema, kuidas tööd äisid . . . Kas Võlomkal töötasid kullaotsijad?» «Ei mäleta, teie kõrgeausus . . .»

«Siis ma tuletan teile meelde: kullaotsijad töötasid ja said kulla solotniku eest rubla kakskümmend kopikat, Baltšugovka kullatööstuse juhatus aga andis selle kroonule viie rubla eest ja kallimalt, see tähendab, töö üldarvestuse järgi.»

«Mitte kullaotsijad, vaid solotniklased, teie kõrgeausus ... »

«See on seesama, ainult teiste sõnadega ... »

Oma küsimusi kontrollis kohtu-uurija Jastrebovi ja Kiškini näoilme järgi, sest need vahtisid üksisilmi Rodion Potapõtšit. Kohtu-uurija nägi nende olekust, et Zõkov on peatunnistaja, ning võttis ta eriti hoolega käsile, pigistades temalt sõna sõna järele välja. Oli tarvis taastada kaks asjaolu: et juhatus lubas teha kullaotsimistöid, kusjuures kullaotsijate käest ülesoste-tud kuld kanti tööstuse raamatutesse oma kullana ja märgiti meelevaldsed hinnad, mis olid kolm-neli korda suuremad, kui maksti kullaotsijatele, ja et Võlomkal uuendati vana kroonu karjäär ja kanti see aruandesse uue pähe.

Edasi järgnesid teised kuritarvitused: palga väljakirjutamine olematuile tööstuse teenistujaile, olematute päevatööde väljakirjutamine jne. jne.

Kokkuaetud tunnistajad kaotasid juba teise nädala, kuna ümberringi kees töö; see tekitas üldist nurinat ja sünget rahulolematust, kusjuures kõik süüdistasid Kiškinit kui selle pudru keetjat.

«Me keerame tal, vanal rotil, nupu otsast maha!» sõimasid töölised. «Missugune aeg läheb kaotsi — oleks pidanud sellele mõtlema ... »

Tunnistajana ülekuulatud Pjotr Vassiljitš salgas kõike, mida lubas tunnistada, ja tekitas sellega Kiškinile suurt meelehärmi.

«Kuidas sa siis nii, Pjotr Vassiljitš?» hurjutas teda Kiškin. «Kui asi läks käiku, siis jooksed kohe põõsasse ... »

«Pole meie koorem, pole ka meie laul, Andron Jevst-ratõtš.»

«Hüva . . . küllap näeme, mis laulu sa siis laulad, kui hakatakse vande all üle kuulama.»

Mõlnikov oli koomiline kuju ja muutis iga kord oma tunnistust, pannes isegi kohtu-uurija naeratama. Ta tuli alati poolenisti nokastanult ning esimene asi oli teatada:

«Härra kohtu-uurija, mina olen puhas . . . Pole millegagi määritud, ja et ma läheksin südametunnistuse

vastu — seda minuga ei juhtu. Kas näete, missugune on Tarass Mõlnikov.»

Vaatamata kõigile segadustele ja vasturääkivustele, hakkas lahti rulluma avar pilt igasugustest kuritarvitustest ja kõige pöörasemast röövimisest. Juba kogutud faktidest oli tohutu protsessi jaoks küllalt, kuid ikka veel ilmnes uusi üksikasju. Kohtu-uurija ei saanud midagi peale hakata ainult Zõkoviga, kes ikka jäi oma jutu juurde, et ta midagi ei tea. Kõige tähtsam tunnistaja oli käest ära libisemas ja kohtu-uurija võttis kõik jõu kokku, et teda viia avameelsele ülestunnistamisele. Märgates, et tulutu istumine on vanamehele koormav, hakkas ta teda peaaegu iga päev välja kutsuma.

«Teie kõrgeausus, jätke mind rahule!» palus lõpuks kangekaelne vanamees. «Mul on seal kibe töö, mina aga tolknen tegevusetult siin.»

«Olete ise süüdi, et venitate asja ...»

Ja Kedrovskaja langilt tuli kõige erutavamaid teateid: osutus, et kulda on kõikjal. Mutjaškast kõneldi imeasju, siis järgnesid Malinovka, Generalka, Svistunja, Ledjanka — oli tehtud sadu avaldusi ja kõikjal «õigustas kuld end kõige paremal viisil». Kõik uudised ja viimased teated koondusid muidugi Frolka kõrtsi, kuhu töölised tulid otse registreeritud kaevamiskohtadelt. Pühapäeviti oli see kõrts päris põrgu, sest Fotjankasse tuli rahvast kokku igalt poolt. Laostuv asula hakkas äkki elama: polnud tare, kus poleks peetud üürilisi, poleks küpsetatud tööliste jaoks leiba või valmistatud mõnd kullakaevanduse tööriista. Raha teenisid peamiselt Fotjanka naised, kes söötsid juurdetulnud rahvast. Ühe sõnaga, oli toimunud vana sunnitööliste pesa mingisugune nõiduslik moondumine, nagu oleks värske tuul tema peale puhuma hakanud. Mehed koondusid artellidesse, ostsid toidumoona, valmistasid tööriistu, et töötada kullaotsijatena uutes vabades kullaotsimis-kohtades. See oli hull mäng oma töövaeva peale. Oma ettevõttena suutsid kulda kaevandada ainult kaks-kolm Jastrebovi-taolist suurkullatööstureit, teised muidugi annavad oma kaevandamiskohad kullaotsijatele, ja see erutas üleskihutatud tööliste massi, õhutades tööstuslikku hasarti ja kerge rikastumise janu.

135

VIII

Kõige vilkam tegevus arenes Pjotr Vassiljitši tares, kus peatusid kõik «härrad»: nii Jastrebov kui ka kohtu-uurija. Niisugune korterikoha pidamine tundus vanaema Lukerjale esialgu koormavana, kuid varsti hakkas see talle meeldima, kui igasuguse tühja-tähja eest pudenes kergelt härraste raha: küll korteri eest, küll samovari ülespanemise eest, küll hobustele antud söögi ja heina eest, küll igasuguste väikeste teenete eest. Nüüd oli kärmas Fenja just omal kohal ja temalgi oli tegemist, et eakale vanaemale abi pakkuda. Ta hoolitses samovaride eest, jooksis keldrisse, koristas kambreid ja teenindas ka härraseid.

«Sa, tuvike, hoolitse juba. .. » kõneles vanaema Lukerja leebelt. «Sul on noored jalad . .. »

Vanaema Lukerja oli terve elu ära elanud, kuid raha polnud oma silmaga näinud, nagu ta ise rääkis. Ja mis raha võiks olla naisel, kes istub kodus ja tapab end majapidamisega ja lastega. Kadunud mees ehitas hea tare, soetas loomad ning igasugused koduse majapidamise asjad ja Fotjanka mõiste järgi peeti perekonda rikkaks. Tõsi küll, vanaema Lukerjal oli kogutud surma-tunnikese jaoks rublat viisteist, mis olid mitmesse nurka ära peidetud — ja see oli ka kõik. Aga nüüd korraga hakkas raha tulema. Kõbusat eite valdas äkki vanainimese ahnus. Talle paistis nüüd, et ikka veel on vähe ja et lühikest õnne tuleb kasutada. Ei möödunud päeva, kus ta ei pannud kõrvale rubla või ka kaht. Eriti oli talle meelepärane, kui anti hõbedat, — oli ju kogu elu läbi elatud vaskrahadega, nüüd aga hakkasid veerema hõberahad. Vanaema Lukerja luges neid üle isesuguse lapseliku rõõmuga, peitis ära ja võttis uuesti välja, et neid veel kord mõnuga vaadelda. See ümbersündimine toimus kõigest mõne nädala jooksul ja vanaema Lukerja Õppis suurepäraselt tundma, kes, kunas ja kui palju annab ja kuidas on parem võtta. Vanaeit nägi, et härrased annavad meelsamini raha Fenjale, ja hakkaski teda ette sokutama. Noor on härrastele muidugi meelepärasem: naljatavad, naeravad ja teinekord poetavad ära ka terve poolerublalise. Fenja ajas algul

136

vastu ja häbenes, pärast hakkas harjuma, et sellegagi elatanud vanaemale meelepärane olla.

«Mis sa kahtled, lollike?» manitses teda vanaeit. «Nendel on kergesti saadud rahad ... Ega nad sul tükki küljest ära ei võta, kui teinekord ka natuke naljatavad.»

Fenja ei olnud ahne ja andis raha rõõmuga vanaema kätte.

Kohtumine isaga hämmastas teda esimesel hetkel väga, äratades hinges lapseea kartuse hirmuäratava isa ees, kuid see kiiresti puhkenud tunne vaibus niisama kiiresti ja asendus nagu mingisuguse ükskõiksusega. «Mis siis, kui olen võõras, siis olen võõras .. .» mõtles Fenja endamisi kibedusega. Varem masendas teda mõte, et ta on vanaemale priileivasööjaks kaelas, nüüd ei olnud enam sedagi: tema töötas oma osa eest ja vanaema lubas talle kleidi jaoks isegi rõõmsavärvilist sits-riiet osta.

«Ole hoolas, tuvike, ostan ka poolsalli,» kõneles kaval vanaeit, kes kasutas ära Fenja lihtsameelsuse. «Kust meie, naised, raha saame. Armas pojuke Pjotr Vassil-jitš oma-rahapunga ju ei ava, püüab muudkui endale, ikka endale . . . Meie naiste ettevõte on hoopis väike.»

Need vanaema Lukerja plaanid oleksid peaaegu luhta läinud. Kord pühapäeval sõitis Fotjankale õde Marja. Tabanud vaba minuti, hakkas ta Fenjaga vestlema.

«Kõneldakse, et teil on siin lõbus elu, mitte nagu meil: istud ja istud, mine või lollikski. . . Prokopi on oma vabrikus, Anna on lastega, mammake ohkab alatasa või hakkab kurtma, ja mina käin nagu totter ringi . . . Kade meelgi hakkab teiste peale.»

«Kui mitu korda on taadike meie juures käinud,» jutustas Fenja. «Aga minu peale ei vaatagi. . . Külmem veel kui võõras.»

«Koju tuleb ta ka praegu harva . . . Hakkas uue šah-tiga jändama ja on ööd kui päevad seal. Kuid sina, õeRe, peaksid juba oma mõistusega elama, olgu kuidas on . .. Kodus pole ju niikuinii midagi peale hakata.»

Fenja jutustas, kuidas Akinfi Nazarõtš oli mitu korda siia sõitnud ja kuidas ta pisaraid valas, ent siis äkki

137

lakkas sõitmast justkui noaga lõigatud. Jutustades hakkasid Fenjal endalgi pisarad voolama: nii väga kahju oli tal Akinfi Nazarõtšist.

«Noh, leinab ja nukrutseb mõnd aega ja siis võtab seal oma Taibola vanausulise naiseks,» kõneles ta läbi pisarate. «Ta on noor, unustab mure kiiresti.. . Õhtuti läheb mul meel nii kurvaks, et ei taha enam eladagi.»

«Kõneldakse, et Akinfi Nazarõtš peab pidu . . . Sõidab linna ja siis seal ajab ringi. Mehed on kõik niisugused; meie, tüdrukud, muudkui istugu ja istugu, aga nendel on igal pool tee lahti. . . Küllap leiab endale tröösti, kui polegi juba leidnud.»

Muude küsimuste kõrval viis õde Marja jutu osavasti raha peale, mida saab nüüd vanaema Lukerja.

«Ka meieni on jõudnud kuuldused, kuidas ta raha kokku kraabib,» rääkis Marja kadedusega, silmitsedes uurivalt õde. «Mõtle ometi, kus on inimestel õnne . .. Meid, näe, peetakse rikasteks, aga teinekord ei ole majas närust krossigi. Taadike ju pole ka heldemaks läinud. Hädapärast vajalikku ostab ise, raha ei näita kopikatki. Oleme püsti hädas, püsti hädas. . . Pole nõelarahagi.»

«Ma ju tean, kuidas te elate. Head pole seal midagi.»

«Noh, kõneldi, et ka sinule langeb midagi . . . Kord mööda minnes tuli Mõlnikov meile sisse ja rääkis: «Fen-jale on hakanud raha voolama — üks annab kahe-kümnekopikalise, teine poolerublalise ... » Ütles jumala nimel, et ei valeta.»

«Ma annan kõik vanaema Lukerja kätte, Marja . .. Mis mina rahaga teeksin? ... »

«Selles asjas oled sa tõesti rumal... Ole mureta, küll vanaema Lukerja võtab oma osa, kõneldakse, et ta olevat ahneks läinud, kuid sina ära kõike tema kätte anna. Jäta ka endale . . . Mõnikord läheb vaja. Ega sa eluaja saa vanaema Lukerjaga elada ... »

Fenjale need jutud ei meeldinud. Ta hakkas õde isegi häbistama, et see teiste õnne kadestab.

«Ma ei unusta vanaema Lukerjat eladeski,» ütles Fenja. «Ta andis mulle peavarju, oli mu vastu hea . . . Pole meie asi tema raha lugeda.»

138

Sellise jutu järel jätsid õed kaunis külmalt jumalaga. Fenjal tekkis siiski teatav umbusk vanaema Lukerja vastu, ja ta hakkas temas märkama palju niisugust, mida polnud varem märganud, nagu oleks vanaema hoopis teiseks muutunud, isegi näost kõhnemaks jäänud.

Vanaema Lukerja aga pani aina hõbe- ja paberrahasid kõrvale ja vaatas härraseid nii ahnete silmadega, nagu tahaks ta neid ära süüa. Kord, kui tare ette sõitis ülem-valitseja kaless ja sealt astus välja Karatšunski, läks vanaeit ähmi täis, sest kuhu seda peaisandat paigutada. Karatšunski oli kohtu-uurija poolt välja kutsutud eksperdina Kiškini asjas. Esimese tare mõlemad toad olid rahvast tungil täis ning Karatšunski ei teadnud, kuhu istuda.

«Läheme, kallike, tagumisse tarre ... » tegi vanaema Lukerja ettepaneku. «Siin pole sul kuskile istudagi, võiksid seni seal istet võtta.»

«Tänan väga, vanaema,» nõustus Karatšunski meelsasti.

«Võib-olla paneme teemasina üles? Joote ehk piima või sööte mõne muna? ... » ütles vanaeit kätteõpitud tooniga. «Nüüd", suvisel ajal, on palav ja kes teab, kunas veel kohtu-uurija kutsub.»

Karatšunski saabus varem kui tarvis, ja tal tuli tõepoolest oodata. Tagumise tare ust avades sattus ta lävel kokku Fenjaga ja pisut nagu hämmastuski, sest see oli nii ootamatu. Fenja lõi samuti silmad maha ja punastas üleni.

«Kuidas teie siia olete sattunud, Fedosja Rodio-novna?» küsis imestanud Karatšunski. «Missugune meeldiv üllatus ... »

«Ma olen juba ammu siin. .. Vanaema Lukerja juures.»

«Ahaa . . .» venitas Karatšunski ja silmitses teraselt vanaeite, kes teda jälgis. «Nii... Mis siis, ilus asi! Suurepärane . . . Ma olen isegi midagi sellesarnast kuulnud. Vanaema, teie siis hoolitsege samovari eest.»

«Silmapilk, kullake . . .»

Nähtavasti tundus vanaeidele miski kahtlasena ja ta väljus tarest üsna vastumeelselt. Fenja oli samuti häiritud

139

ega teadnud, mis teha. Karatšunski kõndis kord üle toa, kriuksutades lakeeritud säärsaabastega, peatus siis äkki ja ütles:

«Kuulge, Fedosja Rodionovna, te olete viimasel ajal nii ilusaks läinud, et ma ei tundnud teid algul äragi.»

Fenja sattus veel suuremasse segadusse ja punastas

jälle.

«Te teete nalja, Stepan Romanõtš...» sosistas ta pisarsilmil tasa. «Mis mul veel iludusest.»

«Jaa, jaa... Aiman. Noh, ma naljatasin, teie unustage mõneks ajaks oma noorus ja ilu ning kõneleme kui vanad head tuttavad. Kui ma ei eksi, läks teie abielu nurja? . . . Jah? Noh, mis sinna parata . . . Elus tuleb paljugagi leppida. Hm . . .»

Ta istus laua taha ja hakkas oma maheda häälega Fenjalt pärima, kas ta on juba kaua siin, kuidas ta üldse elab, kas ei tunne igavust jne. Niiviisi polnud temaga veel keegi kõnelnud, ja siis vilksatas Fenjal silme eest mööda see, kuidas ta koos mehega oli Baltšugovka vabrikus käinud ja Stepan Romanõtš oli meelitanud neid isaga ära leppima. Jah, see oli peaaegu oma

inimene, kes suhtus temasse nii väga osavõtlikult ja leebelt, ning peaasi, nii lihtsalt, et Fenja tundis, kuidas tal just temaga oli kerge olla. Ta jutustas üksikasjaliselt, mil viisil vanaema Lukerja tema Taibolast välja oli meelitanud ja siia toonud, kuidas Akinfi Nazarõtš mitu korda siia oli sõitnud ja kuidas ta ise selles vangipõlves raugeb.

«Vaeseke ... » lausus Karatšunski veelgi leebemalt ja patsutas teda punetama löönud põsele. «Asi on tarvis kuidagi korda seada. Ma räägin Akinfi Nazarõtšiga läbi ja võin linna sõites tema juurde sisse pöörata.»

Fenja raputas eitavalt pead ja ohkas hingepõhjast. Karatšunski mõistis tema südames toimuvat murrangut ega hakanud enam pärima. Vanaema Lukerja tõi samovari lauale.

«Noh, vanaemake, kuidas teie siin siis elate?»

«Pole viga, kallike . . . Seni on jumal meile, patustele, armuline olnud. Fenja, sa võta, korralda siin teejoomist, mina lähen sinna tarre talitama.»

140

Karatšunski jõi klaasitäie teed ja kui teda kohtu-uurija juurde kutsuti, pistis Fenjale kokkukeeratud paberraha pihku.

«Mis te nüüd, Stepan Romanõtš... »

«Hoolitsuse eest: mulle ei meeldi midagi ilma võtta ... »

Selle raha pärast pidi peaaegu terve skandaal tekkima. Pjotr Vassiljitš tuli kohtu-uurija juurde kutsuma ja nägi, kuidas Karatšunski pistis Fenjale pihku paberraha. Kui uks oli sulgunud, tormas Pjotr Vassiljitš Fenja kallale nagu kull.

«Noh, näita aga siia, mis ta sulle andis? ... »

Fenja pigistas raha instinktiivselt rusikasse, teadmata mis teha, kuid talle jooksis appi vanaema Lukerja, kes lükkas poja eemale.

«Mammakene, näita kas või eemaltki, palju ta andis!» nurus Pjotr Vassiljitš, kellele naiste ahnus tundus intri-geerimisena.

Vanaema Lukerja tegi lubamatu vea, mida kohe kahetses, — ta keeras kokkupigistatud paberraha kõikide nähes lahti. . .

«Viis rubla! . . .» sosistas imestanud Pjotr Vassiljitš, astudes sammu ema poole. «Mammake, mis see nüüd siis on? Kui sa tõega nakkad näiteks kõiki rahasid enda kätte kraapima ... »

«See pole sinu asi! ... » käratas vanaeit. «Kas ma sinu raha loen? ... »

«Kuid see paneb mind isegi väga imestama, mammake . . . Kes on näiteks meil majas peremees? Fenja, edaspidi anna raha minu kätte, muidu tõmban sul elusalt naha maha.»

«Ei, ei!» ütles vanaeit moondunud näoga. «Minule . . . minule! ... »

«Mammake, sa karda vähemasti jumalat!»

«Hoia patu eest, muidu nean su ära! ... »

Fenja ehmatas hirmsasti tema läbi tekkinud tüli pärast, kuid kogu see asi kustus niisama kiiresti, kui oli puhkenudki. Karatšunski sõitis minema, mida kuuldus teda saatvate inimeste jalgade müdinast. Pjotr Vassiljitš jooksis ülepeakaela tarest välja ja sai Karatšunski alles kalessi juures kätte, kui see oli juba peale istumas.

141

«Stepan Romanõtš, palume ka edaspidi sisse astuda! ...» pomises ta kutsari puki küljes rippudes. «Kui Dernihhale sõidad, siis astu teinekord teed jooma . .. või piima .. . Mina, tähendab, olen siinne peremees, Fenja on mu õde. Me oleme alati valmis . . .»

Karatšunski heitis «siinsele peremehele» üle õla imestanud pilgu, ei vastanud midagi ja viipas ainult kutsarile peaga. Kaless tõmbus kohalt ja veeres ehtsate valdai kellukeste helina saatel minema. Tare juurde kogunenud mehed naersid Pjotr Vassiljitši välja.

«Sina, Pjotr Vassiljitš, jooksed talle nagu kutsu järele .. . Ah, sa kelm! Vaata, kuidas su ainuke silm särama hakkas... »

KOLMAS OSA

I

Zõkovi maja jäi tühjaks kuidagi järsult. Rodion Pota-põtš elas kogu aeg oma šahti juures ja käis kodus väga harva, üle paari nädala. Jaša «otsis kulda» Mutjaškal, Kiškini salgas ja meestest jäi koju ainult vasturääkimis-võimetu väimees Prokopi. Varem oli maja pererikas, nüüd aga püüa kas või hiiri nagu tühjas aidas. Ustinja Markovna ise oli kogu aeg põdur, abielus olev tütar Anna askeldas oma lastega ja majapidamist juhtis üksi vanapiiga Marja koos sirguva Nataškaga — viimase oli isa hoopis ära unustanud ja jätnud ta täielikult vana-ema hoolde. Zõkovi majas oli igav nagu pärast surnumat mist, ja pealegi veel Marja pragab kõikidega.

«Mis sinuga ometi juhtunud on?» küsis Ustinja Mar-kovna nõutult, imestades tütre riiakuse üle. «Misuke põrguline küll sinu seljas on sõitnud? ... »

«Mis meil siin rõõmustada on?» vastas Marja toorelt. «Elame halvemini kui sunnitöölised ... Ei mingit elu, ei mingit meelelahutust.. . Aga näe Fotjankal. . . Vanaema Lukerja on raha pärast päris saatanaks muutunud. Ehitavad juba teist taret. .. Vanaema lubas Fenjale nüüd teise poolsalli osta ja veel kitsenahast pool-saapad.»

«Ja sul hakkas kade? Leidsid ka, keda kadestada ... » hurjutas teda ema. «Fenja on juba küllalt kannatanud.»

«Mida ta siis on kannatanud? Elab ja tunneb elust lusti . . . On nii punapõseliseks ja lõbusaks muutunud . . . Vaata, et lipsab mehelegi . . . Neil seal Fotjankal ei ole rahval nüüd enam aru ega otsa . . . Kord sõitis sinna viinamüüja Jermoška, nägi Fenjat ja ütles: «Kui

143

mu Dar ja hinge välja viskab, saadan kohe kosjasobitaja sinu juurde.»»

«Noh, Jermoška sõnad on kui katkine tara, iga koer jookseb läbi... Purjus peaga ajas loba. Ja Darja elab temast veel kümme korda kauemini. Niisugused nõdrad naisenatukesed on visa hingega.»

«Kui mitte Jermoška, siis leidub mõni teine . . . Fot-jankal on nüüd rahvast musttuhat nagu pidupäeval. Kõik Fotjanka naised ajavad raha lausa labidaga kokku: peavad üürilisi, müüvad toidumoona, parandavad kullakaevajatele riideid. Kui palju uusi taresid on seal juba üheainsa suvega üles ehitatud... Kõiki aitab jalule vaba kuld. Ja õhtuti läheb lahti niisugune lust, et lase olla .. . Meie kullakaevajad muudkui peavad pidu.»

«Sul ei olegi enam muud kui Fotjanka ja Fotjanka,» porises Ustinja Markovna ja lõi tühiste sõnade peale käega. «Kerge kopikas jookseb kätte — ja kohe pillerkaaritavad. Ainult et kergesti saadud raha kauaks koju ei jää, Marjuška, küllap viib endaga koos ära ka vana, kui mõnel seda veel on.»

«Eks olnud Fotjankal enne kah palju raha,» naeris Marja. «Puha rikkad seal elasidki. Rahahaina lendas sõrmede vahelt. . . Fotjanka naised on nüüd end kuma-tšiga ja-poolsallide ning poolsaabastega ära ehtinud, kuid ise ei mõista õigesti astudagi. Naljakas on neid vaadata: justkui tümikad, võrreldes meie Baltšugovka omadega.»

«Pjotr Vassiljitš, räägitakse, olevat väga uhkeldama hakanud?...»

«Muretses kriuksuga saapad ja viltkaabu — käib nagu kukk. Olin minagi seal, emake, kuid tema ei taha minu peale vaadatagi. Ja vanaema Lukerjaga tekib neil raha pärast mõnikord kaklusi: see kisub endale.ja Pjotr Vassiljitš jälle endale. Fenja on muidugi lausa loll, et kõik nende kätte annab . . .»

«Tõepoolest loll . . .» nõustus tahtmatult Ustinja Mar-kovna, kelles liigahtas naiselik saagihimu. «Näe, meil pole midagi jagada. . . Mis isa annab, sellega peab leppima.»

«Baltšugovkast jookseb kogu rahvas Fotjankale ... » lisas Marja ohates.

144

mu Dar ja hinge välja viskab, saadan kohe kosjasobitaja sinu juurde.»»

«Noh, Jermoška sõnad on kui katkine tara, iga koer jookseb läbi. . . Purjus peaga ajas loba. Ja Darja elab temast veel kümme korda kauemini. Niisugused nõdrad naisenatukesed on visa hingega.»

«Kui mitte Jermoška, siis leidub mõni teine ... Fot-jankal on nüüd rahvast musttuhat nagu pidupäeval. Kõik Fotjanka naised ajavad raha lausa labidaga kokku: peavad üürilisi, müüvad toidumoona, parandavad kullakaevajatele riideid. Kui palju uusi taresid on seal juba üheainsa suvega üles ehitatud... Kõiki aitab jalule vaba kuld. Ja õhtuti läheb lahti niisugune lust, et lase olla ... Meie kullakaevajad muudkui peavad pidu.»

«Sul ei olegi enam muud kui Fotjanka ja Fotjanka,» porises Ustinja Markovna ja lõi tühiste sõnade peale käega. «Kerge kopikas jookseb kätte — ja kohe pillerkaaritavad. Ainult et kergesti saadud raha kauaks koju ei jää, Marjuška, küllap viib endaga koos ära ka vana, kui mõnel seda veel on.»

«Eks olnud Fotjankal enne kah palju raha,» naeris Marja. «Puha rikkad seal elasidki. Raha-aina lendas sõrmede vahelt. .. Fotjanka naised on nüüd end kuma-tšiga ja. poolsallide ning poolsaabastega ära ehtinud, kuid ise ei mõista õigesti astudagi. Naljakas on neid vaadata: justkui tümikad, võrreldes meie Baltšugovka omadega.»

«Pjotr Vassiljitš, räägitakse, olevat väga uhkeldama hakanud?...»

«Muretses kriuksuga saapad ja viltkaabu — käib nagu kukk. Olin minagi seal, emake, kuid tema ei taha minu peale vaadatagi. Ja vanaema Lukerjaga tekib neil raha pärast mõnikord kaklusi: see kisub endale.ja Pjotr Vassiljitš jälle endale. Fenja on muidugi lausa loll, et kõik nende kätte annab ... »

«Tõepoolest loll. . .» nõustus tahtmatult Ustinja Mar-kovna, kelles liigahtas naiselik saagihimu. «Näe, meil pole midagi jagada. .. Mis isa annab, sellega peab leppima.»

«Baltšugovkast jookseb kogu rahvas Fotjankale . . .» lisas Marja ohates.

144

Anna võttis nendest juttudest harva osa, sest ta oli alati tegevuses oma lastega. Tal oli ainult endaga asja. Ülcfse oli ta rahulik ja alandlik naine, kes iseloomu poolest sarnanes täiesti emale. Sirguv Nataška oli tädi juures lapsehoidjaks ja askeldas lakkamatult lastega. Vanaisa kodu raskes õhkkonnas vaevles see elav tütarlaps kõige rohkem ja ta kuulatas ahnelt alati nuriseva Marja ässitust ning laimu. Lapse kõrvu ulatus Fotjanka kauge kõmin ja Nataška kujutles midagi ebaharilikku, päris muinasjutulist. Tädi Fenja lugu oli tema peas samuti ümbritsetud luuleliste üksikasjadega ja sulas nüüd lahutamatult kokku vilka eluga kullatööstuses. Kõikjal kõneldi nüüd ainult Fotjankast. Isa Jaša näitas end kogu suve jooksul kodus ainult kaks korda, et näha lapsi ja võtta kaasa toidumoona ning riideid. Ta oli metsas väga kõhnaks jäänud ja pea oli tal veelgi paljam.

«Noh, näita meile ka kulda,» nõudis Ustinja Mar-kovna. «Kui saaks kord nähagi, missugune ta on.»

«Oota, mammake, küllap ilmub ka kuld,» vastas Jaša salapäraselt naeratades. «Siis näed ise . .. »

«Et sa, Jašake, kõhnaks oled jäänud, seda ma näen ... Oh, ja kui mõtlema hakata, siis see teie kuld on küll neetud. Kus siis Mõlnikov ometi on? . .. »

«Töötab koos meiega Mutjaškal, kuid temast ei looda' me midagi head: on laisk ja püüab varastada.»

«Isa pole sa vist kaua näinud? Võiksid šahti sisse keerata, see ju tee kõrval... »

«Ei, mammake, minule aitab . . . Hakkab sõimama, kui näeb . . . Töö kullaotsimisel on muidugi raske, aga seal on ikkagi oma tahtmine .. . Oled ise enda peremees.»

Isa kojutulek oli Nataškale päris pidupäevaks. Jaša Väike armastas oma pesa mingi haiglase armastusega ja tundis suurt igatsust laste järele. Nende nägemiseks pidi ta versta kuuskümmend ära kõndima, kuid kõike seda tasus jällenägemise rõõm. Nii Nataška kui väike Petruška otse rippusid isa kaelas. Eriti klammerdus tema külge Nataška, kes teadis isa rohkem igatseda. Kuid Jaša nagu häbenes avalikult õrnutseda, puges koos lastega kuskile köögiviljaaia nurka ja seal siis hellitas neid pisarsilmil.

145

«Taadike, kullake, võta mind kaasa!» palus Nataška iga kord. «Mul on siin paha ...» ·

«Oota, küll ma võtan... Kuidas ma sind, lollike, metsa kaasa võtan?»

«Ma hakkaksin sinu riideid parandama, särke pesema, sööki valmistama — ma oskan kõike teha.»

«Kuidas siis Petrunkaga jääb?»

«Võtame ka Petrunka kaasa ...»

«Oota, ütlen ma.»

«Jah, sinul on ju hea,» hurjutas Nataška huuli mossitades. «Aga mis elu siin on: vanaema Ustinja toriseb, tädi Marja toriseb . . . Kõik teevad mulle võõra leiva söömise pärast etteheiteid. Ma juba mõtlesingi ära joosta . . . Lähen linna ja otsin endale toatüdruku koha. Ma saan paastu ajal enne rukki-maarjapäeva neljateistkümne aastaseks.»

«Vaata, Nataška, tulebki välja, et sa rumal oled: kuhu jääb siis Petrunka ilma sinuta? ... »

Ainult isaga olles kergendaski Nataška oma lapsesüdant ja saatis ta iga kord teele kibedate pisaratega. Ka Jaša ise nuttis, kui oma pesakonnaga jumalaga jättis. Nataška palvetas igal hommikul ja õhtul innukalt, et jumal saadaks rutem taadikesele kulda.

Jaša viimase ilmumisega kaasnes suur ebameeldivus. Üldiseks imestuseks tõstis mässu alandlik Anna. Ta oli märganud, et see pole esimene kord, kus Jaša millestki Prokopiga sosistab, ja hakkas teda halbades kavatsustes kahtlustama: ajabki vaikse mehe meeled segi ja veab ta enda järel metsa. Pea's häda ei või juhtuda. Kogu rahvas ongi juba nagu marru läinud.

«Jätke nüüd teie, õeke, Anna Rodionovna!» rahustas teda Jaša. «Kas me siis Prokopiga tõesti ei tohi teineteisele sõnakestki öelda? Rääkisime mõne sõna, kedagi me ei hammustanud ... »

«Küll ma tean, mille üle te sosistate! . . .» karjus Anna. «Mul on kolm last hoolitseda, kuhu ma nendega lähen? Näe, sina viskasid omad vanaisa kaela ja tahad veel Prokopi pead ka segi ajada ... »

«Ah, õeke, mis juttu te räägite! ... Ma mõtlen ööd ja päevad lastele, ja teie muudkui: jätsid maha ... »

146

Nagu õnnetuseks käratas Prokopi naise peale ja see tõstis päris tormi. Anna hakkas sedavõrd kõvasti uluma ja kaeblema, et astusid vahele nii Ustinja Markovna kui ka Marja. Ühe sõnaga, peale tungisid kõik naised, kes olid liitunud uluvaks ja kaeblevaks summaks.

«Naised, jätke ometi järele!» manitses neid Prokopi. «Ilma teietagi hakkab juba paha.»

«Ma kratsin sul, hullutajal, silmad peast välja!» sõimas õde Anna Jašat. «Ise kärvad nälga ja tahad meidki ära näljutada.»

Naistel oli sisuliselt õigus, sest Prokopi ja Jaša ajasid tõepoolest armunud salajutte vabast kullast. Zõkovi alandlikule väimehele sööbis üha tugevamini pähe mõte minna vabrikust ära vabale tööle. Ta haudus oma unistust kõikidele nõrga iseloomuga inimestele omase visa-dusega ja pidas seda saladuses isegi naise eest. Kogu stseen lõppes sellega, et mehed põgenesid lahinguväljalt kõige häbiväärsemal viisil ja sattusid kuidagi nagu iseenesest Jermoška kõrtsi.

«Maapõhja see neetud elu!» lausus Prokopi ja viskas oma mütsi vastu põrandat. .. «Olen naiste hulgas ogaraks läinud, Jaša . . .»

«Oota, õemees, küll me asjad korda seame,» trööstis teda Jaša soosival toonil. «Anna aega, küllap saame jalad alla . . . Saaks ainult kordki hinge tõmmata. Naisi sa ära pane tähele: teadagi, eided. Nemad, vennas, on meile, meestele, umbes nii nagu raudkammits hobusele . . . Ma tean seda omast käest, Pronja. Kuid metsas hakkaksime sinuga väga hästi elama . .. Vabrik on sulle vist küll vastikuks läinud.»

«Hullem kui surm... Nagu ketikoer käin kuudi ümber. . . Poleks isa Rodion Potapõtši, ei jääks sinna mitte minutikski... »

Muide, see vabadusepuhang asendus Prokopi juures juba järgmisel päeval vaikiva troostitusega, kusjuures Anna teda kogu aeg näris nagu rooste rauda.

«Sa, vares, mõtlesid vahva olla,» näägutas ta. «Las isa saab teada, küll ta sulle siis näitab.»

Ustinja Markovna toetas tütart oma vaikimise ja ohkamistega, ainult Marja üksi astus tema kaitseks välja.

«Jäta järele, Anna...   Ära on tüüdanud sind kuulata.»

Vaevu oli Jaša kullaotsimistöödele ära saadetud, kui tuli kaela uus häda. Kord õhtul koputas keegi ettevaatlikult aknale. Ustinja Markovna vaatas aknast välja ja karjatas ehmatusest: värava ees seisis kellegi pikkvan-ker, mille ette olid rakendatud kaks hobust, akna all aga kõndis Mõlnikov piitsaga.

«Sõitsin külla, ämmake...» seletas ta. «Lase sisse, on natuke asja ... »

«Sa, Tarass, oleksid võinud ometi päeva ajal tulla, mis sa vastu ööd tikud.»

«Ütlesin ju, et on asja ... »

Kui Marja jooksis välja väravat avama, üllatus ta veel enam: koos Mõlnikoviga oli sõitnud ka Kožin. Instinktiivselt astus Marja talle teele ette, kuid Kožin läks mööda nagu unes.

«Ära puutu teda ...» seletas Mõlnikov Marjat kõrvale lükates. «Ära karda, ta ei puutu kedagi.»

Mõlnikov lehkas nagu tavaliselt kõrbenud vodka järele justkui viinavaat. Madalamale kummardudes sosistas ta kähisevalt:

«Kas uudist oled kuulnud, Marjuška?»

«Missugust uudist? ... »

«No niisugust... Kui kõik teada saad, jääd ruttu vanaks.»

Kui Kožin sisse tuli, seisis Ustinja Markovna keset tuba. Ta avas hämmastunult suu, hakkas kätega vehkima ja laskus jõuetult lähimale lavatsile, nagu oleks tema ette ilmunud viirastus. Hirmu tõttu ei saanud vanaeit sõnagi suust, ent Kožin seisis lävel ja vaatas tema otsa tühja pilguga. Selle tumma stseeni katkestas' alles Marja ja Mõlnikovi ilmumine.

«Ustinja Markovnale, meie armsale ämmale palju aastaid ... » kuulutas Mõlnikov joobnu lõtvusega. «Kas uudist oled kuulnud?»

«Ära sa tule mulle lähedale, Tarass ... » halas Ustinja Markovrta. «Meil pole uudisteks aega. . . Kui nägin sind aknast, siis südames justkui katkes midagi. Ma kardan sind kui surma . . . Hea asjaga sa meie juurde ei tule ...»

«See juba ei ole minu süü, ämmake ... »

«Kõnele ometi mõistlikult,» sundis teda Marja, kes põles kannatamatusest. «Noh, mida sa siis tõid?»

«Sina küsi, näe, tema käest,» näitas Mõlnikov Kožini poole. «Mina olen siin kõrvaline ... Ja enne palu istuda, õeke. Viisakus ei maksa midagi... »

«Võtku sind, lobamokka . .. Istuge.»

Kožin läks tuikudes laua juurde, istus lavatsile ja vaatas imestunult ringi nagu inimene, kes tahab üles ärgata, kuid ei saa. Marja märkas, kuidas Kožinil huuled värisevad. Tal hakkas hirm nagu emalgi. Kožin on kas joobnud või ei ole ta mõistuse juures.

«Minu Oksja asus nüüd vanaema Lukerja juurde,» ütles viimaks Mõlnikov lämbuvalt itsitades. «Ise läks, raisk, tema juurde... »

«Mis siis Fenjaga on?» küsisid Ustinja Markovna ja Marja korraga.

«Tervitas . . . Ptüi! Tähendab, ta on elus, ainult et see asi on väga ebaviisakas.»

Fenja nimi mõjus Kožinisse, nagu oleks tema pihta tulistatud. Ta tahtis midagi öelda, kuid liigutas ainult huuli ja lõi käega.

«Kõnele ometi selgemalt,» sundis teda Mõlnikov. «Tähendab, meie Fedosja Rodionovna jooksis ära. Noh, siis ütlegi nii. Ja ei võtnud endaga midagi kaasa, jättis kõik maha. Vaat, missugune asi juhtus.»

«Ta on Karatšunski juures ... » sosistas lõpuks Kožin. «Nägin ise oma silmadega. Läks tema juurde toatüdrukuks ... »

Ta lõi rusikaga vastu lauda ja hakkas oigama nagu haavatud inimene, kelle haiget kohta on ettevaatamatult puudutatud. Marja vaatas Ustinja Markovnale, kes segaselt kordas:

«Karatšunski juures? Mispärast ta Karatšunski juures peab olema? Kuidas vanaema Lukerja seda siis ei näinud? Siin peab midagi teisiti olema . . .»

«Ei, just nii!» vastas Kožin. «Teadagi, missugused toatüdrukud Karatšunskil on . . . Päeval toatüdruk, öösel armuke. Ja kes ta niikaugele on viinud . . . teie! Fenja, mu tuvike, kallike . . . Mis sa oled endaga teinud? ... »

«Akinfi tapab Karatšunski ära,» tähendas Mõlnikov rahulikult. «Seda ei kannataks keegi välja ... »

«Räägitakse, et sa olevat ju naise võtnud, Akinfi Nazarõtš? Mis sul siis veel meie Fenjaga tegemist on? ... Sina oled omaette ja tema omaette.»

«Aga kui ta mul peast ei lähe? Seisab silmade ees nagu elavalt... Ma ei saa teda unustada, ja naist ei armasta ... Mamma võttis mulle naise, mitte mina oma tahtmisega... Naine on mulle võõras. Ei taha teda nähagi... ööd ja päevad mõtlen ainult Fenjale. Mis inimene ma nüüd veel olen: auku visata — ainult seda olen ma väärt. Kui ma teada sain, et ta Karatšunski juures on, läks mul silmade ees mustaks. Ei saa millestki aru ... Rakendasin hobused pikkvankri ette ja kihutasin siia, sõidan härrastemajast mööda, ja tema vaatab aknast välja. Ei mäletagi enam, mis minuga siis sündis, muudkui tänu Tarassile — tema tiris mu kõrtsist välja.»

«Ja kunas see oli, Akinfi Nazarõtš?»

«Ei mäleta, kas täna või eile... Tuli mulle hirmus õnnetus, mu surmahäda, Ustinja Markovna. Usu pärast me lahkusime, aga minu hinges lõõmab leek . . . Vaatan ringi, — kõik on punane. Ah, igavene nukrus . .. Fen-juška, kallike, mis sa oled oma hinge peale võtnud? ... Parem oleksid surnud . .. »

Tarassi poolt toodud uudise peale hakkasid naised ulguma nii, nagu ei uluta surnutegi pärast, ent Kožin langetas pea lauale nagu tapetu.

«Noh, läks lahti. . .» imestas Mõlnikov. «Ma lähen ise Karatšunski juurde ja keeran ta kahekorra ... Siia toon Fenja, ja kõik! . . . Jäta järele, Akinfi Nazarõtš. Elava naise juures võõraste naiste pärast ei kur-vastata . . .»

«Jäta mind rahule .. . tapan ära! . .. » sosistas Kožin, põrnitsedes teda metsikute silmadega.

«Ja mis ütleb Rodion Potapõtš, kui ta teada saab?» kordas Ustinja Markovna. «Parem, kui Fenja oleks juba Taibolasse jäänud: kuigi mitte päriselt, aga ikka oleks nagu naine. Nüüd ei või tänavale enam nägugi näidata. Kõigil on meie mure nagu peo peal! ... »

II

Mõlnikov läks tõepoolest Zõkovite juurest otse Karatšunski juurde. Kožin viis tema härrastemaja juurde ja jäi ise väravale ootama, millega see asi lõpeb.

«Sa oota mind siin,» manitses teda Mõlnikov. «Ma toon sinu juurde ka Fenja .. . Mul tarvitseb talle ainult üks sõnake öelda. Põrutan nagu püssist. . .»

Karatšunski oli kodus. Esikus tuli Mõlnikovile vastu toapoiss Ganka ja tahtis oma lakeilikul viisil külalise kohe välja visata.

«Mul on tarvis näha Fedosja Rodionovnat, oma naiseõde . .*.» ajas Mõlnikov ukse peal vastu. «Uks ainus sõnake öelda . .. »

«Mine minema!» surus Ganka teda tagasi. «Ma sulle näitan sõnakest... Ei ole kästud sisse lasta .. .»

Toapoiss Ganka selline käitumine vihastas Mõlnikovi ja ta astus orjasooga ilma pikema jututa käsikähmlusse. Ganka karjumise peale vilksatas võõrastetoa uksel Fenja ehmunud nägu ja siis ilmus ka Karatšunski ise.

«Teie kõrgeausus, Stepan Romanõtš . . .» hakkas anuma Mõlnikov, kes oli Gankaga maadlemisest väsimas. «Uks ainus sõnake öelda.»

«Noh, räägi... » vastas Karatšunski lühidalt, kui oli Mõlnikovi ära tundnud. «Mis sul vaja on, Tarass?»

«Käskige Gankal ära minna . . . Mul on sinu juurde eriline asjake, Stepan Romanõtš.»

Ganka saadeti ära ja Mõlnikov, kes oli kohendanud kakluses segiläinud ülikonda, ütles kähiseva sosinaga:

«Kožin ootab mind värava taga, Stepan Romanõtš. Ta on hoopis põrguliseks muutunud ja püsti hull. Ma jän-dan temaga nüüd juba teist päeva . . . Kuid Fenjale olen ma sugulane: minu naine, tähendab, Tatjana, on tema lihane õde. Noh, ma siis tulingi selgitama, sest see asi on iseäralik. Fenja kodus ulutakse, Kožin ähvardab sind ära tappa ja mina jändan nende kõikidega ... Näe, missugune on see asi, Stepan Romanõtš. Ei jõua enam... »

«Kožihit ma ei karda,» vastas Karatšunski rahulikult. «Ja olen isegi valmis temaga läbi rääkima.»

«Mine ikka, Stepan Romanõtš: inimene on püsti kuradiks läinud ja sina tahad temaga veel kõnelda. Minul on paras temaga jännata. Kui sa, Stepan Romanõtš, annaksid mulle tükikese maad Uljanovi seljandikul,» lisas ta hoopis teistsuguse tooniga, «nii et olgu peale, toimetaksin sinu eest.. . Mägi on ju suur, mis see sulle tähendab, kui annad mulle väikese tüki?»

See väljapressimine vihastas Karatšunskit ja ta tõmbas kulmud kortsu.

«Ei, ma ei saa ...» otsustas ta pärast lühikest pausi. «Kui sulle anda maatükk, siis hakka sedamaid teistele ka andma.»

«Ah, mu ingel, need on teised, aga ega mina ole ju võõras inimene,» seletas Mõlnikov jultunult. «Ma juba toimetaksin sinu jaoks.»

«Ei, ma ei saa . . .» vastas Karatšunski veelgi kindlamalt, pöördus uksel ümber ja läks ära.

Karatšunskil oli sõna seaduseks ja Mõlnikov oleks juba tühjalt ära läinud, ent kui Karatšunski oli oma ' kabinetti minemas, peatas teda Fenja.

«Stepan Romanõtš, lubage mul rääkida õemehega?»

«Ei, see on ülearune,» veenas Karatšunski teda leebelt. «Ma juba ütlesin talle kõik. Ta nõuab võimatut ja üldse näib see inimene mulle kahtlasena.»

Kuid Fenja vaatas nii armsalt talle otsa, et Kara-tšunski heitis ainult käega. Oh, need naised . . . Igal pool on nad samasugused oma palvete, pisarate ja meelitustega! . . . Karatšunski veendus selles veelkordselt ja aimas ette, et tal tuleb süüa oma sõna uue «sugulase» kasuks. Viimane mõiste torkas teda, kuid ta silmade ette tõusid vaid Fenja meelitavad silmad ja tema paluv naeratus. Kas võib naisele keelduda? Sel ajal oli Fenja juba

esikus ja anus Mõlnikovi, et see värava juures ootava Kožini kurjast patust kuidagi kaugemale viiks.

«Viingi, kuid sina muretse mulle krundike Krajuh-hini nõlvakul,» palus Mõlnikov omakorda. «Kedrovs-kaja langi jätsin maha, Fenjuška . . . Noh, kurat temaga! Ja oli ka meil salk: nagu sea seljas sadul. Igaüks kisub enda poole ja peasüüdlane oli Pjotr Vassiljitš . . . Ühe silmaga raibe, sihuke! . .. Lõi Jastreboviga kokku ja ostab tema jaoks kulda üles ... Mis ma sest sulle kõnelen,

152

sa ju tead seda isegi. Aga krundike sa mulle muretse . .. Võin sulle, Fenjuška, mõnikord kasulik olla. Sul läheb mind tarvis niisama nagu solgipange.»

«Kas sa meie juures kodus käisid, Tarass?»

«Praegu just tulin sealt.. . Olin seal ühes Kožiniga. Noh, seal oli nagu Mamai sõdinud: kus hakkasid naised uluma ja halama — kanna või pühakujud välja. Noh, aga sina, Fenja, ära muretse. . . Suuremastki hädast saadakse üle ... Ja peaasi, sokuta mulle see kohake ... »

«Kuidas mammakene elab?» päris Fenja edasi. «Ah, kuidas mu süda valutab, Tarass .. . Ma ei saagi neid vist enam näha, läbi on mu eluke... »

«Jäta kurvastamine, rumal,» trööstis Mõlnikov. «Moskva meie pisaraid ju ei usu. .. Aga sa muretse mulle maatükike. Olen viimases viletsuses ... »

«Ah, kui arusaamatu sa oled, Tarass! Mina kõnelen oma elust, tema krundist. Kui ma õhtuti mõtlema hakkan, siis kas või teeksin endale otsa. Kui memmekest näed, siis tervita teda .. . Ärgu kurvastagu ja süüdistagu mind: minu vilets saatus on juba vist kord niisugune ... .»

«Pole viga, harjud ära. Küll näed veel, kui siledaks ja söönuks sa härraste söögil lähed. Aga peaasi, mulle krundike . . . Jumalale tänu, me pole ju Stepan Roma-nõtšiga nüüd enam võõrad ... »

Viimaste sõnade juures pilgutas Mõlnikov silma ja laksutas keelt, sundides sellega Fenjat tulipunaseks muutuma. Neiu jooksis jumalaga jätmata ära, Mõlnikov aga seisis ja muheles.

«Eh, teid naisi, võtta teid kõiki ja laduda ühte kuhja — üksainus patuhunnik.»

«Hei, sina mehike, ava uks!» pöördus ta valjusti toapoiss Ganka poole, kes oli välja ilmunud. «Kas ilma prillideta ei tundnud Tarass Mõlnikovi ära? . . . Ma teile kõigile veel õpetan, kuidas tuleb ilmas elada!»

Väljunud trepile, seisatas Mõlnikov veel viivu, raputas, oma kergemeelset pead ja sammus värava juurde.

«Noh, sinu asi on untsus, Akinfi Nazarõtš,» kuulutas ta Kožinile asjakohase pidulikkusega. «Fenja oli juba peaaegu riideski, kuid see madu seal ei lasknud... Kui haaras temast kinni, noh, teadagi, naiste asi. Tead,

153

mis ma välja mõtlesin: tarvis tingimata Fotjankale kihutada, vanaema Lukerja juurde. Ilma vanaema Lukerjata pole võimalik . . .»

Viimase loo oli Mõlnikov trepil seistes välja mõelnud. Ta ei viitsinud Fotjankale jala vantsida, Kožin aga võis tema oma hobustepaariga uhkesti sinna sõidutada. Üldse kuulas ta nüüd nagu laps igas asjas Mõlnikovi sõna. Mööda sõites pöörasid nad veel Jermoška juurde sisse, et pooltoopi hinge alla panna, ja Mõlnikov sosistas kõrtsmikule:

«Aus mees veab röövlit, Jermolai Semjonõtš ...»

«Kas sind varsti üles puuakse, Tarass?» vastas Jermoška samas toonis. «Ma ohverdan omalt poolt nööri... »

«See puu pole veel kasvanud, mille oksa külge meid sinuga üles puuakse... »

Kožin vaikis kogu aeg ja jõi. Isegi Jermoškal hakkas temast kahju: mees on omadega täiesti läbi.

Kogu tee kuni Fotjankani lobises Mõlnikov vahetpidamata ja isegi jutustas, kuidas ta täna Karatšunskiga teed oli joonud, seni kui Kožin teda härrastemaja värava juures ootas.

«Peaasi, mul oli tarvis Fenjat välja meelitada .. . Noh, jõingi klaasikese härraste teed, sest mispärast hakkan ma härrat asjata haavama? Ja nüüd, kui Fotjankale jõuame, siis on esimene asi — samovar . . . Vanaema Lukerja juurde lähen nüüd kui oma koju, sellepärast et Fenja asemel istus sinna nüüd minu Oksja. Muidu vaata, et pururumal, aga siin mõistis osavasti ligi ajada ... Ta jooksis juba teist korda meie kullakaevandusest ära ja kohe vanaema juurde, see aga oli ilma Fenjata nagu ilma käteta. Noh, Oksja sinna kõigiti sobibki ... »

Fotjankale jõudsid nad juba päris hilja, kuigi Pjotr Vassiljitši tares põles veel tuluke, — seal istus Jastre-bov ja ajas peremehega salajuttu.

«Kuhu sa nii hilja veel tükid?» kargas vanaema Lukerja Mõlnikovile kallale. «Kas sulle, hulgusele, päevast enam ei jätku?»

«Oksja järele oli suur igatsus, vanaemake ... » valetas Mõlnikov silmi pilgutamata. «Küllap tal on raske

154

siin üksi toime tulla. Harjumata asi, see on peamine põhjus... »

«Sinu Oksja seljas tuleks vett vedada, see oleks talle just paras,» porises vanaeit. «Kõigest kaks päevakest siin ja juba lõhkus mul kõik sööginõud katki... Ja sina, Tarass, tahtsid vist öömajale tulla? Ei, vennas, see mood jäta maha . .. Näe, Pjotr Vassiljitš sööb mind sinu Oksja pärast kas või ära. Ütleb: «Teda ainult sööda ja sugulased-närukaelad tulevad veel ka kaela ... » Just nii ta kärkis.»

«Näe, kuidas austas... Mis see siis on, vanaema Lukerja? Minu jaoks ei jätku sugulaste juures ahju pealgi ruumi . . . Kui te jutt on säärane, siis võtan ma Oksja siit ära .. .»

«Ole lahke, võta ... Nutma me ei hakka. Ütlesin, et lõhkus kõik sööginõud puruks. Ja sina ära sea end meie juurde ööbima, ilma sinutagi on kitsas.»

«Ah, mu jumal . . . Vaata, missugused sugulased on issand mulle andnud!» imestas Mõlnikov vööd lahti tehes. «Ma kihutan ülepeakaela Baltšugovkast sinu juurde, ja näe, misukese vahuveiniga tema mind vastu võtab ... »

«Mis heameele pärast sa siis kihutasid?»

«Ma jändasin ju Kožiniga tervelt kolm päeva. Ta jäi praegu värava taha .. . Vanaema, ütle talle, et ta koju sõidaks. Tal pole siin midagi teha . .. Mina venitan enese sugulaste heaks niidiks, aga vaata, kuidas mind selle eest austatakse. Ära on tüüdanud, kui õigust öelda . . .»

Vanaema Lukerja läks ise värava taha ja manitses Kožinit koju minema. Too kuulas vanaema vaikides, pööras hobused ümber ja kadus ööpimedusse. Vanaeit seisatas viivu, ohkas ja lonkis tarre tagasi. Mõlnikov oli juba sirutanud enda lavatsile ja magas nagu tapetu.

«Missugune häbematu mees . .. » imestas vanaeit pead vangutades. «No on aga mehikene suur vassija! ... Ja unigi on neil kõigil ühesugune: ka Oksja põõnab nagu pakk. Toppis end siia kohale ja magab . .. Oh, olen mina küll pattu teinud! Ei ole enam teist Fenjat leida... Oh, risti, ja viletsust! ... »

Vanaema Lukerja, keda näris tema haiglane vanainimese ahnus, igatses väga Fenjat taga. Oli ta ju temale

155

nagu muinasjutukanake, kes munes kuldmune. Oli lahke ja leplik noor naine, käed iga töö peale lahti. Ent kui Fenja ära läks, lõigati kõik nagu noaga katki... Vanaeit ei jõudnud üksi toime tulla ega mõistnudki üürilistele nii meelepärane olla kui Fenja. Vanaema Lukerja isegi nuttis mõne puhu, vandudes Karatšunskit, kes oli leebe nooriku ära näpanud. Fenja hakkas igatsema härraste mõnusat elu ja unustas oma tütarlapseau.

Mõlnikov jättis jutustuse sellest, kuidas ta oli Zõkovite ja Karatšunski juures käinud, sihilikult järgmiseks päevaks, — ta lootis nende uudiste arvel pead parandada ja ei eksinud. Vanaema Lukerja ise saatis Oksja kõrtsi pooletoobilise järele ja kuulas ahne tähelepanuga ära kogu Mõlnikovi loba, püüdes asjatult vahet teha, kus ta kõneleb tõtt, kus valetab.

«Käskis sind tervitada vanaema, seesama Fenja ikka,» valetas Mõlnikov ja viskas ühe täisklaasi teise järel. ««Ütle,» räägib, «et on igav, aga muidu olen väga rahul, sest Stepan Romanõtš on heasüdamlik härra ja näen temalt igasugust austamist. . .»»

«Peni on ta, see Stepan Romanõtš. Kas tal teistest tüdrukutest ei aidanud? Toonud siis linnast. . .»

«Tähendab, et Fenja sobis kõige rohkem tema maitsele . . . He-he . . . Külakost, aga mitte tüdruk: lõika tüki-keste viisi ja söö. Noh, aga mis juhtus siis, vanaema, kui ma sõitsin armsa ämma juurde ja teatasin Fenja kohta, et vaat, nii ja nii. . . Kus hakkasid naised uluma, kus hakkasid töinama, kus pistsid meeletult kisendama, nii et kas või heida maha ja sure. Ja sinagi, vanaema, olid hamba all. «Kiitis end üles,» ütlevad, «vana krõnks, kuid Fenjat ei mõistnud hoida ... » Sugulased, vanaemake, kõnelevad nüüdsel ajal igal pool niiviisi. Tõr-vasid sind üle, et paremini ei saagi, tegid poriga ühetasa.»

Neid jutte kuulas ka Pjotr Vassiljitš, kuid suhtus neisse täiesti ükskõikselt. Ta oli emast eemale tõmbunud, jättes tema kasutusse, kõik üürnikelt saadavad tulud. Kas on siin Oksja või mõni teine tüdruk — see oli talle ükskõik. Mõlnikovi luiskamine tegi riukaid täis majaperemehele lihtsalt nalja. Ja las kibeleb ka

mammake kord oma ahnuse pärast... Pjotr Vassiljitšil oli nüüd oma ettevõte, millele ta oli end tervenisti pühendanud.

Pärast peaparandamist valetas Mõlnikov veel midagi ja läks siis Frolka juurde kõrtsi, et kuulda, mille üle seal rahvas lärmi lööb. Kõrtsi juures oli rahvast alati hulganisti ja kõik uudised tulid siia nagu sõlmpunkti kokku. Kui Mõlnikov juba kõrtsile lähenes, pidi kiiresti sõitev vanker ta peaaegu jalust maha lööma. Ta tahtis otsekohe sõimama hakata, kuid vaatas tagasi ja tundis ära armsa õekese Marja Rodionovna.

«Kuhu sa ruttad, õeke?»

«Sõitsin vanaema vaatama,» vastas Marja vastumeelselt ja nõõtas hobust.

«Nii... Lähete vanaemakesele austust avaldama.»

Kui vanker oli nurga taha kadunud, pidas Mõlnikov aru ja taipas kohe, mispärast armas õeke vanaema vaatama sõidab. Ta muigas ja mõtles valjusti:

«Hiljaks jäid, Marja Rodionovna... Kohake on juba kinni.»

Seekord Mõlnikov eksis. Kuni ta kõrtsis mõnules, oli Oksja saatus otsustatud: tema kohale asus armas õeke Marja Rodionovna ise.

«Sina, tuvike, mine nüüd koju,» seletas vanaema Lu-kerja mitte midagi aimavale Oksjale. «Aitüma, oled kõik sööginõud puruks peksnud ... »

«Ei lähe .. .» kordas Oksja kangekaelselt, sest talle oli vanaema juures elamine meeldima hakanud.

Tekkis koomiline stseen, millest Pjotr Vassiljitški pidi osa võtma.

«Kuidas sa, kullake, siis ei lähe, kui sind kästakse?» seletas ta Oksjale. «Aitab, peab ikka aru saama, kui enam ei sobi olla.»

«Mis sa minust õieti tahad, ühe silmaga kurat?» sai Oksja vihaseks, kandes kõik oma meelepaha Pjotr Vas-siljitšile. «Ütlesin ju, et ma ei lähe.»

«Mammake, mis see nüüd siis on?» hädaldas Pjotr Vassiljitš. «Ma võib-olla annan talle kuklassegi, kui asi niikaugele läheb. Kes meil majas siis peremees on? ... »

Vanaema Lukerja pistis Oksjale tema teenistuse eest kahekümnekopikalise pihku ja lükkas ta ukse taha. See

oli esimene raha, mille Oksja sai oma täielikku valdusse. Ta pigistas raha rusikasse ja läks nii kuni Baltšugovka vabrikuni, kodus aga peitis ta raha esikusse, palgi prao vahele. Oksjat oli samuti haaranud ahnus, kuid vanaema Lukerjaga võrreldes ainult selle vahega, et Oksja teadis, milleks tal raha tarvis on.

Mõte isamajast põgeneda tekkis Marjal selsamal õnnetul õhtul, kus ta õde Fenja uuest saatusest kuulda sai. Ta ei maganud kogu öö, mõtiskles, kuidas seda kõike korraldada. Mis tal isamajas oodata on? Isa pärast oli ta vanatüdrukuks jäänud ja kui vanamees ära sureb, siis ei ole tal kuskil ollagi. Maja saab väimees Pro-kopile «laste jaoks», nagu oli lubanud Rodion Potapõtš, kes ei pidanud oma Jašat vääriliseks pärijaks. Marjal oli vanakesest-emast kahju, ent elama peab ju tema, Marja, ema on oma elu ära elanud. Tüdruk jättis pisarsilmil kodupesa jumalaga, rakendas ise hobuse ette ja sõitis Fotjankale.

III

Kiškini salk justkui oli olemas ja justkui ei olnud ka. Asi seisis selles, et Mõlnikov laskis lõplikult jalga, kui oli enne kõik põrgusse saatnud. Pjotr Vassiljitš aga käis ainult juhuslikult — tuleb, keerutab päevakese ja on jälle kadunud. Päris töömeesteks jäid Kiškin ise, Jaša Väike, Matjuška, Turka ja Mina Kleimjonõi, — viimane oli artelli kokaks. Miljajevi neem jäigi vaieldavaks ja töö käis Mutjaška ülemjooksu alal väljamõõde-tud kohtadel. Majakova palktee oli parandatud paremini kui kroonu ajal ja teel käis pidev liiklemine, — töölised läksid või sõitsid uutele kullakaevandamis-kohtadele ja tulid sealt tagasi. Kogu Meleda ja tema harujõgede piirkond muutus üheainsa suve jooksul tundmatuseni: mets oli igal pool maha raiutud, maa üles tuhnitud, voolas sogane ja kollane vesi, mis kandis endaga kaasas palavlikulise kullaotsimise viimaseid jälgi.

Kiškini asjad läksid keskmiselt. Ta võitis palju sellega, et sai enne teisi kätte oma kullaotsimise koha ja

võis järelikult tööd alustada varem. Tema kullakaevanduse nimeks sai Sirotka, samanimelise nõo järgi, mis-ulatas Mutjaškani selle paremalt kaldalt. «Tugeva-käeliseks» tööks ei jätkunud raha, sellepärast tehti tööd poolenisti kullaotsijate abil, poolenisti Kiškini enda kulul, sest üldiseks imestuseks oli ta siiski suutnud raha hankida. Keegi ei aimanudki, et selle salapärase raha andis temale kuulus sekretär Ilja Fedotõtš. See oli omamoodi 'altkäemaks, et Kiškin ei segaks tuntud tegelasi Baltšugovka kullatööstuse neetud asjasse.

«Sa vaata mul ette . . .» ähvardas Ilja Fedotõtš raha kätte andes. «Tead ju vanasõna: lutikas sööb lutika — viimane sööb iseenda . . .»

Tööd Sirotkal oleks tulnud õigupoolest alustada kogu kaevanduse maa-ala üldise läbiuurimisega, s. o. male-lauakujuliselt kaevata rida šurfe, et teha kindlaks kulda sisaldava kihi ulatus, tema rikkalikkus ja kõik ladestu-mise tingimused. Kuid seesugune uurimine oleks umbes tuhat rubla maksma läinud, nii suurest rahast polnud aga jälgegi. Veel rohkem oleks maksma läinud «kulla-pahtla avamine», s. o. pealmise aherainekihi äravõtmine, nii nagu tehakse suurmajandite töödel. See on kasulikum ja sedaviisi võib kullasisaldust ette välja arvestada. Kuid tööd tuli teha üksi, kullaotsijate viisil: alustati pahtla nurgast ja mindi mööda nõlvakut pesade viisi üles. Nii pealiskihi avamine kui ka liiva läbipese-mine toimus üheaegselt. Kullasisaldus oli päris kenakene, kuigi mitte igal pool ühesugune.

«Kas see on ka mõni töö: närime nagu hiired leivapätsi küljest,» kurtis Kiškin. «See on niisama hea kui trepi pühkimist alustada alumisest astmest.»

«Ees», kus kaevati liiva, töötasid Matjuška ja Turka,. liiva vedas käruga ära Jaša Väike, kuna Mina Kleimjonõi ja Kiškini hooleks oli liiva läbipesemine. Iseenesest on läbipesemine kerge, naiste töö. Asi edenes siiski üsna rahuldavalt ja «õigustas ennast». Viie mehe peale pesti päevas välja kuni kaks solotnikku kulda, mis andis umbes poolteiserublase päevapalga. Kiškinit aga häiris asjaolu, et kulda tuli ebaühtlaselt — kord vähem, kord" rohkem. Teine häda oli selles, et lähenes talv, talvel aga kas ehita soe kasarmu või jäta töö kuni järgmise kevadeni

seisma. Seni elasid kõik ühes onnikeses, mis hädapärast andis vihmavarju. Mõte talvest ei andnud Kiški-nile rahu: salk läheb laiali ja siis alusta kõike jälle otsast peale.

Poleks olnud neid muresid, siis oleks kõik hea. Metsas veedetud suvi oli Kiškini nagu pehmemaks muutnud ja ta hakkas keedetud supi pärast isegi kahetsust tundma. Hiljutine kibestumine, mille olid tekitanud paljuaasta-sed äpardused, puudus ja üksindus, asendus hea erksa meeleoluga. Ja kui hea oli metsas elada . .. Missuguseid suurepäraseid öid juhtus olema, kui selgeid, palavaid päevi: need võtsid õlgadelt kohe kakskümmend aastat maha. Päeval töö, ent õhtul nii tervislik puhkus oma lõkketulukese juures ning meeldivad vestlused igasugustest asjadest. Käis rahvast ka teistest kaevandustest ja teated tulid kokku kogu Mutjaškalt: kes kuipalju kulda saab, kus rajatakse uusi otsimiskohti ja nii edasi. Kogu Mutjaška moodustas endast tohutu terviku, kes elas ühistele huvidele ja lootustele.

«Eh, Andron Jevstratõtš, esiteks, meil pole hobust,» kordas Matjuška iga päev, «ja teiseks, meil on tingimata tarvis muretseda oma naine . . . Teistes kaevandustes on igal pool omad naised olemas.»

«Oksja, nurjatu, jooksis ära . . .» vabandas end Kiškin. Tehti mitu katset naise hankimiseks, kuid kõik need nurjusid täielikult. Fotjanka naistele ei maksnud mõeldagi. Need olid hoopis hinda läinud. Oma koduski jõudsid nad vaevalt toime tulla. Oli muidugi ka kaevamiskohti pidi hulkuvaid tüdrukuid, kes olid oma perekondadest välja langenud, kuid niisuguseid ei lasknud keegi artellipajale ligigi. Naisi hangiti õhinal üksteise eest. Selle kaubaga varustajaks oli Baltšugovka vabrik. Kaks seesugust naist elasid natuke aega Sirotkal, kuid ei jäänud sinna püsima. Kaevandus oli väike, töölisi vähe, ja needki peaaegu kõik vanad mehed.

«Teie juures on igav,» ütlesid naised ja läksid kuskile naaberkaevandusse Jastrebovi juurde.

Mõlnikov tõi siia kaks korda oma Oksja, kuid mõlemal korral jooksis ta minema. Lühidalt, naistega äpardus, kuigi Pjotr Vassiljitš lubas ühe naise iga hinna eest hankida.

«Kuidas sind siis arvestada: justkui töötaksid meiega, aga justkui oleksid ka lahku läinud?» päris Kiškin Pjotr Vassiljitšilt. «Ühe päeva töötad ja nädala looderdad.»

«Te oodake veel natuke, saan oma asjadega korda, siis olen siin esimene töömees.»

«Arvestada sa ei oska, Pjotr Vassiljitš: kodus teenid rohkem. Avasid läbisõitjate jaoks numbritoad, ja nüüd, tähendab, ava asutus näitlejannadega ... Fotjankal sobib see just kõige paremini. Ise kõnni ringi nagu kukk, muudkui kamanda ja muud tööd pole vajagi teha.»

«Jõud, võib-olla, ei kanna, Andron Jevstratõtš,» lausus Pfotr Vassiljitš teeseldud tagasihoidlikkusega ja õndsalt naeratades. «Heidad meie maamehe lihtsuse üle nalja .. . Ma olin kord linnas seesuguses asutuses ja imestasin, kuidas seal raha kokku aetakse.»

«Olid muidugi kade? ... Oled võõra raha peale ahne, Pjotr Vassiljitš. Su silm hakkab kohe särama, kui raha näeb... »

Keegi ei teadnud päris kindlasti, mispärast Pjotr Vas-siljitš hulkus mööda kullakaevanduse kuigi aimati, et ta asjata ei hakka aega raiskama. Pole seda laadi mees . . . Eriti ei sallinud teda Matjuška, kes püüdis teda salgas välja naerda või talle mõne vembu teha. Pjotr Vassiljitš suhtus kõigesse üleolevalt, nagu ei puutuks asi temasse. Kuid Kiškini terase ja kogenud pilgu eest ei suutnud ta end peita. Kord istusid nad lõkketule juures ja vestlesid kõige sõbralikumalt. Töölised juba magasid telgis.

«Miks sul põu nii suureks on paisunud?» küsis Kiškin kõige süütumal viisil.

Pjotr Vassiljitš pistis käe põue, nagu oleks kõrvetada saanud, kuid Kiškin hakkas naerma ja vangutas pead.

«Eh, Pjotr Vassiljitš, Pjotr Vassiljitš,» kordas ta etteheitvalt. «Sa ei mõista varastadagi. Esiteks on sinu kaalud suured, kaalukang on ju näha. Ha-ha .. .»

«No-noh? . . . Selle võtsin ma parandamise jaoks kaasa ... »

«Et metsas parandada? .. . Jäta juba, ära lolli mängiS a osta väiksed kaalud, on niisuguseid, karbi sees. Mööda kullatööstusi ei või ometi margapuuga

161

kõndida. Lendad kohe sisse. Kõik te olete ühesugused mühakad: lähete sääse vastu kirvesilmaga. Kaalude ostmiseks on kolmest rublast kahju, aga oma peanupust ei ole kahju ... Vaata, et sa minu kulda ei puutu: puutud pisikest teragi — kohe pea maha.»

«On sul aga silm, Andron Jevstratõtš: näeb kõik läbi. Palun andeks, oli sihuke patt.. . Kord katsusin, meelitas ... »

«Kelle käest?»

Pjotr Vassiljitš sattus jälle segadusse ja hakkas end kohal siia-sinna nihutama.

«Noh, tean ilma sinu ütlematagi,» rahustas teda Kiš-kin. «Aga seda ma sulle ütlen, Pjotr Vassiljitš . . . Kas oled näinud, kuidas noodaga vees olles kalu püütakse: suur haug läheb ära, väiksed kalad jäävad kõik kätte. Nii on ka sinu asi.. . Jastrebov ise rabeleb välja: temal on seitsekümmend seitse käiku ja üks veel pealekauba, kuid sina lendad oma kaaludega sisse nagu kana kapsasuppi.»

See isalik noomitus ja oma matsliku rumaluse äratundmine mõjusid Pjotr Vassiljitšile väga rusuvalt. Tal oleks olnud kergem, kui Kiškin oleks ta otse läbi sõimanud. Igaüks võib sattuda sellisesse täbarasse olukorda, kus inimene on rõõmuga nõus kas või maa alla vajuma. Seesama juhtus nüüd ka Pjotr Vassiljitšiga. Kiškini juurest kohe punuma panna oli piinlik, kuid häbi oli ka jääda. Pjotr Vassiljitš istus ja pilgutas oma ainsat silma nagu öökull. Maamehe südametunnistus on raskepärane ja Pjotr Vassiljitš tundis, kuidas ta hakkab Kiškinit vihkama, vihkama tema koerasarnase taibukuse pärast. Peaasi, Kiškin naeris tema rumaluse üle.

«Noh, kuidas siis jääb?» päris Kiškin ja patsutas talle õlale.

«Ikka samuti, Andron Jevstratõtš . . . Kaalude pärast hurjutasid sa mind asjata: ma tegin nalja, mul pole kaasas mingisuguseid kaalusid. Ma ainult naljatasin, tähendab... »

«Hüva, räägi pealegi... »

«Võib-olla, ostad sina siin kulda üles, sulle on see sobivam? .. . Sina ju ei lase ennast häbistada? ... »

Nad lahkusid vaenlastena.

162

Kiškin mõistis õigesti Pjotr Vassiljitši salapärast tegevust, kes oli hakanud uutest kullatööstustest varastatud kulda üles ostma. Asi polnud raske, kuigi seda tuli ettevaatlikult, mitmesuguste tseremooniatega ajada. Kullaotsijailt Jastrebov ise otseselt kulda üles ei ostnud ja viskas välja, kui keegi nendest tuli tema juurde. Kõik teadsid seda ja viisid kulla Jermoškale või Jastre-bovi mõnele teisele väikesele ülesostjale. Pjotr Vassil-jitš oli alles algaja, töölised tundsid teda vähe ja tal tuli endal kaevandamiskohtadesse minna ning ajada asja «altkäe». Kogenud töölised ei usaldanud uut üles-ostjat, kuid kiusatus seisis selles, et Jermoška juurde oli tarvis kuld veel viia, siin aga võta raha vastu kohapeal, otsimiskohal, peost pihku.

Pjotr Vassiljitšil oli mitu võtet kaevamiskohtade ülevaatajate ja volinike petmiseks. Näiteks teeskles ta, et oli kaotanud hobuse ja läks päitsed peos kaevanduse juurde.

«Kas te, mehed, pole minu mära näinud?» küsis ta. «Parem kõrv on katki rebitud, vasak nagu tömp. Näe, kolmandat päeva juba otsin teda mööda metsa taga.»

«Kust sa ise siis välja oled tulnud?» küsis mõni kaht-
lustavalt. ·

«Mutjaškalt. . . Töötame Sirotkal Kiškini juures.»

Algas jutuajamine. Pjotr Vassiljitš istus kuskile labipestud liivahunniku otsa, pani plotski põlema ja alustas aeglast juttu. Töölised on kogenud inimesed ja mõistsid, missugust hobust ühesilmaline mees otsib.

«Mis värvi su mära oli?»

«Kollane ... Ei põdravõik ega punane, vaid sündis mingisuguse kollasena. On kord sihuke veider lojus ... »

Vestelnud natuke aega, läks Pjotr Vassiljitš edasi ja ootas kõrvalises kohas saaki. Ta võttis paiga kuskile põõsa alla ja avas poekese. Tuli mõni kullaotsijaist.

«Palju annad?»

«Kolm paberikest. . .»

«Malinovkal antakse neli.»

«Annavad palju, kuid ei too koju . . . Minu kolm paberit on-aga kohe siin.»

Äraseletatult seisis see kauplemine selles, et ülesostja soovis kullasolotniku saada kolme rubla eest, aga müüja

163

tahtis müüa nelja eest. Lühikese vaidlemise järel jäi võit Pjotr Vassiljitšile. Tarvilikke ettevaatusabinõusid silmas pidades võttis ta põuest rätiku sisse mässitud kaalud ja hakkas toodud kulda kaaluma, kusjuures ta ei jätnud kasutamata juhust tüssata, sest kaalud olid «sea-tud». Müüjal polnud kiiruga aega kontrollida, kuigi ta pärast mõttes arvutades veel kaua kukalt sügas ja ühesilmalist kuradit tagantjärele sõimas.

Mõnikord ilmus Pjotr Vassiljitš kaevandusse oma kollase mära seljas ratsa ja teeskles «äraeksinud» inimest, mõnikord aga tuli otse kaevanduse kontorisse ja pakkus väga soodsa hinnaga mingisugust moona jne. Koos praktikaga arenes ka tema leidlikkus ja jultumus. Kullatööstustes tunti teda juba ja enamasti tarvitses tal ennast kuskil ümbruskonnas ainult näidata, kui kulla-vargad hakkasid tuulekiirul kokku tulema. Ja selgus, et Kedrovskaja langil on kulda küllalt. Igal pool kees kõige vilkam töö, kuigi seda väga suurt kullarikkust, millest pasundas sajasuine kuuldus, siiski ei leidunud. Kuid töötada võis ja tuhanded töölised leidsid siin oma leivapalukese.

Niisugusel mitte just kergel teel hangitud kuld anti Jastrebovile 20 kopika eest edasi, s. o. tema maksis iga solotniku kulla eest 20 kopikat preemiat. Algul oli Pjotr Vassiljitš väga rahul, sest õnnelikumatel päevadel teenis ta rublat kolm ja krabas peale selle veel juurde vale kaalumisega ning töölistele valesti arvestamisega. Kõigest kokku tekkis kaunis ümmargune summakene. Kuid Pjotr Vassiljitšiga sündis sama mis emagagi. Teda valdas samasugune ahnusekirg ja talle tundus ikka veel vähe olevat. Tõepoolest, ta teenis solotniku pealt 20 kopikat, kuid Jastrebov andis ilma igasuguse vaevata sellesama solotniku kroonule 4 rubla 50 kopika eest ja teenis terve rubla. Muidugi, Jastrebov andis kulla ostmiseks raha, kandis kulla oma kullakaevanduste raama-tuisse ja andis edasi kroonule, kuid Pjotr Vassiljitš pidas oma tööd raskemaks, sest tema rändas päitse-tega, mängis lolli osa ja riskeeris alati oma nahaga nii peremeeste kui ka tööliste ees. Võivad kas naha peale anda või paljaks riisuda ja ülemusele välja anda, ja kaevata pole kellelegi. Pjotr Vassiljitši loomupärane

164

argus kadus kulla maagilise kiirguse paistel ja ta tegutses julgemini kui kõige kogenumad ülesostjad. Ah, kui temal oleks oma raha, mida kõike võiks siis ära teha! Seaks oma mehhaanika sisse palju osavamini kui Jastrebov. Lepiks kokku sellesama Kiškiniga, et ülesostetud kulla võiks Sirotka arvele kirjutada. Kuid suurem häda seisis selles, et ei jätkunud jõudu, ja tühiseid asju ei maksnud seni veel ette võtta. Kõik need salajased mõtted pidas Pjotr Vassiljitš muidugi kuni paraja ajani oma teada ega näidanud Jastrebovile sellist nägugi, et ta ei ole rahul.

Eelneva kokkuleppe kohaselt jätkasid Pjotr Vassiljitš ja Jastrebov väliselt komöödia mängimist, et nad on omavahel vaenujalal. Pjotr Vassiljitš haaras kodus peremehena kinni igast pisiasjast ja sõimas Jastrebovit kogu rahva kuuldes.

«Mammake, sina olid see, kes võttis üürilise,» karjus Pjotr Vassiljitš ema peale. «Aga kes on majas peremees? ... Ma talle näitan... Mis ta siin laulab nagu kukk. Ma pühin tal ninaaluse puhtaks ... »

Vanaema Lukerja võttis viimase jõu kokku, et rahustada rumalusi tegevat pojakest, kuid sellest ei tulnud midagi välja, sest et ka Jastrebov oli maruvihane ja ähvardas mitu korda riiakat ühesilmalist kuradit läbi peksta. Kuid kõige enam sõimas Pjotr Vassiljitš oma üürnikku Frolka kõrtsis, kus rahvas pidi naerust lõhkema.

«Põis puhus end täis ja arvas: minust laiemat enam ei olegi...» karjus ta Jastrebovi aadressil. «Oota sa mul, vennas . . . Ma su kelku veel määrin. Oled samasugune mats nagu meie kõik. Võõra rahaga laiaks paisunud.»

Kui Jastrebov oma troikaga kõrtsist mööda sõitis, kargas Pjotr Vassiljitš välja teele, tegi sügava kummarduse ja karjus:

«Võta mind ka endaga Siberisse kaasa, Nikita Jakovlitš. Üksinda on sul igav sõita.»

Asi läks nii kaugele, et Jastrebov kaebas tema peale vallamajas, ja valla vanamehikesed kutsusid Pjotr Vas-siljitši välja, et teda noomida.

«Sa ära mängi rikast,» manitsesid vanamehed vastu

165

haukuvat Pjotr Vassiljitši, «kui muidu ei saa, siis siputame sulle nii, et mäletad. Kas Jastrebov sulle ees on, sa ühe silmaga hulgus?»

«Aga just, seesamune, ta ongi mul ees,» ei lakanud Pjotr Vassiljitš. «Ma ei salli teda silmaotsaski... Kas mina tean, missuguseid asju ta mu tares ajab, ja pärast vastuta tema eest kohtus. Meil endil võib ka oma arvamine olla.. .»'

«Tarvis sulle, koerapojale, vitsu anda. Siis ongi loril lõpp käes ... Mis sa ajad oma suled nii kohevile?»

IV

Teade Fenja põgenemise kohta vanaema Lukerja juurest tabas Rodion Potapõtšit kõige kriitilisemal momendil, nimelt siis, kui Rublihha hakkas jõudma saatuslikule kahekümnendale süllale, kus pidi sündima «lõikumine». Vanamees oli oma töösse nii kiindunud, et peaaegu ei pööranudki tähelepanu sellele uuele veelgi kibedamale õnnetusele, või tegi vähemasti näo, et on lõplikult heitnud käega oma kunagi kõige armastatumale tütrele. Vanamees jäi kindlaks ega reetnud oma muret võõraste inimeste naeruks.

Rublihha töölisi huvitas kõige rohkem see, kuidas nüüd Karatšunski Rodion Potapõtšiga kohtub, ent kohtama peavad nad paratamatult, sest ka Karatšunski hakkas uuest šahtist innustuma ja jälgis tööd pingsa tähelepanuga. See kohtumine toimus Rublihha põhjas, kuhu Karatšunski oli mööda nöörredelit laskunud.

«Kahekümnes süld nähtavasti pettis meid?» ütles Karatšunski eed üle vaadates rahulikult.

«Soon on teinud nihke,» vastas Rodion Potapõtš sama rahulikult. «Kuhugi ta ei kao . . . Pole nõel.»

Rohkem ei rääkinud nad teineteisega ühtki sõna. Asi oli selles, et Rodion Potapõtš tegi enda jaoks kindla vahe Karatšunski kui valitseja ja Karatšunski kui Fenja võrgutaja vahel. Esimest ta käesoleval raskel minutil isegi armastas, sest et Karatšunski oli tarvilikul määral nakatatud usust sellessesamasse Rublihhasse ja jälgis palavikulise tähelepanuga iga edasiviivat sammu. Asja

166

tegi keerulisemaks veel see asjaolu, et tööstuse aasta oli juba lõpukorral, Rublihha ekspluateerimise esialgne eelarve ammu üle kulutatud ja kompanii käest edasiste assigneeringute hankimine olenes ainuüksi Kara-tšunskist. Insener Onikov oli juba algusest saadik uue šahti vastu ja võis omaltpoolt asja palju kahjustada. Ühe sõnaga, iga minut oli kallis ja Karatšunski tuli asetada seisukorda, kus taganemise peale ei võinud mõeldagi. Rodion Potapõtš oli oma isikliku kogemuse põhjal kõiki kullatööstuse palaviku tunnuseid

liigagi hästi tundma õppinud ja nägi Karatšunskis oma mõttekaaslast, kellest olenes kõik. Uus lugu Fenjaga ei puutunud siia põrmugi.

Kui Rodion Potapõtš järgmisel laupäeval koju läks ja kui Ustinja Markovna pisaraid valades ja halades tema jalgade ette viskus, vastas ta üheainsa sõnaga:

«Tean ... »

Rohkem ei räägitud Zõkovi majas Fenjast sõnakestki, nagu oleks ta surnud. Kui vanamees kuulis Marja põgenemisest Fotjankale, heitis ta ainult käega, justkui oleks kass ära jooksnud. Selles väljendus maamehe vaade tüdrukule perekonnas nagu mingile võõrale, kes täna-homme tõuseb üles ja lendab minema. Oli Marja, ja ei ole enam Marjat — üks liigne suu söögilauas vähem. Tahtis omaenda tüdrukuleiba maitsta, issand temaga .. . Ustinja Markovna oli hingepõhjas isegi rõõmus, et kõik läks nii õnnelikult, kuigi ta tasahilju jälgis oma karmi meest, kes oli koguni justkui natuke põrunud.

«Oleks ta vähemalt näiliseltki karm,» hakkas kõike kartma harjunud vanaeit endamisi kahetsema. «Mis kord võib majas ilma tõelise hirmuta olla? Näe, varsti jõuab Nataška pruudiikka ja jookseb võib-olla ka ära, või hakkab väimees Prokopi rumalusi tegema.»

Ustinja Markovna tundis südamevaluga, et Rodion Potapõtš on omaenese majas nagu võõras inimene, justkui oleks temale äkki ükskõik, mis ta oma pesas sünnib. See oli nii väga haavav, ja muret teiste eest varjates valas ta. kibedaid pisaraid.

Kui Rodion Potapõtš oma Uljanovi seljandikule tagasi pöördus, juhtus seal sündmus, mida terve Fotjanka

iga kanti arutas. Asi oli selles, et Fenja eestkostmisel oli Tarass Mõlnikov saanud krundi peaaegu peašahti kõrval, vahest ainult saja sülla kaugusel. Algul ei uskunud Rodion Potapõtš oma kõrvu ning läks ise tegevuskohale. Mõlnikovi dudka oli kompanii kaevamiskohta-dest eraldatud ainult väikese kuusesaluga. Kui vanamees pärale jõudis, kees seal juba kibe töö. Tarass ise seisis rinnust saadik lahtises karjääris ja pildus lühikese labidaga ahermulda šahtist varastatud laudadest valmistatud alusele. Oksja laadis ahermulla kärule ja vedas kõrvale, kus juba kohendas uus aherainehunnik.

«Kas sa oled aru kaotanud, pöörane?» tormas Rodion Potapõtš oma ärasalatud väimehe kallale. «Kuhu sa oled tükkinud? ... »

«Rodion Potapõtšile minu kõige alandlikum tervitus .. .» vastas Tarassi pea august lõbusalt. «Kas hakkas kade? Ära karda, sinu kulda ma ära ei võta ... Küll me juba kuidagi omavahel jagame.»

«Siin on ju kompanii koht, sa koeranäss .. . Kasi Krajuhhini nõlvakule, seal on teie koht.»

«Mine ise, kui sulle seal meeldib, mina jään siia. Pealegi, Stepan Romanõtš ise suvatses anda mulle krundi. Küsi temalt.»

«Noh, seda sa valetad! . . .»

«Tead, mis ma sulle ütlen, Rodion Potapõtš: miks me tülitseme? Jumalale tänu, emakest maad jätkub kõigile, ja mina oma kahekümne viiest süllast kaugemale ei lähe ning kümnest süllast sügavamale ka mitte. Ühe sõnaga, määruse järgi, nagu kõik teised rahvad . . . Ma ütlen sulle, küsi Stepan Romanõtši käest. . . Meie heategijalt .. .»

Vana steiger sülitas konkurendi poole, pöördus ümber ja läks ära.

«Hei, Rodion Potapõtš, ära sülita kaevu!» hüüdis Mõlnikov temale järele. «Kui viimati tuleb sul endalgi sealt juua . . . Kõik võib juhtuda. Ma otsin sulle veel niisuguse kulla, millest jagugi ei saa. Ja mis sina, Oksja, nagu känd seisma jäid? Mille üle sa rõõmut-sed?»

Rodion Potapõtš taipas juba lennust, millisel teel Mõlnikov oma maatüki sai, ning vangutas ainult pead.

«Eh, Stepan Romanõtš on naissoo vastu nõrk ja ainult häbistab ennast oma ülearuse pehmusega. Seesama Mõlnikov hakkab teda igal pool mustama. Peni jääb peniks: ei pea heategu meeles.»

Tõepoolest ei näidanud Karatšunski end Rublihhale umbes nädal aega: tal oli ausa vana steigeri ees piinlik.

Mõlnikov aga kaevas ja kaevas nagu mutt. Kui mulda ei olnud enam võimalik välja pilduda, seadis ta üles puust pööra, nagu neid kasutati kõikidel kullaotsimis-töödel, ja Oksja vinnas kaevatud mulla pööraga dud-kast vfilja. Kuid kahekesi oli nüüd juba raske töötada ja Mõlnikov hankis Fotjanka kõrtsist abiks vana timuka Nikituška, kes niikuinii hulkus tegevusetult ringi. See oli kõrgekasvuline küürakas vanamees, tinatuhmide silmadega, sassis peaga ja erakordselt tugevate pikkade kätega. Tema kunagine punane täishabe meenutas puls-tunud kaamelikarva. Nikituška käis, katkine vammus seljas ja kotad jalas, kuid alati punasest kumatšist särgiga, mis oli talle nagu mingisuguseks mundriks. Linna-kaupmehed kinkisid talle igal aastal mitu sellist särki, sundides teda laulma sunnitööliste laule ja selle juures tantsima.

«Hei, taadike, liiguta oma habet!» karjus aeg-ajalt Mõlnikov timukale oma august.

See oli igal juhul omapärane kamp: kroonu erutimu-kas, šval Mõlnikov ja Oksja. On raske öelda, kuidas Mõlnikov oskas kõige kolme jaoks toitu hankida; kuid toitu, olgugi kehva, siiski saadi. Oksja keetis pajakeses kartuleid ja seejärel söödi rukkileiba. Kui timukas Nikita oli kaine, ei kõnelnud ta peaaegu mitte kellegagi — vahib oma tinaste silmadega ja vaikib. Sööb, suitsetab piipu ja hakkab jälle tööle. Mõlnikov tülitas teda sageli mitmesuguste tühjade juttudega.

«Küllap näed mõnikord unes, kuidas endistel aegadel sunnitöölisi nuhtlesid, — kas hakkab õudne? Timukal on Au ka elav hing . . . mis?»

«Jäta rahule, pigilind . . .»

Kuid niipea kui Nikituška oli ühegi klaasikese viina joonud, muutus ta hoopis teiseks inimeseks — laulis, tantsis, jutustas oma timukameisterlikkuse üksikasju

169

ja mängis üldse kõrtsinarri osa. Kõik teadsid seda Nikituška nõrkust ja harrastasid seda pühapäeviti omamoodi spordina.

Kolmekesi nihkus kaevamine väga aeglaselt edasi ja mida sügavamale, seda aeglasemalt. Südametäiega peksis Mõlnikov mitu korda Oksjat, kuid sellest oli asjale vähe kasu. Alanud öökülmad suurendasid ebamugavusi veelgi: oli tarvis sooje riideid ning jalanõusid ja sügis - päev on lühike. Isegi Mõlnikov hakkas oma metsiku ettevõtte üle järele mõtlema. Dudka kulges ikka veel viiendal süllal, sest et ahermullas tuli üha sagedamini ja sagedamini ette kammkarpide kihti, mille oleks nagu kurat sinna ette toppinud.

«Nüüd tuleb üsna varsti soon,» kinnitas Mõlnikov endale. «Juba kadunud Krivušok jutustas mulle seda, kui me veel koos pummeldasime. Rodion Potapõtš püüab teda sügavalt, aga ta on kõik pinnale laiali paisatud. Ta on katki löödud, see soon ... »

See oli täiesti omapärane teooria kullasoonte ladestu-mise kohta, kuid oli tarvis millessegi uskuda ja Mõlni-kovil, nagu teistelgi kullaotsijatel, oli oma isiklik kulla-tööstuse geoloogia ja terminoloogia. Viimaks ühel ilusal hommikul lõppes Mõlnikovi kannatus. Ta ronis dudkast välja, viskas märja mütsi ja labakindad vastu maad ja ütles:

«Kurat temaga, selle dudkaga . . . Sellestsamast aher-mullast ei roni ka diomiidiga läbi. Soon on sügavale läinud . . . Peab arvama, et see neetud Krivušok purjus peaga luiskas, et temast, kadunukesest, veel mitte halvemat mõelda.»

Timukas vaikis süngelt, Oksja samuti. Mõlnikov heitis oma kaastööliste poole põlastava pilgu, istus lõkketule juurde ja hakkas vihaselt piipu tõmbama. Tema peas keerlesid kõige kibedamad mõtted. Tõepoolest, kaevasid ja kaevasid maad, töötasid ja töötasid, kuid peale

ahermulla ei jää järele sinist suitsugi. Kui oleks millegagi meelitanud . . . Eh, seda elukest! Parem oleks olnud kõngeda Kiškini juures Mutjaškal.

«Nii et, tähendab, seesamune . .. kas lõpetame ära?» küsis timukas täiesti ükskõikselt, nagu räägiks juba otsustatud asjast.

«Kes sulle seda ütles?» vastas uut julgust saanud Mõlnikov, kõhklus oli temast äkki kadunud nagu hane seljast vesi. «No ei, vennas ... Ei ole Tarass Mõlnikov sihuke inimene, et ütleks rikkusest lahti. Hõi, Oksja, roni dudkasse.»

«Ei roni .. .» teatas Oksja kindlalt, silmitsedes süngelt isa värske saviga määrdunud azjami.[1]

Mõlnikov sai silmapilk maruvihaseks ja peksis vaese Oksja põhjalikult läbi, — pidi ju oma raevu kellegi peale välja valama.

«Ma viskan su, lita, pea ees dudkasse!» karjus õpetamisest väsinud Mõlnikov. «Timukas, tule, seome ta jalgupidi nööri külge ja laseme alla.»

Timukas oli nõus. Seistes sellise kriitilise olukorra ees, laskus Oksja pisaraid valades ise dudkasse, kus elav inimene vaevalt sai ennast ümber pöörata. Teda rõõmustas see, et siin oli soojem kui üleval, kuid dudka seinad olid kaetud kleepuva vett nõrguva saviga, nii et ta ei jõudnud täita kahte ämbritki ahermullaga, kui sai juba läbimärjaks — märjad olid nii jalad kui ka selg ja rätik peas. Oksja istus maha ja hakkas jälle ulguma. Kuidas ta läheb Uljanovi seljandikult Fotjankale — kõngeb tee p*eal ära. Ent Mõlnikov juba sõimas ülal, kuulatades Oksja nuuksumist.

«Küll ma sulle näitan!» karjus ta ülevalt külmanud savikamakaid alla pildudes. «Ma sind õpetan, kuidas tuleb isa käsku täita . . . Karistas ka issand jumal mind selle purulolliga! . . . Kisu ennast kas või lõhki.»

Raske oli Oks j ai sel neetud päeval. .. Kui ta dudkast välja ronis, polnud tema seljas ühtki kuiva niidikest. Üleval haaras teda kohe nii tugev külm, et hambad lõgisesid.

«Jookse nii kiiresti kui jõuad, rumal, siis saad sooja,» haletses teda lapsearmastaja papake. «Muidu külmad veel äragi. . . Hakka siis sinu eest vastutama ... »

Oksja pistis tõepoolest jooksma, kuid mitte Fotjanka poole, vaid vastassuunas, Rublihha poole.

«Mitte sinna, rumal. . .» karjus Mõlnikov temale tagant järele. «Ah, loll . . . Mitte sinna! . . .»

1 Talupoja pikahõlmaline pealiskuub. Autor.

Kuid Oksja kadus kiiresti kuusepadrikusse, jooksis otse kompanii šahti juurde ja puges Rodion Potapõtši enda sooja kontorisse. Nagu õnnetuseks polnud vanameest ennast sel kriitilisel momendil kodus — ta seadis šahtis süütenööri ja kontoris põles ainult väike plekist lamp. Oksjat embas kuumaks köetud toa mõnus soojus. Algul istus ta natuke aega laua juures, jäi siis ruttu uniseks ja langes mütsakusse laiale pingile, millel tavaliselt magas vanamees, pannud endale kasuka alla. Oksja oli nii roidunud, et hakkas sedamaid norskama. Võib kujutleda Rodion Potapõtši imestust ja äärmist pahameelt, kui ta kontorikesse tagasi tulles leidis ilmsüütu kullakaevurist tüdruku oma asemelt magamas.

«Hei, linnuke...» raputas teda vihane vanamees õlast. Sa pole õigele kohale lennanud! ... Kust perest sa oled?»

Oksja avas silmad, tõusis istukile, kuid ei suutnud enda õigustamiseks mitte midagi öelda ja ümises vaid arusaamatult. Imelik asi — teda päästis kullakaevanduse savi, millega olid koos kõik ta riided, jalad, käed ja nägu. Rodion Potapõtš tundis mingit orgaanilist austust just nimelt selle savi vastu, mis katab tõelist tööinimest. Ja praegugi otsustas ta, et see ei ole

ümber-hulkuv tüdruk, kui ta on nagu kurivaim üleni saviga koos. Oksja märgadest riietest tõusis aur nagu vahule aetud hobuselt, — ja ka see oli pehmendavaks asjaoluks.

«Praegu alles ronisin dudkast välja . . .» seletas Oksja lühidalt, silmitsedes oma lihtsat riietust, mis koosnes kirevast pihikust, vanast sitssarafaninärust ja mingist koeranahkse voodriga jakikesest. Oleksin peaaegu surnuks külmanud . . .»

«Võib-olla tahad ka süüa?»

«Hommikust saadik pole söönud ... »

Jutt polnud sugugi keeruline. Rodion Potapõtš võttis kastist oma «õhtusöögi» ja jagas selle Oksjaga, kes neelas seda suurte palade viisi kodutu koera ahnusega ja pilutas naudingu tõttu isegi silmi. Vanamees silmitses oma külalist ja tema karmi hinge hiilis reetlik kaastunne, millesse oli segatud raske maamehelik põlgus naiste vastu üldse.

172

«Kust sa, linnuke, tulid? ... »

«Dudkast. . . Mõlnikovi juurest.»

«Ah siis tema toppis su dudkasse? On aga ogar mehike ... Kes saadab naisi šahti: niisugust seadust ei ole. No on see Tarass aga rumal.. . Kuidas sa tema juurde sattusid? Oled vist Fotjankast?»

«Olen Tarassi tütar, Oksja .. .»

Rodion Potapõtš kortsutas kulmu ja pöördus tütretütre juurest kõrvale. Seda ei oodanud ta kuidagi... Kas sa näe, kus tütretütar! Pärast söömist heitis Oksja jälle pikali ja tema silmad hakkasid juba kinni vajuma.

«Noh, mine nüüd . . .» ütles vanamees karmilt, muutmata oma asendit. «Sõid, soojendasid end ja mine minema.»

«Mõtlesid ka välja! Kuhu ma siis lähen? Ütlesid ka... »

«Kellega sa niiviisi kõneled?»

«Jäta järele, mis sa norid! . .. Leidis nüüd . . .»

Rodion Potapõtš tahtis veel midagi öelda ja avas suugi, kuid Oksja norskas juba. Ta vaatas teda, vangutas pead ja väljus kikivarvul oma kontorist. Vett ära-pumpav aurumasin undas rütmiliselt, šahtist kostis surmaeelset bähisemist, raudkinnitiste klirinat ja hammasrataste järjekindlat koputust. Rodion Potapõtš läks aurukatelde juurde, istus küttekolde ette ja hüplev hele leek valgustas vanamehe mõrul näol lapselikku naeratust, mis libises nõrga varjuna üle huulte, süttis sädeme-kesena silmades ja peitus siis otsekohe vana näo sügavaisse kortsudesse.

«Tuli ju ise, linnukene . . .» mõtles vanamees kuuldavalt, olles mingisuguse iseäraliku rõõmsa meeleolu võimuses. «Mine katsu nüüd temaga õiendada! ... Tuli nagu oma koju ... »

Kogu Rublihha, s. o. masinist, kütjad, steigerid ja töölised olid Oksja igapäevase ilmumise pärast Rodion Potapõtši kontorisse asetatud piinlikku olukorda. Ta tüli siia nagu koju ja tassis mõne päevaga siia kokku mingit naiste kraami, riidehilpe ja vahetusriideid. Vanamees kannatas kõik ära. Isegi oma pingi loovutas ta Oksjale ja seadis enda jaoks vastasseina juurde teise. Õigust öelda teadsid kõik, et Oksja on Rodion

173

Potapõtši tütretütar ja et tema siinolemises ei ole midagi häbiväärset, kuid ikkagi on šahtis äkki naine — mis kulda võib siin siis olla.

«Sa, Rodion Potapõtš, aja parem Oksja siit minema,» soovitas temale allsteiger. «See ei kõlba, kui niisugusesse kohta tekib naiste hõngu . . . Ühe sõnaga, pole kord.»

Üldiseks imestuseks Rodion Potapõtš ainult muigas selliste tarkade juttude peale. Kõnelevad ja jätavad lõpuks järele . . .

V

Esimese lume tulekuga katkes Kedrovskaja maa-alal suurem osa töödest, välja arvatud viis-kuus suuremat kaevandust, kus kulla väljapesemine toimus soojades kasarmutes. Üks

niisugune kaevandus oli Jastrebovil Generalkal, mida peeti just sellepärast, et tema raamatuisse varastatud kulda sisse kanda. Kiškin rabeles oma Sirotkal viimse võimaluseni, kuni sai veel töötada, kuid esimese lume tulekul pidi ta taganema: ei jätkunud jõudu. Suvistest töödest jäi tal järele kõigest saja rubla ümber, kuid sellega just kaugele ei jõua. Kiškin katsus uuesti oma soosija, sekretär Kablukovi poole pöörduda, kuid lükati karmilt tagasi.

«Vast saab liiga suur pala, jääb kurku kinni...» «Asi on ju päris kindel, Ilja Fedotõtš! . . . Kui ainult sooja kasarmu saaks üles lüüa .. . Surmkindel. Jõuaksime solotnikuni1 välja.»

«Küllalt, jutusta aga peale . . . Oleme kuulnud teie solotnikkudest. Olete kõik selle Kedrovskaja langiga peast põrunud ... » «Nii et ei annagi või?» «Ei anna ise ega soovita ka teistel anda.» «Oled naljasell, kui ei anna ... Sa ei tunne oma kasu! Jastrebovil on Mutjaškal registreeritud koht, versta kümme minu kaevandusest.. . Soo ulatub otse kaldani, noh, ta kaevas seal šurfe ja jättis siis maha. Leidis mõ-

' Solotnikuni välja jõuda - leida kulda sisaldav kiht, kus 100 puudas liivas on 1 solotnik kulda. Autor.

ned kullamärgid, aga mitte midagi olulist. Kord sain temaga kokku, ajasime juttu ja tema ütles mulle: «Võta, kui tahad, soo muidu endale ... » Mina aga silmitsesin seda sood juba suvel: päris korralik koht. Umbes sedamoodi kui tol korral Fotjankal. Vaat kuidas on asi, ja sina ütled: «Vahest saab liiga suur pala.» Sa ei oska oma õnnest aru saada. Sellest saab teine Fotjanka, võid mu sõna uskuda ... »

See ettepanek pani vihase sekretäri pisarateni naerma.

«Ah mina ei mõista oma õnne näha? Ah, te kõlupead . .. Teine Fotjanka . . . ha-ha ... Sa satud hullumajja, Androška . . . Soos võib konni püüda, aga tema otsib rikkust. Ei, sa meelitad pühakugi pattu tegema.»

Sekretär Kablukov naeris «äsjaküpsenud» kullatöös-turi välja, kuid raha ikkagi ei andnud. Kiškini sala-kaebuse põhjal tekkinud kuulus kohtuasi uppus kantse-leiviivituste tihnikusse, sest see saadeti esialgseks läbivaatamiseks mäedepartemangu ja pidi alles siis üldise kohtu korra järgi arutusele tulema. Just niisugune asja-käik rõõmustaski sekretär Kablukovi, sest peaasi oli võita aega, tulgu seejärel kas või veeuputus. Jumalagajätuks patsutas,ta Kiškinit sõbralikult õlale ja ütles: «Ainult häbistad ennast, Androška. Otsus tuleb sulle alles pärast jumalaema surmapäeva. Supi keetsid küll valmis, aga lusikat ei muretsenud ... Eh, sind häda-varest küll!»

«Mis on, kas on juba midagi kuulda?»

«Noh, see sinusse juba ei puutu. Mine ja otsi parem oma teist Fotjanka kullapahtlat. . . Konnalombi ohverdab sulle Jastrebov.»

«Ah, sind hirmutist. . . Küllap pärast närid küüsi, kuid siis on juba hilja. Küll sa mind veel meelde tuletad, Ilja Fedotõtš . . .»

«Pean surnute pühal sulle hingepalvet.»

Niisiis, kõik ressursid olid lõpuni ära kasutatud. Jäi ainujt üle oodata, käed rüpes, pikka talve. Kiškinit valdas see raske vaikiv ahastus, mida tunnevad üksnes äriinimesed, kui kõik nende plaanid nurjuvad. Just sel-

1 S. o. pärast 15. aug. Toim.

lises meeleolus oli Kiškin tagasi minemas oma kodukoldele Baltšugovka vabrikus, kui talle teel vastu juhtus joobnud Kožin, kes eemalt midagi karjus ja kätega vehkis.

«Kas sa uudist oled kuulnud, Andron Jevstratõtš?»

«Kas kurat kukkus ahju pealt maha?»

«Hullem ... See Tarass Mõlnikov sattus ju kullasoonele. Tõesõna . . . Kõneldakse, et kuld istub kvartsis otse kookidena, kraabi välja kas või ainult küüntega, öeldakse, et niisugust soont pole veel eladeski leitud. Seesama Oksja töötas dudkas ja leidiski... »

«Kuhu sina siis, Akinfi Nazarõtš, sõidad?»

«Ei tea isegi... Kihutan linna, eks seal näe.»

«Sõidame parem Fotjankale, teel tuul lahutab. Las puhkab ka viin... »

«Ega mina joo, Andron Jevstratõtš: minu piinav mure joob. Kodus on mul vastik olla, sellepärast ma hul-gungi... Mammake ähvardas vande alla panna, kui ma ennast ei paranda.»

«Siis sõidame ... Vaatame Tarassi kullasoont. Näed, just lollidel veab ... Ja see Oksjagi on rumalam kui puuhalg.»

Nad sõitsid koos Fotjankale. Kožini joobnud elavus asendus teel äkki meeleolu täieliku langusega. Kiškin ohkas samuti rusutult ja raputas aeg-ajalt pead, meenutades oma kõnelust neetud sekretäriga. Ta kahetses, et oli lobisenud Mutjaška soost, — Ilja Fedotõtš on kaval, saadab kellegi salaja Jastrebovi juurde ja näppab selle tal nina eest ära. Temast võib kõike oodata . . . Säärase meeleoluga tekkis järgmine vestlus.

«Missuguseid lurjuseid elab maailmas, Akinfi Naza-rõtš ... »

«Ütled sa seda minu kohta?»

«Ei... Ma ütlesin ühe inimese kohta, kes ei tea, kuhu oma raha panna, aga kui tuli vana sõber ja palus ettevõtte jaoks raha, siis ei. Ei andnudki... Ja ühes käisime koolis, istusime ühes pingis. Kuid missugune ettevõte: kümme korda kindlam kui Tarassi soon. Ühe sõnaga, rikkus . .. Mina seda asja ju tunnen, sest juba kroonu ajal harjutasin kullatööstuse peale kätt. Sada tuhat võib teenida, kui on mõistust. ..»

176

«Sada?»

«Rohkemgi... »

See suur number tegi Kožini pea justkui ühekorraga selgeks ja ta vaatas imestanult oma teekaaslase otsa, kes näis talle nii väikesena ja haletsemisväärsena.

«Kulla jaoks peab kerge käsi olema...» tähendas Kožin mõtlikult, langedes jälle oma poolunisesse olekusse.

«Aga kes avastas Fotjanka pahtla? ... »

«See on tõsi . . . Ah, söögu sind susi. Õige . . . Palju sulle raha tarvis on?»

«Tühine summake: esialgu rublat viissada . . .»

«Viis katariinakest. . . Nii et tema, see sõber, ei andnud? . . . Aga näe, mina annan. Miks sa minu käest varem ei küsinud? Ei, varem poleks minagi sulle andnud, aoa nüüd võta, sest minu raha toob nüüd õnne . . . On seesugune märk.»

«Kas see käib Fedosja Rodionovna kohta?»

«Just tema kohta . . . Milleks mulle raha tarvis on, kui ma oma vastikust elust rõõmu ei tunne, noh, ja siis raha tulebki minu juurde.»

See kõik oli nii ootamatu, et Kiškin ei uskunud oma kõrvu. Ja ennegi oli kõige kindlam.

«Kuid, Andron Jevstratõtš, lubadus on kallim kui raha: vii mind enesega metsa kaasa, muidu teen niikuinii endale otsa peale. Fenja, mu Fenjake . . . armas . . . tuvike ... »

Tee läks läbi Baltšugovka vabriku; Kiškin tegi ringi, et härrastemaja iääks kõrvale. Vanamehel käis ootamatust õnnest pea ringi, need viissada rubla kukkusid talle justkui taevast alla. Nüüd uskus ta oma ettevõttesse nii, nagu oleks see juba sündinud fakt. Ja peaasi, kui hästi sattusid ended kokku: mõlemad on õnnetud, mõlemad ei tea, kuhu oma pea panna. Siia ronib ju kuld ise juurde. Ja kuidas ei tulnud Kožin temale juba varem meelde? . . . Noh, kõik läheb parema poole. Jäi veel ül& Jastrebovist jagu saada.

Uue soone avastamine Mõlnikovi poolt mõjus vapustavalt. Kogu Fotjanka võpatas. Osutus, et kuld oli otse külje all, ja veel missugune kuld! . .. Mõne päeva jooksul tekkis terve legend «Oksja kullasoonest». Jutustati

177

imelugusid sellest, kuidas soon ei andnud end ei Mõlnikovi enda ega ka timuka kätte, kuid kullakaevanduse ilmsüütu tütarlapse eest ikkagi ei saanud ära minna. Oksja ise, kui palju teda ka ei küsitletud, ei mõistnud midagi jutustada, ainult välgutas oma valgeid hambaid ja muheles lollakalt. Talvel jäi rahvas jälle ilma tööta ja tegeles «koduste asjadega», sellepärast puutus Mõlnikovi ootamatu õnn kõigile eriti silma. Frolka kõrtsi juurde tulid kõik uudised kokku, seal arutati neid ja kanti igale poole laiali. Mõlnikov ilmus kõrtsi mitu korda päevas ja jutustas selliseid jaburusi, et ka need, kes teda uskuda tahtsid, pidid ainult pead vangutama. Ta valetas juba liiga palju ...

«See soon läks enne Krivušoki käest ära,» seletas Mõlnikov meeleheitlikult kätega vehkides. «Ta ise jutustas: «Nii,» ütles, «läkski kuld nagu samovari sisse ära sügavale ... » Noh, kompanii pani oma Rublihha käima, aga vaat kuhu kõrvale samovar põrkas. Kuld põgenes Rodion Potapõtši silmade eest ära ... »

Mõlnikov muutus mõne päevaga hoopis teiseks: ta uhkeldas oma punase kumatšist särgiga, plüüsist kott-pükstega, uue mütsiga, uue poolkasukaga ja uute viltidega. Kuid tema eriliseks uhkuseks oli hobune, kes oli ostetud esimese raha eest. Oma hobune oli olnud Mõlnikovi alatiseks kättesaamatuks unistuseks, ning nüüd on tal äkki nii hobune kui ka rakmed ja lai regi — ainult istu peale ja sõida.

Suurema tähtsuse andmiseks sõitis Mõlnikov igale poole timukas Nikituškaga, kes täitis tema juures adjutandi kohuseid. See tekitas veel suuremat sensatsiooni, sest marsruut koosnes kahest punktist: sõidust Frolka kõrtsi juurest Jermoška kõrtsini ja tagasi. Muide, ka Mõlnikovi vastu tuleb õiglane olla: esimese raha saamisel sõitis ta koju ja andis naisele tervelt kolm rubla. See oli esimene raha, mille õnnetu Tatjana sai kogu oma meheloleku ajal enda kätte, nii et ta hakkas isegi nutma.

«Kõik kuldan üle ... » praalis Mõlnikov naise ees.

Millest elas Tatjana ühes lastega kogu selle aja, kui Tarass oli jätnud oma kingsepaameti maha, — on raske öelda, nagu kõikide vaeste inimeste kohta. Kuid

178

ta sai kuidagi ära elatud ja imestas selle üle nüüd isegi.

«Oota, Tatjana, missuguse lossi me veel üles ehitame,» kiitles Mõlnikov. «Umbes säärase, kui oli «viina-kontor» ... Ütlesin ju, et kuldan kõik üle!»

Järgmine kord tõi Mõlnikov naisele pudeli madeirat ja karbi sardiine ning tegi ta sellega hoopis segaseks. Muide jõi ta madeira ise ära, sardiinid aga käskis ära keeta. Ühe sõnaga, mees hakkas peenutsema. Lõpuks tegi Mõlnikov ringi ümber oma kössivajunud tare, koputas isegi rusikaga vastu seinu ja lausus:

«NaAgu mingisugune neetud urgas! ...»

Tal vilksatas kohe peas uue, poolenisti kivist, värvitud aknaluukidega maja plaan. Ka Fotjankal hakkasid mehed ehitama — üks on teinud uue katuse, teine uue värava, kolmas uued seinad, kuid tema alles näitab, kuidas tuleb ehitada.

Just sellel Mõlnikovi pidutsemise ajal sõitis Fotjan-kale Kiškin koos Kožiniga. Teel sõitis neist mööda Mõlnikov, kelle punutud korvreel istus terve trobikond joobnud mehi.

«Tervist, Andron Jevstratõtš! . . .» karjus Mõlnikov mütsiga vehkides. «Miks sa nii lömmis oled? Kas raha tahad? ... Oota, vahetan ainult veerandsajalise asutuses ära . .. »

«Eh, kuidas viin sinus tormitseb, Tarass! ... » imestas Kiškin. «Oled juba suled liiga kohevile ajanud ... Ja oled head sõbradki leidnud.»

«Oh, ära räägigi: nisuke kamp, et kingi või tuttavale kuradile, seegi ei võta vastu . . . Kas näed, Akinfi Nazarõtš, misuke hobune mul on? Maksis nelikümmend rubla ... »

«Ajad surnuks ja ongi läbi,» tähendas Kožin, kui oli heitnud vahuleaetud hobusele peremeheliku pilgu. «Ei mõista hobusega ümber käia . . .»

Fotjankal sõitis Kiškin otseteed Pjotr Vassiljitši juurde, et Jastreboviga asi lõpetada, viimane oli õnneks ka kodus. Neid segas ainult Jermoška, kes nüüd sagedasti Fotjankale sõitis: temale oli peibutiseks Marja Rodionovna, kellele ta nüüd kõik oma sümpaatia üle kandis. Kui jumal ei määranud temale Fenjaga naituda,

179

siis tuleb nähtavasti võtta Marja — kõigiti korralik ja ilma vigadeta tüdruk. Ja ka Marja Rodionovna ise oli üheainsa kuuga hoopis muutunud, oli priskemaks läinud, hästi kärme ja silmades aina mänglesid tulukesed.

«Oodake, Marja Rodionovna, las ainult läheb minu Darjal hing välja,» kauples Jermoška juba ette, «saadan kohe kosjasobitajad... »

«Millal sellest ükskord asja saab,» naljatas Marja vastu. «Ja minu tüdrukuaeg on ka juba möödas. Leiate noorema, Jermolai Semjonõtš.»

«Olete minu jaoks just paras, Marja Rodionovna . .. Nagu mõõdu järgi kohe.»

Just seesuguse jutuajamise katkestaski Kiškini ja Kožini ilmumine. Jermoška tõmbas kulmud kortsu ja heitis ebasõbraliku pilgu oma õnnelikule võistlejale, kes tuli tema perekonnaelu plaanide arutamist nurja ajama. Seni kui Kiškin Jastreboviga selle toas kõneles, oli kõigil kolmel ebamugav tunne. Kožin vahtis kangekaelselt Marja Rodionovnale otsa ja vaikis.

«Kas te ei tulnud mitte kulla pärast?» küsis temalt Marja.

«Tahan õnne katsuda, Marja Rodionovna, seal, kus meie oma pole kadunud. Astun Kiškini kompaniisse.»

«Koguni asjata,» tähendas Jermoška, «tühine vanamees ajab tühja juttu.»

Jermoška ei tundnud end üldse oma sõiduvees ja kadus mingisugusel ettekäändel ära. Kožin jäi ja jätkas vaikimist.

«Kuidas Fenja elab?» küsis ta tasa. «Teate, Marja Rodionovna, mis ma teile ütlen: ma ei taha enam maailmas elada. Kõnnin inimeste hulgas kui võõras ... Ja nii läila on mul, nii vastik! ... Ei, milleks ma seda kõnelen? Teie ei saa sellest aru, ja annaks jumal, et keegi ei saaks ... »

«Te katsuge jumalat paluda, Akinfi Nazarõtš . . .»

«Ah, olen katsunud . . . Sellest ei tule midagi välja. Mõned võõrad sõnad, ja mitte midagi tõelist ei tule . . . Minust ei ole õiget palujat, süda ainult kisub valust krampi. Kui näete Fenjat, tervitage minu poolt. . . Ütelge, kuidas Akinfi Nazarõtš teda armastas . . . Ah, kuidas armastas, kuidas armastas . . . Ütelge veel . . .

180

Aga ei, midagi pole tarvis. Niikuinii ei saa ta aru . . . ta on nüüd üleni roojane . . . teda ei aita tappagi... »

«Mis te räägite, Akinfi Nazarõtš! Mõtelge järele ... »

«Ja, jah . . . Jälle mitte see. Mina olen ju see, kes on üleni roojane, ja minu hinges on pilkane pime öö . .. Aga Fenja, tema on hea . . . Tuvike, Fenja . .. armas!...»

Kožin ei märganud, et suured pisarad veeresid mööda tema põski alla, ja Marja vaatas temale otsa, julgemata hingata. Ta polnud veel midagi sellesarnast näinud ja see mehe nii hea ja puhas südamevalu hämmastas teda. Kui haaraks tal ise kaela ümbert kinni, embaks teda, hellitleks, kõneleks temale hardaid naiselikke sõnu, nutaks temaga koos . . . Kuid sel momendil astus tarre pisut tuigerdav Pjotr Vassiljitš. Ta heitis oma ainsa silmaga kahtlustava pilgu õekese ja külalise poole ning hakkas siis pomisema:

«Kes on siin peremees? Mis? . . . Mispärast sa uludi, Kožin? . . . Eh, vennas, lööd naiste käest nende viimase ameti üle ... »

Marja läks peremehe juurde, pööras ta ümber ja lükkas tä tasahilju uksest välja.

«Mine, mine, Pjotr Vassiljitš,» manitses ta. «Pärast tuled. Ilma sinutagi on halb . . .»

«Marjakene, kes on majas peremees? Mis? Aga Jast-rebovi kolgin ma läbi! . . . Ma talle nä-äitan . . . Mina, tead, Marja, jõin natuke südamevalu pärast. On ka piinaks, näe, misuke rikkus kukkus lollile Mõlnikovile kaela. Mille poolest mina temast halvem olen? . . .»

Mõlnikovi poolt avastatud kullasoon ajas Pjotr Vas-siljitši pea täiesti segi; juba mitu päeva pummeldas ta kadeduse pärast ja kippus aarde õnneliku omanikuga isegi mitu korda kaklema.

«Solgid ainult kauba ära, suli!» sõimas Pjotr Vassil-jitš. «Mis said, selle viisid kõik kopika eest kompaniile . . . Saad solotniku eest poolteist rubla, ah sa loll, Mplnikov . . . Sul tuleks käed kuni küünarnukkideni otsast maha raiuda . . . Ära uputada . . . Loll, loll, loll! . . . Leidnud soone ja pidanud suu, aga sina ajad lõuad laiali: «Avastasin kullasoone!» Kas pole tola? ... Keel kuluks sul, närul, ära lõigata ... »

Kiškini nõupidamine Jastreboviga kestis kaunis kaua.

181

Jastrebov ajas ootamatult sõrad vastu, sest soos oli juba tehtud prooviauke, ent lõpuks nõustus ta niisamuti ootamatult, tingis välja, et tehtud kulud talle tasutaks. Käed löödi kokku ja asi oli lõpetatud. Kiškinil värises käsi, kui ta lepingule alla kirjutas.

«Noh, valitse nüüd, sinu õnn!» naeris Jastrebov. «Ilma Mutjaškatagi on mul tööd kõrini. Mis üksi Jagod-nõi maksab ... »

VI

Karatšunski pidas oma mesinädalaid. Kogu tema pikk elu koosnes armuseikluste katkematust reast, kusjuures ta armastas teha järske hüppeid üht liiki naiste juurest teiste juurde. Tal oli seiklusi naistega seltskonnast, seotud alatise ohu erutava olukorraga, kiivuse stseenidega, elegantsete pisaratega ja ebaelegantsete etteheidetega. Jah, naised armastasid teda, kuid mitte ühelegi ei andunud ta täielikult ja ajas oma asju nii, et taganemistee oli alati vaba. See oli elutarkus, mis viidi lõpule kirjadega. Missugune omapärane kirjandus see oli, kui kellelgi oleks jätkunud kannatust kõiki selle staadiume jälgida! Karatšunskit süüdistati kõigis kuritegudes, ähvardati ja anuti ning kogu asi jõudis järk-järgult siiski soovitud lõpuni, s. o. muutus olematuks. Karatšunskit vihastas ainult see asjaolu, et kõik need naised selts-konnast olid üksteisega kuni iivelduseni sarnased — nii rõõm kui ka mure, vaimustus, pisarad ja kavalus kandsid šabloonsuse pitserit. Ka nende väärtus oli ühesugune: kõik need «lood» oskasid vaikida. Selle kõrval lubas Karatšunski endale puhkuse mõttes kergeid naudinguid «looduslastega», kes ajuti figureerisid tema juures toatüdrukute ja majapidaiannade sildi all. Siiani lõppesid need lood kõik väga kurvalt: loo-duslaüs tegi suure skandaali, ähvardas kaevata rahukohtunikule jne. Kuid looduslastel oli üks ühine nõrkus: Karatšunski ostis end nendest lahti raha eest. Tuttavad vaatasid sellele kui vanapoisi meeldivatele vallatustele, ent Karatšunski oli õnnelik, et tal ei juhtunud mingisuguseid «orgaanilisi tagajärgi». Tal ei olnud lapsi ja see päästis ta.

182

See paljude aastate pikkune praktika osutus aga Fenja puhul Karatšunskile täiesti olematuks. See oli temale hoopis võõras iseloom. Rahast ei võinud siin juttugi olla ja teisest küljest tundis Karatšunski, et ta on tõsiselt kiindunud sellesse imelikku tüdrukusse, kes ei sar-nanenud teiste naistega. Temas oli kõigepealt palju loomulikku takti ja seda arusaamist, mis loeb ridade vahelt. Viimane asjaolu tundus isegi raskena, sest Karatšunski oli harjunud kõiki naisi kohtlema üleolevalt, küll kõige peenemal, kuid siiski haavaval viisil. Siin aga oli kõik nagu peopesal, iga liigutus, iga sõna, 'iga mõte. Karatšunski teadis, et Fenja läheb tema juurest kohe ära, niipea kui märkab, et ta on selles majas ülearune. See naiselik õilis uhkus, see valmisolek eneseohverduseks sundisid Karatšunskit austama just tema lihtsat, kuid eluküllast naise iseloomu. Veel enam: Karatšunski tundis kohkudes, et ta kaotab oma kogenud tahte ja muutub selleks viletsaks oriaks, kes oli temas alati põlgust tekitanud. Mees peab ikka olema täielik peremees selles sfääris, kus naisele on juba looduse enda poolt määratud passiivne ja

alluv osa. Ühe sõnaga, ta tundis, et on esmakordselt oma elus tõsiselt armunud. See avastus ehmatas ja kurvastas teda. Ta vaatles kaua oma eaka mehe ilust õitsevat nägu, ohkas ja mõtles valjusti:

«See ei ole ju armastus, vaid vanadus . . . Jõuetu, alatu vanadus, mis kangestuvate kätega haarab võõra nooruse järele! . . . Kas ka mina, Karatšunski, olen teiste põrunud vanameeste sarnane? ...»

Ka Fenja saab sellest kõigest aru, kuigi ta sõnadega arvatavasti ei mõistaks kõike toimuvat ära seletada. Ta tundis seda juba siis, kui tema, Karatšunski, mitmesugustel ettekäänetel astus Fotjankal vanaema Lukerja poole sisse, tegelikult aga selleks, et näha Fenjat ja vahetada temaga mõni sõna. Algul pani teda imestama see, miks Fenja ei pöördunud tagasi Kožini juurde, kuid pärast mõistis ta ka seda: noor õnn oli murdunud ja sötia oli võimatu uuesti kokku kleepida, temas aga otsis Fenja seda vaikset sadamat, kuhu püüab jõuda iga naine, kes ei ole kaotanud oma parimaid naiselikke instinkte. Temas, Karatšunskis, tundis Fenja vaistlikult niisuguste hingeliste omaduste olemasolu, millest tal

183

endal polnud aimu. Kõigepealt polnud ta kuri inimene, ja peale selle oli temas säilinud teatava välise korralikkuse formaalne tunne. Need olid kaks punkti, mille alusel tekkis nende vahekord.

Kuid see polnud veel kõik. Kord hommikuse tee juures teatas Fenja ootamatult:

«Stepan Romanõtš, lubage mul-ära minna. . .» «Kuhu ära minna? . . . Mis siis on juhtunud?» «On tarvis .. . Ma ei taha teid häbistada.» Fenja langetas silmad ja punastas. Karatšunski vaatas tema otsa arusaamatu ehmatusega, nagu oleks üle tema pea tormanud midagi tohutut ja kohutavat. Fenja vaikis, jäädes samasse asendisse. Karatšunski oli pistnud käed tasku ja hakkas mööda söögituba kõndima. Kas näed, kunas see juhtus, see, mida ta kogu oma elu kestel oli kõige vähem arvestanud ja mis nüüd hiilis lipi täiesti ootamatult. Jah, see tüdruk tahab temale isarõõmu kinkida . . . Kui Karatšunski peas mõnikord vilksatas mõte oma naisest ja lastest, siis oli see ikka ümbritsetud mingi vikerkaare värvides särava oreoo-liga. Oma naine — see on ju eriline olevus, kes kõige vähem sarnaneb kõigile teistele naistele, eriti nendele, kellega Karatšunski cli harjunud tegelema, ja ema — see on niisugune püha ja puhas sõna, mille jaoks ei ole võrdlust. Ja äkki saab seesama Fenja tema enda lapse emaks . . . Karatšunskit läbis järsku nagu külm hoovus ja ta hakkas tundma midagi vihataolist tema, sellesama Fenja vastu. Nagu udus vilksatasid silmade eest mööda Kcžin, siis Fotjanka, ja isesugune vastik kiivusetunne Fenja mineviku suhtes hakkas vaevama hinge.

«Kuhu sa siis ära minna tahad?» küsis ta masinlikult.

«Linna . . .» vastas Fenja lühidalt. «Ja seal kuidagiviisi ehk paranen.» «Nii. . . jah . . .»

Ei pisaraid, ei kaebusi, ei etteheiteid, vaid see vaikiv vaev, mis vormitu raskusena lasub hinge põhjas.

Karatšunski veetis unetu öö, piineldes kõige vastandlikumate tunnete ja mõtete küüsis. Eelkõige tuli leppida faktiga, halastamatu, julma faktiga. Möödub tühine

184

ajavahemik, ja maailma ilmub salapärane uustulnuk, väike inimolevus, kellega koos sünnib ja sureb maailm. Siin pole ei kokkuleppeid, ei kompromisse, ei ringteid, vaid üksainus julm zooloogiline tõde: «Teie mind ei kutsunud, ei oodanud, kuid mina tulin ... » See on elu igavene saladus, mis sureb koos viimse inimesega. Ja tema, selle saladuse kõrvale sobivad, niisugused madalad instinktid, loomalik egoism ja viletsad kired. Karatšunskis ärkas rahutu teadvus oma õiglusetusest ja ta vaatas kohkunult tagasi, sinna, kus pika reana möödusid mineviku varjud.

See «oli kohutav öö, täis vaikivat ahastust ja jõuetut südametunnistuspiina. Möödunut ei saa ju enam tagasi, ning uut elu alustada on hilja. Kuid südametunnistus — see äraostmatu kohtumõistja, kes tuleb öösel, kui kõikjal on vaikne, istub voodi peatsisse ja alustab oma

julma tööd! Fenjaga naituda? Ta on esimene, kes ei nõustu . . . Lapsendada vaid laps oleks haavav emale, kellega võiks naituda, kuid kellega seda ei tehta. Karatšunski peas keerlesid sajad kombinatsioonid, ent küsimuse otsustamine ei liikunud juuksekarva võrdki edasi.

Varahommikul sõitis Karatšunski Rublihhale, et pärast unetut ööd ennast tuulutada. Ta hingas esimest korda vabalt, kui sattus värske õhu kätte. Jah, on veel olemas värske õhk, ja karged talvepäevad, ja see madal hall talvine taevas. Hästi söödetud vjatka hobuste paar lendas nagu tuul; eriti vallatles priipassihobune. Karatšunski pani tähele, et ka kutsar on täna uues vammuses ja et hästi hoitud hobustepaari juhtimine on talle naudinguks. See oli kullatööstuse vana kutsar Agafon, kes sõitis alati ainult Karatšunskiga. Tal oli imelik, erisugune kutsari iseloom. Mitu kuud ei joonud ta tilkagi, säästis iga kopika, soetas endale riided, ja jõi siis mõne päeva jooksul kõik maha ühe ja sama soldatinaise seltsis, keda ta siis peo lõpuks armetult peksis. Igal aastal kavatses Karatšunski teda vallandada, kuid iga kord loobus oma kavatsusest, sest kõik kutsarid maailmas on-ühesugused. Agafonil oli muidugi palju puudusi, kuid see-eest armastas ta hobuseid ja sõitis meisterlikult. Kõik need pisiasjad mõlkusid nüüd

185

Karatšunski peas, seostudes kohutaval viisil sellega, mis jäi sinna, koju. Fenja näiteks ei armastanud Agafoniga sõita, sest ta häbenes venna-maamehe ees oma kahtlast poolproua osa, kuid ta armastas minna talli ja käest sööta neidsamu vjatka hobuseid ning põimis isegi nende lakkasid palmikuisse.

Siis sundis Karatšunski ennast Rublihhale mõtlema, et mõtteid koduse mure juurest kõrvale juhtida. Ta tegi kõik, mida taotles Rodion Potapõtš ja esitas uute soone-tööde kohta väga suure eelarve. Küsimus seisis peamiselt uues veestollis, mille abil kavatseti peašahtist vett Baltšugovkasse ära juhtida. Uljanovi seljandik oli tarvis risti läbi raiuda ja see maksis tohutut raha, sest töötada tuli kõvades kivimites, nagu bereziidis, kiltkivis ja liivakivis. Paljude aastate kogemused olid näidanud, et vesi hakkab «võimust võtma» kolmekümnenda sülla horisondil, sellest punktist pidi väljuma ka veestoll. Kõik see oli väga riskantne ja Karatšunski teadis, et Onikov juba intrigeerib tema vastu, kuid see ainult suurendas tema kangekaelsust. Võib öelda, et just sellest punktist peale algaski Karatšunski kiindumus uude soonde.

«Näe, meie kullaotsijad mehikesed longivad Fotjan-kale,» tähendas kutsar Agafon põlglikult, viibates peaga närustes riietes tööliste salga poole. «Fotjankas on nähtavasti mõõn. . . Prassisid kõik maha, ja nüüd istu, konuta kuni kevadiste vete tulekuni.»

Nendes sõnades tundus õuekoera urisemist hundikarja peale ja Karatšunski kehitas ainult õlgu. Kuid töölised ei näinud head välja, suvine teenistus oli juba ära söödud ja nüüd olid nad kõhnaks jäänud. Vana harjumuse kohaselt võtsid nad mütsid maha, kuid silmad vaatasid süngelt ja tigedalt. Karatšunski näis neile kullatööstuse igasuguste hädade ja viletsuste elava kehastusena.

Rodion Potapõtš suhtus Karatšunskisse kuidagi eriti ebasõbralikult ja püüdis temast ikka kõrvale pöörduda, et mitte kohata tema silmi. Seda ebamugavust tekitavat suhtumist seletas Karatšunski endale koduste põhjustega ja tundis heameelt, kui Rodion Potapõtš hakkas avameelselt kõnelema:

186

«Mis see nüüd siis on, Stepan Romanõtš,» torises vanamees, «mul ei ole siin enam elu... »
«Mis siis jälle on juhtunud?»

«Kuidas, mis: siitsamast nina alt andsite Mõlnikovile soone ... Mis kord see on? Nüüd rahvas muust enam ei kõnelegi kui Mõlnikovi soonest. Lärmitsevad kõrtsides ja norivad minuga. Ei saa enam liikudagi. Ja peaasi, et on väga haavav. Naeravad välja.»

«Noh, see on tühi asi!» rahustas Karatšunski. «Teist maatükki ma ei anna enam kellelegi. .. Las Mõlnikov jõuab lepingu järgi kümnenda süllani ja loril lõpp. Siis hakkarhe seal ise

töötama .. . Kompanii ei saanud selle soonega ju mingil määral kahju: Mõlnikov on kohustatud solotniku poolteise rubla eest meile andma. Meile on see tasuta eeluurimine isegi kasulik. Näe, ise ei suuda me midagi leida, aga Mõlnikov leidis.»

«Ja veel teine asi, Stepan Romanõtš: Mõlnikov meelitas enda juurde minu väimehe, tähendab, väimees Pro-kopi. See töötas enne kullapesemise vabrikus järelpesi-jana, kuid on nüüd päris hulluks läinud. Jättis naise maha, jättis lapsed maha, ise on soone külge nagu kinni kleebitud. Samuti ka poeg Jaška. Ah, Stepan Romanõtš, tol korral oleks*pidanud talle, lurjusele, vitsu andma, et poiss koerust ei teeks. Suve otsa logeles Kedrovskaja langil ja nüüd on Mõlnikovi juures — prassivad koos. Siis oli mul veel Spasso-Koltšedanskaja šahtil masinist, Semjonõtši nimeline, hea masinist oli, ja sellegi meelitas Mõlnikov ära. Kuidas siis sedasi? . . .»

«Need on kõik teie perekonna asjad, vanaisake . .. Minusse see ei puutu.»

«Ei, see kõik on sinu pärast, Stepan Romanõtš: sina andsid sellele ussile Mõlnikovile järele. Sealt see alguse saigi. . . Toovad pangetäie viina otse soone juurde ja joovad. Ptüi. . . Mängivad lõõtspilli, möirgavad kõigest kõrist laulda, — kas see on kord?»

«Hea küll, hea küll küll me kõik õiendame. Aga kuidas on meie asjadega? . . .»

«Seni ei ole veel midagi märgata .. . Rajasime lõike lõuna poole — ikka samasugune kammloomade kivim.» «Aga stoll?»

«Jõudsime üheksanda süllani. . . Me läheme selle stolliga

187

tervest seljandikust läbi ja siis selgub kõik, mis on ja mida ei ole. Ka vesi tuli välja. Kui kolmekümnenda sülla lõpetasime, siis lõikas kohe nagu noaga ära: igal pool vesi. Kogu langil on meil ühesugune olukord . . .»

Niipea kui Karatšunski viis jutu šahtile, oli vana steiger nagu ümber sündinud. Kontori lauale olid laotatud tööde plaanid, kuhu olid üksikasjaliselt joonistatud kõik «läbitud» kivimid ja projekteeritud «lõiked» mitmesugustel horisontidel ja mitmesugustes suundades. Karatšunski ja Rodion Potapõtš kartsid ainult seda, et ei tekiks samasugust geoloogilist pilti kui Spasso-Koltše-danskaja šahtis. Siis jäta kõik tööd kus seda ja teist, eriti kui ilmub saatuslik «kress». Üldisi tunnuseid oli muidugi palju, kuid peamist tähelepanu pöörati kihistumise iseärasustele, üksikute kivimite paksusele ja järjekorrale, kuidas nad üksteise suhtes paiknesid. Selles mõttes läks siiani kõik hästi, kuigi soonest ei olnud veel jälgegi ja ainult harva esinesid tühjad kvartsi-sooned.

Selle asjaliku vestlemise kestel vilksatas Karatšunskil mõte, mis tegi ta südame külmaks. Ta heitis pilgu oma kaasvestleja targale veendunud näole, hõõrus ots-mikku ja ütles:

«Kuulge, Rodion Potapõtš, me oleme ju sattunud nõndanimetatud hulkuvale soonele? See on päris selge . . . Me rabeleme tühjal kohal. Kõige parem tõend selleks on Mõlnikovi šaht.»

Zõkov vaatas omakorda ülemvalitseja otsa, silus oma laia halli habet ja vastas:

«Kust võttis siis Krivušok oma kulla, Stepan Roma-nõtš? «See läks,» ütles ta, «otse nagu teemasinasse maa sisse . . .» Mis see siis on?»

«Kuid meie pole seni veel midagi leidnud? Soon on kas hargnenud, või ta on . . . Aga ei, see on meie poolt hirmuäratav viga.»

Karatšunski vaatas veel kord peasteigerile otsa ja taipas nüüd kõik: tema ees istus hullumeelne inimene, niisugune, nagu neid leidub ainult ohtlikes tööstusettevõt-teis. Jah, täiesti hullumeelne, kes matab nii iseenda kui ka tema just siiasamasse šahti-hauda. Kui inimene on kord sattunud sellele surnud punktile, siis ei saa siin

188

aidata mitte mingisugused sõnad, argumendid ega veen-

ised. Ent kõige halvem oli see, et tema, Karatšunski, oli isse kukkunud nagu poisike, keda oleks tulnud kõrvust

äpistada. Ja taganeda oli hilja, sest asi oli läinud juba iiga kaugele. Kõige parem oleks olnud see neetud Rublihha maha jätta, kuid ümber arvestatuna tähendaks see hävitada oma reputatsioon, töid jätkates võis aga vähemalt terve aasta aega võita. Paljugi, mis võib juhtuda: võib sattuda juhuslikule soonele, uuele «pesale» jne. Siis saab tehtud kuludest vähemalt osagi tasutud, et auga taganeda. Neetud Rublihha sööb kõik ära, ja peaasi, tööd ei tohi katkestada. Karatšunski tundis, kuidas tema silmade ees kõik pöörlema hakkab ja aurumasin just nagu tema enda peas töötab.

«Kui me ainult stolli läbi saame viia ... » kordas Rodion Potapõtš. «Siis selgub kõik nagu peopesa peal.»

«Ei ole ju millelgi selguda . . .»

Karatšunski vastas masinlikult. Ta oli tegevuses sellega, et meenutas mitmesuguseid Rodion Potapõtši perekonnaelu sündmusi, millest teadis Fenja kaudu, ja jõudis ikka. kindlamale veendumusele, et see mees on hullumeelne, õigemini — põeb maaniat. Tema suhtumine Jaša Väikesesse, Fenjasse, Marjasse — kõik kinnitas seda mõtet.

VII

Mõlnikov pani oma käitumisega imestama ka sellised inimesed, kes olid elus igasuguseid asju näinud. Pöörase õnne juhud kordusid aeg-ajalt nii Baltšugovka vabrikus kui ka Fotjankal, kui keegi leidis kullapesa või sattus kuskil äärekohtadel juhuslikult heale kullanahtla vahekihile. Tingimata illustreerisid neid juhtumeid otsekohe värskelt ostetud hobune, uued riided, joomine, uus katus tarel või ka terve uus maja. Viimase suve jooksul tekkis Fotjankal seesuguseid uusi maju tükki küm-me,»ent uusi katuseid veel rohkemgi. Kuhu kuldkiir iganes sisse vaatas, seal avaldus kohe tema imettegev mõju. Ainult Baltšugovka vabrikus oli vaikne, sest Baltšuoovka inimestest ei teinud Kedrovskaja kuld ühtki õnnelikuks. Soone üles otsinud Mõlnikov käitus

nii, nagu ei keegi enne teda. Ta ei töötanud pidevalt, iga päev, vaid ainult siis, kui vajas raha.

«Kahekümne viies süllas pole see sooneke ju kuigi suur, juba ühe nädalaga võtad ta välja!» seletas ta. «Võtsid kõik välja, jõid raha maha, aga peaparanduseks ei jäänud midagi. . . Oleme näinud, kuidas ühed või teised pärast küünarnukke on purenud. Ei, vennas, mind juba ninapidi vedada ei saa . . . Meie võtame oma soont näpu koort pealt, ikka lüpside kaupa.»

Mõlnikov tegigi nii: töötas nädalas päeva või kaks, ülejäänud aja aga pidas heast seltskonnast lugu. Tema külge kleepusid nii Jaša Väike kui ka väimees Prokopi ja masinist Semjonõtš. Oli ka palju teisi soovijaid, kuid Mõlnikov ütles kõigile võõrastele ära. Erandiks oli ainult Semjonõtš, kelle Mõlnikov võttis, et kallist äia-papakest Rodion Potapõtšit kiusata.

«Las vana põrguline tunneb...» itsitas Mõlnikov. «Võtan kõik tema šahti rahva üle. Andis ka jumal mulle sugulase ... »

Väimees Prokopi tulek oli sellesama poliitika tagajärg, mida Jaša Väike juba suvest saadik ette valmistas. Püüti kas või sellegagi jagu saada karmist vanamehest, kelle perekond pudenes laiali vähem kui aasta jooksul. Kõik läksid, kuhu juhtus, ja Zõkovi majja jäi ainult Ustinja Markovna ühes Anna ja lastega. Paljude aastate jooksul kujunenud tugev vana perekond oli äkki purunenud. Ustinja Markovna vajus kuidagi täiesti kokku ja suhtus Prokopi põgenemisse peaaegu ükskõikselt: see oli niisugune alistumine saatusele, mille kutsub esile stiihiline õnnetus. Ent Anna suhtus asjasse teisiti. See tagasihoidlik ja tasasehääleline naine talitas vaikselt ja läks ise Uljanovi seljandikule, kus tabaski mehe otse kuriteolt: see istus dudka juures ja jõi koos teistega viina. Anna tormas tema juurde, hakkas kisendama, haaras mehest kinni ja suure vaevaga saadi ta eemale tõmmata.

«Laostaja! Hukutaja! . . . Jätsid meid kõiki ilma hooleks!» kaebas ta, püüdes teda kinni hoidvate käte vahelt lahti rabelda. «Ma ei taha enam elada, kui sa otsekohe koju tagasi ei tule. . . Kuhu ma lastega lähen? . . . Oh, mu õnnetu peake .. .»

190

«Jätke järele, kallis õde Anna Rodionovna,» manitses teda Mõlnikov mürgise sõbralikkusega. «Pole ta esimene ega ka viimane, see teie Prokopi... Ta on küllalt juba äia juures keti otsas istunud.»

«Ah, sina ... ma kratsin su häbematud silmad peast välja! Ajad ainult kõikidel aru segamini, sa kõlupea . . . Joote soone maha, kuhu Prokopi siis läheb?»

«Eh, õde Anna Rodionovna: hunti toidavad jalad. Ja mis sellesse puutub, et me vähekese joome, siis on ju ka sigadel mõnikord pühapäev. Missuguses eas issand veel õnne saatis ... Ja teie, armas õeke, jooge parem meiega, salga terviseks klaasike magusat veini. Kõik te mure kaob nagu käega pühitud ... Hei, Jaša, muretse meile madeirat! ... »

«Ma ei taha teid, neetuid, nähagi, veel vähem teiega juua!» sõimas armas õeke ja isegi sülgas Mõlnikovi pihta.

Mõlnikovile oli pähe kogunenud rida armsaid sõnu, mida ta laskis käiku igal sobival ja ebasobival juhul: «kampaania», «juhendama», «kord» jne. Ta armastas hea inimesega sõbralikult kõnelda ja haavus igast seesugusest ebaviisakusest, mida armas õeke Anna Rodionovna endale lubas. Mispärast otse näkku sülitada? See pole enam kellegi kord, eriti heas kampaanias ...

Nii läkski Anna esimesel korral tühjalt tagasi, sest mees polnud üksi ja puges arglikult teiste selja taha. Jäi ainult järele varitseda juhust, et tabada teda silm silma vastu ja siis juba õiendada arved kõige eest.

Me peame nüüd seletama, kuidas Mõlnikovi kullasoonel töö kulges ja milles see seisis. Kui raha oli lõp-Denud, andis Mõlnikov oma kompanjonidele juba õhtul käsu, et nad hommikul tööle ilmuksid.

«Minu juures olgu just niisama täpselt nagu kroonu ajal. . .» käsutas ta välise korra pärast. «Riputan kellagi üles, et töö algust ja lõppu helistada. Seadus nõuab korda ... »

Kõik ilmusid hommikul vara tegevuskohale. Dudkasse ei lasknud Mõlnikov kedagi, vaid ronis sinna ise või saatis Oksja. Dudka sügavus kasvas vast mõne ars-sina võrra. Algul võeti välja ahermuld, kusjuures vin-najateks olid nüüd Jaša Väike ja Prokopi, kuna üles-

191

tõstetud ahermulla vedas hunnikusse Semjonõtš. Nelja mehega edenes töö hoopis teisiti kui algul, kui töötati timukas Nikituškaga. Muide, viimane ei kannatanud joomist välja ja kadus kuskile ära. Siis kaevati -"soont ennast, s. o. roostesegust kvartsi, mis sisaldas kullaterakesi. Tavaliselt ei ole «nähtavat kulda» ka hea sisalduse juures, välja arvatud üksikud «pesakesed», kuid «nähtavat kulda» oli terves «Oksja soones». Üksikutes tükkides istus väärismetall justkui «meepiiskadena».

«Kulda on nagu sülitatud!» seletas Mõlnikov ise, kui vedas oma soonekulda kullapesemise vabrikusse. «Kuid mõnikord ka nagu koorevõi või kanamunakollane . . .»

Sajast puudast kvartsist «kukkus» mõnikord kuni nael kulda ja see tegi ümber arvestatuna üle saja rubla välja. Tähendab, ühe päeva töö eest sai terve nädal pidutseda. Ühel niisugusel palgapäeval ilmus Mõlnikov oma hurtsikusse, andis naisele määratud kolm rubla kätte ja teatas, et ta tahab hakata maja ehitama.

«Olekski juba aeg,» oli Tatjana nõus. «Muidu jood raha niikuinii maha».

«Ole vait, naine! Sinu mõistus selle asjani ei küüni. Paneme niisuguse ehituse käima, et kuratki hakkab kepsu lööma.»

Mõlnikovil olid omaenese arhitektuursed plaanid. Ta ehitas kõigepealt värava. See oli midagi suurejoonelist: tinutatud käepide, puunikerdistega postid, peal nelja viiluga telkkatus ja katusel plekist väljalõigatud kukk, mis pöördus tuule järele. Värav ehitati mõne päeva

jooksul ja kõik see aeg polnud Mõlnikovil puhkust. Ent kulutanud oma arhitektuurilise energia ära, heitis ta kõigele käega ja sõitis Fotjankale. Hurtsik näis uue värava kõrval veelgi madalamana, nagu oleks ta kurvastuse pärast maha istunud. Naabrid naersid Mõlni-kovi üle, kuid tema ainult muheles omaette: hea pere: mees ostab esmalt päitsed ja piitsa ja alles siis hobuse.

Eespool me juba jutustasime, et Pjotr Vassiljitš oli Mõlnikovi ooörase õnne peale väga kade ja nurises suure häälega selle üle. Tõepoolest, mispärast kukkus rikkus kätte lollile, kes selle niisama lendu laseb, mitte aga temale, Pjotr Vassiljitšile? . . . Kui palju ta peale kõige muu peab varastatud kulla ülesostmise juures

192

veel hirmu tundma, ja kasu läheb kõik Jastrebovile. Siin oli, mille üle järele mõelda . .. Ning Pjotr Vassiljitš aina mõtles ja mõtles. Lõpuks mõtles ta välja, mida nimelt tuleks teha. Kohates kord tänaval joobnud Mõlnikovi, peatas ta tema ja ütles mesimagusalt:

«Kas ikka veel rikud mängu, sa lollpea?»

«Ja mis häda sinul sellest on, sa ühe silmaga narr?»

«Niisama .. . Vastik lollide peale vaadata, olgugi et olen võõras.»

«Kuhu sa sellega sihid?»

Pjotr Vassiljitš vaatas ringi, kas kedagi pole lähedal, patsutas Mõlnikovile õlale ja sosistas:

«Sa oled loll, Tarass, ma ütlen sulle tõtt. . . Anna soonekullast pool kontorisse ja teine pool mulle. Maksan sulle kaks ja pool rubla solotnikust. . . Teeb välja kaks korda rohkem kui kompanii hind. Ütlen sulle: rumal oled . . . Rikud mängu . . .»

Mõlnikov jäi mõtlema. Muidugi on ta loll, see on õige, kuid kavalad on kaPjotr Vassiljitši «ilusad sõnad». Kontori hind on muidugi närune, aga heast paremat siiski ei otsita.

«Ei, vennas, see kord mulle ei sobi,» vastas Mõlnikov pead raputades."«Sest minu nägu on puhas, määrimata.» «Ah, sa rumal, rumal...»

«Olen juba niisugusena sündinud... Ütlen: ei ole seda moodi, et näiteks seesugune kord.»

«No kas pole loll. .. mis? Sinu, puusliku, tühi kolu tuleks sihukeste sõnade pärast lõhki lüüa.»

Säärased jõhkrad sõnad ärritasid Mõlnikovi delikaatseid tundeid viimase piirini. Tekkis päris sõimlemine, millele järgnes kaklus. Mõlnikov oli joobnud ja Pjotr Vassiljitš kolkis ta tublisti läbi, enne kui rahvas kokku jooksis ja nad ära lahutas.

«Säh sulle, uuele kullatööstурile, vanale sandile!» sõimas Pjotr Vassiljitš ja virutas Mõlnikovile viimase jalahoobi. «Laske, ma poon ta, peni, üles . . .»

Mõlnikov tõusis maast, raputas end, kohendas kähmluses kannatada saanud riietust, vangutas pead ja tähendas filosoofiliselt:

öe«ldOan..a.»g a issand õnnistanud sugulastega, pole midagi

193

See sugulaste omavaheline arusaamatus uputati Frolka kõrtsis kohe viinasse. Mõlnikov tundis end seal nagu kodus ja istus sagedasti isegi leti taga kõrtsi-müüja kõrval, et kõik näeksid, missugune inimene on Tarass Mõlnikov.

Kuid selle ebaõnnestunud katsega Pjotr Vassiljitš veel ei piirdunud. Heitnud käega Mõlnikoyile endale, pööras ta oma tähelepanu tema kaastöölistele. Jaša Väike oli kõige lähedasem, kuid rumal. Prokopi on võib-olla targemgi, aga argpüks, temaga teeb igaüks, mis tahab . . . Jäi üle ainult Semjonõtš, kes oli võõras inimene. Kord pühapäeval kutsus Pjotr Vassiljitš ta enda juurde, käskis Marjal teemasina üles seada, ostis likööri ja hakkas armsasti juttu heietama.

«Sul, Semjonõtš, oli vist küllalt raske kroonu leivalt meie hundielu peale üle tulla?» usutas Pjotr Vassiljitš ja välgutas oma ainsat silma. «Eks ole vist igav, mis?»

«Algul kahtlesin küll, see on tõsi, aga siis harjusin ära ... »

«Muidugi, võib ka ära harjuda, kuid ikkagi. . . Masina juures istusid soojas, siin oled külma ja vihma käes.»
Liköörist ja palavast teest jäi Semjonõtš märgatavalt purju ja ta keel läks pehmeks. Siinsamas tiirleb ka Marja teemasina ümber ja heidab tema poole pilke.
«Ära sa nii palju vahi, Marjake, muidu hakkad pärast igatsema,» naljatas Pjotr Vassiljitš. «Puhas poiss, ega midagi pole öelda!»
«Tean ilma sinutagi, ta on ju meie oma, Baltšugov-kast. . .» vastas Marja julgelt, sest ta polnud üldiselt suu peale kukkunud. «Elasime Pjotr Semjonõtšiga naabruses ... »
«Kui laupäeviti šahtist koju tulin, läks tee ju teilt mööda, Marja Rodionovna . . . Teil on vist siin Fotjan-kal vastik olla? ... Ühe sõnaga, põline sunnitööliste pesa.»
«Sa, Marjake, parem nagu kao siit natukeseks ajaks. . .» sosistas Pjotr Vassiljitš silma pilgutades. «Meil on Pjotr Semjonõtšiga asjaajamist.»
Marja väljus väga vastumeelselt, Pjotr Vassiljitš aga istus külalisele veel lähemale ja hakkas magusasti
194
kõnelema Mõlnikovi rumalusest, kes «rikub mängu». Kui masinist taipas, kuhupoole helde peremees oma jutuga sihib, raputas ta eitavalt pead. Ei saa midagi teha. Mõlnikov on muidugi rumal, kuid kedagi teist ta dudkasse siiski ei lase, kas ronib sinna ise või saadab Oks ja.
«Nii, nii. . .» nõustus Pjotr Vassiljitš, kahetsedes, et jootis asjata ära pool toopi likööri, sest poiss osutus purulolliks. «Noh, Semjonõtš, nüüd sa, sedaviisi. . . mine, tähendab, koju.»
Kui Semjonõtš tuikudes tarest väljus, peatas teda poolpimedas esikus Marja, kes oli teda siin tervelt tund aega oodanud.
«Pjotr Semjonõtš, tuvike, ärge uskuge ühtegi Pjotr Vassiljitši sõna,» sosistas ta. «Ta meelitab teid tagamõttega .. . Müüb ära.»
Vastuse asemel tõmbas Semjonõtš agara tüdruku enda ligi ja suudles otse huultele. Marja värises üleni, liibudes vastu tema õlga. See oli esimene mehesuudlus, mis palava kiirena elustas tema närtsinud tütarlapse-südant. Kuid ta võttis kohe mõistuse pähe, aitas kallil külalisel järsku treppi mööda alla minna ja saatis teda väravani. Kergest võidust maiaks muutunud masinist tahtis teda veel kord emmata, kuid Marja pöördus edevalt kõrvale ja ähvardas teda ainult sõrmega.
«Tule õhtul värava taha ... » anus süttinud Semjonõtš.
«Kiirustad väga . . . Mine ja vii, ära aga ära kaota.»
Kui Marja, haaratud oma hilise õnne lõõmast, lendas vihurina trepile, seisis tema ees vanaema Lukerja. Vanaeit kahmas vaikides õetütre kõrvust kinni ja viis ta tagumisse' tarre.
«Mis sa välja mõtlesid, nurjatu?»
«Vanaemake, kallis .. . kullake . . .»
«Ma sulle näitan vanaemakest! Fenja jooksis ära, sina jooksed ka, kellega ma siia siis jään? Oleks veel noor tütarlaps, kel pea vahel tuult täis, aga nüüd . . . ptüi! . . . Häbi rääkidagi. . . Püüad peigmehi esikutes, häbitu!»
Marja kuulas vanaeide porisemist ja etteheiteid kannatlikult, kuid mõtles ise ainult üht: kuidas siis vanaema sellest aru ei saa, et kui noored tüdrukud lipsavad
195
mehele ilma vaevata, siis tema peab oma pea eest ise hoolt kandma. Pole enam kellelegi teisele loota. Marjal käis pea ringi, isegi hing kippus kinni jääma. Masinist Semjonõtš pole ju ei tea kui tähtis kosilane, kuid ikkagi meessoost. . . Vanaema Lukerjal on nüüd hea tühja loba ajada, sest tema on oma elu juba ära elanud. Taadike Rodion Potapõtš on samasugune: tunnevad ainult iseennast.
Mõlnikovile püüdsid külge kleepuda paljud omad ja võõrad, kes tahtsid tema kullasoonest osa saada, kuid seni läks kõik õnnelikult. Mõlnikov pidas kindlasti oma joont ega tahtnud

millestki muust teada. Nii hoiatati teda kord õigel ajal, et tema soonele tahetakse öist retke ette võtta, ja ta korraldas varitsemise. Vargad langesid lõksu. Selliste katsete ärahoidmiseks kattis ta edaspidiseks oma dudka raske püünisega, mis lukustati kahe tohutu suure lukuga. Kuid isegi kõik need abinõud ei päästnud Mõlnikovi riisumise eest: vargad olid temast kavalamad ja ettevaatlikumad. See kujunes järgmiselt. Mõlnikov ronis dudkasse ise või kui ta ise ei tahtnud minna, saatis sinna Oksja. Viimane moodus muutus tal vähehaaval harjumuseks, nii et talve keskpaigast peale lakkas Mõlnikov üldse ise dudkasse laskumast, jättes selle suuremeelselt Oksja hoolde.

«Hei, Oksjuhha, liiguta ennast!» karjus ta temale ülalt. «Ära häbista oma isa . ..»

Vastuseks kuuldus Oksja kerge torin või mõni pikantne vastus. Oksja oli juba õppinud vastu kähvama ja tundis ennast dudka põhjas isa rusikate eest täiesti kaitstud olevat. Kui oli vaja mehe tööd, laskus köie otsas dudkasse Jaša Väike ja aitas Oksjat, kus tarvis. Dud-kast rohis Oksja välja päris vanapaganana, nii oli ta saviga koos, ja läks kohe Rublihhale vanaisa juurde, et ennast kuivatada ja soojendada. Rodion Potapõtš võttis tütretütre vastu temale omase pahase leebusega.

«Jälle sa, Aksinja, tuled nagu päris siga, mispärast sa koonu savisse toppisid? ... »

«Pistaks su enda dudkasse, siis vaataksin, mis inglina sa sealt välja tuled,» vastas Oksja.

«Seaduse järgi ei tohigi naised maa-alustele töödele tükkida. Ma panen su veel türmi.»

196

«Mul ükskõik: pane. Eh, mõtle, millega hirmutab .. .»

Rodion Potapõtš armastas Oksjaga vestelda ja pidas temaga isegi nõu «lõigete» üle šahtis, sest Oksjal oli kulla peale õnnelik käsi. Keegi ei teadnud ainult üht: Oksja tõi iga kord mitmesugustesse kaltsudesse mähituna dudkast välja kulda sisaldavaid kvartsitükke, ja peitis nad siis vanaisa kontorisse —· ohutumat kohta selle jaoks ei võinud enam ollagi. Kogu selle operatsiooni sooritas ta ahvi osavusega ja kuutõbise kiretu rahulikkusega.

NELJAS OSA

I

Muretsenud endale Jastreboviga sõlmitud lepingu, siirdusid Kiškin ja Kožin aega raiskamata Mutjaškale. See oli jaanuaris. Oli kohutav pakane, mille kätte linnud lennul ära külmusid, kuid ettevõtjaid see ei takistanud. Eriti kiirustas Kožin, justkui oleks keegi teda jälitanud.

«Vii mind ära metsa, Andron Jevstratõtš!» anus ta. «Metsas ma võib-olla toibun . . .»

«Pea meeles: kokkulepe on kaldal tehtud, ära aga metsast jalga lase. Seal ei ole praegu just mõnus . . .»

«'Ise hakkan tööd tegema, omaenda kätega nagu lihttööline, kui aga-oma hirmsast põrgupiinast jagu saaks.»

«Noh, sellest arstime su terveks, noor keha saab veel rängemastki hädast üle.»

Salk koosnes Matjuškast, Turkast ja Mina Kleimjo-nõist, kes töötasid suvel, kusjuures neile lisandus veel kaks noort töölist. Puudusid Mõlnikov, Pjotr Vassiljitš ja Jaša Väike, kuid nendest polnud Kiškinil kahju: magades on asja eest, kuid päeval töö juures pole neid ollagi. On ka niisuguseid hobuseid, kes vaatavad alati tagasi aisadele, et mitte ülearu joosta. Talitee Ked-rovskaja langile oli palju mugavam ja selliste kaevanduskohtadeni, nagu Jagodnõi kullakaevandus, sisse sõidetud. Lumi oli kaks arssinat sügav, nii et hobune uppus lumme, kui sattus kõvaks sõidetud roopast kõrvale. Seepärast tehti talvised reed kõrgete kodaratega, et reenina lumest ei ummistuks.

Just seesuguse reega sõitsidki uued kompanjonid.

«Vaata, missugune õnnistus!» kordas Kiškin härdalt tiheda kuusemetsa rohelisi müüre vaadeldes. «Määratu
198

jõud tungib maa seest välja... Ja nüüd on siin kõik lumega kaetud.»
Tõepoolest, raske on kujutleda midagi kaunimat kui selline kuusemets talvel, kus ta seisab nagu nõiutuna, põlvini lumes. Leinarohelus oli meeldivas kontrastis neitsiliku valge lumega. Metsa surnud vaikus meenutas muinasjutulist vägilast magamas. Ei kahinat, ei kriuksu ega piiksatust — kõik ümberringi oli haaratud pidulikust vaikusest nagu palvel. Just säärane palvemeele-olu valdas ka Kožinit, kui nad sõitsid Fotjankalt Mut-jaškale. Hingelt oli nagu külmanud kamakas ära veerenud Lai maailm on veel olemas ja on veel võimalusi. Juba kaua polnud Kožin midagi sellesarnast läbi elanud, ja ta tahtis rõõmu pärast nutta. Minna oma mure eest ära, peita end kõikide eest metsa, panna siia oma vägilase jõud — missugust õnne on veel vaja? Talle meenusid omaküla vanausulised vanakesed, kes päästsid oma hinge üksinduses, kurvad vanausuliste «salmid», mis on luuletatud niisamasugustes põlismetsades, ja see mets hakkas talle tunduma lõpmata kodusena, vana sõbrana, kelle juurde võib tulla oma hädaga ja leida trööst. Ja kui tugev pakane — haarab kohe hingest kinni! Hingatagi on valus. Lumi pimestab silmi ja eespool tõuseb ikka seesama kaunis mets, nagu kan-gelas-und magav arvutu malev.
Talvepäev on lühike, koit peaaegu kohtab hämarikku. Mutjaškale jõuti vastu õhtut, kui puude vahel hakkas hõljuma kiiresti saabuv talvine videvik.
«Noh, jumalale tänu, olemegi kodus!» ütles Kiškin rõõmsalt, ronides reelt lumme. «Ja siin on ka meie loss ... »
Mutjaška kaldal päris metsa sees kükitas kullaotsijate poolenisti lumme tuisanud muldonn. See tuli lumest välja kaevata ja seejärel uuesti laduda kivikolle, nagu neid harilikult kiiruga tehakse küttide talvituskohtadel. Kogu põrand kaeti kohe värskete kuuseokstega, samuti ka laiad narid, mis olid tehtud rasketest pindlaudadest. Kui koldes süttis lõbus tuluke ja hakkas punase keelega lakkuma vana nõge suitsuaugus, muutus ümberringi kõik rõõmsamaks. Metsas paukus reipalt kirves ja sinine suits tõusis sambana, mida võib näha ainult
199
tugeva pakase puhul. Otse tuleleegi kohale riputatud pajake hakkas keema ja kullaotsijate õhtusöök oli valmis.
«Teed joome homme,» trööstis Kiškin vaikseks jäänud kompanjoni. «Nüüd tarvis telgist välja minna, muidu saad kohe vingumürgituse, niiskuse tõttu on siin alati vingune.»
öö oli täherikas ja valge. Siniste tulukestena sätendavale lumele oli valus vaadata. Maakohta oli raske äragi tunda — niivõrd oli ümbruses kõik muutunud. Just siin toimus see nurjunud seaotsimise kurb episood. Kiškin ainult ohkas ja tähendas Mina Kleimjonõile:
«Leidis ju, raisk, soone, aga meile ei tahtnud näidata ... »
«Vitsu oleks talle tulnud anda just sellel samal kohal,» vastas vana sunnitööline. «Küll siis oleks näidanud ... »
Kiškin vaatles tõotatud kohta kaua ja võrdles teda endamisi Fotjanka pahtlaga: samasugune kaldapoolne langus, samasugune veeniidike niriseb keelena kaldasse, sedasamamoodi tegi jõgi teise kalda poole tagasipöörde. Tingimata pidi siia kulda kuhjuma: kuskile ei saanud ta minna. Ta lõi endale isegi ristimärki ette, et eemale peletada liiga kasuhimulisi mõtteid, mis raske roostena matsid tema vana kibestunud hinge.
Kiškinil polnud ka öösel und. Kord oli kuulda mingeid samme, kord suure linnu häälitsemist, kord sosinat, — pole just päris puhas paik. Selle eest aga magas päeva jooksul külmetanud Kožin nagu surnu. Teadagi, noore mehe asi: jõudis pärale — ja valmis. Kiškin luges mõttes oma kapitali sada korda üle ja arvutas päevade viisi ette, kuipalju aega selle rahaga end vee peal saab hoida. Kapital pole suur, kuid on teatud ajani temale väga kallis... Vanamees sai une

silma alles hommiku eel ja nägi siis niisugust unenägu, et otsekohe ärkas. Ta nägi vana õõnsat puud, mille tipus istusid kaks kaarnat ja nokkisid puusüdant. Oleks nagu hea, aga justkui ei oleks ka.
Hommikul tõusid kõik vara üles, jõudsid juba enne valget einet võtta ja tee ära juua. Koidu ajal algas ka töö. Kõigepealt vaadati üle Jastrebovi poolt pärast
200
esimeste külmade tulekut kaevatud šurfid. Ainult kogenud kullaotsija silm võis avastada mulla ja lume vaevalt märgatavad hunnikud. Suvel oli soo sisu raske läbi uurida, jää alt aga oli seda parem teha: raiuti auk sisse ja muld tõsteti välja pika varre otsa kinnitatud kullakaevanduse kopsikutega. See töö nõudis osavaid käsi. Kožin ei mõistnud kujutleda, mida võis sellise sooga teha. Praegu kergendas nende töötingimusi see asjaolu, et soo oli põhjani läbi külmanud ja vett oli jäänud ainult sügavaisse haudadesse ja soo «akendesse». Kiškin oli soo juba suvel kõige üksikasjalisemalt üle vaadanud ja endamisi kaalunud küsimust, kuidas pidi asetsema oletatav kullapahtla — kus on tema «pea» ja kus «saba». Pahtla tekkimisel oli peategelaseks muidugi Mutjaška jõgi, mille kallas oli varem siinsamas ja mis kandis siia kullaliiva; hiljem uhtus ta kalda maha ja eemaldus, jättes järele hiiglasuure tasase jõekääru, mis järk-järgult muutus sooks. Selle geoloogilise töö pilt oli Kiškinile päevselge ja ta märkis juba suvel punktid, kust tuli eeluurimist alustada.
«Noh, mehed, jumala nimel,» lausus Kiškin, joonistades tuuraga esimese šurfi ulatuse.
«Akinfi Nazarõtš, alusta sina, jumala õnnistusega . .. Sul on õnnelik käsi.»
Töölised puhastasid lume ära ja Kožin hakkas kirvega jääd raiuma, mis siin oli arssina paksune. Kiškin kartis, kas jää alla pole jäänud vett, mis oleks töö mitu korda raskemaks teinud, kuid vett ei olnud — soo oli põhjani külmanud. Otse jää all algas kivikõvaks külmanud maa. Siin oli jälle oma kasu sees: maa oli külmanud ainult umbes kahe veerandi ulatuses, kuna ta ilma jääta külmas läbi vähemalt kahe arssina sügavuseni. Pärast šurfi rajamist istus Kožin puhkama. Ta lausa auras.
«Noh, Akinfi Nazarõtš, kas teeb head?»
«Paremat ei või ollagi... »
«Teadagi on sul lust töötada. Noor inimene, ei tea, kuhu oma jõudu kulutada... »
Kuni Kožin puhkas, asus tema asemele Matjuška, kelle käes töö edenes kahekordselt. Harjunud inimene: iga liigutus on õigesti arvestatud. Kiškin imetles alati Matjuška tööd. Lõunani läbiti siiski ainult üks arssin,
201
pärast lõunat aga algas juba kergem töö, sest nüüd tuli sula muld, mida võis kirka ja labidaga välja kaevata. Kahe arssina sügavusel ilmus esimene ebaharilik vahekiht, mis koosnes sinise jõesaviga läbisegatud liha-värvilisest liivast. Kiškin vaatles kaua seda savitükki ja andis siis vaikides Mina Kleimjonõi kätte.
«See ei peta ... » lausus vana sunnitööline mõtlikult, hõõrudes savi peopesal laiali. «See sinine savi on meie toitja.»
«Juhtub ka, et on aher,» tähendas Kiškin. Alles päris õhtuks jõuti välja ehtsa liivani, nii et proov tuli teha juba onnikeses. Seda operatsiooni toimetati suures aasia kopsikus. Kiškin kogus kopsiku liiva täis ja hakkas aeglaselt liiva veega segama, viskas kruusakive ja jämedat liiva pealt ära ning valas kõrvale sogast vett. Jätkates järk-järgult savi väljauht-mist ja jämeda liiva äravõtmist, raputas ta kopsikut, et kullaterad oma erikaalu tõttu vajuksid otse põhja peale koos läikiva musta liivaga, mida kullakaevandustes nimetatakse kullaliivaks ehk kontsentraadiks. Viimane, mis oli pruuni rauamaagi lagunemise produkt, Vajus oma raskuse tõttu samuti põhja; kullaliiva kogunes küllaldane hulk ja kui vesi enam sogaseks ei läinud, vaatles vanamees neid kaua ja tähelepanelikult. «Üksainus kullaterake läigib . . .» lausus ta.
«Pole tulus asi,» vastas Turka kõikide eest. Nii algasid talvised tööd. Iga päev raiuti sisse kaks kuni kolm šurfi, kusjuures Kožin omandas mullatöödes kiiresti vilumuse ja jäi maha ainult

Matjuškast. Proovi tegi Kiškin alati ise, usaldamata seda vastutavat asja kellegi teise hoolde. Pahtla «sabasse» raiuti niiviisi kümme šurfi ja siis mindi kohe üle «pea» juurde. See oli siis, kui salk oli juba nädal aega metsas elanud. Ilm oli sel päeval soe ja sadas pehmet lund. Esimene šurf raiuti juba enne lõunat ja Kiškin hakkas proovi tegema siinsamas, jääle süüdatud lõkketule juures. Töölised puhkasid. Kožin istus otse tule juures ja vaatas lõbusasti pragisevat tulukest mõtlikult.
«Noh, kuidas siis oli lugu selle seaga, vanaisake?» küsis Matjuška, pöördudes Mina Kleimjonõi poole. «Ta peab kindlasti olema ... »
202
«Kuhu ta ära kaduda saabki?» vastas vanamees veendunult. «Ainult peab oskama kinni võtta ... Ta annab kätte, see siga. Õnnelikule, ühe sõnaga ...»
«Ta on nähtavasti Mõlnikovi juurde roomanud,» naljatas Turka. «Meie püüame teda siit, aga näe, kus ta end näitas: kaevas enda Uljanovi seljandiku sisse ja mitte üksinda, vaid koos põrsastega ... »
«Noh, see on teine peatükk,» tähendas Matjuška autoriteetselt ja süütas plotski. «Üks asi on soon, teine asi — pahtla ... »
Sel momendil karjatas Kiškin nõrgalt, nagu oleks ta kuskile alla jäänud, ja laskis kopsiku käest maha langeda. Kõik vaatasid tagasi tema poole.
«Õh, kuidas torkas... » sosistas Kiškin, haarates kätega kõhust kinni. «Silmade ees läks kõik mustaks. Vaatan kopsikusse, ja kus torkas nagu seljasoon-tesse ... »
«Sul lõi kummargil olemisest veri pähe,» seletas Mina.
Kiškini surnukahvatuks muutunud nägu tõendas kõige veenvamalt teda tabanud haigust.
«Sul, Andron Jevstratõtš, oleks tarvis ristluid pipra-napsiga hõõruda,» soovitas oma poolunest ärganud Kožin. «Veri hakkaks jälle käima.»
«Sedasama pipranapsi peaks ka sisse võtma,» lisas Matjuška, «hüppaksid üles nagu hernetera .. .»
Kiškin tõusis vaevaliselt jalule, ohkis viisakuse pärast, võttis siis kopsiku ja viskas võetud proovi šurfi.
«Polnud sinnapoolegi. . .» seletas ta ükskõikse tooniga. «Vaat sulle sinine savi. . . Tarvis nüüd šurf otse keskele sisse raiuda.»
«Miks mitte siin?» küsis Matjuška. «Ümmarguse arvu pärast tuleks siin tükki viis sisse raiuda ja siis juba soo keskele minna ... »
«Ei, siin pole tarviSj» teatas Kiškin kindlalt. «Raiskame asjata aega . . .»
See vaidlus jätkus ka muldonnis, niikaua kui töölised lõunat sõid. Kiškin ise ei söönud midagi, lamas naril ja jätkas õhkimist.
«Sa, võib-olla, sured meil veel äragi,» naljatas Turka. «Sa pole ju enam nooruke, Andron Jevstratõtš.»
203

«Pole viga, toibun ehk kuidagi siin pikutades, teie raiuge vahepeal soo keskele šurf...»
Kiškin suutis vaevalt ära oodata, kuni töölised lõuna lõpetavad ja tööle lähevad. Ta pea käis ringi ja mõtted kippusid segi minema.
«Issand, mis see siis nüüd on?» kordas ta endamisi, tundes, kuidas tal hing kinni kipub jääma. «Kas mulle, patusele, viimati ei viirastunud .. .»
Lõpuks läksid kõik tööle ja Kiškin jäi muldonni üksi. Ta lamas natuke aega suletud silmadega, tõusis siis ettevaatlikult üles ja vaatas uksest välja. Töölised olid juba soo keskel. See rahustas teda. Sulgenud tihedasti ukse ja kohendanud koldes tuld, istus Kiškin selle juurde ja tõmbas taskust välja parema käe, mille sõrmed olid kangeks jäänud: nende vahel oli ta kogu aeg hoidnud näputäit kopsikust võetud proovist. Vaadanud veel kord ringi, puistas ta ärakuivanud kullaliiva hoolikalt peopesale ja hakkas seda ahne tähelepanuga vaatlema.

Peopesal läikisid kullaterakesed. Arvult oli neid üle kahekümne. Issand, see on ju rikkus, kohutav rikkus, millest ta kunagi ei julgenud unistadagi! ... Umbkaudse arvestuse järgi võis saja puuda liiva peale arvata kolm solotnikku, ja kihi poolteiseatssinalise paksuse ning pahtla peaaegu verstapikkuse ulatuse juures võis üldiselt loota kahekümnepuudalist saaki, s. "o. kursi järgi neljasaja tuhande rubla eest.
«Issand, mis see siis nüüd on?...» kordas Kiškin jõuetult, tundes, kuidas tema otsmik kattub külma higi piiskadega.
Ta kogus terve proovi hoolikalt paberitükikesse ja kangestus sellele vaadates, uskumata oma vanu silmi. Jah, see oli rikkus, tohutu rikkus...
Mispärast Kiškin varjas oma avastust ja viskas proovi šurfi, seda ei teadnud ta esimesel minutil'isegi, vaid tegutses enesesäilitamise instinkti järgi, nagu võiks keegi saagi tema käest ära võtta. Oh ei, keegi ei saa midagi teha ... Jastreboviga on asi seaduspäraselt vormistatud ja Kožinist võib lahti saada. Imelik, et Kiškin hakkas äkki oma kompanjoni koos tema viletsa viiesaja rublaga vihkama. Lihtsalt võtta ja kihutada ta minema — ja loril lõpp.   Rumalast peast ta ju ronis

metsa. Kuid raha võib temale tagasi anda ja veel niisuguste protsentidega, mida keegi pole näinud. Suurepärane . . . Teha end haigeks, lõpetada šurfide raiumine ja alustada hiljem ettevõtet kõigiti vormi-päraselt.
Teisest küljest segunes rõõmsa tundega kibe ja haavav teadmine: kakskümmend aastat vaesust, viletsust ja alandust — ning pöörane õnn elu loojakul. Milleks nüüd veel raha, kui eladagi on jäänud võib-olla õige lühike aeg? Kiškini meel läks nii mõruks, et tal hakkasid isegi vanainimese jõuetud pisarad veerema. Eh, kui niisugune rikkus oleks varem tulnud...
Siis meenus talle salakaebus. Milleks keetis ta kogu selle pudru? Vargaid ära hävitada ei jõua, kuid endale lood halva kuulsuse. Ah, see oli pahasti tehtud, ja veel kui pahasti! Muidugi, ta tegi selle mahhinatsiooni südametäiega, et ammustele vaenlastele kätte maksta, ent nüüd oli see täiesti ülearune.
«Mu pea oli siis murest segane,» mõtles Kiškin kuuldavalt.
Kui töölised õhtul muldonni tagasi tulid, lamas Kiškin kasukasse mässituna naril.
«Noh, kuidas on, Andron Jevstratõtš, kas võttis päris maha?»
«Jäin kurjasti haigeks, mehed ... » vastas kaval vanamees nõrga häälega. «Jätame parem selle soo ja sõidame ära Fotjankale. Jastrebovi järelt pole veel keegi midagi leidnud . . . Kuid sulle, Akinfi Nazarõtš, maksan ma raha ausalt tagasi. Ole mureta . . .»
Lõpuks puhkes Kiškin äkki nii kõvasti naerma, et talle läkastus peale tuli. Kõik vaatasid imestunult tema poole.
«Ilja Fedotõtš .. . Missugune loll on nüüd Ilja Fedo-tõtš!» kähises lõpuks Kiškin jõuetult kätt vibutades. «Ilja Fedotõtš ... »
Kožin otsustas endamisi, et vanamehe peas on kru-vike lahti läinud.

II

Kiškini edasine käitumine veenas kõiki lõplikult, et vanamees on hulluks läinud. Esiteks, ta katkestas prooviotsimised Mutjaškal, tõi sealt oma partii Fotjan-kale ja tegi kõikidega täieliku lõpparve, Kožinile aga andis kogu temalt võetud raha tagasi. See viimane asjaolu pani eriti imestama, sest kust võis Kiškin taha saada? Muide, Kožin oli sellest kõige vähem huvitatud. Ta oli metsas märgatavalt korralikumaks muutunud ja joomise maha jätnud, nii et Taibolasse pöördus ta tagasi täiesti kainena. Kiškin jäi Fotjankale ja kavatses nähtavasti midagi ette võtta. Seni oli ta korteris Pjotr Vassiliitši juures, asudes sellesse tuppa, kus oli elanud Jastrebov, kes kuni kevadeni sõitis ära linna.

Mõte rahast hakkas Kiškini peas keerlema juba Mut-jaškal, kui ta koostas plaani, kuidas vabaneda oma kompanjonidest, eelkõige Kožinist, kellele oli esmajoones tarvis raha ära maksta. Selle mõttega sõitis Kiškin kuni Fotjankani, sorides vaimus läbi kõik tuttavad, kellelt oleks niisugusel juhul võinud laenata. Sääraseid tuttavaid ei leidunud, peale ikka sellesamase sekretäri Ilja Fedotõtši.

«Ei, vennas, sinu juurde ma juba ei läheb> mõtles Kiškin, meenutades oma viimast ebaõnnestunud käiku. «Kas katsume Jermoška juures? . . . Sellele tuleb kõik ära jutustada, kuid Jermoška lobiseb Kožinile — jälle pole hea. Tarvis nii teha, et kuskilt midagi läbi ei paistaks.- Võib-olla saaks esimesel korral lühikeseks ajaks ka Pjotr Vassiljitši käest, kuid see peni on liiga kade: teise õnn jääb talle kurku kinni. .. Imeb end sinu külge kinni nagu puuk ja siis ei saa temast enam lahti. . .»

Nõnda ei suutnudki Kiškin midagi välja mõekia: oli rikas, aga ilma kopikata. See oli nagu mingi saatuse pilge. Kuid ta sattus õnnelikule mõttele. Õnn ei tule üksinda. ·

Õhtul, kui kõik juba magasid, tekkis tal vestlus vanaema Lukerjaga, kes kaebas õetütre Marja üle. See kippus kõikide silme ees käest ära minema.

«Ta oli ju nii tagasihoidlik, kui isa juures elas,» jutustas vanaeit, «aga siin ei ole tüdrukul enam aru peas.

See masinist Semjonõtš, ise paljas kui kirikurott, lõi talle külge ja Marja ka hoiab tema poole... On unusfanud tütarlapse häbelikkuse, kedagi ei karda, muud ei teegi, kui ainult ootab seda neetud masinisti. Lähen temale mehele, räägib... Oh, olen aga mina nende tüdrukutega hädas! .. .»

«Mis sinna parata, vanaema . . .» trööstis Kiškin. «Iga elav hingeke tahab suhkrusaia.»

«Ptüi, sa häbematu! Sulle kõneldakse tõsisest asjast, aga sina .. . Ptüi. . . Tüdrukud on nüüdsel ajal lastud käest ära minna, sellepärast teevadki rumalusi. . .»

See vanaeide tigedus valmistas Kiškinile nalja: vanaema Lukerja vihastamine oli nii kentsakas. Kuid eite silmitsedes tuli Kiškinile äkki mõte, et tema ju otsib raha ja raha istub otse ees . . . Jah, paremat pole tarviski. Aega raiskamata asus ta otsekohe asja juurde. Uks oli suletud ja Kiškin jutustas, kogu oma rikkuse loo üksikasjaliselt ära. Vanaeit kuulas teda ahne tähelepanuga, ja kui ta lõpetas, lõi laia ristimärgi ette.

«Kas tegin targasti, vanaemake? Siin pole mitte millestki kinni hakata . . . Kõigist teistest oskasin lahti saada ja jäin üksi, ise enda peremees.»

«Oi, targasti, Andron Jevstratõtš! Sa oled ju nii kaval ja osav, et keegi ei või aimatagi. . . Sattus aga õigetesse kätesse. Ainult, sa vaata ette, ära enneaegu kellelegi lobise . .. Nüüd tõid põhjuseks haiguse, aga siis äkki... Ei, sa tee parem nii: ära räägi kellelegi sõnakest, nagu ei teaks isegi — et pärast Kožin vahele ei segaks ... Ka kullaotsijad võivad sulle külge kleepida. Näed, misuke on nüüdseaja rahvas . .. Tark, tark oled, pole midagi öelda: kuldki läheb õigetesse kätesse.»

Et vanaeite veelgi palavamaks kütta, võttis Kiškin välja paberitükikese prooviga ja näitas läikivaid kulla-terakesi.

«Ma näen halvasti, tuvike...» sosistas vanaema Lu-kerja, kummardudes otse paberi juurde. «Pimedale kanale on kõik nisu . . .»

«Sajast puudast liivast tuleb umbes kolm solotnikku kulda, vanaema. Ma arvestasin juba kõik välja. Ja kogu tollest soost võtame oma paarkümmend puuda.»

«Noo-o?»

«Surmkindel...»

Lõpuks jutustas Kiškin, kuidas ta oli Ilja Fedotõtšilt raha palunud ja teda osanikuks kutsunud, aga see oli ahne olnud ja ära öelnud.

«Küll ta nüüd hakkab vinguma, see sekretär! . . . On teine kole ahne raha peale, ja siin tahtis raha ise koju kätte tulla: võta, Kristuse nimel. Ha-ha! ... Ta ronib nüüd viha pärast mööda seina üles.»
Emake Lukerja kihistas märgist mööda lasknud sekretäri üle vanainimese kähisevat naeru ja lõi koguni Kiškinile vastu õlga, nagu oleks ta ise sellest loost osa võtnud.
«Palju sa, Andron Jevstratõtš, siis raha saad?»
«Oh, isegi öelda on hirmus . . . Arva ära: puuda kulla eest saab kakskümmend tuhat, kümne puuda eest tuleb kakssada tuhat, kahekümne eest tervelt nelisada. Pole viga, ümmargune kopikas... Noh, töö eest tuleb maksta umbes kuuskümmend tuhat, mitte rohkem, muu jääb puhtalt kätte. Noh, arvame ümmarguselt kolmsada tuhat.»
«Kolmsada tuhat? ... Sa ju ostad ja müüd siis kogu meie Fotjanka ära. Osavasti tehtud . . . Tark oled, sellepärast on sulle määratud ka raha üle valitseda.»
«Seda alles tuleb targasti võtta, vanaemake . . . Niisama ei anna mulle keegi, tähendab ilmaaegu, asi tuleb avalikuks teha.»
«Pea nüüd, pea! . . . Mitte mingil tingimusel ära too ilma ette — rikud kogu asja ära. Hakkavad kisama ja käratsema . . . Ässitavad üles ka Jastrebovi ja Kožini, siis ei ole sekeldustel enam otsa ega aru. Võta vaikselt kellegi ustava inimese käest.»
Kiškin laiutas ainult käsi: pole sellist ustavat inimest, kes annaks vaikselt. Pärast väikest pausi lisas ta:
«Vanaemake, laena mulle sada või paarsada... Pärast maksan ära. Rubla eest annan kaks.»
Vanaeit hakkas mõlema käega ehmunult vehkima, nagu oleks'teda tulise veega kõrvetatud.
«Mine ikka, kullake, mis raha mul on? Kahte sajalist pole ma veel eluilmaski näinud! Oma matuste jaoks hoian kaht punast — ja see ongi kõik... »
208
«Noh, siis tuleb Jermoška juurde minna ... Rohkem pole kellegi käest võtta,» teatas Kiškin kindlalt. «Tema õnn*— ükskõik, saab asja eest, teist taga rubla pealt veel rubla kasu.»
Vanaema Lukerjat hakkasid vaevama nii rasked mõtted, et pane kas või silmus kaela: kahju on raha anda, kuid ei taha ka, et Jermoška saaks kergel käel raha. Vaat, kus tuli kurat kiusama .. . Lased sellise juhuse mööda minna — teist võib-olla enam ei tulegi. Vanaeide ahnus süttis põlema senitundmatu jõuga, pannes ta tervest kehast värisema nagu palavikus. Pika kõhklemise järel teatas ta:
«Minul endal ei ole midagi, aga ma katsun ühe tuttava vanamehe käest saada... Mulle ta võib-olla usaldab.»
«Noh, mul ükskõik: kes on papp, see on ka preester.»
See oli muidugi ainult komöödia.
Vanaema Lukerja ei saanud kogu öö sõba silmale, aina mõtles, kas anda Kiškinile raha või mitte. Tuli välja kaksipidi: anda oleks hea ja mitte anda oleks ka hea. Kuid teda kihutas tagant sülle langenud pöörane rikkus, nagu saaks ta ise need sajad tuhanded. Samuti on kevadel, kui suurvesi haarab kaasa kõdunenud roikad, keerutab ja tiirutab neid ning viib koos muu prahiga ära.
«Petab viimaks,» mõtles vanaeit tuhande esimest korda. «Ei, küllalt, ei anna . .. Otsigu kedagi rikkamat, mis minult võtta on.»
Need mõistlikud mõtted haihtusid unenäona, kui vanaema Lukerja hommikul kohtas Kiškinit. Tal tekkis äkki nii kerge tunne, nagu teeks ta seda iseendale.
«Noh, kuidas on lugu sinu vanamehega?» küsis Kiš-kin kavalalt silma pilgutades. «Näe, sekretär Ilja Fedotõtš lükkas oma õnne tagasi, võib-olla teeb sinu vanamees samuti... »
Emake Lukerja hakkas jälle naerma: sekretär oli enese ju nii narriks teinud... Ei, vanamees on natuke targem . . .
«Aga sa kirjuta mulle täheke vastu ... » nõudis vanaeit, haarates viimasest abinõust kinni.

«Mistarvis sulle täheke: sa oled ju kirjaoskamatu. Ja see asigi pole seesugune, vanaema. . . Ma kõnelen ju sulle tõtt.»
Raha üleandmine toimus Jastrebovi toas. Vanaeit tõi kõigepealt välja rätiku sisse mässitud paberrahad ja pani Kiškini rängalt higistama, enne kui jõudis need üle lugeda.
Raha oli kokku vähem kui kakssada rubla.
«Vähe . . .» teatas Kiškin. «Otsigu vanamees *ka hõbedat.»
«Oh, ma ei tea nüüd, tõepoolest, Andron Jevstra-tõtš ... Sa oled mind sisse piiranud ja võtad elusalt pea otsast maha.»
«Anna hõbedas, tagasi annan kullas . . . Saad aru, pank hakkab maksukäskude järgi kullaga maksma ja mina maksan sulle kuni viimase kopika kullas ... Et võta, ja ära Kiškini kohta paha sõna ütle!»
Mis võis sääraste ussisõnade peale vastata? Vanaema Lukerja. tõi vaikides oma hõbeda, luges selle korda kümme üle ja aaret Kiškini kätte andes valgusid talle pisaradki silma. Kuni Kiškin raha taskutesse toppis, püüdis ta temale mitte vaadata ja pöördus akna poole.
«Noh, nüüd siis jumalaga, vanaemake . . .»
Vanaeit heitis ainult käega, ärevusest oli. tal hing kinni iäänud. Ometi ruttas ta Kiškinile õue järele ja pidas ta kinni.
«Unustasin sulle sõnakese öelda, Andron Jevstra-tõtš . . . Kui rikkaks saad, siis ehk meenutad ka mind, vanaeite.»
«Milles on asi? . . .»
«Ära noort naist võta . . . Teiesugune rahvas, vanamehed, on noorte peale maiad, kuid sina võta kas lesk või eakas tüdruk. Noor on küll huvitavam, aAa inimesse ees on häbi, ja pealegi puistab ta nagu käisest kõik su rikkuse laiali. .. »
«Vaata, mis sa veel välja mõtlesid!» imestas Kiškin muiates.
Kuni selle silmapilguni polnud tal endal naitumise mõtet tekjõnud.
«Ma ütlen sulle seda head soovides.. . Pea meeles, mu vanainimese sõna.»
210
Marja oli õues ja kuulis seda jutuajamist. Talle jäid meelde ainult sõnad, nagu «rikkus» ja «eakas tüdruk», muust ei saanud ta aru. Teda üllatas kõige rohkem asjaolu, et vanaemal olid üldse tekkinud mingid asjaajamised Kiškiniga, sest varem ei tahtnud ta temast kuuldagi, pidades teda ainult esimeseks segadusteteki-tajaks ja külameeste hullutajaks. On midagi kahtlast teoksil, kui Kiškin sai hakkama juba vanaema Lukerja endaga . . . Kummatagi pidas Marja need mõtted enda teada kuni kohtamiseni armsa sõbraga, kellele ta jutustas ära kõik, mis majas sünnib. Kui ta oli trepile tõusmas, ilmus tema ette nagu maa alt Pjotr Vassiljitš.
«Mis asi on Šiškal mammaga ajada?» käratas ta Marjale.
«Kust mina seda tean? . . . Küsi ise vanaemakese käest... »
«Uhh, madu ... » sisistas Pjotr Vassiljitš ja ähvardas rusikaga. «Küll ma sulle, tüdruk, kord veel näitan.» «Käed ei küüni... »
Marja pani tähele, et tagumises väravas vilksatas mingi vari, see oli Matjuška, nagu ta piida tagant järele vaadates veendus.
Pjotr Vassiljitšiga oli üldse midagi lahti, ta lihtsalt kargas inimestele kallale nagu tige pull. Vanaemaga oli tal nüüd alati tüli ja nad püüdsid teineteist mitte kohata. Ka Marjaga oli vanaema «nugade peal» — selgus, et Marja pole selline kui Fenja; ta kavaldas ja näitas hambaid ning hakkas natukehaaval majas peremeest mängima. See sündis üsna iseenesest ja tähelepandamatult, nii et vanaema Lukerjal jäi üle ainult imeks panna, et ta ise juba peab Marja sõna kuulama.
«Kaval tüdruk .. .» torises vanaeit, «kõik vedas sisse, kõigepealt iseenda.»
Kiškinit valvati. Matjuška hakkas esimesena kahtlustama, et asi pole puhas, kui Kiškin teeskles haigeks jäämist ja katkestas šurfide raiumise. Siis tuli talle meelde, kuidas Kiškin oli proovi šurfi tagasi visanud ja keelanud järgmiste šurfide reastikku raiumise. Üldse näis

Kiškini käitumine talle tervenisti väga kahtlasena. Kohanud Frolka kõrtsis Pjotr Vassiljitšit, küsis Matjuška, kus Kiškin täna ööbib. Sõna sõna järele, ja vestlus
211
areneš. Pjotr Vassiljitši nina haistis alati, kus oli midagi kahtlast ja ta kleepus nüüd Matjuška külge nagu plaaster.
«Kas leidsite sea üles?» päris ta Matjuškalt.
«Tuli välja, et meie seal on põrsad . . .»
Joodi pooletoobiline ära, ja nokastanud Matjuška jutustas Pjotr Vassiljitšile oma kahtlustustest.
«Ja mis sa mõtled, mu ingel? . . .» taipas Pjotr Vassiljitš. «Sul on ju õigus . .. Ega Šiška šurfide raiumist asjata katkestanud. Vaata, misuke silmamoonutaja, libahunt. . .»
«Nähtavasti leidis hea proovi ja siis sokutaski meid kõiki kaelast ära. Ei tahtnud meiega jagada . . . Kožin, teadagi, on loll, kuid Kiškin hakkas ka meid kartma.»
«Ah, sa vana peni .. . Osava vembu viskas. Aga kas mäletad, kuidas ta suvel kogu aeg pasundas: «Mehed, kui ainult satuksime ehtsale kullale, siis ei unusta ma teist kedagi. Näe, kuidas nüüd meeles pidas. Ja rääkisid, et märgid olid head?»
«Esialgu olid kesised, edaspidi juba paranesid ... Ta viskas ju proovi välja. Keegi ei tulnud selle pealegi, enne kui hakkas haigust teesklema ja katkestas kõik
šurfide raiumised . . . »
«Kui saaks seda proovi silmagagi näha . .. Seda võib ju ilma tematagi hankida?»
«Miks ei või, kuid sel pole mingit mõtet: ükskõik — kaevandus on lepingu järgi nüüd Kiškini oma. Kui oleks varem ... »
Pjotr Vassiljitš hakkas isegi oigama mõtte juures, et temagi oleks võinud võtta Jastrebovi käest selle soo päris krossita, täiesti muidu. Kurvastuse pärast tellis ta teise pooletoobilise.
«Mis kahju sinul sellest on?» imestas Matjuška*.
«Või veel! . .. Vaata nüüd mulle otsa ja ütle: «Loll oled sa, Pjotr Vassiljitš, ja veel missugune loll. . . ah, missugune loll!» . . . Ega asjata ühe silmaga narriks hüüta . . . Loll, loll! Kas pole tõsi? . . . Mis? Mul ju oleks tarvis olnud Jastrebovile üksainus sõnake öelda ja soo oleks minu oma olnud... mis? .. . Noh, kas ma pole seejärel loll? Surmgi on mulle, ühe silmaga raisale, liiga hea . . .»
212
Liigõhinas kahmas ta juustest kinni ja hakkas peaga vastu seina taguma, nii et Matjuška oli sunnitud selle maeleheitehoo katkestama.
«Jäta tembutamine, Pjotr Vassiljitš.» «Ei, sa parem löö mind maha, Matjuška! . .. Himustasin ju terve talve kangesti Mõlnikovi soont, et kuidas sealt endale kasu saada, kuid rikkus oli minu oma majas, otse nina all. .. No kuidas ma ometi ei taibanud? .. . Siška ju taipas . . . Eh, loll, loll, loll! .. . Kõik see lamas nagu seal otse kärsa all. . .»
«Ära kurvasta enneaegu,» tähendas Matjuška tasa. «Kiškin meie käest ei. pääse ... Me saame temast veel jagu, anna ainult aega. Ta kavatseb kõiki petta . . .»
«Õige!» rõõmutses Pjotr Vassiljitš. «Nii et saame ta kätte, ütled? Ah, mu ingel, kõik annaksin sinu heaks oma hinge tagant ära ... »
Et mitte asjata aega kaotada, hakkasid uued sõbrad Kiškini järele luurama juba järgmisest hommikust peale, kui ta oli vanaema Lukerja juurest ära minemas.
Imelik asi, kogu Fotjanka sai Kiškini poolt avastatud rikkast kullapahtlast teada varem, kui keegi oleks võinud seda aimata: Kiškin ise ütles ainult vanaema Lu-kerjale, ja siis teatas Matjuška oma oletusest Pjotr Vassiljitšile — see oligi kõik. Nii Kiškin kui ka vanaema Lukerja, Matjuška ning Pjotr Vassiljitš pidasid seda enda teada, aga siiski nakkas kogu Fotjanka sellest üksmeelselt pasundama ja läks kihama nagu mesipuu, mille pihta kepiga löödud. Kui Kiškin järgmisel päeval linna sõitis, oli kuuldus tema juba ennetanud ja sekretär Ilja Fedotõtš õnnitles teda esimesena.

«Väärt asi, kui see vaid kakskümmend aastat varem oleks tulnud,» tähendas suur tegelinski mürgiselt, pilutades üht silma. «Koer sai kondi, kui oli oma hambad juba alla neelanud. Ja nüüd veel vaatame, kes hakkab sinu putru sööma, Andron Jevstratõtš: ei pakkunud kellelegi suutäit tühja kõhu peale, kuidas sa nüüd ise täie kõhuga hakkad ülearu sööma. Ühe sõnaga, just parajal ajal.»

III

Kiškini avastus ajas kogu Fotjanka jalule, nagu oleks seda elektrisäde läbinud. Oli kõige vaiksem aeg, rahvas istus ilma tööta ja kõik unistused olid suunatud lähenevale suvele. Olgugi et ka varem oli samuti, isegi palju halvemini, kuid siis peeti neid talviseid nälgimiši nagu mingiks paratamatuseks, nüüd aga olid tekkinud teistsugused mõtted ja tunded. Asi seisis selles, et varem elasid fotjankalased omaette, oma kindlate sunnitöö-traditsioonide ja korra järgi, ent nüüd olid Fotjankale uued inimesed elama asunud ja need sünnitasidki segadust. Tekkisid jutud hingemaast nagu teistes kohtades, kompanii rõhumisest, sest see lamab heintel nagu koer, teistest kullakaevandustest, kus töölistel on oma talud, karjamaad, heinamaad ja igasugused soodustused, «paberiga» läkitatud saadikutest, «liikmest», kes igal talvel käis vallavalitsust revideerimas. Vallamaja juures ja Frolka kõrtsis võtsid need jutud isegi ägeda iseloomu: kedagi ähvardati, kellelegi taheti kaevata, kedagi oodati. Lootused Kedrovskaja langi suhtes läksid ainult poole võrra täide: suvised tööd määrisidAvaid mett mokale, talveks jäi sinna töötama ainult Jagodnõi kaevandus ja toimusid väikesed šurfide raiumised. Rahval polnud midagi teha, tuli jälle minna kompanii töödele, mida oli samuti napilt: Rublihhal askeldas umbes viiskümmend inimest, Dernihhal kaevas uut lõhikut umbes sada inimest, ülejäänud aga valgusid jälle laiali kulla-otsimisele ·— pesid läbi kroonu poolt mahajäetud karjääride äärekohti, kaevasid dudkasid või hulkusid lihtsalt ühest kohast teise, et aga kuidagi aega surnuks lüüa.
Talvistel töödel ilmnes veel kord vana steiger Ztõkovi kindel valvsus; ta rõhus kullaotsijaid igal viisil ja igasuguste vahenditega nagu oma verivaenlasi.
«Kunas ta küll magab?» imestasid töölised. «Päeval hulgub kullaotsimiskohtadel ja öösel istub oma šahtis nagu raisakull.»
«Tarvis ta kuskile dudkasse visata, et teiste leiba ära ei sööks,» soovitasid kategoorilisemad inimesed.
«Ära karda, tuleb mõni veel hullem.»

«Ei, teist säärast kompanii koera pole enam leida: kogu ringkonna peale on ainult üks, meie Rodka.»
Kfiid kullatööstuse töölistele tundus kõige solvavam olevat see asjaolu, et Onikov laskis Rublihhale töölisi võõralt maalt, millega rikkus kullatööstuses kindlakskujunenud korda ja põlist tava. Isad ja vanaisad olid siin töötanud ja ka lapsed hakkavad siinsamas töötama . . . Tööliste mass oli oma põlise kullatööstuse eluviisiga nii kokku kasvanud, et ei saanud tööstusest eralduda, vaatamata tülidele kompaniiga ja isegi rasketele mälestustele kroonuajast. Need kõik olid oma perekondlikud, kodused asjad, kuid miks siis võtta meie töödele võõraid töölisi? Asi tekkis mingisugusest viiekopikalisest lisatasust hobusemeestele, kes kaebasid kaera kalliduse üle, kuid Onikov jäi kangekaelseks nagu känd ja palkas kaks töölist väljastpoolt. See pahandas kogu Fotjanka rahva hingepõhjani ära ja seda võeti kui kõige verisemat solvamist, millist seni veel polnud juhtunud. Isegi Rodion Potapõtš ei soovitanud Onikovile niisugust karmi abinõu, sest olgugi et ta töölisi surus, tegi ta seda seaduse piires. See aga pole seadus, kui leib võetakse omadelt ära ja antakse võõrastele.
«Tühja kah,» kinnitas Onikov rahuliku muigega. «Tarvis nad pingule tõmmata ... »

«Ka pingule tõmmata tuleb oskuslikult, Aleksandr Ivanõtš,» teatas vana steiger julgelt. «Kahe võõra töölisega me asja ei paranda, ärritame ainult omad asjata üles . . . Tarvis ka inimlikult mõelda.»
«Kuulge, teie nadikael, te peate täitma seda, mis teile öeldakse, aga mitte targutustesse laskuma! Teist peab esimesena pihta hakkama ... »
See sõnelus toimus šahti peal asuvas korpusehoones. Rodion Potapõtš kahvatas säärasest solvamisest ja vastas väriseva häälega:
«Teie kõrgeausus, viiskümmend aastat teenin steigerina, kuid niisugust sõna pole ma kuulnud ka sunnitöö ajal... Ei ole!»
«Vait!»
Sõneluse tagajärjeks oli see, et vastased sattusid Karatšunski kohtu ette. Rodion Potapõtš polnud här-
215
rastemajas käinud sellest ajast saadik, kui Fenja sinna elama asus, ent nüüd ta tuli, sest ta oli oma armsa tütre endamisi juba arrimu maha matnud.
«Tee sina meieasjas otsust, Stepan Romanõtš,» teatas vanamees rahulikult. «Kui julm kadunud Ivan Gerassi-movitš Onikov ka oligi, inimesi ajas elusalt hauda, aga temagi ei julgenud niisugust sõna öelda... Kas nüüd siis tõesti on hullem kui sunnitöö ajal? Ja mina seisan ju õige asja eest, Stepan Romanõtš. Mina juba töölisi, nagu teate, ei hellita, kuid mispärast neid asjata ärritada.»
«See kõik on tõsi, Rodion Potapõtš, kuid mitte igasugust tõtt ei või rääkida. Eriti ei armasta seda need, kes on ise süüdi. Ma saan teist aru paremini kui keegi teine, kuid pean teile siiski üht ütlema: Onikoviga me seni veel tülitseda ei tohi. Ta võib meile palju kahju teha . . . Kas saate aru? Tülitseda võib targa inimesega, mitte lolliga ... »
«Vaat, kus ütles, nagu noaga lõikas . . .» mõtles Rodion Potapõtš Karatšunski juurest tagasi tulles. «Eh, kuldne pea, kui poleks seda härraste nõrkust. . .»
Karatšunskil tuli Onikoviga siiski ootamatult suur kokkupõrge. Järeleandlik ja haavumatu Karatšunski ei kannatanud välja, kui Onikov tegi üsna jämeda vihje Fenja kohta.
«Teie . . . teie unustate end, noormees!» ütles Karatšunski oma külma verd viimseni kokku võttes. «Minu isiklik elu ei puutu kellessegi, kõige vähem aga teisse ... »
«Käesoleval juhul just puutub, sest vana Zõkov ja kullaotsija Mõlnikov on teie käsilased . . . See annab teistele töölistele halba eeskuju nagu iga muugi järeleandmine. Te olete üldse lasknud ametnikud ja töölised ülekäte minna.»
«Ametnikkude suhtes olen ma teiega nõus, seepärast palun teid mind rahule jätta: ma kõnelen teiega kui teie ülemus.»
Pärast upsaka poisi väljaajamist ei saanud Karatšunski kaua rahuneda. Jah, ta oli enese unustanud, mida temaga veel kunagi polnud juhtunud, ja see vihastas teda kõige rohkem. Ja kellel ta laskis end rööpast
216
välja viia — poisikesel, nolgil! Olgugi, et too ise tõukas teda sellele, kuid teiste rumalused ei ole meile vabanduseks. Rumal ja veel kord rumal.
Kuid tööliste hulgas kestis käärimine, kusjuures, kui imelik see ka polnud, oli üheks ajendiks ka Kiškini poolt avastatud uus kullapahtla, mille ta nimetas Bogo-dankaks [1]. Siin polnud mingit loogilist sidet, kui mitte ehk arvestada seda, et niisuguse tuulekeerisena saabunud rikkuse taustal paistis veel eredamalt silma tööstus-asula puruvaesus ja viletsus. Omalt poolt oli Kiškin ise rahulolematuse põhjustajaks sellega, et ei võtnud tööle kedagi endistest töölistest, nagu oleks ta neid oma kullaotsimise vintsutuste osalisi kartnud. See tekitas üldist nurinat, sest teised töölised ei jätnud neid oma naljade ja pilgetega rahule.
«Leidsite Kiškini jaoks sea, nüüd minge ise rohtu sööma! Eh, teie hädavaresed . . .»

Eriti tige oli Matjuška, sest teda õrritas ühtesoodu Pjotr Vassiljitš, keda näris kadedus. Matjuška hakkas kurvastuse pärast jooma ega tõstnud enam kõrtsist jalga välja. Seal tolknesid ka Mina Kleimjonõi ja vana Turka. Nüüd oli jutuaineks ainult Bogodanka. Kiškini hiljutised kaastöölised meenutasid iga vähematki pisiasja sellest, kuidas Kiškin neid kõiki pettis, kuidas pettis Jastrebovit ja Kožinit ja kuidas ta petab igaühte.
«Teadagi, vana kontorirott!» möirgas Matjuška. «Nad ju kõik üht ja sama usku .. . Imevad meie verd.»
«Aga näe, Mõlnikov otsis samuti koos meiega kulda, ja vaata, mismoodi tal nüüd tuju on tõusnud . . .»
«Sai samuti kontori kaudu: krundi sokutas talle Fenja.»
«Mispoolest meie siis Mõlnikovist halvemad oleme? Anti tükk temale, antagu ka meile. Läki, mehed, kontorisse . . . Näe, Onikov ähvardas šahti kõik võõramaa-töölised panna. Esialgu pani kaks, pärast võtab rohkem .. . Vana koer Rodka on samuti tema mestis. Meie aga kõngegu nälga . . .»
«Üles puua nad kõik, ja kontor pilbasteks lõhkuda!» karjus Matjuška joobnu õhinaga. «Kaht surma ju ei
Jumalast antud. Toim.
217
tule ja ühest ei pääse. Ja tee peal tõmbame ka Siška esimese ettejuhtuva haava otsa.»
Fotjankalt laienes käärimine Baltšugovka vabrikusse, kust kullakaevanduse kaltsakad oma kambaga Jermoška kõrtsis koos käisid. Kaevati kontori rõhumist, sest kontor ei tahtnud uusi lanke anda, viivitas kullaotsijate poolt toodetud kvartsi läbitampimisega, raha väljamaksmisega jne. Siin oli rahulolematuse peamiseks põhjuseks vana muga, s. o. juba läbipestud liiv, mis oli saadud kvartsi tampimisest. Seda muga, või nagu teda kutsuti, šlammi, oli vabriku õuel terve mägi ja kompanii asus selle läbipesemisele juba enese jaoks. Slämm sisaldas veel vähesel määral kulda, mille võis mõnesuguse tuluga kätte saada ainult kümnete tuhandete puudade lä-bipesemise teel. Sellest saadi kõige minimaalsemat kasumit, kuid töölised pidasid šlammi omaks ja olid rahutud. Selle operatsiooniga tegi Karatšunski vea. Teisel ajal poleks keegi seda tähelegi pannud, kuid nüüd põhjustas see valju nurinat. Karatšunski omakorda ei tahtnud järele anda põhimõtteliselt, et mitte tööliste ees oma nõrkust näidata. Just seesugustes väikestes asjades oligi tarvis oma joont välja pidada, muidu kasvavad nõudmised ja pretensioonid lõpmatuseni. See kõik oli muidugi rumal ja Karatšunski võis ainult iseenda üle imestada, et ta seda varem ette ei näinud. Rublihha, Mõlni-kovi lank, võõramaatöölised, slämmid — see oli järjekindel rida asjatuid vigu, mida nähtavasti tehakse ainult seepärast, et ilma nendeta saab nii hõlpsasti läbi. Et parandada viimast viga, mis oli tehtud šlammi läbipese-misega, käskis Karatšunski kullaotsijatele välja anda mitukümmend uut lanki ja nõrgendada järelevalvet vanade karjääride läbipesemise üle — see oli kaudne järeleandmine, ent parem oleks olnud, kui Karatšjmski oleks oma slämmist loobunud.
«Eh, Stepan Romanõtš. . .» tähendas vana Zõkov meeleheitlikult pead vangutades. «Metsast välja viib ainult üks tee. Siis me kullaotsijad alles marru lähevad, kui haisu ninna saavad ... »
See ennustus läks täide varem, kui võis aimata, nimelt: Dernihhal sattusid kullaotsijad, kes olid vana «hermulla mäge läbi pesemas, juhuslikult heale kulla
218
sisaldusele ja kihutasid kompanii steigeri minema, kui too tahtis mingisugust osa sealt eraldada. Rahutus-kohale tõttas Rodion Potapõtš, kuid teda oleks peaaegu teivastega vastu võetud ega lastud töökoha ligigi. Teenistusvalmis kuulujutt tegi sellest juhuslikust kokku-põrkest just selle, mida Karatšunski käesoleval momendil nii väga kartis: iseendast tühine-juhus võis jalule ajada kogu töölismassi nii mõttetult ja rumalasti, nagu see säärastel juhtudel tavaliselt on. Onikov võidutses. Ta oli kõike seda ette näinud ja hoiatanud neid juba ette. Silmapilk oli kriitiline ja nüüd oli tarvis kõik koduste abinõudega korda seada, ilma ülearuse

avaliku kärata. Karatšunski sõitis isiklikult Dernihhale, üksinda nagu alati, ja käskis ringisõitvatel steigeritel ning äravedajatel ennast lähedal mitte näidata, et erutatud kulla-otsijate massi asjatult ei ärritataks.
Tema ilmumine jättis just niisuguse mulje, nagu ta ootas.
«Mis on juhtunud?» küsis ta tööliste hulka astudes.
«Meie ei ole nõus ... » hüüdis kellegi hääl tagantpoolt. «Küllalt. . .»
«Mida te tahate? Seletagu mõni, kes teist on arukam . .. »
Salgast astus välja Matjuška. Ta ei võtnud isegi mütsi maha ja vaatas jultunult Karatšunskile otse silma.
«Esimene asi, Stepan Romanõtš, sa ära puutu meid,» teatas Matjuška jämedalt. «Aheraine mäge me käest ära ei anna . . . Vaat, see on kõik. Ja su steigerid võtame vastu teivastega ... »
Vastuse asemel laskus Karatšunski kullaotsijate auku, mille pärast kõik see asi oli alguse saanud, vaatas töö üle ja tulnud august välja, ütles:
«Hea küll. Töötage . . . Teie kulda jätkub veel paariks päevaks. Ja sina, noormees, sinu nimi on ju Matvei? Fotjankast? . .. Sina saad minu käest kannu kulla jaoks ja tood selle steigeri asemel isiklikult minu kätte.»
Seda ei oodanud keegi, Matjuška ise aga kõige vähem. Karatšunski vaatas vana aheraine mäe asjaliku ilmega üle, ütles mõne sõna kellelegi vanameestest, süütas paberossi põlema ja sõitis ära oma Rublihhale.
219
Töölised vaikisid natuke aega, sügasid kukalt ja püüdsid üksteisele mitte silma vaadata.
«Vaat, see on alles kotkas . . .» tähendas lõpuks hiljuti tagantpoolt kostnud hääl. «Lõi Matjuška nagu kirvega maha . . . Osavasti . . . Kohe sai kompanii peniks. Määratakse sulle ka palk, neli nädalat kuus.»
Mässajate hulgas oli ka Pjotr Vassiljitš, kes end Karatšunski eest teiste selja taha oli varjanud ja nüüd nelja eest haukus. Matjuška vaikis süngelt, olles Valitseja osavast võttest hämmastunud. Isegi Pjotr Vassil-jitšil hakkas temast kahju.
«Ära pead norgu lase, Matjuška, ära kurvasta peremeest! Meie sinuga oleme hullemastki üle saanud.»
Karatšunski sõitis kodu poole rahunenult ja isegi rahulolevana. Onikov rõõmustas veel vara oma võidu üle . .. Niisuguses meeleolus jõudis ta koju ja läks kohe Fenja tuppa, kes oli tema pärast suures mures.
«Noh, ongi kõik korras,» lausus ta naist emmates. «Onikov nägi asjata vaeva, et mulle sigadusi valmistada. Olen kindel, et need on kõik tema vembud.»
«Ja kuidas mina kartsin . . . Meie mehed, kui lähevad metsikuks, on valmis tükkideks kiskuma. Nad on nüüd näljased ... tahes-tahtmata tigedad. Varem ma alati kartsin, et tapavad millalgi taadikese tema, karmuse pärast ära, aga nüüd . . .»
Fenja oli viimastel kuudel väga rõhutud meeleolus ja peaaegu ei lahkunud oma toast. Kullatööstuse uudiseid teadis ta teener Ganka kaudu, kes jutustas temale kõiki üksikasju Mõlnikovi soonest, Bogodanka avastamisest, kõigist tuttavaist ja sugulastest. Kõige rohkem huvitas teda praegu muidugi tema enda seisukord, milles oli nii palju väära ja kindlusetut. Sagedasti tundis ta endal viibivat Karatšunski pilku, ·— külma pilku, mis kontrollis iseenda vastuolusid. Jah, ta võis olla tema armukeseks, kuid mitte naiseks, veel vähem tema lapse emaks. Nüüd kerkis üles ka tema minevik, millega varem polnud kellelgi tegemist. Karatšunski armu-kadetses Kožini pärast, armukadetses vaikides, rängalt, püsivalt, nagu kõige puhul, mida ta tegi. See uus tunne, mis piirdus füüsilise vastikustundega, mõnikord lihtsalt hirmutas Fenjat, kuid Karatšunski armastusse ta ei
220
uskunud, sest oma hinges ei leidnud ta sellele õiget vastust. Kas yõib teist korda armastada? ... Ei, piisas sellestki, mis juba oli.

Terve päev oli Karatšunskil ütlemata hea enesetunne. Et meeleolu mitte rikkuda, ei läinud ta õhtul isegi kontorisse. Kuid häda tuli ise majja. Kui istuti söögitoas samovari juures, ulatas Ganka linnast tulnud kirja ja kutse «tähtsate asjade» kohtu-uurija juurde. Viimasele ei pööranud Karatšunski mingit tähelepanu, ent kirja tundis ta ära juba aadressi järgi: selliste sirgete tähtedega kirjutasid ainult vanaaegsed kantselei asjaajajad ja kuulus mäevalitsuse sekretär Ilja Fedotõtš. «Loen oma kohuseks teid hoiatada, et teid ootab suur sekeldus Kiškini asja pärast,» kirjutas vanamees oma sirgete tähtedega, «üksikasjad annan edasi isiklikult, seni aga pidage silmas, et isegi teie varandus on hädaohus. Kirjutan seda oma südamliku poolehoiu pärast teie vastu ja teie praeguse perekondliku seisukorra tõttu. Minu kiri hävitage ära.»
Esmalt Karatšunski koguni naeratas, kuid siis äkki tundis, et teelaud oleks nagu kõikunud ja temaga koos hakkasid ka seinad kõikuma.
«Mis teiega on, Stepan Romanõtš?» päris Fenja hirmunult.
«Ei midagi. . . niisama ... »

IV

Mõlnikov oli peaaegu kolm kuud elanud mingis uimas, nii et see igavene pohmelus hakkas viimaks ka teda ennast tüütama. Peaasi, kuhu sa ka ei läheks, igal pool vaadatakse sinule kui oma taskule. See oli lõppude lõpuks lihtsalt haavav. Tõsi küll, Mõlnikov jõudis oma südamesõpradega juba mitu korda riielda, kuid iga seesugune arusaamatus lõppes uue joomisega.
«Kas mul on rahapada või?» karjus Mõlnikov, kui teda oma rahanõudmistega tüütasid tema käealused: Jaša Väike, kälimees Prokopi ja Semjonõtš. «Teie jaoks ei jõua ju kuidagi raha tagavaraks korjata.»
Joobnud pillamine, kus Mõlnikov hooples ja raha loopis, asendus kaine kokkuhoidlikkuse ja isegi

koonerdamisega. Näiteks ei raatsinud ta nagu eht rikas teistele nende teenitud raha korraga välja maksta ja venitas kuni võis, et tema järel nurudes käidaks. Edasi hakkas Mõlnikov väga kahtlustavalt suhtuma kõikidesse oma lähikondlastesse, nagu oleks neil ainult mõttes, kuidas teda petta.
«Tarass, jäta see rikka mehe osa mängimine!» noomis teda heasüdamlik Jaša Väike. «Keda sa sellega narrid?»
«Sina ära mind õpeta . .. Seda ma ei salli. . . Kõik te olete mu ümber nagu prussakad ahju taga.»
Lõpuks tuli nii välja, et Mõlnikovi kaastöölised rahuldusid edasiste hüvede ootustel ainult raasukestega, lähtudes üldisest kaalutlusest, et omad inimesed lepivad kokku. Erandiks oli üksnes Semjonõtš, kellele kui võõrale inimesele Mõlnikov maksis täie päevapalga. Omad kannatavad, kuid võõras palub ka vaikides nagu näljane kõht.
Semjonõtš hoidus üldse omaette ja «jakšis» [1] harva teiste sugulastega. Muide kestis see ainult seni, kuni Mõlnikov sai aru Semjonõtši salajastest asjadest õe Marjaga, siis arvas ta tema viivitamatult oma sugulaste-hulka ja lakkas talle korralikult maksmast.
«Kuidas siis nii, Tarass?» imestas Semjonõtš. «Miks sa kõike välja ei maksa?»
«Vaat nii, mu hallitiivaline tuvike ... Jumalale tänu, me pole ju võõrad, küll lepime kokku,» vastas Mõlni-kov häbematult ja pilgutas kavalasti silma. «Vii õekesele, Marja Rodionovnale, minu poolt terviseid.. j Vaata, vennas, kuidas mina oma sugulastest lugu pean. Kui minu juurde soonele tuleks praegu Karatšunski ise, palun väga — asu kas vinna juurde või ära vedama, aga dudkasse ei lase, sest ei taha Oksjat haavata. Näe, mäherdune inimene on Tarass Mõlnikov. Ja õekest Marja Rodionovnat austan ma eriti tema lahke iseloomu pärast.»

Nii see läkski. Uus sugulane ei mõistnud midagi vastata. Õde Marja võttis kiiresti jämeda otsa enda kätte

'jakšima — tatarikeelsest sõnast jakši — järele kiitma, sõbrutsema. Autori märkus.

ja kiirustas pulmadega, ainult et esialgse sisseseade-peale ei jätkunud veel raha. Ta oli peigmehest aastat kufts vanem, kuid näis oma esimesest neiukirest haaratuna hoopis noorukesena. Semjonõtšil oli oma salajane arvestus, et kui vanamees Rodion Potapõtš ära sureb, siis pärib ka Marja oma osa vana steigeri tohutust varandusest, seni aga võib ka kehvalt läbi ajada. Õde Marja ise viis ta mitmesuguste keerdkäikude kaudu sellele õnnelikule mõttele, kuigi ei rääkinud puht-naiseliku ettevaatuse tõttu midagi otseselt. Siiani oli nende vahel lõplikult otsustatud ainult see, et pulmad peetakse kohe pärast toomapäeva. Et oleks vähem kulusid, kavatseti pulmad teha ilma vanemate nõusolekuta, salaja, nagu tehti Baltšugovka vabrikus. Vahepeal läks aeg linnulennul, ühest kohtamisest teiseni nagu kõikide armunute juures. Asjalik ja energiline Marja sai aru, et Semjonõtšil pole Tarassi juures midagi teha ja et ta asjata raiskab aega. Seepärast, kui Kiškin möödasõidul oma Bogodankasse peatus vanaema Lu-kerja juures, valis Marja paraja minuti ja lausus samovari tuues leebelt:

«Andron Jevstratõtš, teie ei ütle ju mulle ära, kui ma palun teilt üht väikest asja?»

«See on nii, kuidas palud, ka paluma peab oskusega . .. he-he! Kas sa näe, kui teraseks sa Fotjankal oled läinud . . . Noh, palu siis . .. »

Marja istus silmapilk tema põlvedele, võttis ühe käega tema kaela ümbert kinni ja sosistas veel mahedamalt:

«Andron Jevstratõtš, tuvikene, mul on üks inimene .. . see on poiss ... »

«No see pole hea: sina, kitseke, palu enda pärast. Siis saad kõik.»

«Endale? Noh, aga kes teil Bogodankas majapidajaks hakkab? Tarvis ju söögikeetmise eest hoolitseda, toad koristada ja vanamehekesele meele järele olla ... vanakesele, hallikesele, rikkakesele, kavalakesele.»

«Nii, nii. . . õigus. Ai, sa kitsekene . . . Noh, ja edasi?»

«Edasi on jälle poisi kohta . . . Mõni kohake tema jaoks. Poiss oskab kõike, võtab pärast toomapäeva

naise — naine aga hakkab kullakaevanduse kontoris puhtuse ja igasuguse korra eest hoolitsema. Ilma naiseta ei saa ju ka kullakaevanduses läbi... »

«Ah, Marja Rodionovna, oled kärmas ja jutukas, kuid ka riukaid täis .. . Sündigu siis sinu tahtmine. Ainult sa pead oskama vanamehe eest hoolitseda . . . Nagu kord ja kohus. Just sinu jaoks sean toakese korda: istu seal nagu kanaari lind. Aga kuidas selle poisiga . . . noht see on sinu, tüdruku enda asi. Tegid vanamehe pehmeks, rüblik ... »

Hoogusattunud õeke Marja isegi suudles heldinud vanameest, kiljatas siis tütarlapselikult ja jooksis nagu tuul esikusse, Kiškin istus mitu minutit liikumatult nagu udus ja ainult pilgutas oma punaseid lauge. No on aga tüdruk: elus tuli. . . Marja aga on jälle siin ·— piilub uksepiida tagant ja naerab nii õrritavalt.

«Tip, tip,» meelitas teda Kiškin, poetades põrandale väikesi hõberahakesi. «Tip, tip, kanake! .. .»

«Noh, sellega sa mind ei osta!» sai õde Marja pahaseks. «Vanameest niisama paitada ja suudelda pole patt, aga see juba jäta ... »

«Tip, tip .. . Vanamehele on kõik lubatud, Mašake: keegi ei ütle midagi.»

«Ah, sa häbematu... »

Kui vanaema Lukerja sai Marja käest terve peotäie hõbedat, ei teadnud ta, mida arvata, ja tüdruk andis raha ära just nimelt Kiškini juuresolekul, ise kavalalt naeratades: säh sulle su peibutus, vana põrguline. Vanaeit kuidagimoodi siiski taipas, milles on asi, ja ainult sülgas.

Ta pidas üldse Kiškini käitumist silmas, eriti seda, kuidas ta kulutas raha, nagu oleks see tema oma kapital.
«Sa häbematu, miks sa irvitad vanamehe üle?» tähendas ta Marjale karmilt. «Vaata, et saba külge kinni ei jää . . . Oh, olen ma küll patuseks saanud nende neetud tüdrukute läbi!»
«Noor ja roheline olgu lustiline,» hakkas soojast tundest haaratud Kiškin Marjat kaitsma. «Ja tütarlapse häbi kestab kuni läveni . . . Niisugune on tütarlapsega lugu.»
224
Ehk küll Mõlnikov kiitles oma heategudega sugulaste vastu, ei näidanud ta ise kuskil nägugi. Koju keeras ta sisse kui külaline, et pista naisele pihku kolme-rublaline.
«Kunas me siis maja hakkame ehitama?» küsis Tatjana iga kord. «Oleks juba aeg, muidu jood kõik raha maha.»
«Targal pole õpetust vaja. Pummeldamine on mind ennastki ära tüüdanud. Sugulased riputavad end kaela — see ongi see peapõhjus. Kuidagi ei saa nendest lahti... »
«Sa võiksid Oksjagi riidesse panna . . . Tal on kõik räbalateks kulunud. Teistel tüdrukutel on oma kaasavara, Oksjal pole muud kui see, mis seljas. Sa oled ta dudkas ära vaevanud. . . Tüdruk on isegi kõhnaks jäänud.»
«Teen kõigile heateo, iseäranis Oksjale ... Ei, vennas, nüüd on lõpp: võtan aru pähe. Saadan kamba kus kurat, las ka kõrtsid puhkavad ... »
Mõlnikovil olid tõepoolest tõsised majanduslikud kavatsused. Ta isegi leppis puuseppadega kokku, et need raiuksid temale uue tare seinad üles ja andis nendele ka käsiraha ette nagu õige peremees kunagi. Ehitusega tuli rutata, sest talv oli juba lõpukorral. Jõuavad ainult palgid metsast välja vedada, seinad löövad üles suure paastu ajal. Esimene palgikoorem tegi Mõlni-kovi härdaks: tema palav unistus ehitada uus tare oli täide minemas. Kui kogu õu oli palke täis, haaras Mõlni-kovi niisugune kannatamatus, et ta otsustas vana hurtsiku kohe maha lõhkuda. Selline kiire otsus ehmatas Tatjana ära: nii palju aastaid majas elatud ja nüüd äkki lammutada.
«Kuhu siis mina ühes lastega lähen?» hakkas ta anuma.
«Panen korterisse . .. Seni võid ka äiapapa juures elada. Paar nädalat läbi ajada on väike asi. Äiapapalt pole me just palju head näinud ... »
Mõlnikov läks ilma pikema jututa Ustinja Markovna juurde ja ajas asja kiiresti joonde. Vanaeideke kurvastas, istudes Annaga üksi, ja oli meelsasti nõus Tatjanat ulu alla võtma. Rodion Potapõtš on kodu peale käega löönud ega ole niikuinii vastu.
225
«Ma ju maksan kinni,» teatas Mõlnikov uhkelt. «Kasvatan nüüd tervetA suguseltsi.»
Pahandus tuli ainult Anna poolt, kes tungis Mõlniko-vile kallale halbade naistesõnadega. Hoogu sattunud, toppis ta isegi oma sülelast Mõlnikovile nina alla.
«Armas õeke Anna Rodionovna, kas niisugune ongi teie tänu mulle?» imestas Mõlnikov. «Mul, võib öelda, pole sugulaste heaks oma peastki kahju, ja teie näitate niisugust maruviha ... »
«Jäta järele, Anna,» manitses Ustinja Markovna tütart, «mitte üksi meie mehed pole kulla pärast hulluks läinud, ega Tarass siin süüdi ole ... »
«Mis meist nüüd lastega saab?» hädaldas Anna. «Näe, Nataška ja Petka söövad vanaisa leiba ja minu omad ka, nüüd hakkavad ka Tarassi omad sööma . .. Naabrite ees on häbi.»
«Ole vait!» käratas ema. «Loe oma suus hambaid, ära loe võõraid palasid . .. Kuidagi ikka läbi saame. Tatjana on kannatanud häda ja viletsust juba ülearugi: nüüd peaks temast ka kahju olema.»
«Ja kuidas veel kannatanud!» nõustus Mõlnikov. «Niisuguse mehe juures nagu Tarass Majvejevitš oleks mõni teine end juba kolmteist korda üles poonud . . . Peab tõtt ütlema. Ma oleksin perekonna hoopis hukatusse viinud, kui mitte see kullasoon ... Ja imelik asi, armas

ämmake, kuidas minul mingit südametunnistust ei olnud. Kellestki polnud kahju, ise aga istun päevast päeva kõrtsis nagu valitseja kontoris.»
Paigutanud perekonna ulu alla, lammutas Mõlnikov otsekohe oma kodukolde pilbasteks ja müüs isegi vanad palgid kellelegi küttepuudeks. Nii sai lõhutud vanemate pesa. ..
«Nüüd, vennas, korraldame kõik härraste mpodi,» praalis Mõlnikov üle terve tänava. Ehitusega tegeldes jättis ta soone hoopis hooletusse ja ilmus sinna ainult õhtul, kui vabrikus «anti vile töö lõpetamiseks». Ta seisis dudka juures, kummardus selle kohale ja karjus:
«Oksja, oled sa seal?»
«Siin, taadike,» vastas maa sisemusest Oksja hääl.
«No nii, vaata sa mul... »
226
Töö kulges juba seitsmendal süllal. Oksja ei ammutanud mitte ainult ahermulda ja «kullasoont», vaid tõestas ise»ka šahti ja oli üldse päris kaevandustöölise eest. Ta elas Rublihhal, vanaisa Rodion Potapõtši kontoris, kes oli hakanud oma tütretütart armastama mingi kirgliku armastusega. Ta andestas Oksjale kõik, isegi jämedused, mida poleks iialgi andestanud omaenda tütardele, ja imetles vaikides selle liigsest tervisest natuke totaka tüdruku otsekohesust. Oksja oli just nagu laisk selleks, et olla tark. Mitu korda olid nad tülli läinud ja Rodion Potapõtš ähvardas Oksjat välja ajada, kuid see ainult muigas.
«Kuhu ma siis peaksin minema, sa mõtle ometi,» manitses ta vanameest. «Meesterahvale on see ükskõik, aga tüdruk saab kohe halva kuulsuse... Mitmendat aastakümmet sa maailmas juba elad, kuid sedagi ei mõista taibata.»
«Mine isa koju, loll... Ma ei aja sind ju võõraste inimeste juurde.»
«Isa on mul just samasugune kui sina: ei saa millestki aru.»
«Ah, Oksja, Oksja. .. Ah, ega see ometi Oksja ole?! . .. Missuguseid sõnu sa suust välja ütled? ... »
Märtsi algul oli mitu sooja kevadist päeva. Päikese-paistelistel kohtadel hakkas tee mustendama ja lumi kaotas kohe oma pimestava valenduse. Õhk muutus hoopis isesuguseks, nii värskeks ja ergutavaks. Kevadveed olid tulemas ja kõik olid jälle elevil nagu igal kevadel. Tööpalavik haaras nii Fotjanka kui ka Baltšu-govka vabriku. Kedrovskaja langil toimusid möödunud aastal ainult eeluurimistööd, nüüd aga lähevad päristööd lahti. Kullaotsijad kogunesid artellidena kokku ja liikusid Fotjankalt Baltšugovka vabrikusse ja tagasi, oodates tööle palkajaid. Kaugelt vaadates sarnanesid nad talveunest ärganud mesilastega, kes ronivad mööda oma taru. Teiste hulgas kõndis ka Matjuška, kes oli jäänud ilma tööta. Dernihhas lõppes kuld täpselt kahe päeva pärast, nagu Karatšunski oli öelnud. Kohates teel Mõlnikovi küsis Matjuška mitu korda:
«Tarass Matvejevitš, miks sa mind oma soonele ei võta?»
227
«Mul pole oma sugulasigi kuhugi panna.»
«Sugulased sugulasteks, kuid vana sõprust ei tohi ka ära unustada. Koos'ju virelesime Mutjaškal...»
Esimene kevade hingus raputas kõik üles. Pohmelusest toibunud Mõlnikov sügas aina kukalt, arutades, kui palju ta talve jooksul kõrtsides raha magama, pani. . . Nüüd oleks Kedrovskaja langile toredasti võinud asutada oma kaevanduse ja saada seal kulla eest täit hinda. Soonele ei saa niikuinii enam kaua loota: peab kõige rohkem sügiseni vastu, või ei peagi.
«Pole kedagi, kes vanakuradile naha peale annaks!» sõimas Mõlnikov iseennast kuuldavalt. «Ja kuidas veel oleks tulnud peksta ja õpetada: ära pummelda, var-nakk! Ära pummelda, sunnitööline!»
Just sellises ärevas meeleolus sõitis Mõlnikov ühel hommikul oma dudka juurde. «Sugulased» ei oodanud teda, vaid magasid rahulikult lõkketule ümber. Mõlni-kov läks vinna juurde, kummardus dudka avause kohale ja hüüdis:

«Hei, Oksjuhha, kas oled ikka elus? . . .»
Vastust ei järgnenud, ärkasid ainult ähmi täis sugulased.
«Kus siis Oksja on?» põrutas Mõlnikov neile peale. «Hei, Oksja, kas sa kurdiks oled jäänud! . . . Kas ta viimati alla pole jäänud?»
«Me lasksime ta alla dudkasse, kui hakkas valgeks minema,» seletas häbenev Jaša. «Saatis üles kaks ämbritäit ahermulda ja käskis siis oodata..'.» Rahutuks muutunud Mõlnikov laskus dudkasse. Oksjat seal ei olnud. Maas vedelesid vaid kirgas ja labidas, Oksjast polnud jälgegi. Niisugune korralagedus vihastas Mõlni-kovi hingepõhjani: otsekohe kihutas ta tuhatnelja Rub-lihhale, sest kus võiks Oksja veel olla, kui mitte Rpdion Potapõtši juures. Mõlnikovi ilmumine šahti tekitas üldist sensatsiooni.
«Kas Oksja on siin?» päris Mõlnikov karmilt.
«Oli sinu Oksja, aga ära kadus . . .»
«Kõnelge mõistlikult, teie ogarad. Ta tuli dudkast arvatavasti jälle siia ... »
«Otsi, võib-olla leiadki. .. Aga õigem on vist, poisid, et kurat sõitis Oksja seljas oma asju õiendama.»
228
Kära peale tuli Rodion Potapõtš oma kontorist välja ja tõmbas kallist väimeest nähes vaikides kulmu kö*rtsu.
«Kaotasin Oksja ära, Rodion Potapõtš ... Oli dudkas, ja nüüd on justkui maa alla vajunud. Minu töömehed olid magama jäänud.»
«Ajage see loll siit välja,» kärkis vali vanamees lühidalt. «Siin ei ole kõrts lärmitsemiseks ... »
«Mind? . .. Ma veel...»
Lapsi armastav isa visati ilma pikema jututa uksest välja.
Rublihhalt sõitis Mõlnikov kohe Fotjankale vanaema Lukerja juurde. Oksjat ei olnud ka seal; siis läks ta Baltšugovka vabrikusse — Oksja oli kadunud nagu vits vette. Ning tüdrukut ei leitudki.
Koos Oksjaga kadus ka Mõlnikovi õnn. Nädala pärast täitis kevadine vesi tema dudka, kuid vee väljapumpamiseks polnud kullaotsijatel õigust masinat üles seada ja ta pidi töö katkestama. Kogu Mõlnikovi rikkusest jäid järele ainult uus värav ja umbes kolmsada palki, kuid ettevõtja viis ka need ära, sest nende eest polnud veel makstud. Kurvastuse pärast istus Mõlnikov jälle Jermoška kõrtsis ja hakkas oma kogutud vara vähehaaval maha jooma: esmalt hobuse, siis korvree, hobuse-rakmed ja lõpuks oma seljariided. Saabus ju suvi ja riideid polnud enam tarvis.
Kord, kui Mõlnikov kõrtsis istus, ütles Jermoška:
«See sinu Oksja on osava vembuga hakkama saanud: läks Matjuškale mehele ... »
«N00-0?» imestas Mõlnikov.
«Kuuldavasti viis kaasavaragi kaasa: Matjuška müüs terve naela sinu kulda Pjotr Vassiljitšile nelja sajalise eest. . . Tema, vennas, tähendab, Oksja, oli teist kõikidest targem.»
«Ah, sa lita . . . Ma teen ta pihuks ja põrmuks!»
«Noh, nüüd võta näpust: Matjuška lööb igaühe vaeseomaks ... Hangi endale teine säärane loll.»
229
V
Rublihhal püsisid asjad endises olukorras. Enne stolli valmimist ei saanud sügavamale minna. Tööd selles lähenesid lõpule, mis kutsus esile üldise ärevuse. Stoll lõikas Uljanovi seljandiku risti läbi, kuid kõikide imestuseks ei leitud sellel horisondil midagi huvitavat: bereziidikihid, kiltkivi, liivakivi, savi — ei muud midagi. Kvartsi leidus tähtsusetute vahekihikestena, kuid ilma kullasisalduseta. Kogu lootus oli nüüd koondunud just tollele stollile, sest see viib kogu kaevanduse veed Baltšugovkasse ja pärast seda võib alustada keskmise šahti süvendamist. Rodion Potapõtš laskus stolli kaks korda päevas ja viibis seal iga kord tundi viis. Tööd

kulgesid tema isiklikul juhtimisel. Vanamees ei usaldanud kedagi, vaid tegi kõik ise. Rodion Potapõtši hämmastas ebameeldivalt see asjaolu, et Karatšunski oli Rublihha vastu nagu jahtunud ja kuulas vana steigeri üksikasjalikke ettekandeid täiesti ükskõikselt, nagu ei puutukski see kõik temasse. Nii kestis see paar kuud, ent siis Karatšunski nagu ärkas unest. Ta muutus Rub-lihhal sagedaseks külaliseks ja viibis siin, kaua. Vahel laskub šahti ja hulgub mööda ühenduskäike, vahel istub üleval. Üldse oli temaga midagi «juhtunud», nagu kõik otsustasid.
«Kas varsti?» küsis ta Rodion Potapõtšilt iga päev.
«Jäi veel kaheksateist arssinat . . . Jõe juurde jõuame rutem, sest seal on kammkarpide kiht ja «muzgaa».»
Muzgaaks nimetasid töölised igasugust segu, ja käesoleval juhul koosnes muzgaa savist ja purunenud liivakivist. Leidus ka kvartsiterakesi sisaldava valge sitke savi vahekihte, mida nimetati «kavardakiks». Võimalik, et algul andis selle nime keegi mäeinseneride hulgast, siis haarasid sellest kinni töölised ja nii ta leviski kõikides kullatööstustes kui terav ja tabav sõnake, seda enam, et niisugust valget savi töölised väga ei armastanud — labidas seda ei võtnud, kirgas aga vajus sisse nagu vahasse. Sellist «kavardakki» leidus ainult bere-ziidivööndites bereziidi lagunemisproduktina.
Karatšunski uus kiindumus Rublihhasse oli seotud tema hingelise seisundiga: see oli tema viimne panus.

Kui Rublihha täidab talle pandud lootused, on Karatšunski päästetud . . . Istudes kuskil masina juures ja kuulatades kõmisevat tööd ning šahti raskeid ohkeid, unustas ta end sageli täiesti. Seal, tumedas sügavuses, toimus aeglane, kuid meeleheitlik võitlus ihnsa loodusega, kes oli oma aarde kuhugi kaugesse nurka ära peitnud. Inimese hinges, selle tundmatus sügavuses käib samasugune võitlus tõe, headuse- ja auterakeste pärast. Ah, kui palju pimedust valitseb igas hinges ja kui suurte sünnitusvaludega saadakse niisugused kübemed kätte . . . Inimesed on enamikus õnnelikud ainult seepärast, et nad ei võta vaevaks heita pilku neisse hingesügavustesse ega anna üldse aru läbikäidud tee kohta. Rodion Potapõtš jälgis tasahilju Karatšunskit eemalt ja püüdis säärastel minutitel härra «mõtisklemist» mitte segada. Pole viga, las mõtleb . . . Kord kohtusid nende silmad just niisugusel hetkel ja Karatšunski naeratas lõbusalt.
«Tead, Rodion Potapõtš, mille üle ma praegu mõtlesin?»
«Ei või teada, Stepan Romanõtš . . . Harrastel on oma mõtted ja meil, maameestel, omad, ja võõras hing on tundmatu pimedus. Sul olekski aeg oma maiusehimu üle järele mõelda . . . Kõikidel harrastel on üks ja sama taud, sina ainult trumpasid teised üle.»
«Kogu vahe seisab selles, Rodion Potapõtš, et on ehtsaid härraseid ja on ka järeltehtuid. Ehtne härra tasub oma maiuspala eest ise . . . Kuid mats maiustab ja jookseb minema.»
«Ma olen igasuguseid härraseid näinud, Stepan Ro-manõtš, kuid ikkagi ei saa nendest aru . . . Mitte sinust ei ole jutt, vaid üldse. Võtame näiteks endised ajad, kus talumehed härraste meelevalla all elasid — härrased olid õiged, ehtsad: kes oli päris elajas, kes hea, kes maias. Ja ikkagi ei saanud ma aru, kuidas võib endas südametunnistuse viimseni ära kaotada . . . Praegustest ei maksa rääkidagi: ta ei saa õiget kurjagi teha, ei ole säärast vägivalla võimu, ainult niisama nimi, et härra.»
«Aga mis sa minust arvad, Rodion Potapõtš?»
«Sinust? Tünnitäis mett ja lusikatäis tökatit — vaat mis ma sinust arvan. Kui poleks su maiusehimu, siis

ei jõuaks sinu väärtust mõõtagi. .. Iga su komme on eht ja sinu sõna on kindel, isegi kohe väga kindel.»

Karatšunski sõitis Rublihhale ka öösiti. Ta oli äkki kaotanud une ja kannatas selle all kohutavalt. Kuid sõita värske õhu käes verstakest viis — see oli suurepärane! Kevad võttis juba võimust. Päeva jooksul sulas tee tublisti, kuid ööseks külmas jälle ära. Ummistustesse ja rattaroobastele tekkis klaasõhuke jää, mis hobuste kapjade ja saanijalaste all helisevalt klirises. Ja kui kerge on niisugusel kevadööl hingata . . . Taevas on kahvatu, tähed säravad palavikuliselt ja õhus hõljub ergas pooluni. Üldse on hea olla. Närvid on pingul ja mööda keha voolab seesugune reibas soojus nagu varajases nooruses. Sellistel hetkedel on mõtted ja tunded elevil. Kord, kui Karatšunski öösel üksinda sõitis, tuli talle äkki pähe mõte: mis siis, kui niisugusel ööl surra? . . . Surra erksana, täis jõudu, täie teadvuse juures, mitte abituna ja haletsemisväärsena. Kutsar oli pukis vististi suikuma jäänud, sest hobused tõusid Kra-juhhini nõlvakule sammu; kelluke, tilises uniselt looga all, kui aisahobune pead raputas; priipassihobune liigutas kõrvu, vaadates põlevate silmadega halli videvikku. Just sel momendil kerkis nagu maa alt Karatšunski kõrvale ratsanik; Karatšunskile hoovas vastu hobuse palavat hingust, sadulas aga istus liikumatult kirgiisi moodi ühele küljele kaldunud Kožin. Karatšunski tundis ta ära ja mööda tema selga jooksis külm võdin. Kutsar võpatas ja tõmbas ohjad pingule.

«Hei, ööhulkur, kaugemale!» hüüdis kutsar.

Kožin ei vastanud midagi, laskis ainult hobuse sõiduki kõrval käia. Karatšunski haaras instinktiivselt revolvri.

«Ära karda, ma ei puutu,» vastas Kožin end sadulas sirgu ajades. «Stepan Romanõtš, ma tulen Fotjankalt.. . käisin selle kaabaka Kiškini juures: kullapahtla avas ta minu rahaga, aga nüüd ei taha mind tundagi. Kuidas siis nii saab? ... »

«Kas teil mingisugust kokkulepet oli?» küsis Karatšunski oma ärevust pidurdades. «Mis kokkulepet seal veel...»

«Noh, siis ei saa te midagi.»

232

Kožin pööras vaikides hobuse ümber, hakkas naerma ja kadus pimedusse. Kutsar vaatas mitu korda tagasi ja ütles siis:

«See inimene ei sõida hea asja pärast...»

«Kuidas nii?»

«Teadagi. . . Mis tal kuradil öösel hulkumist on? Ja sõnadega läheb ka segi. .. Kas öisel ajal võib nii juurde tulla: kes teab, mis tal mõttes on.»

«Tühja kah ... »

Eriti hea oli öösel šahtis. Kõik ümberringi magab, ainult aurumasin teeb oma tööd, pöörates võimsalt raskeid malmist hammasrattaid, kerides köisi ja liigutades vee äravoolutoru kolbe. Selles raugematus hiiglatöös oli midagi erksat, head ja rahustavat. Oma kodused mõtted ja tunded kadusid ajutiselt, asendudes asjaliku meeleoluga.

«Kas siis niiviisi töötatakse . ..» rääkis Karatšunski, istudes Rodion Potapõtšiga ühel puupakul. «Oleks pidanud rajama viis niisugust šahti ja terve mäe läbi kaevama — see oleks olnud õige eeluurimine. Siis poleks kuld meie käest ära läinud ... »

«Kuhu ta ikka minna saab, Stepan Romanõtš. .. On mäe sisse peitu pugenud.»

«Ja üldse pole meie tööd midagi väärt, sest suurteks töödeks pole meil raha.»

«Seda ütlesid sa õigesti. .. Kui võtta õigel viisil kätte kas või seesama Uljanovi seljandik ... »

Karatšunski jutustas üksikasjalikult, kuidas kaevandatakse kulda Kalifornias, Aafrikas, Austraalias, missuguseid tohutuid kompaniisid seal asutatakse, mäherdust kohutavalt suurt kapitali kulutatakse, milliseid hiiglaslikke töid korraldatakse ja missuguseid muinasjutulisi dividende nii intensiivse tegevuse tulemusena saadakse. Rodion Potapõtš vangutas ainult umbusklikult pead, kuid teisest küljest, härra kõneles väga hästi, nii hästi, et isegi teda kuulates on kahju.

«Meie oleme nagu kerjused . . .» mõtles Karatšunski kuuldavalt. «Kui ainult meie Baltšugovka langiski töö õigesti käima panna, siis ei jätkuks ka viiest tuhandest töölisest. . . Nüüd töötab ju kullaotsija iseenda kahjuks, sest ta ei või ometi nälga surra. Ja kompaniil ei ole tema
233
näljast samuti mingisugust kasu . .. Nüüd ostame kullaotsija käest ühe solotniku ja teenime selle pealt kaks ja pool rubla, siis aga teeniksime solotniku pealt pool rubla, kuid selle asemel toodaks meile ühe solotniku asemel viiskümmend.»
«Noh, see juba ei ole võimalik!» ütles Rodion Pota-põtš. «Neile lurjustele maksa niipalju kui tahad — ikkagi viivad Jastrebovile.»
«Siis me maksaksime neile niisama palju, kui palju maksab Jastrebov: kui see temale on kasulik, siis on see meile veel sada korda kasulikum. Peaasi aga — meil on oma kaevandused ... »
Selle küsimuse juures vaidlesid nad alati. Vana steiger suhtus vabasse inimesesse-kullaotsijasse niisuguse vihaga nagu vana õuekoer. Oma tööd — see on teine asi. . . See on tõeline ettevõte, kui aga jõudu jätkuks. Jutu kestel kuulatas Rodion Potapõtš kogu aeg töötava šahti segast kõminat ja püüdis nagu kogenud orkestrijuht selles helide kirevas laines kohe kinni vähemagi vale noodi. Kord hüppas ta täiesti kahvatuna üles ja tõstis isegi käe.
«Mis on juhtunud?»
«Vesi, Stepan Romanõtš . . .» sosistas vanamees ning sööstis pumba juurde.
Kõige hoolikama kuulamise peale vaatamata ei suutnud Karatšunski midagi erilist tabada: pump kähises endiselt, endiselt lõgisesid hammasrattad ja rauast ke-
tid, endiselt sulises põranda all kaevanduse vesi mööda äravoolurenni, endiselt värises terve hoone raske hooratta pöörete mõjul. Ja vana steiger haistis siiski õnnetust . .. Kolb pumpas natuke vett üles. Muide, põhjus leiti kohe: oli lõhkenud üks peatoru põlv. Vana steiger hingas kergendatult.
«Noh, see on väike viga,» ütles ta naeratades. «Ja mina mõtlesin, sügaval on päris kaevanduse vesi läbi murdnud. Häda, kui see vesi läbi murrab: võtab kohe võimust ja täidab kogu šahti. Niisugust asja on juhtunud ...»
Nad olid vististi kõnelnud kõigest, kuid mitte peaasjadest, mis mõlemal hinge peal oli. Rodion Potapõtš ei poetanud sõnakestki Fenjast ja Karatšunski vaikis
234
Kiškini loost. Kuid see viimane oli võtnud ootamatu pöörde ja jälitas teda nüüd lakkamatult. Tähtsate asjade kohtu-uurija oli Karatšunski oma asutusse juba kolm korda välja kutsunud. Karatšunskile jätsid need väljakutsed väga kahepalgelise mulje: tuttav inimene, kellega ta on klubis sageli kaarte mänginud ja kellega tuttavate juures kohtunud, hakkab äkki ametlikul too-nil pärima elukutset, nime, isanime, perekonnanime, ühiskondlikku seisundit ja kroonu kullatööstuse üleandmise üksikasju.
«Härra Karatšunski, teie pidite järelikult teadma, et võtate kullakaevanduse inventari vastu ainult nimekirja järgi, faktiliselt kontrollimata,» venitas kohtu-uurija midagi kirjutades, «sellega te esiteks varjasite kroonu kullatööstuse valitsuse hooletust ja raiskamisi, ning teiseks — viisite eksiteele oma usaldajad, käesoleval juhul — kompanii.»
«Härra kohtu-uurija, teile pole teadmata, et nii kroonu- kui ka eraettevõttes on palju formaalsusi, mis on ainult paberil olemas —· see on igaühele selge. Ma ei teinud ei halvemini ega ka paremini kui minu eelkäijad . . . Selleks et kontrollida nii keeruka ettevõtte inventari, nagu seda on tohutud kullatööstused, oleks kulunud aastaid, ja siis ... »
«Ja siis?»
«Ja siis, ma ei soovinud viia mõõga alla oma eelkäijaid, kes, nagu ma sügavasti veendunud olen, olid niisama palju süüdlased nagu käesoleval juhul minagi.»
«Just see ongi tähtis, et te teadlikult varjasite olemasolevaid kuritarvitusi!»

«Lubage, härra kohtu-uurija, ma ei tahtnud sugugi seda öelda ja ei võinudki. . . Ma tahtsin ainult seletada, kuidas suurtes tööstuslikes ettevõtetes niisugused asjad toimuvad.»
«See on üks ja seesama, te ainult väljendate teiste sõnadega, härra Karatšunski.»
Seesugune võte vihastas Karatšunskit ja ta tundis, kuidas kohtu-uurija oma professionaalse kiretusega võtab ülekaalu. Õigusemõistmine peab saama rahuldatud ja patuoinaks oli just tema, Karatšunski. Muidugi, ta oleks võinud ajada süü oma eelkäijate peale, kuid

selline manööver oleks lihtsalt rumal olnud, sest praegu ei saanud ta midagi tõestada. Ka kohtu-uurijal oli. omamoodi õigus, kui ta temal hinge välja sõi ja mitmesugustest pisi- ning tühiasjadest kinni haaras. Lõpuks tundis Karatšunski ennast tagaaetava loomana, keda mässiti tugevaisse püünistesse. Üldse võis see halvaks naljaks saada ja selles ei võinud nüüd nähtavasti enam mingit kahtlust olla. Ses mõttes vähemalt ei petnud Karatšunski end minutikski, alates juba momendist, millal ta sai kohtu-uurijalt kutse.
Huvitav oli kohtu-uurija poolt korraldatud silm silma vastu seadmine Karatšunski ja Kiškiniga. Salakaebaja juuresolek mõjus Karatšunskile ergutavalt ja ta käitus nii jäise väärikusega, et isegi kohtu-uurijal tekkis kahtlus. Kiškin aga oli kogu aeg segaduses . . .
«Härra kohtu-uurija, ma soovin oma kaebust tagasi võtta .. .» teatas Kiškin lõpuks, lüües süüdlaslikult silmad maha.
«Ma juba ütlesin teile, et see pole võimalik,» vastas kohtu-uurija kuivalt ja jätkas kirjutamist.
«Kuid kui ma seda viha pärast tegin? . . . Lihtsalt pahanduste pärast ja praegu isegi ei maiata, mis ma kirjutasin . . . Vaesele inimesele näib alati, et kõik rikkad on süüdi.»
«Nüüd olete te nähtavasti rikkaks saanud ega või saatuse üle nuriseda.. . Ühe sõnaga, see ei puutu asjasse ... »
Kui Karatšunski väljus kohtu-uurija korteri välisuksest, ruttas Kiškin talle järele ja ütles kiiruga:
«Ma ei ole süüdi, Stepan Romanõtš .. . Teist.ei kõnelnud ma ju ühtki sõna, vaid teistest.»
«Mis te minust tahate? ... » küsis Karatšunski karmilt, mõõtes vanameest pilguga pealaest jalatallani. «Ma ei tunne teid üldse ega tahagi tunda ... »
See põlgus pani Kiškinile aru pähe, talle nagu hoovas vastu külma õhku ja ta mõtles vihaselt: «Oota sa, poolakas, küll sa mul veel laulad, kui sind pinnima hakatakse ... »
Alatu vanamehike-salakaebaja tekitas Karatšunskis ülesaamatut jälkust nagu roomav madu. Tundes oma seisukorra tõsist ohtu, oli ta uhke sellele, et ei karda

midagi ja võtab paratamatu õnnetuse väärikalt ning külmavereliselt vastu. Juba oma alluvate suhtumises nägi «ta nüüd oma ebakindlat seisukorda: mõned hakkasid teda juba ignoreerima, eriti Montmorency, keda ta pidas priileival. Kohtu-uurija ülekuulamistest sai Karatšunski aru, et peale Kiškini salakaebuse oli veel kellegi täiendav salakaebus otse tema peale, ja ta kahtlustas, et selle on saatnud Onikov. See noormees püüdis hoolikalt vältida Karatšunskiga kohtumist, mis veel enam kinnitas kahtlustusi. Kullatööstuse ametnikud muidugi teadsid kõike, mis sünnib, ja vaatasid Karatšunskile kui kadunud inimesele. See kõik tekitas vastastikuseid väärsuhteid ja Karatšunski soovis ainult, et see kõik kiiremini, nii või teisiti laheneks.
Just selle üle ta mõtiskles, kui veetis öid Rublihhal. Mõtted käisid tuhat korda ühte ja sedasama teed pidi, lõputult korrates ikka neidsamu üksikasju ja tekitades rõhutud meeleolu. Kui Rublihhal saaks avastada hea soone, siis võiks ennast kompanii silmis õigustada ja ettevõtte juurest auga ära minna: see oleks talle ainukeseks pääseteeks.
Sel ajal, kui Karatšunski nõnda mõtiskles, oli tema saatus Baltšugovka kullatööstuse kompanii peavalitsuse kabinettides juba otsustatud: ta oli ametist vabastatud ja tema asemele määrati noor insener Onikov.

VI

Toomapäeval pidas vanatüdruk Marja oma salapulmi ja viis enda asemele Nataška, kes käis juba «päris-tüdruku ette», kuigi paistis veel hapra tütarlapsena. Vanaema Lukerjat trööstis üsna tublisti see, et Nataška näo, samuti ka iseloomu poolest Fenjat meenutas.
«Ela ja kuula vanaema sõna,» ütles Marja temale karmilt. «Harjud tööga ja võib-olla leiad siin ka oma õnne . .. Vanaisa juures oleksid sa saanud kaua haududa ja seal on ilma sinutagi söödikuid tare täis.»
Nataška oli rõõmus selle muudatuse üle ja igatses ainult oma väikest venda Petrunkat, kes nüüd jäi
237

ilma igasuguse järelevalveta. Isa Jaša ja Prokopi olid kadunud kuskile kullatööstusse ja näitasid end harva kodus.
«Mind on need tüdrukud ära vintsutanud,» porises vanaema Lukerja. «Ühe aasta sees võtan juba neljanda ... Ja kõiges on süüdi need va kullatööstused. Aina häda nende tüdrukutega . .. »
Marja asus koos oma mehega Kiškini juurde Bogo-dankasse, kus kevadel algas kibe töö. Mutjaška kaldale kasvas nagu havi käsul uus kontor ja selle juurde oli ehitatud Marja jaoks Kiškini poolt lubatud kambrike. Bogodankas oli lõbus nagu pühapäeval. Kogunes üle kolmesaja töölise. Mutjaška-poolsesse külge tehti juba talvel savist ja hagudest tamm ja seejärel pumbati aurumasinaga soost kõik vesi välja. Talvel oli pool pahtlat lahti kaevatud, kusjuures pealmine kiht läks tammi jaoks, nii et korraga valmis kaks asja. Liiva pesti butaa-raga ', mis mürises ööd ja päevad nagu ablas raudse kõhuga koletis. Pahtla oli suurepärane, sisaldades keskmiselt poolteist solotnikku kulda. Kiškin elas oma kontoris ja valvas ise kõige järele, usaldamata võõrast silma. Keskpäeval ja õhtul toimus tema juuresolekul kulla järelpesemine ja tema ise põletas saadud amalgaami tulel, nagu kullatööstuses elavhõbeda ja kulla ühendit nimetatakse. Kullaterakesed püüti elavhõbeda abil kinni. Mitmel kullaotsijate artellil oli lubatud ainult pahtla ääri kaevandada nagu suurtes kullatööstustes, ja Kiškin kahetses seda järeleandmist, sest ta kahtlustas kogu aeg kullaotsijaid varguses. Vanamees ei muutnud millegi poolest oma eluviisi ja käis samasuguse katkise lühikese suvekuuega nagu möödunud aastalgi. Ainuke luksus, mida ta enesele lubas, oli pika mureli-puust varrega piip. Ta elas väga mustalt, kandis määrdunud pesu ja oli kole ihnus. Isegi teed joomas käis ta oma steigeri Semjonõtši juures, et selle väga kuluka harjumuse pealt kokku hoida. Marja muide ei näidanud väljagi, et märkab seda vanainimeslikku ahnust, ja võõrustas teda meelsasti kõigega, mis juhtus käepärast olema.

1 Butaara — kullaliiva pesemise seadeldis. Toim.
238
«Kõik karjuvad: rikkus!» kurtis Kiškin. «Ainult et mina teda seni veel ei näe ... Ei saa millegagi vanaema Lukerja võlga ära maksta. Siin on tarvis aurumasinat, seal pahtla lahtikaevamist, siin butaarat, seal tammi . . . Kõige eest anna muudkui raha välja, aga ikka ühest ja samast taskust.»
«Mis siis vanaema Lukerjaga saab? Ta on raha peale ahne ...»
«Maksan protsente... Oh, selge hukatus, Mar-juška!.. .»
«Noh, kuidagi ikka saab, Andron Jevstratõtš. Jumal
on armiiline ... » ,
«Peaasi, kõigile muudkui anna raha: anna steige-rile, anna töölistele, anna kullaotsijatele. Lähed selle rikkuse juurest viimaks palja jalu minema ... Ja kui palju veel need kullaotsijad ära varastavad. Ei varga järele jõua valvata . . . Neid on palju, aga mina olen ju üksi. Ei saa ennast lõhki kiskuda ... »

Kiškin sallis kõige vähem seda, kui kullakaevandusse sõitsid külalised, nagu näiteks seesama Jastrebov. Kuulus kulla ülesostja tegi näo, et talle ei lähe midagi korda ja et ta pole Kiškini püörase õnne peale sugugi kade.
«Püüa, püüa, jumalakartlik vanake ... » rääkis ta, patsutades oma raske käega Kiškinit õlale. «Ei pääse minu kätest kumbki pool mööda . . . Ütlen seda sulle otsekoheselt, Andron Jevstratõtš. Tõde täismeest ei laida ... »
«Tunnen teid, röövleid!» nurises Kiškin. «Kuid minuga ei tohi naljatada, Nikita Jakovlitš . .. »
«Ära hirmuta, issanda nimel.. . Ha-ha! . . . Mis sa siis teed?»
«Näe, seda . . . Minu nahk, vennas, on pargitud: tunnen kõiki teie konksusid. Mind sa, vennike, juba ninapidi ei vea ... »
Teinekord tõi Jastrebov kaasa Ilja Fedotõtši enda, kes sõitis» mööda kullatööstusi oma lõbu pärast.
«Tulin sind, imetegu, vaatama,» naljatas sekretär armulikult. «Läksid rikkaks ega taha mind enam tundagi.»
«Ta on nüüd uhkeks läinud,» toetas Jastrebov nalja-
239
hoosse sattunud sekretäri. «Palja käega ära mine ligigi...»
«Ja oleme veel koolivennad,» jätkas Ilja Fedotõtš. «Varsti võib-olla ei tunne tänaval vastu tulles enam äragi. . . Säh sulle siis sõprus. He-he ... Ja öeldakse veel, et vana sõprus ei roosteta.»
Ilja Fedotõtš oli võimas inimene ja seepärast Kiškin saatis mehe tema pärast Baltšugovka vabrikusse pudeli madeira järele, liiatigi et sekretär jääb Bogodankasse ööbima.
«Vaat, kuidas on lood, Andron...» ütles ta õhtul, kui nad jäid kontorisse kahekesi. «Tulin sinu juurde oma võla järele. Sa pole ju unustanud? . . .»
«Kõik tasun ära, Ilja Fedotõtš, anna ainult aega raha kokku korjata ... » kinnitas Kiškin haledalt. «Kuidagi ei tule rahaga välja. Ikka veel kaevan maa sisse oma raha ...»
«Jäta valetamine ... Aja puru silma teistele, mitte minule.»
Marja keerles kogu õhtu nende silme all ja oskas Ilja Fedotõtšile meele järele olla. Ta andis tee juurde rõõska koort ja marju, õhtusöögiks aga tegi niisugused pelmeenid, et neela kas või keel alla. Kiškin ainult kortsutas kulmu, mõeldes, et naine laiutab võõra toidumoonaga, kuid Marja rahustas teda: ta tegi kõik omast.
«Ei saa ju ei tea kuidas, Andron Jevstratõtš,» manitses ta vanameest oma kindlal viisil. «Ilja Fedotõtšit võib veel tarvis minna . . . Kõik keerlevad tema nagu peidetud varanduse ümber.»
«Oh, tean seda, Marjuška . . . Kuid mis kasu minul sellest on? . . . Ma ei mõista, kuidas iseennastki toita . . . Mis rõõmu pärast siis sina toiduga laiutasid?»
«Teisiti ei või, Andron Jevstratõtš: seda nõuab komme. Ka meie oleme näinud, kuidas paremad inimesed elavad . . .»
Heresepudeli juures teatas Ilja Fedotõtš Kiškinile viimase uudise, nimelt, et Onikov on määratud Baltšu-govka kullatööstuse ülemvalitsejaks.
«Kuhu jääb siis Karatšunski?» imestas Kiškin.
«Noh, see on tema enda asi. . . Võib-olla, et sina ise valmistasid temale oma kaebusega paraja paiga. Len-
240
das sellesamaga sisse nagu kana kapsasuppi. Ah, And-roška, polnud kedagi, kes oleks sulle naha peale andnud! ...»
«Vaesusest muutusin tookord kuradiks,» nõustus Kiš-kin. «Kannatasin, kannatasin ja mõtlesingi välja ... »
Veinipudeli juures hakkasid vanamehed meenutama minevikku, endisi inimesi, mahamaetud kroonuaega, praegust korda ja nüüdseid inimesi. Ilja Fedotõtš muutus kuidagi härdaks ja justkui lõdvaks.

«Baltšugovka inimesed hakkavad veel Karatšunski järele puudust tundma,» kordas sekretär.
«Ja kuidas veel kahetsevad ... Pidas rahva vaos, aga siiski targalt. Oli tark inimene ... Peab ütlema tõtt. Onikov veel näitab ennast... »
«Inimesed on nüüd sunnitöölisteks muutunud, Ilja Fedotõtš... »
«Noh, sellega on ka nii — mõista kohut hundi üle, kuid mõista hundi seisukohast. Kullatööstused on kõikjal ühesugused — täna lase käia, homme kas või nuta.»
«Sa oled juba liiga haledaks läinud, Ilja Fedotõtš ... Oma kantseleis istud nagu päris metsaline, kuid siin tuli haledus peale.»
«Oh, surm tuleb varsti, Androška . . . Tarvis on hinge peale mõelda. Endised inimesed mõtlesid hingele rohkem kui meie: oli rohkem pattu, kuid ka hingepäästmist oli rohkem, meist aga ei saa ei jumalale küünalt ega kuradile ahjuroopi. Võtame näiteks kas või sind: sattusid raha otsa ja ajasid okkad välja nagu siil. Kahuri-kuulgi ei tee sulle midagi, aga kärvad kord ära ega saa endaga midagi kaasa võtta. Ja me kõik oleme niisugused, Androška... Kuni nälgime, oleme head, aga kui end täis õgime, on sel lõpp.»
«Sul on paras papiks hakata, Ilja Fedotõtš,» pahandas Kiškin. «Just kohane paastupalvega ringi sõitma . .. »
See Ilja Fedotõtši hale meeleolu muutus muide kiiresti mänglevaks. Ta silmitses Marjat kaua, siis pilgutas lõbusalt silma ja tähqndas:
«Mänguasi? ... »
«Kenakene küll, aga mitte meie jaoks. . . Elab mehega.»
241
«Mis siis, see on veel parem, et mehega ... he-he! ... Mehe pärast halastab ta ka peremehe peale ... »
Varahommikul äratas Ilja Fedotõtši Kiškini metsik kisa ja ta hüppas pesu väel akna juurde. Väljas olid kaks maameest, kellega sõdis Andron Jevstratõtš. Vanamees oli nii vihane, et hüples nagu kukk nende nina all ja vehkis oma piibuga. Ühel mehel olid päitsed käes.
«Tulite mind riisuma? ... » karjus Kiškin kõigest kõrist. «Pjotr Vassiljitš, sa karda vähemalt jumalatki, kui sa inimesi ei häbene .. . Ma ju tean, mis asja pärast sa päitsetega mööda kullatööstusi hulgud! ... »
«Meie tulime töö pärast, Andron Jevstratõtš,» teatas teine mees. «Mis poolest meie halvemad oleme kui teised? . . . Annaksid krundikese — ja jutt otsas.»
Need olid Pjotr Vassiljitš ja Mõlnikov, kes hulkusid kumbki oma asja pärast mööda kullatööstusi. Kiškini karjumise peale kogunesid töölised ja naersid külalised välja.
«Sa otsi nad läbi, Andron Jevstratõtš,» soovitas keegi. «Mõlnikov on Pjotr Vassiljitšil margapuu asemel.»
«Noh, otsi siis läbi, kui tarvis,» oli Pjotr Vassiljitš nõus ja võttis vöö ümbert ära. «Kõik on siin... Pööra või pahupidi.»
«Mul on tarvis õekese Marjaga kokku saada,» teatas Mõlnikov teatava väärikusega. «Kožin tervitab sind, Andron Jevstratõtš.»
Müra peale väljajooksnud Marja viis sugulased oma kambrisse ja katkestas sellega skandaali.
«Ülesostjad ... » seletas Kiškin lühidalt oma külalisele. «Vaat see ühesilmaline ongi see päris madu. . . Käib Jastrebovi ülesandel.»
«Noh, leiva juures ei puudu raasukesed,» tähendas sekretär ükskõikselt. «Mina mõtlesin, et sind juba tapetakse ... »
«Ja tapavadki ära ... »
Mõlnikov istus õe Marja kambris väga rusutud ilmega ja seletas:
«Näe, Marjuška, milleni elu on mind viinud: käin mööda kullakaevandusi ja otsin oma Oksjat. Ta ju peab end oma isa ees heaks tegema? . .. Muidugi, ta on
242
seaduslikult ja muud sellesarnast, kuid terve naela kulda varastas minu käest ära .. .»

«Inimesed ajavad tihti tühja juttu,» rahustas teda Marja. «Jumal saatis Oksjale kannatuse eest õnne ja sina jäta ta rahule. Paljugi võib juhtuda. Vaata, et Matjuška sul küljekonte ära ei murra.»
«Tapab kohe ära,» nõustus Mõlnikov. «Andis ka jumal väimehe . . . Oh, Marjuška, säärane on meie kurb eluke.»
«Kui sa vähem pummeldaksid, Tarass . . . Tuleb tõtt öelda. Tatjana sokutasid taadikese kaela ja ise hulgud kullatööstustes.»
Mõlnikov vaikis rusutult ja sügas kukalt... Eh, kui poleks seda viinakest olnud. . . Pjotr Vassiljitš oli samuti rõhutud meeleolus. Ta ohkas ja silmitses kogu aeg Marjat. See tõlgitses armsate sugulaste meeleolu omamoodi ja kui Semjonõtš õhtul töölt koju tuli, pani Marja pooletoobilise lauale ning sinna juurde suupisteks kuivatatud kala ja mingisuguseid seeni.
«Kallid külalised, ärge pange pahaks, leppige sellega, mis on . . .» lausus ta.
«Ah, Marjuška, kallis õeke!» hüüdis Mõlnikov üllatunult. «Näe, kunas sa lugu pidasid . . .»
Semjonõtš tundis end ehtsa peremehena ja kostitas neid sündsa lahkusega. Mõlnikov jäi kiiresti purju, ·— ta polnud enam ammu joonud ja viin võttis tal kiiresti jalad alt ära. Temale järgnes ka Semjonõtš, kes polnud üldse vodkaga harjunud. Pjotr Vassiljitš jõi kõige vähem ja tundis ennast suurepäraselt. Ta vaikis kogu aeg ja vahtis ainult Marja poole, nagu tahaks midagi öelda.
«See Šiška on päris kuradiks muutunud,» alustas Pjotr Vassiljitš lõpuks juttu, kui oli Marjaga kahekesi jäänud. «Ennist kargas meile peale nagu metsaline . . .»
«Teda juba petta ei saa, igaühe näeb läbi.»
«Ütled, et näeb?» naeris Pjotr Vassiljitš. «Kui näeks, sijs ei oleks nõnda kallale karanud . . . Kas ma loll olen, et lähen päise päeva ajal tema juurde kullakaevandusse kaaludega nagu varem? Ei, kullake, meie, Marjuška, oleme ka õpetatud ...,»
«Peitsid oma kaalud kuskile metsa?»

«Loomulikult... Ka Tarass ei näinud, sest tema on põrunud. Iga töö nõuab meistrit. . . Sina, Marja, oled küll ainult naine, aga sa võid kõigest aru saada.»
Pjotr Vassiljitš nihutas end temale lähemale ja küsis sosinal:
«Kas sul on Siškaga mingi naiste lugu?»
Marja raputas eitavalt pead ja hakkas naerma.
«Hoia end,» otsustas Pjotr Vassiljitš. «Aga Siška, küll sa näed, viskab vembu... Ta on nüüd puhanud ja esimene asi, hakkab naisi taga ajama, sest olgugi, et ta pole päris härra, aga see mood tal on.»
«Vahib niisama, aga et juurde tikuks — seda ei ole,» seletas Marja avameelselt. «Ja mis kasu tal mehe naisest ongi! ... Palju sekeldusi. Kord sõitis ta läbi Fot-janka ja nägi meie juures Nataškat. Noh, sõitis tagasi nii lõbusana ja ikka päris tema kohta: kelle oma ja kust pärit... »
«Nataška kohta, ütled sa? Tähendab, et heitis silma... »
«Tüdrukutirts ei oska veel kasu peale vaadata, aga Kiškinile ta meeldib.»
«Ütleb, et terane... Vanaemaga on tal oma asjaajamine. See puistas temale kõik oma raha ja saab protsente ... »
«Nii, nii... Vanaeit on viimase arunatukese kaotanud. Seda ma juba taipasin ... Niisama, oma mõistusega sain aru ... Ah, sa peni! Osavasti vedas mammakese sisse. Kraapis rahad oma kätte. Las imeb end hästi täis... Mis sa arvad, kas tal, vanal kuradil, on palju raha?»
«Kes seda teab ... Mulle ta ei näita. Hakkas end ööseks kõvasti luku taha panema: akende ette pani seespoolt raudluugid, uks on kahekordne ja samuti rauaga üle löödud ... Sängi all on tal rauast kirst, selle sees ta raha ongi... »
«Kirstus? Või nii, Marjuška.. . Kas kirst on ka raske? ... »
«Ära viia teda ei saagi, sest ta on põranda külge kinni kruvitud... Ma kord pühkisin kontoris põrandat ja tahtsin edasi lükata, aga kirst oli nagu külge õmmeldud ... »

Pjotr Vassiljitš nihutas end Marjale veelgi lähemale ja kuulas hinge kinni pidades neid seletusi. Kui Marja heitis pilgu tema kramplikust naeratusest moonutatud näole, tõmbus ta temast hirmunult eemale.
«Pjotr Vassiljevitš ... »
«Mis on? ... »
«Ei, misjaoks sa pärid? Kas sa arust ära oled? Kristus olgu sinuga ... »
Pjotr Vassiljitš toibus ja pöördus kõrvale. Teda haaranud palavikulise värina pärast lõgisesid tal hambad. Marja haaras tema käe — käsi oli külm nagu jää.
«Muretse võti, Marjuška . . .» sosistas Pjotr Vassiljitš. «Katsu teada saada, piilu järele, kuhu ta selle peidab. Kas kannab endaga kaasas? Noh, see on veel parem . .. See vana peni on kaval. Kuid raha on tal kui raba . .. Mulle kõneldi sellest linnas, Marjuška. Ta andis juba poolteist puuda kulda ära, kuid see on ju kolmkümmend tuhat puhast raha. Tal pole seda kuskile panna. Varitseda, kunas tal on suur rahasaamine, ja tabada . .. Mida sina siis kardad, rumal?»
«Ah, jube ... mine ära .. .»
«Jube on üks .kord, aga siis on rikkust kogu eluajaks. Ela nagu proua. Nii palju sul tööd ongi, kui tähele panna, kus on kirstu võti.»
Kaameks tõmbunud Marja hakkas mõlema käega meeleheitlikult vehkima. Pjotr Vassiljitš heitis temale vihase pilgu ja sisistas:
«Kui ei taha, siis sokutame selleks Nataška . .. Tüdruk on terane ja see on vanamehele meele järele.»
Pjotr Vassiljitš läks öösel Bogodankast ära, ent Marjat oli nagu keeva veega kõrvetatud. Isegi tema mees märkas, et naisega sünnib midagi kahtlast.
«Tervis on natuke käest ära,» seletas ta lühidalt.

VII

«Kunas sa siis ära sured, Darja?» küsis Jermolai oma abikaasalt tõsiselt. «Niiviisi lasen ma sinuga kõik pruudid mööda . . . Zõkovite juures oli kaks pruuti, nüüd ei

ole jäänud ühtegi. Fenja läks ülekäte, Marja läks mehele. Kaua ma siis ootama pean?»
«Aga Nataška?» vastas Darja süüdlaselt. «Võib-olla sügiseks koristab jumal mind ära ja Nataška jõuab just selleks ajaks pruudiikka.»
«Kui jälle petad, va lorakas!» sõimas teda Jermoška, olles Darja visa hinge pärast meeleheitel. «Elu vaevalt sees, aga ikka kääksud. .. Niiviisi elad ehk minust kauemgi.»
«Suren ära, Jermolai Semjonõtš. Kannata sügiseni.»
Jermoška hakkas mure pärast mitu korda kõvasti jooma ja peksis alandlikku Darjat millega juhtus. Nõrk naine lamas seejärel mitu päeva nagu surnu, kuid tõusis siis jälle üles.
«Sa ei peksa õigesse kohta, Jermolai Semjonõtš,» kaebas ta. «Kui katsuksid otse konti tabada ... Oh, elan juba teist eluaega! Parem mürgitaksid mind millegagi ära ... Vaat kuidas Kožin oma naisel hinge välja võtab: päris hirmus.»
«See Kožin on loll: pärast veel vastutab ... »
Pole säärast olukorda, millest poleks halvemat. Nii oli ka siin. Darjal oli halb elada. Ta oli enda juba ammu elavate seast maha arvanud, ent Kožinite juures oli lugu veel halvem. Kožin oli hoopis metsaliseks muutunud ja piinas oma naist kõikide nähes. Ta sundis teda õues pakase käes palja jalu seisma, ajas teda noaga taga, peksis kuni meelemärkuse kaotamiseni ja tegi üldse läbi kõik metsikused, mida mõistab teha saatanaks muutunud vene inimene. Seda teadsid kõik naabrid, naise sugulased, kogu Taibola, kuid ükski hing ei hakanud õnnetut naist kaitsma, sest mehe ja naise vahel on ainult jumal kohtumõistjaks. Naine oli nooruke ja

lõpmata alandlik. Seesuguse valis emake Ma-remjana ise, soovides jääda täielikuks perenaiseks majas. Seda õnnetut ei päästnud isegi rasedus, vaid Kožin peksis teda veel kõvemini, tasudes temale kätte oma püsiva mure eest. Miks Fenja ei võinud rasedaks jääda, siis oleks kõik teisiti läinud. Emake Maremjana katsus mõnikord minia eest seistagi, kuid sellest ei tulnud midagi välja.
«See on sinu kätetöö: vaata nüüd ja karista end!»
246
karjus Kožin, tungides naise kallale veel suurema raevuga. «Tapan ta nurjatu ära. Ma ei või teda silma otsaski sallida.»
Vanausuliste kombed polnud just pehmed, kuid kõik kodused asjad kaeti eht vanausulise vaikimisega, lähtudes põhimõttest: mitte koduseid tülisid majast välja kanda.
Kuuldused Kožini metsikusest ulatusid ka Fenja kõrvu ja kurvastasid teda sügavasti. Esimese õhinaga tahtis ta ise tema juurde sõita ja teda manitseda, kuid ta oli nüüd niisuguses seisukorras, et häbenes end väljas näidata. Teda aitas kimbatusest välja Mõlnikov, kes käis jälle tema juures oma saatuse üle kaebamas.
«Tarass, kui sinagi katsuksid Akinfi Nazarõtšit manitseda ... »
«Võin selles sulle vastu tulla, Fenjuška ... Ah, mäherdune patt, kui mõtled!»
«Sa ütlegi talle nii, et ma palun teda ... Või tulgu ta ise minu poole sisse, kui Stepan Romanõtšit kodus ei ole. Mind ta võib-olla võtab kuulda .. .»
«Ei, Fenja, see pole sünnis. See Ganka lobiseb Stepan Romanõtšile kõik ära . . . See asi ei kõlba. Kuid mina sean kõik kõige paremini korda. . . Ma ajan sellele Akinfi Nazarõtšile hirmu peale.»
«Ja tee kiiremini, Tarass . .. Pea see häda ei või juhtuda: Akinfi Nazarõtš tapab veel naise ära ... »
Et Tarassi rohkem ergutada, pistis Fenja temale natuke raha pihku.
«Lendan nagu tuul, Fedosja Rodionovna. Mina tema juba taltsutan, selle Akinfi Nazarõtši. .. Minuga, vennas, pole pikka juttu.»
Mõlnikov läks tõepoolest otsekohe Taibolasse. Teel võttis üks linna sõitev tuttav kullaotsija ta peale. Kožini maja värav oli riivis nagu alati. Tarass läks akna alla «palverännakule». Aknal vilksatas kellegi nägu ja kadus.
«See olen ju mina!» karjus Mõlnikov, ronis muldrile ja vaatas aknast sisse. «Kas ei tunne mind ära?. . . Vanaemake Maremjana . . . ae? ... »
Lõpuks ilmus Kožin ise. Ta nähtavasti oli millestki segadusse sattunud ja avas akna õige vastumeelselt.
247
«Miks sa siia ronid?» päris ta ebasõbralikult. «On asja, sellesama pärast roningi...» «Valetad!» «Vajugu ma kas või praegu maa alla ...» «Noh, tule siis ...»
Kožin avas ise värava ja viis külalise mitte tarre, vaid juurviljaaeda, kus otse järve kaldal kase all oli väike lehtla. Mõlnikovil läksid peaaegu jalad nõrgaks, kui Kožin ilma pikema jututa taskust viinapudeli välja tõmbas. Vaat seda nimetatakse otse silmade vahele tabamiseks... Ja kohtki oli nii suurepärane. Kallas laskus järsu nõlvakuna ja selle taga laius järv, mis hõõgus päikese käes nagu sula metall. Otse vee lähedal seisis kivist nahaparkimistöökoda, kus suvel oli vähe tööd.
«Ah, misuke mõnus koht!» kiitis Mõlnikov vaimustatult. «Nagu loodud viina joomiseks .. .»
«Mis asja pärast sa tulid? Kas tahad jälle kullaga petta?... »
«Ei, vennas, kullaga on lõpp! ... Küllalt... Ja tead, mida ma sulle ütlen, Akinfi Nazarõtš, me oleme lollid... jah. Kuld on meil kärsa all, aga meie otsime teda mööda metsa ... Näe, võtame kätte ja raiume šurfi sinu juurviljaaeda, just sinna, kus sul kapsapeenrad on. Jumala eest... Teil on siin, nagu ma näen, kulda ümberringi.»

Nad jõid ja lobisesid igasugustest asjadest. Mõlnikov jutustas Kiškinist, kuidas see oma Bogodankas on «lai pomm», kullaotsijate tööst, sellest, kuidas Pjotr Vassiljitš kulda üles ostab, jäljetult kadunud Matjuš-kast jne. Kožin enamasti vaikis, kuulatades tumedalt kostvaid oigeid, mis tulid kuskilt tare poolt. Kui aga Mõlnikov selle peale kõrvu teritas, tähendas Kožin ükskõikselt:
«Nähtavasti on mul koer marru läinud. .. Tarvis ta, raibe, maha lasta.»
Kui Kožin tarre teise pudeli järele läks, ei suutnud Mõlnikov uudishimu maha suruda ja jooksis vaatama, mis sünnib tagumise tare alla ehitatud keldris. Heitnud pilgu väikesesse aknasse, põrkas ta kohe tagasi: talle näis, et seina külge oli rihmadega seotud koolnu. See oli
248
Kožini õnnetu naine, kes kolmandat ööpäeva seisis seina ääres kõige ebamugavamas olekus — ta ei saanud end sirgu ajada, vaid rippus rihmadega seina külge tõmmatud kätel. Mõlnikov oli nii kohkunud, et tal oli kogu viinaaur peast kadunud, kui Kožin tagasi tuli. Mis teha? Esimene mõte oli — joosta kohe ja teatada vallamajasse ... Ei või ju elavat inimest niiviisi piinata . . . Kui need keržakid marru lähevad, võtavad nad kas või elavalt inimeselt naha maha. Kuid teisest küljest, kogu Taibola ju teab, et Kožin piinab oma naist surnuks, teab ka vallavalitsus ja terve suguselts, ning tema on siin kõrvaline isik. Hakkavad veel kohtuid pidi vintsutama . . . Ja kogu see asigi on hoopis võõraste oma, mis kellessegi ei puutu. Kui Kožin tapab naise ära — las ta siis ise vastutab, ent seni kui naine on elus, ei puutu see kellessegi, sest ta on tema mees, olgugi et kodanlikus abielus.
Nii ei lausunud Mõlnikov Kožinile midagi, juhindudes oma maamehelikust poliitikast, ja Fenja ülesanne tuli talle meelde alles siis, kui ta oli juba tagasi Baltšu-govka vabrikus, s. o. otse Jermoška kõrtsis. Siin lobises ta joobnuna välja kõik, mis oli oma silmaga näinud. Üldiseks imestuseks astus esimesena välja Jermoška. Ta tegi täieliku skandaali.
«Kuidas võib elavat inimest niiviisi vigastada?» karjus ta kätega vehkides üle kõrtsi. «Keržakid — päris keržakid nad ongi.. . Küll me ka nende jaoks seaduse leiame! ... »
Kogu kõrts oli tema poolt. Palju aitas selleks kaasa õigeuskliku elanikkonna ähmane vastuolu vanausulis-tega, ja käesoleval juhul omandas see kindla tundevär-vingu. Alatisis kõrtsikülastajais ja joomareis ärkas nii kaastunne tapetava naise vastu kui ka südametunnistus ja hirm, just need seaduspäraselt head tunded, mis käesoleval momendil puudusid taibolalastel, kes teadsid kõike, mis Kožini majas sündis. Kui imelik see ka polnud, kuid humaansete tunnete puhang tekkis just kõrtsis ja selle liikumise juhiks hakkas just allakäinud kõrtsmik Jermoška.
«Ei, mehed, niiviisi ei või!» karjus ta oma kähiseva kõrtsihäälega. «Inimesel on ju hing, ja nemad seovad
249
rihmadega seina külge ... Selle eest, vennas, pead ei paitata.»
«Ise oma silmaga nägin . . .» pomises Mõlnikov, kes ei oodanud, et tema sõnadel on säärane mõju. «Ma mõtlesin, et on surnu, ja isegi põrkasin tagasi, aga see oli tema, tähendab Kožini risti poodud naine . . . Nii ta käsipidi ripubki.»
«Peab kohe prokurörile teatama, sest tegemist on kõige kriminaalsema asjaga,» teatas Jermoška asjatundja inimese tooniga. «Kui tarvis, siis õpeta naist, aga see on hoopis midagi muud ... »
«Me läheme ise ja teeme kogu selle keržaki pesa maatasa!» karjusid hääled. «Õigeusulised ei tee iialgi nii. . . Juhtus, et tapetigi naised ära, kuid elusalt risti ei poodud.»
«Ei, mehed, oodake, ma sean selle asja ise korda . . .» otsustas Jermoška.
Kõigepealt läks ta Darjaga nõu pidama: oli ju sootuks iseäralik asi. Darja hakkas koguni nutma, saates Jermoškat vägiteole. Et mitte aega raisata ja avalikkuse ees kõike mitte liialt teatavaks teha, kihutas Jermoška linna ratsa oma küliskäijal. Temas oli tekkinud erakordne energia ja ta ajas jalule nii prokuröri ametkonna kui ka sandarmid ja politseiülema.

«Kas leiame ta veel elusana või mitte!» kordas ta ärevalt. «Ristiinimese hing, teie kõrgeausus ... Muidugi, kõik me, maamehed, kui läheme metsikuks, siis ei tea, mis teeme, kuid on ju ka seadus.»
Ülemused jõudsid Taibolasse vastu õhtut. Kui oldi juba otse asula juures, lõi Jermoška äkki kartma: ta polnud ise midagi näinud ja uskus ainult joobnud Mõl-nikovi sõnu. Tolle purjus silmadele võis ei tea mis viirastuda ... Kuid need kahtlused haihtusid kohe, kui Kožini maja oli läbi otsitud. Peremees ise magas joobnuna kuuris. Vanaeit ei avanud ust niipea, vaid jooksis keldrisse miniat lahti päästma, kuid siin ta tabatigi.
Pilt oli kohutav. Nii prokuratuuri esindajad kui ka politsei olid igasuguseid asju näinud, ent siin taganesid kõik õuduses. Õnnetu naine, kes oli kolm ööpäeva rihmade küljes rippunud, oli poolenisti meelemärkuseta ega saanud midagi vastata. Ta saadeti otsekohe linna

haiglasse. Kožin viibis kõige selle juures ja jäi ükskõikseks.
«Küll sa nüüd saad!» tähendas temale Jermoška. «Oleks veel laulatatud naine, siis teine asi, aga kodanlikus abielus naisega niisugust metsikust ei lubata.»
Kožin vaatas talle vaid otsa hirmsate tardunud silmadega ja naeratas. Mingi imeliku assotsiatsiooni tõttu vilksatas tema peas mõte, mispärast ta tol öisel kohtamisel Karatšunskit ära ei tapnud, vastutada tuleb niikuinii. Kui Kožinit hakati linna eeluurimise vanglasse viima, toimus südantlõhestav stseen. Suure vaevaga suudeti Vanaeit Maremjana tema juurest ära tõmmata.
«Jäta järele, mammake ... » tähendas Kožin kuivalt, kuid siis värahtas tal nägu ja ta viskus nagu vihk ema jalge ette. «Andesta, emake ... »
«Tuvike . . . mu toitja ... » ulus vanaeit meeletult.
«Tarvis oleks ka tema, see vanaeit, teie kõrgeausus . . .» soovitas Jermoška. «Ta on väga kahjulik naine .. . See kõik on tema pärast. . .»
Kui Kožin oli juba vankrisse istunud, otsis ta silmadega Jermoška üles ja ütles:
«Tervita Fenjat, Jermolai Semjonõtš . . . Sulle andestab jumal. Ma ei ole sinu peale pahane.»
Rahva hulka ilmus ka Mõlnikov, kes meelega oli tulnud Baltšugovka vabrikust jala, et vaadata, mis juhtub. Tagasi sõitis ta koos Jermoškaga.
«Kas Akinfi Nazarõtš mõistetakse nüüd sunnitööle?» päris tä Jermoškalt.
«Seda saame näha . . . Hakkavad hääletamisega, vannutatud meestega kohut mõistma, ja siis tuleb kerge kohus, kui naine terveks saab. Oleks ta surnud, noh, siis oleks mees omadega läbi. . . Neil naistel ju visa hing nagu kassidel. Peaasi, naine on laulatamata, vaat sellepärast teda just ei kiideta.»
«Ka laulatatud naist ei tohi sandiks teha ... » tähendas Mõlnikov.
«Laulatatud naiste kohta öeldakse ju: mehe naine, kuid see ei ole kellegi oma. Niisama hea kui hulkuv veis . .. Mina, vennas, olen kõik need seadused põhjani läbi uurinud, sest kõrtsis ei ole ilma seaduseta võimalik.»

«Teadagi...»
Teel pööras Mõlnikov sisse härrastemajja, et Fenjale kõigest juhtunust jutustada.
«Ma sain Akinfi Nazarõtšist jagu,» kiitles ta. «Saatsin ta sunnitööle, vabatahtlikule asumisele ... Nüüd on lõpp! ... »
Fenja karjatas tasa ja püsis vaevu jalul. Ta viis Mõlnikovi oma tuppa ja sundis kõike mitu korda uuesti jutustama. Oh issand, mis see siis on? Kas Akinfi Nazarõtš võis tõesti nii metsikuks muutuda?
«Kui ta vankrisse pandi, võttis kohe mütsi maha ja kummardas iga nelja kaare poole,» jutustas Mõlnikov. «Tunneb ka kombeid . . . Noh, nägi mind ja hüüdis: «Vii Fedosja Rodionovnale terviseid!» Nii oli ta mõistus segi läinud ... polnud enam' selge peaga.»

See sündmus mõjus Fenjasse nii põrutavalt, et ta pidi voodisse heitma ja sünnitas öösel surnud lapse. Karatšunski oli samuti rabatud, nagu oleks tema pea kohal äkki äike kärgatanud. Ta hinges justkui katkes midagi — see valus niidike, mis sidus teda eluga. Haige Fenja näis hoopis teistsugusena, tema nägu oli kahvatu ja pikaks veninud, silmad olid muutunud ümmargus-teks, nina teravaks. Ta ei kaevanud, ei oianud, ei nutnud, ainult vaatas oma suurte silmadega nagu surmavalt haavatud lind. Karatšunskil oli piinlik ja valus selle noore rahuldamata elu pärast, mida ta ei suutnud oma pilguga ei soojendada ega ka rahustada.
«Teda ma enam ei armasta ... » sosistas Fenja ühe niisuguse tumma stseeni juures.
«Tüdrukuke, armas ... »
«Kuid siiski, Stepan Romanõtš, oleks parem, kui ma sureksin ... »
«Me veel elame, Fenja.»
Kõrtsmik Jermoška juures toimusid teistsugused kõnelused. Humaansuse puhang haihtus temast niisama kiiresti, kui oli tekkinud. Headel ja südamesse tungivad sõnadel, nagu «südametunnistus», «ristiinimese hing», «elav inimene», ei olnud enam mõtet ja tavaline külm julmus astus oma õigustesse. Jermoškal oli isegi nagu piinlik oma kangelasteo pärast ja ta püüdis hoolikalt vältida igasugust juttu Kožinist. Esimesena hakkas
252
teda narritama Jastrebov, kes nimelt pööras sisse, et Jermoška üle naerda.
«Miks sa toppisid ennast võõrasse asjasse?» noris Jastrebov. «Nii lähed sa viimati ka minu peale kaebama? .. .»
«Niisugune hoog tuli peale, Nikita Jakovlitš ... Hakkas hale, et elavat inimest nõnda piinatakse.»
«Kas sina siis prokurör oled? . .. Eh, Jermolai, Jer-molai... Sul peab nähtavasti mingisugune auk peas olema, teisiti ei saa ma sellest asjast aru. Nüüd tiritakse sind tunnistajaks. Ha-ha! ... Sa oled halastajaõde, Jermoška... »
Kogu loo loomulikuks tagajärjeks oli see, et Dar ja sai veel rängema õpetuse kui varem . .. Vihaseks läinud Jermoška tasus nüüd temale oma alanduse eest kätte.
«Kas sa juba varsti sured, sa kaval madu?» möirgas ta, tagudes Darjat saapaga. «Surmgi on sulle vilets palk... »
Jermoškat vihastas kõige rohkem see, et Darja kannatas kõik hoobid ära nagu puunott, ei piuksatanudki.

VIII

Käesoleval suvel kees Kedrovskaja langil .otsast otsani kullakaevanduslik tegevus. Polnud säärast jõekest või orukest, kus poleks kohendanud ülestuhnitud mulla hunnikud või mustanud mahajäetud ja veega täitunud šurfid. See kõik oli alles eeluurimine, päris kaevandusi oli seni veel võrdlemisi vähe rajatud. Paiguti oli kulla-sisaldus nii väike, et neid kohti ei tasunud kaevandamisele võtta, teised kohad polnud veel mäeasjanduse määrustiku järgi täiesti vormistatud. Töötamas oli umbes kolmkümmend kaevandust, mille hulgast ainult Bogodanka sai oma rikkuse poolest kuulsaks.
Abiellunud Matjuška käis oma noorikuga kogu langi läbi, valides sobivaid kohti. Avaldust oma koha saamiseks ei tahtnud ta sisse anda, sest selliste avaldustega on palju sekeldusi ja tuli ka kaua oodata, kuni koht kätte antakse. Kiškinil läks see libedasti, sest mäeasjan-duse valitsuses oli tal oma mees, kuid sina, mats, oota
253

ja ikka jälle oota. Koos Matjuškaga käisid ka vana Turka, Jaša Väike ja Prokopi. Artellina võtsid nad Jastrebovi kullakaevandustes siit ja sealt väikesi krunte, töötasid nädala või kaks, jätsid siis kõik maha ja läksid jälle edasi. Kõik igatsesid leida õiget kohta, nagu seda oli

Bogodanka. Väikeste kullatöösturite käest
võis osta juba valmis kaevanduse või võtta rendile vana.
«Kui ainult natuke meelitaks,» kordas Matjuška asjaliku ilmega. «Otsiksime kulla välja ... »
Matjuškale oli pisut kriitiline hulkuda, sest kõik teadsid, kui palju raha oli tal peidetud kaelas rippuvasse nahktubakakotti. Olgugi et ta oma raha kellelegi ei näidanud, teadsid kõik kindlasti, et Pjotr Vassiljitš luges talle Oksja poolt varastatud kulla eest neli sajalist peo peale. Halb oli Jaša Väikese ja Prokopi olukord, kuid nad püüdsid vastu pidada: hea, et kõhtki täis. Neid kurvastas ainult, et töö juures kulusid riided ja jalatsid ruttu ära, kuid see kõik oli ainult ajutine: kui leitakse kulda, siis paraneb kõik korraga. Mõlnikov aga jättiski nendele maksmata.
«Lihtsal töölisel on igal pool halb: olgu see kas meie kompanii või kullatöösturite juures ... » kaebas mõnikord Jaša Väike, kui jäi väimees Prokopiga üksi nelja silma alla. «Olgugi et Mõlnikov, kuid temagi, näe, kuidas pani meil mõlemasse jalga saapad.»
Prokopi vaikis nagu tavaliselt. Temale see hulkuri elu meeldis, kui ainult poleks olnud muret oma perekonna pärast. Terved ööd mõtles ta naisele Annale ja oma lastele: kuidas nad seal küll on, kuidas elavad ja end läbi veavad? . . . Mõnikord valdas teda säherdune vaev, et pane kas või kohe nöör kaela. Ja mispärast läks ta tookord vabrikust ära, — oleks elanud nüüd soojas ja kuivas ning ilma mureta. Kuid niisugune mõtisklemine haihtus koos öise pimedusega. Kas tema üksinda hulgub niiviisi hundi kombel mööda metsa? . . . Kullatööstustes rabeleb tuhandeid töölisi ja neil kõigil on ühesugune olukord. Üldse tarvitses mehel või naisel vaid kord sattuda kullatööstuse rataste vahele ja nad olid kohe kadunud inimesed.
«Sa, Oksja, püüa juba meie eest hoolitseda,» naljatasid

töölised tihti oma nooriku üle. «Isale sobitasid soone, noh, näita siis ka meile mõni pesake.»
Oksja elas läbi naise üürikest õnneaega ja oli nagu kenamakski muutunud. Temas ei olnud enam endist metsikust ja nüüd ta ka riietus paremini, peamiselt seepärast, et mitte meest häbistada.
Matjuška silmitses teda sageli imestusega ja vangutas ainult oma käharat pead. Näe, oma saatuse eest ei saa tõepoolest kuskile ära minna — missugused tüdrukud olid temale silma heitnud, kuid ta naitus Oksjaga. Muide, kullatööstuse lihttöölise mõõdupuuga mõõtes oli Oksja ehtne kullaotsija naine, kellest paremat ei mõista kujutledagi: ta parandas tervele artellile riideid, keetis sööki ja lisaks veel töötas täismehe eest. Ja mehed armastasid teda, kuigi parajal juhul heitsid nad tema üle ka nalja. Töökas naine, tubli vastupidav hobune ja terviski seesugune, et kõigiti mehele paras. Jaša Väike ja Prokopi päris hoolitsesid Oksja eest, kes andis nende kullaotsimise rännakutele peaaegu perekondliku ilme ja oli kõige selle juures ka omainimene. Õhtuti toimusid lõkketule ääres sellised mõnusad kodused vestlused, mille tsentrumiks oli alati Oksja.
«Meil peaks lehm olema, Õksjuhha,» unistas Jaša. «Toitu on metsas tema jaoks nii palju kui tahad . .. Tore oleks ju? Veaksime teda enda järel kaevandusest kae-vandusse nagu mustlased ... »
«Paremat poleks soovidagi...» nõustus Oksja ehtsa perenaise autoriteetsel toonil. «Oleksime piimaga varustatud, aga nüüd, — kuiv toit ongi juba ära tüüdanud ... »
Oksja tassis enesega kaasa terve hunniku mingisuguseid hilpe ja kogu väliköögi. Mehed pahandasid, kui kõike seda koli tuli ühe kaevanduse juurest teise vedada, kuid see-eest oli peatuskohtadel kõik omast käest — nii kausid kui lusikad ja isegi midagi patjade taolist. Pühapäeviti õmbles Oksja kulunud kaevandus-riietele loendamatuid paikasid, ja pahandas omakorda meestega, kes ei mõistnud nõela kätte võtta. Ja peaasi, Oksja oskas parandada jalanõusid ja oleks võinud ainult selle käsitööga kullakaevandustes julgesti ära elada, kus jalanõud on töölise kõige kallim vara, sest

ta on sunnitud töötama poris ja põlvini vees. Kõik teised töölised olid kadedad Oksja annete pärast ega jõudnud teda ära kiita, nii et Matjuška aina imestas, missuguse aarde ta oli endale saanud.

«Ühest on meil veel puudu, Oksjuhha,» naljatasid mehed, «sünnita meile poisike või tüdrukuke . .. Siis oleks meil majapidamine täiuslik.»

Nii palju kui Matjuška ka kokku hoidis, kuid raha aina pudenes ja pudenes tal käest, sest kogu artelli igasugused suured ja väikesed kulud tuli temal kinni maksta. Oma kullaotsimise teenistusest jätkus vaevalt söögi jaoks, ja sellele lisandusid alatised töövahed, sest Matjuška ei püsinud ühel kohal kaua. Artell töötas kaevanduses nädala, teise, siis aga kipub jälle uuele kohale, millest lauldakse suurt kiidulaulu. Sääraseid kuuldusi levis liigagi palju ... Niiviisi vaatas Matjuška valmis kolm sobivat kohta, mida oleks võinud rentida, kuid ei suutnud ikka veel otsustada, missugust valida. Ühes kohas nõuti kaevanduse eest otsekohe sada rubla, teises kohas anti «pooletera peale», s. o. pool puhastulust peremehele, kolmandas taheti kaevandust hoopis ära müüa... Matjuškal oli rahast järele jäänud umbes kolmsada rubla ja ta kartis sellega riskeerida. Üheks peamistest takistustest oli veel ka see, et artellis polnud ühtegi kirjaoskajat, kuid oma kaevanduses tuli pidada raamatuid ja saadud paberid läbi lugeda.

Kõik need kahtlused lahenesid täiesti ootamatult. Kord õhtul ilmus äkki Pjotr Vassiljitš. Ta tõi endaga kaasa toapoiss Ganka, kelle Karatšunski oli vallandanud.

«Pole teineteist kaua näinud, kuid pole ka igatsust tundnud,» ütles Matjuška ebasõbralikult, sest et ta kavalat meest ei armastanud.

«Ah, Matjuška, kas me siis võõrad oleme?» vastas Pjotr Vassiljitš ja lõi endale isegi rusikaga vastu rindu. «Ja mina otsisin teid kõikidest kaevandustest...»

Pjotr Vassiljitš tõi kaasa suure hulga igasuguseid uudiseid: selle kohta, kuidas Karatšunski ametist maha võeti ja kohtu alla anti, Kožini kohta, kes istub vanglas, Mõlnikovi kohta, kes praegu otsib Kožini juurvilja-aias kulda, Fenja kohta, kellel oli nurisünnitus, uue
256
ülemvalitseja Onikovi kohta, kes ähvardab Rublihhal tööd katkestada, Jermoška kohta, kuidas ta kihutas linna prokuröri juurde.

«Vaata, Oksjakene, missugused asjad sünnivad maailmas,» lõpetas Pjotr Vassiljitš oma jutustuse, patsutades nooriku õlga. «Aga kui asja arutada, siis olid sina targem kui paljud teised inimesed ... Ja viskasid osava vembu! .. . Ha-ha ... Peitsid soone vanaisa juurde, Rodion Potapõtši juurde? .. . Näppasid isa käest ja viisid vanaisa juurde?... Keegi ei tulnudki sellele ... Õige! ... Aga oli osavasti tehtud... Isa katkub praegugi veel juukseid. No-jah, temal poleks sinu soonest niikuinii mingit kasu olnud. Oleks kõik kõrtsidesse laiali kandnud ... »

Üldiseks imestuseks hakkas Oksja oma isa kaitsma ja sõimas Pjotr Vassiljitši läbi. Pole tema asi oma nina teiste ellu toppida. Tegelgu oma kaaludega, kuni pole Kožini juurde türmi pistetud. Leidis endale ka hea ameti.

«Vaata agä Oksjat!» kiitsid teda töölised, naerdes hämmastunud Pjotr Vassiljitši välja. «Söö ja seedi. . . Anna talle libahundile hästi, Oksjakene.»

«Ja tõepoolest, mis sa norid naise kallal, sa haisu-kott?» kargas Matjuška külalisele kallale. «Mine oma teed, kuni luud-kondid veel terved ... »

«Kas te, kuradid, hulluks olete läinud?» imestas Pjotr Vassiljitš. «Ma tulen teie, kaabakate, juurde heaga, aga nemad tõmbavad end turri. Kelle peale te urisete, tobud? ... Ja sina, Matjuška, ära oma nina nii väga tõsta... Ei maksa sul rikast mängida. Leidub sinust rikkamaidki... Ja mis puutub Oksjasse, siis see oli niisama möödaminnes öeldud. Lausa kuradid . . . Olete metsas kiskjateks muutunud.»

Ei puudunud palju, et meeste vahel oleks lööming tekkinud, kui mitte Oksja poleks Pjotr Vassiljitši kaitsma hakanud.

«Jätke oma rumal tülitsemine! . .. Mille üle teil naerda on? Võib-olla tuli inimene tõesti asja pärast... »
Kõigest sellest loost ei võtnud osa ainult Ganka, kes tundis end hundikarja hulka sattunud õuekoerana. Päevitanud ja räbaldunud kullaotsijad sarnanesid eht-
257
sate röövlitega ja peaaegu ei vaadanudki tema poole. Pjotr Vassiljitš julgustas teda mitu korda, pilgutades oma ainsat silma. Kui erutus vaibus, viis Pjotr Vassiljitš Matjuška kõrvale ja hakkas rääkima:
«Mul on teist kahju, Matvei, et te asjata mööda kulla-kaevandusi huigute . . . Jumala eest! ... Ja saak on kohe nina all. . . Mul ükskõik, ma kõnelen niisama, kahju pärast. Kiškinil on Sirotka vaba: kui ehk võtaksid selle? Ma räägin sulle tõtt.»
«Ta on ju tühi, see Sirotka?» vaidles Matjuška vastu.
«Oli tühi, kui Kiškin seal töötas . . . Kuid millepoolest ta Bogodankast halvem on? Uks ja seesama Mutjaška on ta ju kõik ja Kiškin sonkis seal ainult natukene. Sa ju peaksid seda asja ise paremini teadma. Puutumata kohti jäi sinna veel palju . . .»
«Ja mis siis sina, ühe silmaga saatan, selle pärast kibeled?»
«Ah, kui taipamatu inimene sa oled, Matjuška ... Sa ei saa mitte millestki aru. . . Sirotkal leidub kulda, usu mind. Jastrebovil pole ju Jagodnajal parem liiv, kuid möödunud aastal andis kaks puuda ära.»
«Vaata, kuhu sa sihid . .. Noh, vennas, see number ei lähe läbi. . . Meie kaevame kulda oma kätega .. . Säärase asja pärast saadetakse veel Siberissegi.»
«No misjaoks siis Ganka on olemas? Tema on kirjaoskaja ja kannab kõik raamatusse .. . Jastrebovi jaoks töötamine on mind juba ära tüüdanud: ta laseb minu nahal liugu. Aitab, on enda juba täis imenud ... Ja Kiškin annab Sirotka nüüd muidu ära, sest see pole temale sugugi kasulik. Kas said aru? .. . Kõige parem on võtta rendile. Maksta talle kakskümmend kopikat solotniku pealt. Käiberaha me juba hangime ja kõik läheb libedasti. Mina ju seda asja nüüd tunnen, tean kõik keerdkäigud ära. Terve Kedrovskaja lank on mul nagu peopesal . . .»
Pjotr Vassiljitš hakkas sõrmedel välja arvutama, kui palju nad sellest kasu saaksid ja kui kerge oleks kõike seda teha, kui oleks ainult oma kaevandus, mille peale võiks kaevanduse raamatutes kulda üle kanda. Nendest juttudest hakkas Matjuškal isegi pea ringi käima ja ta vahtis totrate silmadega kiusaja mao otsa.
258
«Ma ütlen sulle otsekoheselt, Matvei, et meie Ked-rovskaja lanki ei puutugi: ei võta siit üht kübetki kulda ... Jätkub meile Baltšugovkast. Kui tema, Onikov nimelt, ametisse astus,- vähendas ta otsekohe kullaotsijate tasu... Aga nemad tahavad .ju ka süüa ja juua. Noh, ja toovad minu kätte ... Varem ostsin ma puhta raha eest, nüüd usaldavad ka võlgu. Kuid ma pean selle kulla ikkagi Jastrebovile jumalamuidu ära andma ... Said aru? Kaevandust enda nimele võtta ei ole mulle samuti sobiv, sest minu kohta on juba levinud kumu. Kas said nüüd aru, misjaoks mul sind tarvis on?»
Matjuška kõhkles ja sügas kukalt. Siis ütles Pjotr Vassiljitš hoopis teise tooniga:
«On näha, et me ei saa sinuga kokkuleppele, Mat-vei . . . Ära siis mind süüdista, kui leian mõne teise ustava inimese.»
See manööver avaldas tarvilikku mõju. Matjuška ja Pjotr Vassiljitš lõid käed kokku.
«Ammu juba oleks pidanud nii olema ... Vaata ainult, et sa kellelegi mitte piuksu! ... »
«Ja mina ütlen sulle üht: kui ma midagi märkan, siis võtan sul nupu maha.»
«Sa näita juba.nüüd silmakirjaks, et me sinuga tülitseme. Sedamoodi on mul ka Jastreboviga korraldatud ... Ja et su enda artell sellest midagi ei teaks. Iga sõna on su surm ... »
«Näilikkus» korraldati siinsamas ja Matjuška kihutas Pjotr Vassiljitši ühes Gankaga minema. Kullaotsijad pidid end surnuks naerma vaadates, kuidas Pjotr Vas-siljitš kaevandusest jalga laskis.

Mõne päeva pärast läks Matjuška Bogodankasse. Kiš-kin võttis ta vastu suure umbusuga, ent kui jutt läks Sirotkale, muutus ta kohe järeleandlikumaks.
«On lust Oksja raha maha matta?» naljatas ta. «Ainult sinu jaoks, Matjuhha, sest et me varem seltsis häda kannatasime . . . Võta ja saa õnnelikuks. Ainult üks tingimus: et see ühe silmaga kurat oma nina siin lähedal ei näitaks . . . saad aru?»
«Sa ju tunned mind, Andron Jevstratõtš,» kinnitas Matjuška vandega ja raputas pead. «Ma kisun tal ükshaaval jalad otsast... »
259
Leping sõlmiti otsekohe ja Matjuška artell kolis paari päeva pärast Sirotkale. Nendega ühinesid toapoiss Ganka ja kullapesemise vabriku endine järelpesija Jerakov. Kompanii töödelt rahvas aina põgenes: esiteks, kõiki meelitas oma käe peal elamine, ja teiseks, uus ülemvalitseja hakkas liiga karmilt oma uut korda sisse seadma.
«Kõik lähevad ära . . .» jutustas Jerakov. «Las võtavad võõramaa töölisi. Karatšunski ajal oli hoopis parem ... Ta oli arusaaja inimene . ..»
Ganka jumaldas Karatšunskit ja kinnitas kõigile, et Onikov on ainult ajutiselt, siis aga «tuleb jälle Stepan Romanõtš». Teist temasarnast inimest polevat leidagi.
Sirotkal ehitati uus majake uuele kohale, kus alustati uut tööd. Artellile oli nagu elu sisse tulnud. See oli päriselt oma töö, ise olid nad enda peremehed. Kulla-sisaldus polnud esialgu suur, kuid siin oli siiski parem kui mööda võõraid kaevandusi hulkuda. Ganka pidas kaevanduseraamatut ja tegi enda kohe tähtsaks. Mat-juška käis juba kaks korda Fotjankal, salajastel läbirääkimistel Pjotr Vassiljitšiga, kes nagu tavaliselt midagi «välja haudus» ja vigurdas.
Kogu asi selgus varsti. Pjotr Vassiljitš korjas kullaotsijate käest võlgu ligi kaheksa naela kulda ja lisas sellele veel kaks naela oma kulda ning tahtis seda Jastrebovist mööda minnes õige hinna eest ära müüa. Ta oli seda operatsiooni juba ammu plaanitsenud ja lootis sellest kaks tuhat rubla kasu saada. Kuid linnas keeldusid kõik ülesostjad tema käest kulda ostmast, sest nad ei tahtnud Jastreboviga tülli minna: «käsi peseb kätt» oli nendel põhimõtteks.
Siis läks Pjotr Vassiljitš Jermoška juurde. «Sa oled loll, Pjotr Vassiljitš,» seletas talle kõrtsmik. «Sind tuntakse igal pool kui Jastrebovi ülesostjat, kes hakkab siis sinu käest ostma... Mine parem Nikita Jakovlitši juurde ja kahetse pattu, võib-olla annab ehk andeks.»
Pjotr Vassiljitš pidas igat kanti aru. Kui kirjutada Sirotka arvele, siis tuleb hulk aega oodata ja jagada ka Matjuškapa. Mõtles ja mõtles ning otsustas asja Jastreboviga ära klaarida.
260
«See kuld pole sinu rahaga ostetud, nii et sa anna juba täis hind,» kauples Pjotr Vassiljitš aegsasti.
«Hüva, mis seal palju rääkida . . . Annan solotnikust neli ja pool rubla,» otsustas Jastrebov.
Hind sobis, Pjotr Vassiljitš tõi kotikese kullaga, andis Jastrebovi kätte, see kaalus kulla ära ja pani oma kohvrisse.
«Noh, ja nüüd jumalaga,» ütles Jastrebov. «Kes tahab Jastrebovist targem olla, see ei ela kolme päevagi. Ja sina oled loll... »
«Aga raha?!»
Jastrebov puhkes ainult naerma, ähvardas revolvriga ja viskas Pjotr Vassiljitši ülepeakaela tarest välja. Tal polnud see esimene säärane tegu.
Selle jagajärjeks oli, et Jastrebov areteeriti samal ööl. Toimepandud läbiotsimisel tehti kindlaks, et tal on raamatutesse sissekandmata kulda, seaduse järgi loetakse see aga varguseks. Niisugune oli Pjotr Vassiljitši kättemaks, kes andis sisse salakaebuse. Muide, Jastre-bov oli juba mitu korda kohtu all olnud ja suhtus oma areteerimisše kaunis külmavereliselt.
«Küll te veel minu järele puudust tunnete, lurjused,» tähendas ta kokkutulnud rahvahulgale, kui teda vahi all Fotjankalt linna viidi. «Müüsite oma heategija ära .. .»

Teiseks suureks uudiseks oli see, et Karatšunski laskis enda maha. Ta andis kogu asjaajamise Onikovile üle, põletas mingisugused paberid ära ja laskis endale kuuli meelekohta. Fenja oli ta juba varem kindlustanud.

VIIES OSA

I

Baltšugovka kullatööstuse uus ülemvalitseja osutus selleks uueks luuaks, kes vanasõna järgi pühib puhta toa. Otsekohe ja igal pool, alates oma kontorist, viis ta sisse uue korra. Tema armsaimaks lauseks oli:

«Minu juures pole nii nagu Stepan Romanõtši juures . . . Jah! . . .»

Kokkuhoiu mõttes vähendati ametnike palku ja mõned neist vallandati hoopis. Oma kohtadele püsima jäänute töö suurenes. «Montmorency'd» jäid muidugi endiselt kohale: reformeerija polnud nendele ohtlik. Vabrikus pikendati tööpäeva, vähendati öövahetuse töötasu, kõvendati valvet ja «koondati» kaks valvurit, kes valvasid kullaotsijate kuldasisaldava kvartsi hunnikuid. Dernihhal pandi samuti uued karmid reeglid maksma, kusjuures Onikov rõhus eriti hobusetöömehi. Kuid peamine tähelepanu oli pööratud kulla varastamisele: Onikov kuulutas halastamatu sõja sellele kullatööstuse põlisele pahele ja vandus, et juurib selle iga hinna eest välia. Ühe sõnaga, uus valitseja tormas kullatööstuses peale nagu kevadine äike ja murdis huupi kõik, mis aga käe alla juhtus.

Kõik olid algul nagu jahmunud. Kui niisugune kord sisse seatakse, siis pole kullakaevandustes enam elu. Muidugi, kaevanduse inimesed pole ju pühakud, kuid peab siiski ka inimlikult mõtlema. Töölised meenutasid Karatšunskit üha enam ja enam ning sügasid kukalt. Oli karm mees, kuid mõistis ka, kus tarvis, ei näha ega kuulda. Kõrtsides arutati üksikasjalikult Onikovi iga sammu ja iga sõna, ning lõpuks oli tehtud otsus, mis väljendus ühes sõnas:

«Kasinusehull!»

Kes selle sõna välja mõtles, kes esimesena ütles, jäi teadmatuks, kuid see oli öeldud ja kõik tundsid end kohe kergendatult. Kasinusehull — ja loril lõpp. Kõik muu oli mõistetav ja kõik töölised tõmbasid hinge tagasi. Siin avaldus lihtne vene inimese võime väljendada ühe sõnaga tervet rida mõisteid. Uue ülemvalitseja reformi kõik karmused olid maetud selle ainsa sõna alla ja keegi teda enam ei kartnud ega pannud tähele. Las mängib ja ajab taga oma tühist puhtust, küll edaspidi kujuneb kõik iseenesest. Inimesed jäävad ju endisteks. Ajutiselt võisid üksikud kannatada, kuid hulgad jäävad, need rahvahulgad, mis aastakümneid olid kogunenud, kasvanud ja korjunud sunnitöö, kroonuaja ja oma vaba hunditöö ikke all. Seda kõike ei oleks keegi mõistnudki lihtsate ja arusaadavate sõnadega ära seletada, kuid seda tunti kindlasti ja selgesti. See on jälle vene inimese iseloomujoon, kes kollektiivis, artellis muutub erakordselt targaks, taibukaks ja leidlikuks.

Uue valitseja reformid ei puudutanud seni vaid Rub-lihha šahti, kus endiselt «juhtis» ainult Rodion Pota-põtš, ja kõik ootasid kannatamatult momenti, millal kohtuvad vana steiger ja uus valitseja. Oletustel ja ennustustel polnud lõppu. Kõik teadsid, et Onikov ei salli Rublihhat silma otsaski, ja et ta selle suleb, kuid siiski oli huvitav, kuidas see kõik sünnib ja mis saab Rodion Potapõtšiga. Vanamees ei avaldanud mingeid rahutuse või erutuse tunnuseid ja jätkas oma tööd endise ägedusega, nagu kardaks ta iga uut päeva. Vee ära-voolustoll sai valmis just Karatšunski enesetapmise päeval ja nüüd ei tõstetud enam kaevanduse vett pumpade abil üles, vaid juhiti Baltšugovkasse mööda uut stolli. See võimaldas alustada süvendamist kolmekümnendast süllast allapoole.

Kohtumine toimus varahommikul, kui Rodion Pota-põtš viibis šahti põhjas. Ülalt anti talle signaal. Vanamees sai aru, mispärast teda ebaharilikul ajal välja kutsutakse. Onikov kõndis mööda korpusehoonet ja kuulas hooletu ilmega tema järel palja päi kõndiva allstei-geri mingisuguseid seletusi. Rodion Potapõtš ronis ruttamata tõstukist välja, võttis mütsi maha ja jäi seisma.
263
Onikov heitis talle vilksamisi pilgu, pöördus ümber ja läks tema putkasse.
«Noh, kuidas lood on?» küsis ta vanamehe poole vaatamata.
«Pole viga, kas või praegu võib šahti sulgeda,» vastas vanamees rahulikult.
Onikovi näole tekkisid punased laigud, kuid ta pidurdas end ja lausus teeseldud mahedusega: «Mul on tarvis tõsiselt kõnelda ... Ma ei usu sellesse asjasse, kuid mul pole mingit õigust katkestada ettevõtet, mille peale on kulutatud üle saja tuhande. Lõpuks oleme me lepingu järgi kohustatud soonetöid tegema . . . Mina igal juhul kavatsen töid selles lõigus laiendada.»
Rodion Potapõtš langetas pea. Ta sai liigagi hästi aru Onikovi poliitikast, kes juba ette veeretas kõik nurjumised Karatšunski kaela ja tahtis ainult tulevase kulla pealt koort riisuda. Nooruk oli aga liiga vara munakoorest välja hüpanud . . . Vanamehel jäi hingki kinni ainsa mõtte juures Stepan Romanõtšist, kelle surma üheks põhjuseks oli ka Rublihha. Eh, kui oleks vähe-kenegi oodanud, oleks kõik korras olnud. Nagu elusana nägi Rodion Potapõtš praegu oma endist ülemust, kuidas see kolm Däeva tagasi oli siia sõitnud ja naeratades öelnud: «Noh, vanaisa, mul on jäänud kolm päeva elada, tee ruttu!» Viimasel saatuslikul päeval sõitis ta siia nii värskena ja roosana ega küsinud enam midagi, vaid luges vana steigeri näolt silmadega oma vastuse. Nad laskusid koos viimast korda šahti, vaatasid tööd üle ja Karatšunski kiitis stolli, lisades: «Kahju ainult, et mina ei näe, kuidas ta töötama hakkab.» Seejärel suitsetas ta paberossi lõpuni, läks valla, ja poole tunni pärast lamas tema verine laip Rodion Potapõtši kontorikeses selsamal pingil, kus kunagi magas Oksja. See oli alles inimene, aga mitte kasinusehull... Vanamees sai aru, et tööde laiendamisega tahab Onikov teda ära osta ja hiljutist tüli temaga kaudsel teel heaks teha, kuid kõik see ei liigutanud tema vana südant, mis oli tulvil palavat ustavust teisele inimesele.
«Noh, miks te siis vaikite?» küsis lõpuks Onikov, haavunud vana steioeri vaikimisest.
«Mis siin ikka rääkida, Aleksandr Ivanovitš: meie asi
264
on käsku kuulata... Mida käsite, seda ka teeme. Olge mureta: Rublihha õigustab end täiesti... »
«Kas on häid märke? . . .»
«Küll tulevad ka märgid . . .»
Ühe sõnaga, asi ei läinud libedasti, kuigi vana stei-geri vääramatu kindlus mõjutas ka umbusklikku Onikovi. Kes teab, mis maailmas kõik ei või juhtuda! Olgugi et see Zõkov on hullumeelne inimene, ent kullasoonega on asi samuti hullumeelne. Rodion Potapõtš saatis uue ülema kuni korpusehoone ukseni ja seisis kaua lävel, saates silmadega härraste tuttavat hästi söödetud hobustepaari. On ka seesama kutsar Agafon, on see, kuid ometi mitte seesama . . . Alatisest maa all viibimisest oli Rodion Potapõtši nägu justkui ära luitunud ja nahk mattvaleeks muutunud nagu kirikuleiva koorik. Erksaks olid jäänud ainult silmad, kangekaelsed, vihased ja targad ... Ta ohkas raskelt ja lonkis oma kontorisse ebatavaliselt loidude sammudega, nagu oleks teda miski rõhunud. Varem oli ta Rublihha saatuse pärast värisenud, aga kui kõik lahenes iseenesest, haaras teda mingi kibe rahulolematus. Milleks pärast vajaduse möödumist köögiviljaaiale veel tara ümber teha? Ta vaatas isegi teatava vihaga šahti avausele, kust aeglaselt tõusis üles raudkäru aherainega.
«Ei, vennas, ma saan su kätte! . . .» mõtles Rodion Potapõtš pahaselt, sammudes oma kontori poole. «Oota sa, ei pääse sa mul kuhugi.»

See vaenulik tunne omaenda kätetöö vastu tekkis Rodion Potapõtši hinges sel päeval, kui tema kontorist Karatšunski külm surnukeha välja kanti. Inimene oleks elanud, kui see neetud Rublihha poleks teda reetnud. Seepärast juhtis ta nüüd tööd kuidagi vihaselt, nagu otsiks ta maa seest oma verivaenlast. Ei, vennas, minu käest sa ei pääse ...

Vanamees tundis ennast üldse halvasti, eriti siis, kui jäi oma kontorisse üksinda. Tema silme ees seisis lakkamatult selle saatusliku päeva üks ja seesama pilt ning ta meenutas seda tuhat korda, restaureerides oma mälus kõige pisemaidki üksikasju. Nii meenus talle, et sel saatuslikul hommikul oli kaevanduses millegipärast Kiškin ja et just tema vastikut kaabitud

265

lõusta nägi ta esimeste hulgas, kui töölised kandsid Karatšunski veel sooja keha šahti. Segaduse tõttu oli see asjaolu tema mälust kuidagi välja langenud ja Rodion Potapõtš oli sunnitud hiljem tööliste kaudu teateid hankima, mida Kiškin sel ajal kaevanduses tegi ja kas tal polnud mingit kõnelust Karatšunskiga.

«Tema, see Kiškin nimelt, istus katelde juures, kui Stepan Romanõtš siia tuli...» jutustas katlakütja. «Noh, Kiškin oli juba tükk aega istunud . . . Istub ja lobiseb, aga mis ja millest — ei saa jagu. Ta on ju tuntud keerutaja! Noh, kui nägi Stepan Romanõtšit, siis justkui muutus näost. . . Siis läks kuhugi ära ja pärast jookseb tagasi: «Oh, õnnetus ... Stepan Romanõtš tappis end ära! . . .» Ta ei tulnud ju siia esimest korda, see Siška: pärib ühte, pärib teist. Kõike tahab teada, et ka enda juures Bogodankal järele teha. ühe sõnaga, petis kurat.»

Kõik need seletused ei teinud midagi selgeks ja Rodion Potapõtš aimas tumedalt, et Šiška varitses Kara-tšunskit mingisuguste läbirääkimiste pärast. Asi oli palju lihtsam. Kiškin «külastas» tõepoolest Rublihhat mitu korda, et midagi enda jaoks silmata, kuid Kara-tšunskit kohata ei tahtnud ta sugugi ja kui sattus tema peale kogemata, siis katsus märkamatult varjule minna. Lihtsamini öeldes, peitis enda ära . .. Tühjalt Kiškin ära minna ei tahtnud ja ta otsustas oodata, kuni Karatšunski ükskord minema hakkab. Peakorpusest väljunud, hulkus vanamees mõnd aega teiste hoonete vahel. Ta pidas kogu aeg valitseja hobustepaari silmas .. . Kuid Kiškini imestuseks ei läinud Karatšunski šahtist mitte tara värava juures seisvate hobuste juurde, vaid vastassuunas, otse tema poole. «See veel puudus . . .» mõtles ootamatult tabatud Kiškin. Säärast pööret ei oodanud ta sugugi ja seisis paigal nagu tabatud koolipoiss. Karatšunski läks kahe sammu kauguselt temast mööda ja vaatas talle isegi otsa, kuid nii tühja, eimidagi nägeva pilguga, et Kiškinil jooksis külm läbi keha. Nähtavasti ei tundnud ta teda ära ja läks edasi. See hakkas Kiškinit huvitama. Vanamees ronis šahtist võetud värske aheraine hunniku otsa ja jälgis Karatšunskit kaua, kuidas too šahtist tara taha läks, kuidas ta ühel kohal natuke aega

266

seisis, nagu millegi üle järele mõeldes, ja siis kiiresti noore metsasalu poole, Mõlnikovi soone suunas hakkas sammuma. Kuusepadrikus vilksatas Karatšunski kõrge kuju mitu korda ja seejärel kõlas revolvripauk. Kiškin taipas kohe kõik ja jooksis kaevandusse juhtunust teatama. Enesetapja juurest leiti sedel, mille ta oli kritseldanud pliiatsiga Rodion Potapõtši kontoris: «Suren, sest esiteks, peab ju kunagi surema, ja teiseks, minu elu on elatud . . . Viin endaga kaasa teadmise, et ma tahtlikult pole kellelegi kurja teinud, ja kui olengi vigu teinud, siis igale inimesele omase nõrkuse tõttu. Sõpru mul ei olnud, vaenlastele andestan.» Esimesena luges selle sedeli läbi Kiškin ja tal hakkasid käed värisema: sellest sedelist hoovas talle vastu surma külmust. Hommikul enne šahti sõitmist oli Karatšunski Fenja linna saatnud. Ta oli andnud Fenja kätte paksu ümbriku, mida palus mitte kellelegi näidata, vaid ise avada. Ümbrikus olid väärtpaberid ja lühike sedel, milles Karatšunski kirjutas, et jätab Fenjale kõik oma olemasoleva varanduse, mis seisab neis väärtpabereis. Fenja oli vähese kirjaoskusega ja talle luges sedeli ette Mõlnikov, keda ta linnas kohtas. >

«Asi on sant...» otsustas Mõlnikov, hoides paksu ümbrikku kõvasti oma krobelistes kätes. «Sedelit võid politseis näidata, aga raha ära käest ära anna. Ei, parem ära näita ka sedelit, anna minu kätte.»
Fenja kihutas Baltšugovka vabrikusse, kuid seal oli kõik juba lõppenud. Ümbriku ja sedeli esitas ta urjadni-kule, kes toimetas esialgset uurimist. Raha oli üle kuue tuhande rubla. Mõlnikov käis kõik need kaks nädalat iga päev Fenja juures ja sõimas teda, miks ta oli raha ära   andnud.
«Stepan Romanõtš jättis sulle, lollile, pensioni, sina aga   annad urjadnikule.»
«Jäta mind rahule, rahutu hing . . .»
"«Ma kõnelen sulle asja pärast. Kui mulle niisugune rahahunnik antakse, siis ma . . . Esimene asi, haaraksin ta küünte vahele nagu kull ja jookseksin minema, kuhu jalad kannavad. Rahaga, kullake, on tee igal pool lahti... »
267
Mõlnikovi imestus oli piiritu, kui raha kahe nädala pärast Fenjale tagastati ja toimikusse «materjalidele lisatuks» jäi ainult sedel. Kuid Fenja näitas end ka siin viimase lollikesena: ta ulus sedeli pärast terve päeva.
«Mulle on sedel kallim kui see raha,» nuttis Fenja. «Selle järele oleksin hakanud Stepan Romanõtšit meelde tuletama.»
Kõige siiramalt leinas Karatšunskit vana Rodion Potapõtš, kes tundis enda süüdlase olevat. Rublihha hakkas juba liiga vaevama . . . Kui päevane kära vaikis, omandasid vanamehe mõtted haiglase ereduse ja nende viirastuste pärast hakkas ta isegi ristimärki ette lööma. Oh, kui paljude heade ja ka halbade inimeste surma oli ta ära näinud, nii et aeg on ka endal surra. Õhtuti keerasid teelt Rublihhale korraks sisse vanamehed Fotjankalt ja Baltšugovka vabrikust, et Rodion Potapõtšiga vestelda ja nõu pidada, kuidas olla ja mis teha. Kasinusehullu julmusel polnud enam piiri, eriti tige oli ta kullaotsijate peale.
«Küll läheb pehmemaks,» vastas vana steiger. «Tal pole suled veel jõudnud suureks kasvada.»
«Kas saab mõistlikumaks? ... Annaks jumal, et su sõnad täide läheksid. Rõhub kullaotsijaid viimseni... Muudkui märatseb ja sekeldab ... »
«Küllap jääb vaiksemaks! ... »
«Väsib ära... Peaasi, tal pole sest kõigest midagi kasu. Muidugi, teid, kullavargaid, pole ka põhjust kiita, kuid mõista kohut õiglaselt. Süüa ja juua tahavad kõik, aga saak on ju väike. See asi on imelik, kui ma vaatan. Varem nuriseti, et tööd ei ole, ei anta krunte, noh, nüüd avanes Kedrovskaja lank — ruumi oleks nagu ülearugi. Kas pole nii? Kuid rahvas on ikka vaene, käib ikka räbalates... »
«Oota, Rodion Potapõtš, anna aega, küllap jõuavad kosuda... Fotjankal paraneb inimeste elujärg silmanähtavalt: kellel uus tare, kellel värav, kellel hobune ... Muidugi, rahva hulgas on veel palju nõtrust, eriti, kui satuvad õnnega saadud kopika peale. Ka rahaga peab enne palju harjuma, aga rahvas on vaene ja pole harjunud,   noh, jäi   tal   kakskümmend   rubla üle — ei tea
268
enam, mis sellega peale hakata. See on nagu näljasega: anna talle süüa niipalju, kui süda ihaldab, siis ta jääb just nagu joobnuks. Nii on ka rahaga . .. Näe, kaupmehedki, need peaksid ju rahaga juba harjunud olema, aga lähevad samuti peast segi. Kord Zatõkin — tal on avaldus Generalkal kaevandusele — pesi ühe nädalaga neli naela kulda välja ja kukkus tükke tegema. Sõidab rahadega tagasi linnast, kogu tee joodab kutsarile herest, paugutab revolvrit. Alles kolme päeva pärast tuli hädavaevu meelemärkusele . . . Kuidas saab siin veel kullaotsija piiri pidada, kui tal pole eluilmaski kahekümne viierublalist näpu vahel olnud!»

II

Vanaema Lukerja oli viimase paari aastaga nii vanaks jäänud, et teda oli raske ära tunda: oli halliks läinud, kühmu tõmbunud ja kollaseks muutunud nagu sügisene puuleht. Ainult silmad olid veel ilmekad. Pjotr Vassil-jitš oli samuti muredest ja igasugustest vintsutustest halliks läinud ning süngeks muutunud ega kõnelnud palju enam kellegagi. Naabrid kõnelesid, et neid on vanaks teinud "raha, mida neile lolli moodi oli kokku voolanud. Pjotr Vassi lj itš hakkas isegi uut tare ehitama, kuid jättis pärast seinte ülesraiumist sinnapaika. Teda vaevas mingi koduväline mõte. Ta hulkus nädalate viisi kullakaevandustes, pöördus koju tagasi süngena ja hakkas alati emaga norima:

«Mammake, kus su raha on ... mis? ... Ütle, muidu võib juhtuda, et sured ära ja me ei leiagi sinu järelt... »

«Ptüi! Mida sa suust välja ei aja,» urises vanaeit. «Ega ma enneaegu sure ... Ja missugune minu raha? ...»

«Just seesama, mille sa Kiškinile ära kinkisid ...»

«Ma ei tea midagi... »

«Ega ta, koeraraibe, sulle raha tagasi ei anna. Pea mii, sõna meeles ... Kuidas ta mindki laimas, mammake: «Sina,» ütleb, «ära käi päitsetega võõrast kulda noolimas ... » Mis see nüüd siis on? Näe, Jastrebov istub kongis, kas siis ka mina pean nagu priipassihobune temaga paaris olema, mis?»

«Mitu naela sa ise Jastrebovile ära kinkisid?» salvas vanaema Lukerja. «Osavasti tõmbas ta seekord sul naha üle kõrvade.»

«Mammake, ära tuleta mulle seda enam meelde ... See asi on mul nagu nuga südames. Jastrebovile läks minu kuld kalliks maksma, kuid ka mul pole kergem ... »

«Lolliks tegid enda, muud midagi.. . Jastrebov ju ainult naljatas sinuga, sina aga uputasid nii tema kui ka enda.»

«Karu naljatas ka märaga, kuid järele jäi ainult lakk .. . Suurele kuradile ka suur auk, noh, kuid mis ime pärast siis sina Kiškinit poputad? . .. Sõitku ta veel siia, ma võtan tal naha maha. Aga raha ta sulle tagasi ei anna... »

«See pole sinu mure . . . Sina mine vangimajja Jastre-bovi juurde ja nõua oma kapitali, minu raha pärast ei haugu koeradki.»

«Ah, mammake ... »

«Kaks aastat käisid oma päitsetega mööda kullakaevanduse siis lasksid üheainsa korraga kõik lendu . . . Ja nimetad ennast veel meheks! Pole sinusugusest minu raha lugejat... »

Need mürgised ja solvavad kõnelused kordusid nende igal kohtumisel, kusjuures mõlema poole ägedus lõppes sõimuga, ja kord jooksis vanaema Lukerja isegi vallamajja sõnakuulmatu poja peale kaebama. Valla vanamehed kutsusid Pjotr Vassiljitši jälle välja ja noomisid teda.

«Sa vaata ette, ühe silmaga saatan . . . Tookord haukusid Jastrebovi peale, nüüd sa, riiukukk, ei anna emale rahu. Me sind veel õpetame, kuidas tuleb vanemaid austada . . . Sulle veel näidatakse rikast!»

Pjotr Vassiljitš ütles vanameestele ägeduses jämedusi ja sattus kartsa . .. Alles siin ta taipas, et oli jälle lollusi teinud. Asi polnud sugugi mitte selles, et ta oli emaga tülitsenud, selle eest oleksid vanamehed kõige rohkem ainult tõrelnud. Aga nüüd tasuti temale kaudselt Jast-rebovi eest kätte . . . Kogu Fotjanka teadis, kelle pärast kuulus ülesostja vanglasse sattus ja vandus Pjotr Vassiljitšit maa põhja, sest Jastreboviga kaotasid kõik

kullaotsijad peamise ülesostja. Oli julge inimene ja võttis kulda igaühelt vastu, pärast teda jäid järele ainult väikeülesostjad: ostavad solotniku ja kõrvetavad enda ära. Ühe sõnaga, Nikita Jakovlitš oli heategija, toitis kõiki.. . Ühiskondlik arvamine oli Pjotr Vassiljitši vastu, sest et see oma rumalusega oli teisedki sisse vedanud. Mis ta, ühe silmaga peni, andis kulla nii ru-

malasti Jastrebovi kätte? Iga asja tuleb oskuslikult ajada . . . Nüüd on ühe silmaga põrgulise pärast kogu Fotjanka hädas. Kartsa istuma pandud Pjotr Vassiljitš sai aru, et on sisse lennanud nagu kana kapsasuppi ja et vanamehed saavad temast oma võimuvahenditega jagu. Ja tõepoolest, vanamehed ei andnud armu. Kõigepealt pidasid teda kolm päeva kartsas ja tegid seejärel otsuse:
«Sa ajad nüüd vestiga uhkust taga, Pjotr Vassiljitš, aga meie soetame sinule vesti juurde käisekesed . . .»
Just natuke aega enne Jastreboviga sündinud katastroofi ostis Pjotr Vassiljitš endale vesti ja uhkeldas sellega pilgetest hoolimata terves Fotjankas. Ta sai vanameeste ähvardusest kohe aru ja muutus häbist ning hirmust lubivalgeks.
«Taadikesed, kas te siis ristiinimesed polegi?» anus ta. «Kui sõrmegägi puutute, siis põletan kogu Fotjanka maha ... »
«Ah, või hakkad veel niisugust juttu rääkima. . . Võta, südamekene, kohe oma vest maha, me paneme talle käised ilma rahata otsa. Küll sa siis tead, kuidas vanemaid austada ... »
Pjotr Vassiljitšile anti ilma pikema jututa vitsu . . . See tuli nii ootamatult, et õnnetu muutus kui metsloomaks: möirgas, hammustas, nuttis, kuid sai sellegipärast vitsu. Kui karistamine lõppes, ei tahtnud Pjotr Vas-siljitš häbipingilt üles tõusta ja lamas tükk aega nagu surnu.
«Jäta rumalused, mine koju ja lepi emaga ära,» soovitasid vanamehed.
«Kuhu ma nüüd enam lähen?» oigas Pjotr Vassiljitš. «See on juba sinu enda asi, kullake . . .»
Pjotr Vassiljitš tõusis istukile, vaatas oma ainsa silmaga kohtumõistjatele otsa ja kiristas jõuetus vihas

hambaid. Mida ta nüüd ka ei teeks, kuid häbistamist ei saa enam heaks teha ...
«Põletan maha ... tapan ära...» pomises ta käsi rusjA kaisse surudes.
«Küll te mind veel mäletate, teie juudased... »
«Sina, kõlupea, ära kogukonnaga tülitse. Parem teeksid vanameestele veerandi välja ja tänaksid õpetamise eest.»
Kui Pjotr Vassiljitš vallamajast välja tuli, oli tema esimeseks mõtteks joosta mis tahes ettejuhtuvasse šahti ja end üles puua — niisugune jäikus oli ta hinges. Nüüd ei või kuskil nägu näidata . . . Halb kuulsus jõuab igale poole ette. Oma Fotjanka rahvaski ei anna armu. Teda haaras säärane mure, häbi ja meeleheide, et ta istus vallamaja trepile ja hakkas nutma nagu laps. Kogu elu oli rikutud . . . Kuhu nüüd minna? . .. Mis teha? . .. Ja peaasi, ta sai aru, et kõik on tema vastu ja valla vanamehed ainult viisid «kogukonna» tahtmise täide. Möödaminejad peatusid, vaatasid teda, vangutasid pead ja läksid edasi. Mitu korda kostis neetud sõna «vest», mis viis Pjotr Vassiljitši meeleheitele: selles avaldus raske maamehelik iroonia, naelutades tema häbiposti just selle mitte midagi avaldava sõnaga. Siis tõusis Pjotr Vassiljitš üles ja, nagu tõendasid pealtnägijad, näitas kogu Fotjankale rusikat. Koju ta ei läinud ja kullaotsijad kohtasid teda Majakova palktee juures.
Sama päeva õhtul oli Kiškin vanaema Lukerja juures külas ja itsitas lämbumiseni, hõõrudes heameele pärast käsi. Ta oli mööda sõites kuulnud Pjotr Vassiljitši õpetamisest ja pööras nimelt vanaeide juurde sisse.
«Sa, vanaema, oleksid pidanud seda juba ammu taipama,» kordas Kiškin. «Nüüd muutub ta. pehmeks, et mässi kas või ümber sõrme, he-he! Osavasti lendas oma ühe silmaga sisse. Poleeriti nii, et paremat pole tahtagi ... »
«Ja mis heameel siis sinul sest on?» hurjutas teda vanaeit. «Võõra õnnetusest sul endal ju kasu pole ... »
«Ärgu ostku võõrast kulda üles! Edaspidi õpetuseks ... Ja kuhu ta nüüd läheb, see sinu Pjotr Vas-siljitš? ... »
«On juba kuulda, et ähvardavat tervet Fotjankat

maha põletada. . . Oh, ma isegi hakkan juba kahetsema, et keetsin selle pudru. Mõtlesin ainult hirmutada, aga näe, mis juhtus . . . Päris kahju . . .»
«Ega talle ju sinu pärast vitsu antud, vaid Jastrebovi pärast. Ära muretse . . . Tema peale ihuti juba varem hammast, noh, ja ta sattuski nüüd kätte.»
Vanaeit hakkas murest nutma: just nüüd, kus Kiškin Pjotr Vassiljitši välja naeris, hakkas tal pojast kahju. Täisealine mees, nüüd ei või ta ennast inimeste seas enam näidatagi. Et Kiškinit millegagi pahandada, hakkas ta temalt oma raha tagasi nõudma.
«Anna kätte, Andron Jevstratõtš . . . Kasutasid mu lihtsameelsuse ära, nüüd aitab . . . Mu surmatunnike hakkab lähenema ... »
«Sinu enda pärast ei või anda, rumaluke . . . Minu käes on sinu raha kindlamini alles: seisab raudkastis viie luku taga. Jah .. . Aga sinu käest varastatakse veel ära või lased ise kaduma minna.»
«Sa ära räägi mulle auku pähe, vaid anna raha tagasi.»
«Kus sul allkiri on?»
«Andsin südametunnistuse peale ... »
«Ha-ha . . . Ütlesid ka: südametunnistuse peale. Mine, räägi, keegi ei usu sind. . . Kas nüüd on niisugune aeg?»
Kui raevunud vanaeit talle nagu noaga kõri kallale tikkus, võttis Kiškin rahapunga, luges sealt oma võlasumma välja ja pani rahad lauale.
«Säh sulle su raha, kui sa omaenda kasust aru ei saa.»
«Ma ju niisama . . . Sul on ainult hi-hi-hi ja ha-ha-ha, aga mul pole pooltki naerutuju.»
«Tuled veel ise minu juurde, pakud kummardustega oma raha tagasi, aga mina ei võtagi enam . . .» praalis Kiškin. «Ta seisab sul niisama muidu, kuid mina oleksin sulle protsente maksnud. Eimillegi eest oleksid minu käest raha kokku ajanud.»
Vanaema võttis hoolikalt raha, luges üle ja viis tagumisse tarre, Kiškin istus aga laua ääres ja naeris omaette. Kui vanaeit tagasi tuli, andis ta temale kümnerublalise paberraha.
273
«See on sinu protsendid, võta vastu.»
Vanaeide käed värisesid, kui ta lugemata jäänud raha vastu võttis, talle näis, et Kiškin naerab tema kui lolli üle.
«Võta, vanaemake, ja ära minust halba mõtle . . . Otsi veel teist niisugust lolli.»
«Ma ju niisama, Andron Jevstratõtš . . . Oma vana-eiderumaluse pärast. Pjotr Vassiljitš ju õssitas mind alati. . . Ütleb, et ega Kiškin sulle raha tagasi ei anna.»
«Sa katsu temale anda, ta ei ütle sulle aitähki, see Pjotr Vassiljitš, kuid nüüd tal raha just vaja oleks . . .»
«Vanaks olen jäänud . . . rumalaks ... »
«Noh, olgu, mis me ikka jageleme. Saada mõni endast noorem siia, et mul lõbusam oleks, muidu tegid meele kurvaks . . . Kus Nataška on?»
«Kuhu tal ikka kaduda on? . . . Hei, Nataška . .. Sina, Andron Jevstratõtš, sa ära temaga nalja heida: tüdrukul ei ole veel täit aru peas, aga mis juttu sina temale juba räägid? Tal on veel lapsemõtted, sinul aga on pea hall. . . See ei ole sünnis.»
«Mul on lõbus iseloom, vanaemake . . . Armastan noo-rukestega naljatada.»
«Naljata Marjaga, kui sul nii väga isu on . . .» «Marjal on oma naljataja. Oota, võtan naise, võtan linnast rikka kaupmeheemanda, siis muutun ka tõsiseks.»
«Sa ei ole naisevõtmise eas,» naeris vanaeit. «Kuid Nataška jäta rahule: ta on häbelik, mitte niisugune nagu Marja. Sa ju tõepoolest ehid ennast nagu peigmees . . . Oled hakanud ennast üles lööma.»
«Hiljuti tellisin kolmesaja rubla eest mitmesugust riidevärki,» kiitles Kiškin. «Pole tarvis alati räbalates käia . . . Ostsin kuldkella, siis sõrmuse ... »
«Oh, sa pillaja, pillaja . . .»

Kiškiniga oli tõepoolest suur muudatus sündinud. Oma rikkuse algpäevil käis ta veel vana katkise palituga ega tahtnud mingi hinna eest seda uue vastu vahetada. Tuttavad isegi häbistasid teda. Siis äkki sõitis ta linna ja tuli sealt tagasi moenarrina, seljas uhiuued riided, ja läks esimeseks kohe vanaema Lukerja juurde.
«Tulin Nataškale kosja,» naljatas ta. «Nataška, kas
274
tuled mulle naiseks? Hakkan sind lausa präänikutega söötma ... »
Fotjankal elades oli Nataška arenenud imekiiresti nagu aknale väljapandud taim. Ta oli pikemaks sirgunud, priskemaks ja punapõseliseks muutunud — eht pruut. Silmad olid tal päris Fenja omad: samuti kangekaelselt leebed ja rahulikud ning alandlikud. Kiškinit ta ei sallinud ja püüdis end tema eest ära peita. Ta isegi nuttis, kui vanaema saatis teda Kiškinit teenima.
«Noh, uhke kuningatütar, kas tuled mulle naiseks?» kordas Kiškin. «Minust paremat peigmeest sa ei leiagi J . . Mina elan vast ainult kolm aastakest, pärast saad sa rikkaks leseks. Kõik raha panen testamendis sinu nimele . . . Rahaga otsid endale pärast kõige parema peigmehe, missugust iganes tahad.»
Tüdruk raputas vaid eitavalt pead ja vaatas altkulmu peigmehe poole. Hiljem sai ta julgemaks ja hakkas tasahilju naljaka vanamehe üle naermagi. Kiškinile meeldis kõige rohkem Nataška juuksepats, mis oli raske ja jäme. Talutüdrukutel pole kunagi niisuguseid juukse-patse. Kiškin imetles sageli kaunitari ja hakkas kõnelema rumalusi, mis sugugi ei sobinud tema hallide juustega. Ta oli sellesse looduslapsesse tõsiselt armunud ja mõtles temale ööd-päevad. See vanainimese hilinenud kirg muutis ta naljakaks ja haletsemisväärseks. Emake Lukerja märkas esimesena, milles asi seisis, ja kasutas vanamehe kiindumust omamoodi, läkitades Nataškat kingitusi saama. Kuid Kiškin ei armastanud raha anda, sest ta teadis, kuhu see läheb, ja tõi mitmesuguseid maiustusi, odavaid helmeid, seisma jäänud sitsiriiet.
«Sa valmista talle kaasavara,» soovitas vanaeit, «ta on praegu nagu vaenelaps. Kui ära sured, jääb talle sinust hea mälestus.»
«Eh, vanaemake, vanaemake . . . Kõik me sureme, kuid kurjem häda on selles, et mu mõtted on noored. Las Nataška näitab mulle tarvilikku austust, siis valmistan ka kaasavara. . . Pole ju palju vaja, ainult minu juurde Bogodankasse külla sõita.»
«Vaata, mida sa, vana peni, veel ei taha . . . Säherduste sõnade pärast ei lase ma sind enam oma majjagi. Lori juttu ajada pole sulle sünnis ... »
275
«Ma teen ju ainult nalja...»
Vanaema Lukerja majas sündisid imelikud asjad. Nataškaga oli ta rahul, kuid terve rida arusaamatusi tekkis väikese Petrunka ja tema isa, Jaša Väikese, pärast.
Vanaeit ei sallinud ei üht ega teist silma otsaski, kuid Nataška igatses nende järele väga, nagu täiskasvanud naine. Asi lõppes sellega, et ta tõi Petrunka enda juurde ja hoolitses vabal ajal kuskil varjatud nurgakeses vennakese eest hellalt. Vanaeit raevutses ja näris kogu aeg Nataškat etteheidetega. Eidel tekkis lapse vastu mingi pime viha ja ta kiusas poissi igal sammul. Selle viha pärast valas Nataška palju pisaraid ja hakkas viimaks ise vanaeite vihkama.
«Sööte mind paljaks ... » heitis vanaema nendele iga pala ette. «Teie jaoks ei jõua enam korjätagi. . . Elagu Petrunka vanaisa juures: vanamees on meist kõigist rikkam.»
«Vanaemake, vanaisa juures on ju Anna oma lastega, samuti Tatjana. Aga mulle pole muud midagi tarvis: kui ainult Petrunka minu juures oleks.»
«Lase aga veel kuulda . . . Täna sellegi eest, et sind ennast söödetakse. Vaata, missuguse larhvi sa endale võõral leival oled pähe söönud.»
Petrunkal oli väga halb olla ja ta peitis end vihase vanaema eest päevad otsa nagu kinnipüütud loomake. Aina ootas ta seda aega, kunas Nataška ta enda kõrvale magama paneb. kogu päeva

lendas Nataška nagu nool mööda maja, nii et kannad välkusid, ent õhtul leidis ta küll leebeid sõnu, küll muinasjutte, küll mingisuguseid vanaeitede lausumissõnu, et ainult Petrunkal igav ei oleks.
«Kui kasvad suureks, siis hakkad mind toitma,» kõneles Nataška. «Mul ei ole siis enam hambaid ja käin karguga ... »
«Ma hakkan kullaotsijaks nagu taadike . . .» vastas Petrunka.
Isa harvad külastused olid neile hooletusse jäetud lastele tõeliseks pühapäevaks. Jaša Väike ei tohtinud ilmuda otseselt, vaid hiilis salaja kuhugi paika köögi-viljaaias ja ootas seal. Nataška justkui tundis isa juu-
276
resolekut ja lendas kui lind tema juurde. Nende vahel ei olnud saladusi ja Jaša jutustas kõigist oma asjadest, samuti ka Nataška omadest.
«Ma, taadike, kardan seda vanameest Kiškinit,» kaebas Nataška. «Ta vaatab nii väga halvasti. . . Jõllitab nii, et mõnikord hakkab piinlik.»
«Sülita tema peale, Nataška . . . See on raha, mis teda üleannetuks on teinud. Oota, kui meie Tarassiga kulla kätte saame . .. Me töötame praegu Kožini köögivilja-aias. Kulda leidsime . .. Kogu Taibola on nagu meeletu ja kõik keržakid tuhnivad nüüd oma aedades ja kontor on kade. Onikov saatis juba oma steigerid Taibolasse: ütlevad, lank on meie oma. Mis häda neil seal nüüd on, sellest ei saa enam jagugi. . . Oli isegi lööminguid.»
«See on kõik Tarassi süü . . .» ütles Nataška tõsiselt. «Tema teeb igal pool segadusi. Taibolas pole eluilmaski kullaga tegeldud. Kui sinagi, taadike, Tarassi juurest ära tuleksid, sest ta on päris allakäinud inimene . . . Naise Tatjana viis ühes lastega vanaisa kaela, ise hulgub aina ilma mööda.»
«Tulengi ära,» nõustus Jaša nukralt. «Kui aga natuke jalad alla saaks ... »

III

Pjotr Vassiljitš läks otse Sirotkale. Seal ei teatud tema häbist veel midagi ja ta võis puhata, toibuda, hinge tagasi tõmmata. Ta oli siin oma inimene ja keegi ei pööranud tähelepanu tema salapärastele ärakadumistele ja ootamatutele ilmumistele. Pärast Jastrebovi lugu oli ta üldse hajameelseks muutunud ja kõneles ainult Matjuškaga. Jõudnud kaevanduse juurde, heitis Pjotr Vassiljitš muldonni pikali ega tulnud tervelt kaks päeva sealt välja. Kuidas ta ka kõige üle ei mõtisklenud, aga keera kuidas tahad, ikka tuli halvasti välja. Ainult üks oli selge: Fotjankal ei ole tal enam elu. Peisikesedki hakkavad narritama: vitsusaaja! vitsu-saaja! ... Ja ka omade ees oli piinlik. Tarvis oleks ära minna, sinna kuhu jalad viivad. Kas põhjas, Lõuna-Uraalis, «Orenburi kasakate» maal on vähe kullatöös-tusi — igal pool võib kõndida päitsetega. See mõte jäi
277
talle pähe istuma nagu nael ja Pjotr Vassiljitš lamas ning mõtles:
«Ah, ainult kahju on lahkuda oma kodukohast, soojast pesakesest... »
«Miks sa siis kõik aeg lamad?» küsis lõpuks Matjuška. «Või oled haige? . . .»
«Täitsa läbi. . .» vastas Pjotr Vassiljitš kõlatult.
Oma plaanidest ja kavatsustest ei tahtnud ta muidugi kellelegi rääkida, kõige vähem veel Matjuškale.
Sirotkal aimati, et Pjotr Vassiljitšiga on jälle midagi juhtunud, ja otsustati, et emb-kumb, kas ta kukkus varastatud kullaga sisse või peksid kullaotsijad ta kaaludega petmise pärast läbi. Sääraste asjadega tegeldes kaotad niikuinii elu. Muide, Matjuškal endal olid suuremad mured kui selle kentsaka külalisega õiendamine. Sirotkal läksid asjad ikka halvemini ja halvemini ning Oksja raha sulas taskus nagu lumi. . .

Peamine viga oli see, et Matjuška ei leppinud vähesega ja kulutas raha eeluurimistööde peale. Kulda leiad ju ainult üks kord, mõtlevad kõik, ja nii mõtles ka Matjuška. Mured ja ebaõnn, peamiselt aga siiski kadedus olid ta tublisti kõhnemaks muutnud. Mutjaška ja Bogodanka vahet on kõigest kümme versta, seal aga kuld aina voolab. Hea ilmaga võis selgesti kuulda Bogodankal töötava aurumasina vilet ja iga kord Mat-juška võpatas. Jah, seal on rikkus, siin aga laostumine, vaesus . . . Pjotr Vassiljitš tookord veel tõukaski sind Sirotkat võtma, nüüd oled sellega püsti hädas. Veel rohkem rikkusid Matjuška meeleolu kaevanduse «raamatuid pidama» tulnud endise toapoisi Ganka tühjad jutud — seal olevat rikast kulda ilmsiks tulnud, teisel kohal veelgi rikkamat, kolmas koht aga andvat otse «naelu», s. o. iga saja puuda liiva kohta naela kulda. Ehk küll niisugust pöörast kulda veel keegi polnud näinud, ilmnes, et mida julgem kuuldus, seda meelsamini seda usutakse seesuguses hasartses ja riskantses ettevõttes nagu kullatööstus.
«Ja miks sa ennast Mutjaškaga sidusid,» ässitas Ganka. «Räägitakse, et Svistunjal olevat alles kuld, samuti Suhhodoikal. . . Ühe uhtmisega kogutakse pesemisrennist oma kümme solotnikku. See on Svistunjal,
278
Suhhodoikal on jälle puhtad kullatükid . . . Ledjanka kuulsus tõuseb samuti... »
«Igal pool on palju kulda, muudkui koju kätte ei tooda. Bogodankaga võrreldes ainult vilista kõikide teiste kohtade peale . . . Sellest nad seal elavadki, et varastavad üksteiselt kulda.»
Muuseas oli Pjotr Vassiljitš teda Sirotkale meelitanud veel sellega, et siin oli hõlbus igasugust kulda üles osta — nii Bogodanka kui ka kompanii oma. Kuid see nurjus, sest Pjotr Vassiljitš lendas Jastrebovi looga sisse ja jäi ilma kopikata; ülesostmisel aga on tarvis sularaha. Seni §i öelnud Matjuška Pjotr Vassiljitšile midagi, võttes arvesse tema sissekukkumist, ent nüüd tahtis ta kõik välja selgitada, sest raha oli väga vähe järele jäänud. Töölistele sai teenitud palga hädavaevu välja maksta. Hea, et nad on omasarnased — kannatavad, kui ehk jääbki puudu. Hakkavad isegi tasuta töötama, kui osanikuks võtta. Kullakaevanduse inimesed on nagu ühe liistu järgi: kõigeks valmis.
Valinud aja, kus onni juures kedagi polnud, läks Mat-juška Pjotr Vassiljitši juurde tõsise jutuga.
«Raha on otsas, Pjotr Vassiljitš,» alustas ta ääri-veeri. «Enne ilusat, on ikka paha ilm.»
«Pole millegagi meestele palka maksta. Kui sa tol korral poleks kiidelnud, siis poleks ma eluilmaski Sirot-kal töötama hakanud ... »
«Karvupidi sind keegi siia ei tirinud. Endal olid ka silmad peas . . . Mis sa minuga norid, pigilind? . . . Oma mõistust ei saa ju võõra naha külge õmmelda . . . Kui sa ise tark oleksid . . . Mis ma sul, lontrus, käskisin teha? Tead ju isegi, et mulle endale on tee Bogodankale kinni ... »
Matjuška oli harjunud kuulama, kuidas Pjotr Vas-siljitš sõimleb, sellepärast ei pööranud ta tema sõnadele erilist tähelepanu, vaid istus lähemale ja jutustas üksikasjalikult oma ettevõtmistest.
«Olen Bogodankas käinud ja mitte ühe korra, Pjotr Vassiljitš . . . Teen asja ja astun sisse. Noh, muidugi Marja juurde — ta ei ole ju, tähendab, mulle võõras, vaid ikkagi Oksja tädi.»
«Kogu võim on Marjas ... »
279
«Ta on loll, peab ütlema! Tal oli Kiškinile mõju, kuid ei jätkunud aru ... Teadagi, naised on ju lollid. Vana-mehike katsus talle nii ja naa külge lüüa, aga selgus, et tema on täitsa tobu. Noh, paljuks siis vanamehele tarvis? Talle on jäänud ainult uudishimu, ohtu pole temast mingit.. . Aga ei, Marja kohe perutamas: mul on ju oma mees, mina olen seaduse järgi, mitte mõni kaevandustes hulkuja tüdruk.»
«Jah, sõnakas naine: laseb nagu püssist. Kuid ka sina, Matjuška, oled loll, kui vaatama hakata. Marja seletab oma, aga sina seleta temale oma. Nii tubli mees, ja ei saa naisenatukesest jagu?

. . . Semjonõtš käib masina ümber, kuid sina võiksid Marja ümber käia . . . Esmalt ajab silmakirjaks vastu, pärast teeb kõik, mis tahad, naiste kombed on ju teada.»
«Ka seda oli...» vastas Matjuška süngelt, kuid pahvatas kohe naerma. «Minu Oksjuhha ju taipas, et ma Marja ümber lipitsen ja hakkas ka perutama. Ja veel kuidas: oleks mu peaaegu maha löönud. Kas näed, kui metsikuks läks, neetud! . .. Noh, ma siis õpetasin teda natuke, aga tema kihutas kohe öösel Bogodankasse ja otsekohe Semjonõtši juurde. See läks marru, kolkis Marja läbi ja ähvardas minu maha lasta, kui ma oma nina peaksin Bogodankasse pistma.»
«Noh, Marja on nüüd täiesti sinu oma,» otsustas Pjotr Vassiljitš. «Naist peab mõistma õpetada. Marja teeb nüüd vihaga kõik, mis sa tahad.»
«Muidugi teeb ... Ta saatiski salaja minu järele,» ütles Matjuška ringi vaadates tasa. «Kuid Marjat ennast pole mulle sugugi tarvis, ainult selleks, et teada saada, kuhu Šiška võtme peidab . . . Iga päev, kuuled, olevat see uuel kohal. Siis Marja ise ütles mulle, et Šiška on hakanud nüüd sagedamini vanaema Lukerja juures käima ja kosib Nataškat.»
«Niisama teeb lollusi. . . Sääsel on rasv palavaks läinud.»
«Marja ütlebki, et teisiti ei saa, kui ainult Nataška abil.. .»
Pärast lühikest pausi hakkas Matjuška jälle naerma ja lisas:
«Oksja võtab ka sinu käsile, Pjotr Vassiljitš... Ta
280
ähvardab ju ka sinuga arveid õiendada ... «See,» ütleb, «on tema, see ühe silmaga kurat, kes sind ässitab.» Äh, kus loll. . . Seepärast ma kogu aeg kartsingi sinu juurde tulla: võib-olla, et tungib otsekohe kallale .. . Temal tarvitseb ainult mõte pähe tulla. Sind ja Marjat tahab ta oma kätega ära kägistada.»
Edasi läks jutt juba päris sosinal. Matjuška istus, langetanud mõtlikult oma kähara pea, kuna Pjotr Vassiljitš rääkis:
«Mis siin enam oodata?. . . Ükstapuha, tuleb mis tuleb . . . vanamehikesele pole ju palju tarvis, virutaksid kord ja valmis ... »
Matjuška pea tegi eitava liigutuse ja tema võimas suur keha nihkus kiusaja mao juurest eemale. Muldonn hakkas nagu liikuma. «Ei, vennas, sellega pole ma nõus,» andis Matjuška pea uue, veel energilisema liigutusega sõnadeta vastuse. Pjotr Vassiljitš hingas raskelt. Ta vihkas praegu seda lolli Matjuškat kogu hingest. Virutaks talle kohe ükskõik millega vastu tühja kolu . ..
«Hei, kas on onnis mõnda elusat inimest?» kostis lõbus hääl.
Pjotr Vassiljitš võpatas, tundes hääle järgi ära Mõl-nikovi. Matjuška hüppas eemale ja teeskles, et parandab kollet. Mõlnikov ei olnud üksi: tema kõrval seisis Ganka.
«Siin ... » sosistas Ganka ja näitas peaga muldonni peale. «Kolmandat päeva on siruli maas.»
Ganka oli alles praegu Mõlnikovi käest pikantset uudist kuulnud ja põles läbematusest näha oma silmadega vitsusaanud Pjotr Vassiljitšit. See oli ahne toapoisilik uudishimu. Ka Mõlnikov oli õnnelik, et tõi huvitava teate esimesena Sirotkale.
«Kes, kurat, sealt tuleb?» küsis Matjuška teeseldud jämedusega.
«Kas niiviisi võetakse jumalast antud isakest vastu?» haavus Mõlnikov, pistes oma pea ukse vahelt sisse. «Tulin sulle külla, kulla väimees . . .»
«Palun väga ... Käige aga sagedamini mööda, äia-papake ... »
Mõlnikov vahtis üksisilmi Pjotr Vassiljitšit, kes lamas liikumatult naril.
281
«Mis sa jõllitad, nagu siga külmanud mätast?» hoiatas teda Pjotr Vassiljitš summutatud vihaga. «Mina ise olengi... Sa ju jooksid siia kolmekümne versta tagant, et jutustada, kuidas mulle vallamajas vitsu anti. Noh, anti vitsu! Vaata siis nüüd: mina ise . . . Sa ju sellepärast tulidki?»
Pjotr Vassiljitš puhkes metsikult naerma ja Mõlni-kovi pea kadus silmapilkselt. Matjuška ruttas muldonnist välja ja hakkas kutsumata külalist hurjutama.

«Mida sa siit otsid, Tarass? Mine juba heaga minema, kuni nahk terve.»
«Ma tahaksin Oksjat näha . . .» pomises Mõlnikov süüdlaselt. «Igatsen kangesti tema järele . . . Kõneldakse, et ta olevat rase ... »
«Pole sinu asi. . . Katsu, et minema saad. Ja sina, Ganka, võid ka temaga kaasa minna, kui meeldib.» Üldiseks imestuseks ilmus Pjotr Vassiljitš ise ja ütles: «Matjuška, ära Tarassi siiski puutu . . . Tema ei ole siin süüdi. Ta ju lihtsalt niisama, oma arguse pärast... »
«Mul hakkas sinust ainult kahju, Pjotr Vassiljitš,» alustas Mõlnikov julgust saades. «Mis piiramata õigus on valla vanameestel näiteks sulle vitsu anda? . . . Ma veel teen neile tuupi. . . Tarvis kohe kubernerile paber sisse anda või veel parem, valitsevale sinodile. Küll me juba tee leiame, ole mureta ... »
Selle lobisemise peale ei tulnud mingit vastust. Matjuška pöördus kallist äiapapast kangekaelselt kõrvale, Ganka lasi silmad ringi käia, et leida põhjust põgenemiseks ja Pjotr Vassiljitš vaatas oma ainsa silmaga väljakutsuvalt Mõlnikovi otsa, nagu tahaks teda ära süüa.
«Mis siis, lähen ära,» otsustas Mõlnikov äkki. «Larpisin väimehe juures kõhu kontvõõrana kapsasuppi täis . . . eh, sugulased! . . .»
Ta läks kaevandusse ja otsis üles Oksja, kes oli tõesti rase. Tal oli isa üle ilmsesti hea meel ja see pani tema heldima ning imestama. Tulevane emadus oli kaotanud Oksja endise mehelikkuse, kuigi ta polnud ilusamaks muutunud. Pannud isa tühjale tõstesillakesele istuma, hakkas ta temalt pärima ema ja sugulaste kohta ning lausus siis rahulikult:
282
«Ma suren varsti ära, taadike ... »
«Ära lobise! ... See teeb ainult esimest korda hirmu, kuid naistel on visa hing.»
«Ei, suren . . . Tervita mammakest. . . Seda sa ütlegi temale ... »
Pjotr Vassiljitš ja Matjuška lahkusid Sirotkalt koos ja läksid nii kuni Bogodankani. Otse kaevanduse ees Pjotr Vassiljitš peatus ja ohkas raskelt.
«Oh, sa poiss, vaata, kuidas Kiškin on siin kõik ümber pööranud . . . Tore . . . Pole tarvis surragi Endist kohta ei tunne enam äragi ... »
Kullakaevanduse hundid imetlesid töötavat rikast kaevandust kaua nagu ehtsad artistid. Need pealiskihtide ja läbipestud liiva kõrged aherainelasud ja -hunnikud, sügavate kaevuste korrapärased ruudud, kust ammutati kullaliiva, butaara, mis töötas aurumasina jõul, uhiuus kontorihoone kingul ning seal, kaugemal, kullaotsijate lõkketulede sinised suitsu j oad, värsked hao-hunnikud ja tööliste liikuvad kärud — see kõik oli nii lähedane, omane ja verre kasvanud, et tummast vaimustusest jäi hing kinni. See oli tõeline töö, tõeline kuld, kättesaamatu unistus, kõrgeim ideaal, milleni kullatööstuslfk fantaasia üldse jõuab tõusta. Süda jääb seisma, kui vaatad niisugust tööd, mitte seda, mida näed Sirotkal, kus on natuke kaevatud siit, natuke sealt, natuke kolmandast kohast, kuid tõelist tööd pole kuskil.
Pjotr Vassiljitš jäi paigale, kuid Matjuška läks kontori juurde. Ta kõndis aeglaste taaruvate maamehesam-mudega, silmitsedes uusi kaevamiskohti. Semjonõtš juhib praegu oma masinat ja Marja talitab kontoris üksi oma perenaisetalitusi. Kõige parem aeg, kui mitte vana põrguline vahele ei tuleks. Otse kontori juures seisis uhiuue varjualuse all uus tarantass, millega Kiš-kin käis linnas kulda ära andmas, kõrval olid tuliuued tallid ja tuliuus ait — kõik oli nagu nõelasilmast tulnud, kõik oli värske justkui äsja kooritud kanamuna.
Juba silmas külalist Marja ja tema naeratav nägu vilksatas aknas.
«Meie lugupidamine, Marja Rodionovna . . . Kuidas käbarad käivad?»
«Mis seal käia, olen surmani väsinud.»
283
«Mis on siis juhtunud?»
«Närtsin igatsusest ühe alatu inimese järele . .. Mina närtsin, aga temal, käharpeal, pole muretki.» «Ka tema kannatab hirmsasti ... »

Marja lobiseb, ise aga naerab, ent silmad on Mat-juškas nii kinni, et tol hakkab päris jube. Ometi raputab ta oma kiharaid ja istub muldrile, et suitsetada plotskit ning läheb alles siis Marja tuppa; Marja jääb äkki vaikseks, satub segadusse ja vaatab Matjuška otsa justkui rõõmsate ehmunud silmadega. Kui suur ta selles toakeses näib — Semjonõtš on tema kõrval kanapoeg.

«Noh, kuidas siis läheb, Marja Rodionovna?»

«Ikka samuti, Matjuška .. . Pole me enam ammu teineteist näinud ja nüüd, kui tulid, pole sulle midagi öeldagi. Ma juba tahtsin lasta sulle hingepalvet lugeda ... Naine räägitakse sul seda aega olevat, nii et hoolitsed tema eest? ... »

«Eh, Marja, missugune keel sul on . . .»

Marja kummardas, et pingi tagant mingit kosti võtta, kuid äkki tõstsid kaks tugevat karvast kätt ta nagu sule üles. Ta ainult piuksatas haledalt ja lõtvus.

«Saatan, jäta järele . . .»

«Tule juba metsa .. . Kas tuled? ...»

«Kas sa hulluks oled läinud? Mine oma Oksja juurde ja küsi temalt, kuhu ma pean minema . . . Lase lahti, karu ... »

Marja ei mäletanud hästi, kuidas Matjuška ära läks. Tema pea käis magusasti ringi, jalad värisesid ja käed laskusid lõdvalt alla .. . Tahtis nutta ja naerda ja siis veel see naiselik hirm. Praegu on ta veel aus mehe naine, aga mine metsa — ja oledki kadunud . .. Meenutanud Matjuška sülelust, sülitas ta vihaselt. Vaat, kus lurjus! . . . Siis hakkas Marja äkki nutma . . . Istus akna juurde, toetus küünarnukkidele ja nuttis kibedasti. Õhtu eel tuli Semjonõtš koju teed jooma ja leidis naise äranutetud silmadega.

«Mis sul viga on?» küsis ta osavõtlikult.

«Niisama .. . pea valutab . . . igav on . . .»

Semjonõtš oli hea ja pehme loomuga mees. Kunagi ei öelnud ta halba sõna. Marjal hakkas kangesti häbi

284

ja ta jõudis end vaevu tagasi hoida, et mitte Matjuška nurjatust ära jutustada. Kuid heitnud pilgu Semjonõtšile ja võrrelnud teda mõttes võimsa Matjuškaga, vaikis ta sellest: misjaoks meest asjata häirida? Ta hakkab Mat-juškaga kaklema, Matjuška aga paneb ta ühe sõrmega maha. Olen ise süüdi, kui õieti mõelda. Ise viisin mängu nii kaugele ... Ei, edaspidi seda enam ei ole. «Tule metsa,» ütleb. Arvab, et leidis lolli! Et ma kohe jooksen nagu kutsu ... Ja kuidas ta, pätt, julgeb niiviisi kõnelda?

Marja kõndis õhtuni nagu udus ja vihastas ikka rohkem ja rohkem. Kus on alles lurjus: määras isegi koha — teelahkmel, seal, kus Fotjanka teelt keerab rada Sirotka peale. Semjonõtš heitis varakult magama, sest ta oli enda päeva jooksul masina juures ära vaevanud ja hommikul tuleb jälle koidu ajal tõusta. Marja lamab mehe kõrval, mõtted aga jooksevad mööda Fotjanka teed teelahkme poole.

«Ta, metsaline, viimaks arvabki, et ma teda kartma hakkasin,» mõtles ta ja naeratas. «Ah, loll, loll ... Ei, ma veel näitan talle, kuidas oma rehadega mehe naist käperdada .. . Nii, et taevast jääb ainult tükk järele . . . Pole niisuguse otsa sattunud. Hirmutas ära... Haha! ... »

Marja tõusis istukile, kuulatas mehe rasket hingamist ja libistas end tasakesi sängist välja. Visanud sarafani ja vana palitu selga, hiilis ta nagu vari toast välja, seisatas viivu trepil, kuulatas ja läks kiiresti metsa poole.

IV

Kord õhtul oli vanaema Lukerja nii imestanud, et ei saanud sõnagi suust, vaid vehkis kätega tõrjuvalt nagu seisaks tema ees viirastus. Ta oli nüüdsama läinud ees-tarest keldrisse, seal

hommikuse piima savipottide arvu järgi üle lugenud, tõusnud siis trepile ja jäi nüüd paigale nagu kinni naelutatud: tema ees seisis Rodion Potapõtš.
«Oled sa juba ammu tummaks jäänud?» lausus vanamees vihaselt, pöördus ja läks eestarre.
285
Nataška, kes oli vihast vanaisa läbi akna näinud, peitis enese nagu hiireke kuskile ära. Ka vanaema Lukerja ise lõi kartma: midagi halba polnud küll teinud, kuid hirm oli. «Võib-olla tuli tütarde pärast pahandama,» vilksatas tal läbi pea. Sisse minnes mõtles ta juba välja, mis vastata. Rodion Potapõtš läks tarre, palvetas esi-nurga poole pöördudes ja istus pingile.
«Juhus saatis mind sinu juurde . . .» ütles ta ja võttis taskust verise rätiku välja. «Säh, vaata, vana.»
Rätikusse oli hoolikalt mässitud neli esihammast. Vanaema Lukerja kohkus nagu üks naine kunagi, kuid ei saanud midagi aru.
«Kust sa nad võtsid?» küsis ta, tundes, et kõneleb hoopis muud.
«Ei varastanud, vaid on omad... »
Oma sõnade kinnituseks avas vanamees suu ja näitas veriseid igemeid. Nüüd hüüatas vanaema juba kergema südamega.
«Kus see õnnetus sinuga siis juhtus?»
«Šahtis.. . Panin neli padrunit ja süütasin süütenöörid: käis esimene plahvatus, teine, kolmas, aga neljandat ei tulnud. Mõtlen, et mis seal juhtunud on? .. . Ootasin minuti ja läksin vaatama. Süütenöör oli peaaegu padrunini ära põlenud ja siis kustunud, noh, ma võtsin tikud ja süütasin ta uuesti, kuid hakkab jälle kustuma. Noh, kummardasin ja hakkasin puhuma, aga siis, kus kärgatas . . . Toibusin alles üleval, kuhu mind nagu surnut oli välja tõmmatud... Ise jäin terveks, kuid vigastas hambaid, oma käega tirisin nad välja ... »
«Ah, isake, ja kuidas see õnnetus pidi küll sinuga juhtuma?»
«Tulingi siis sinu juurde . . . Kas sul ei ole mõnd rohtu, et verd kinni panna, ja paistetuse vastu ka: põsk paistetab. Velskri juurde on häbi sõita, aga teie, eided, oskate ju kõik . . . Võib-olla saab ka hambad vanale kohale tagasi panna?»
«Ei, seda küll ei saa, muudkui vere paneme kinni. Niisugune rohuke on olemas.»
Rodion Potapõtši isepärasuste hulka kuulus ka see, et ta ise kunagi haige ei olnud ja ka teiste juures haigusi ei tunnistanud, pidades neid silmakirjalikkuseks, s. o.
286
niisuguseid haigusi, nagu peavalu, palavik, tõbi, valuhood südames, üldine nõrkus jne. Iga haigus oli tema silmis ainult ettekäändeks mitte tööle tulla. Sellest tekkisid tihtilugu tragikoomilised lood. Veel kadunud Karatšunski ajal lömastati ühel töölisel šahtis jalg. Ta saadeti haiglasse. See pahandas vanamehe nõnda ära, et ta kohe ilmus Karatšunski juurde vormilise kaebusega:
«Seda tegi ta meelega, Stepan Romanõtš.»
«Kuidas meelega? Velsker ütleb, et luud on vigastatud ja vpib-olla tuleb isegi jalg otsast ära võtta ... »
«Meelega pani jala ette, Stepan Romanõtš, et saaks haiglas lamada, pärast hakkab pensioni nuruma . . . Teadagi, missugune meil rahvas on.»
Kaheksakümneaastasel Rodion Potapõtšil oli säilinud viimane kui üks hammas ja ta imestas nüüd siiralt, kuidas see võis juhtuda, et «diomiidilaeng» põrutas korraga neli hammast välja. Näo peal polnud aga ühtegi kriimustust. Mõne teise oleks tükkideks rebinud, kuid vanamees kaotas ainult esihambad. «Õnneseen», nagu rääkisid töölised.
Vanaeit jooksis tagumisse tarre, tuhnis kirstudes ja tõi mitmesuguseid naiste rohtusid: taimejuuri ja kuivanud heinakõrsi ja lausutud soola ja veel mingit keerulist nõiarohtu, mis oli nartsu sisse mässitud. Rodion Potapõtš võttis kõik lapseliku alistumisega vastu, nagu imestaks ta iseenda üle, et on jõudnud niisuguse tühisuseni.

«See võta vastu ööd sisse,» õpetas vanaeit, «puhastab verd .. . Hea abinõu unepuuduse vastu või kui kellelgi halvad mõtted pähe tulevad.»
Rodion Potapõtš naeratas.
«Mind peetakse niigi hullumeelseks,» ütles ta pead vangutades. «Veel kadunud Stepan Romanõtš mõtles seda . . . Tema jaoks ma võib-olla olingi hullu-meekte selle Rublihhaga, kuid Onikovile käin ka targa ette. Ühe sõnaga, tühi viljapea ajab nina püsti. . . Jälk on teda vaadatagi.»
«Kõik kaebavad tema üle...» tähendas vanaema Lukerja. «Rõhub kullaotsijaid juba liiga rängalt... Ka nemad on ju elusad inimesed: elada tahab igaüks ... »

87

«Kullaotsijaid rõhub asjata ja ka ennast ei mõista üleval pidada.»
Vaadanud ringi ja tasandanud häält, lisas vanamees:
«Aga mulle annab Rublihha varsti juba järele ... jah. Kerge öelda, on aga koht, kaks aastat rassime temaga, ja maksma läheb see ettevõte palju tuhandeid. Kui mõtlen, et kõik see asi läheb täide Onikovi ajal, siis hakkab isegi kõhe. See asi polnud mitte tema rumala pea jaoks välja mõeldud. Nüüd siis hoiab ta end minu ligi, kuid mul pole temast ei sooja ega külma.»
Tasandanud veel rohkem häält, sosistas taat vanaema Lukerjale:

«Stepan Romanõtš käis ju minu juures ... » «Kaitsku meid püha ristike ... »
«Tõsijutt... Ma läksin öösel alla šahti, mõtlesin minna stolli vaatama ja kuulen, kuidas ta minu järel kõnnib. Kas siis mina tema samme ei tunne! ...»
«Ah, issake . . . Mina oleksin kohe sealsamas ära surnud.»
«Noh, enne õiget aega ikka ei sure. Niisugustel kordadel ei tohi ainult tagasi vaadata .. . Noh, mina lähen, ja tema minu järel, mina pöörasin strekki, tema ka strekki. Ühes kohas tuleb käpukil roomata, et ühendus-käiku pääseda — ma rooman läbi ja kuulatan. Ka tema ronib minu järel.. . On kuulda, kuidas ta läheb sahinal mööda kruusa ja kuidas kruus tema all pudeneb. Noh, selle koha peal, pean ütlema, hakkas ka minul õudne. Peaasi, et Stepan Romanõtš suri pattu kahetsemata ja nüüd siis hulgubki... »
«Miks ta siis šahti juures hulgub?»
«Aga mispärast ta endale šahti juures otsa tegi? . . . Patune veri voolas maasse.»
«Noh, aga mis siis edasi sai?» päris vanaema Lukerja uudishimust põledes. «Kuulatagi on kole . . .»
«Edasi just oligi see .. . Ma pöörasin enda ümber, aga tema ronib strekist välja minu poole.»
«Issake! . . . Pühad isakesed! . . . Oh, sa mu surmatunnike!»
«Mina jällegi tean, et niisugustel kordadel ei tohi ennast liigutada. Seisan liikumatult. Ronis välja ja tuleb otse minu peale ... nii kahvatu ... silmad maas,

nagu otsiks midagi. Pean sulle tunnistama, mul jooksid judinad üle selja, kui ta minust üsna ligidalt mööda läks, peaaegu oleks mind küünarnukiga puutunud.»
Rodion Potapõtš tõmbas hinge tagasi. Vanaema Lukerja värises hirmunult kogu kehast ja lõi isegi mitu korda risti ette.
«No oled sina aga julge mees, Rodion Potapõtš!»
«Sa kuula nüüd edasi: tema läks minust mööda, mina temale järele .. . Oli küll hirm, aga ma läksin meeleheitlikult: et mis saab. Ta viis mind ühte ühendus-käiku ja läks otse seina sisse, eesse. Kas nüüd mõistad?»
«Midagi ma ei mõista, kullake. Jäin päris kangeks sind kuulates ... »
«Aga mina mõistsin: ta näitas mulle, kuhu kullasoon on enda ära peitnud.»
«See on ju tõepoolest... Ah, kui rumal ma olen!»
«Noh, järgmisel päeval alustasingi kohe seal tööd ja esimese korraga põrutaski mul hambad välja, sest et see asi ei ole päris puhas... »
«Mis sa siis mõtled, see on ju tõsi! Tarvis oleks papp kutsuda ja kõva palve pidada ... »
Sel momendil hakkas akna taga aisakell helisema ja maja ees peatus vahule aetud troika. Vanaema Lukerja isegi võpatas ja lausus siis:
«Vaata, kuidas meil Kiškin toretseb . . . Varem sõitis niiviisi meie kallike Jastrebov.»
Rodion Potapõtš tõmbas ainult kulmud kortsu, kuid kohalt ei liikunud. Vanaeit muutus rahutuks, et viimati veel juhtub midagi. Kiškin astus tarre väga lõbusana. Ta tuli mäevalitsuse sekretäri juurest lõunasöögilt.
«Keerasin mööda sõites sisse pisut puhkama, vanaemake,» ütles ta lõbusalt, võtmata nokkmütsi peast. «Ka hobustel tarvis vahtu jahutada. Jäin natuke hiljemaks . . . Tee läheb läbi metsa, võib-olla ei jõuagi valgega oma Bogodankasse.»
«Te*re, Andron Jevstratõtš . . . Oled rikkaks läinud, ei taha mind enam äragi tunda,» lausus Zõkov, tõustes pingilt üles.
«Rodion Potapõtš!» hüüdis Kiškin rõõmsalt. «Ma ei tundnud sind tõepoolest ära. Ei ole enam ammu teine-

teist näinud. Kunas me sinuga viimast korda kohta-simegi? Ah jaa, just siinsamas kohtu-uurija juures. Siis sa veel häbistasid mind.»
«Vähe veel said, Andron Jevstratõtš, sinu alatu hinge pärast oleks pidanud palju rohkem ... »

«Õige, Rodion Potapõtš. Kui ma oleksin teadnud ja aimanud, kas ma siis oleksin selle peale läinud, aga nüüd on juba hilja ... Ka piiskop läheb vargile, kui ta näljas on.»

«Tähendab, südametunnistus lööb nüüd välja? Ah, Andron Jevstratõtš, Andron Jevstratõtš ... »

«See tuli kõik vaesusest,» seletas vanaema Lukerja, et ebameeldivat vestlust lõpetada. «Me oleme ju kõik niisugused: teise suus näib pala suur. . .»

«Sinu pärast läks ju Stepan Romanõtš hauda,» tungis vana steiger peale. «Päris tõsi, et sinu pärast... Sa sihtisid teiste pihta, aga tabasid teda.»

«Nii see juhtus . . .» kordas Kiškin segaduses. «Kas ma nüüd isegi selle üle rõõmu tunnen? . . . Tema, Stepan Romanõtš, ilmus mulle kord uneski, mul hakkas hirm. Lasksin tema eest hingepalvet teha, siis läks nagu natuke kergemaks ... »

Rodion Potapõtš ja emake Lukerja vahetasid pilgu ja vanamees ütles siis:

«Andron Jevstratõtš, vanad inimesed ütlesid nii: surnu värava juures seisma ei hakka, tema võtab oma . . . Aga see on sinu asi, tead ise paremini.»

Tekkis ebamugav vaikus. Kiškin kahetses, et oli ebaõigel ajal sattunud vanaema Lukerja juurde, ja venitas ärasõiduga — võib-olla hakkavad veel arvama, et ta põgeneb.

«Sa jää parem ööseks?» soovitas vanaema Lukerja. «Kuhu sa vastu ööd enam sõidad?»

«Mul on tõepoolest aeg minna! ... » ütles Kiškin üles tõustes. «Hädaga jõuan veel valge varul pärale. Vanaema, saada terviseid oma armsale pojakesele Pjotr Vassiljitšile. Ta tolkneb nüüd Sirotkal. . . Nüüd on tal, vennikesel, peenike peos: on unustanud päitsed ja kaalud — kogu oma ameti.»

«Oh, ära parem räägi,» oigas vanaema Lukerja. «Koju ei näita enam nägugi. Ei tea, mis nüüd saab.»

290

«Pole viga, küll ta järele annab, anna ainult aega,» rahustas Kiškin. «Eluaeg ei unusta . . .»

«Sina, vanaema, häbistasid oma Pjotr Vassiljitšit ilmaaegu,» hakkas Rodion Potapõtš teda kaitsma. «Õpetada oli tarvis, see on tõsi, aga jällegi mitte rahva ees. Nüüd on ju mehel nii edasi kui ka tagasi tee kinni. Tema ameti eest ei saa teda muidugi kiita, kuid te olete siin kõik poolhulluks läinud ja viimase arunatukese kaotanud ... Ei, nii polnud hea. Oleksid võinud minugagi nõu pidada: oleksime teda koos õpetanud.»

Kui Kiškin värava taha jõudis, nägi ta muldril Nataš-kat, kes istus seal oma väikese vennaga, et oodata, kuni vihane vanaisa ära läheb.

«Miks sa, linnuke, ennast mööda nurgataguseid peidad?» päris Kiškin tarantassi istudes.

«Kardan vanaisa ... » tunnistas Nataška avameelselt ja punastas lapselikult.

«Noh, palju on ilmas paha, aga jumal on armuline . . . Sõidame minu juurde külla? ... »

Kui hobused juba liikuma hakkasid ja kellad looga küljes hüplesid, jooksis vanaema Lukerja veel kiiruga värava taha.

«Pea, Andron Jevstratõtš! . . .» karjus ta lämbuva häälega. «Võta juba see raha minu käest.. .»

«Ahaa ... aga kus sa varem olid? Ei, nüüd jookse sina minu järel, mul pole sinu raha tarvis ... »

Tarantass sõitis kellukeste helinal minema ja vanaema Lukerja jäi oma vana rätiku sisse mässitud rahaga maha. Ta seisis natuke aega paigal, pomises midagi ja läks tuikudes tagasi. Märgates Nataškat sõimas ta selle läbi ja andis talle müksu.

«Näe, kus söödikud mu kaelas! ... » urises pahane vanaeit. «Kas minu juures on mõni vaestemaja või? .. .»

Rodion Potapõtš jäi vanaema Lukerja juurde ebatavaliselt kauaks istuma. See pani vanaeide pisut imestama: pole niisugune inimene, et raiskaks asjatult aega.

«Jah, .tõepoolest, peabki vist arvama, et lähen hulluks,» ütles vanamees kurvalt, siludes oma habet. «Kuidagi ei saa enam aru, mis ja kuidas . . . Endisest saan kõik aru, kuid nüüdset enam mõistus ei võta. Rahvas on täiesti raisku läinud ... »

291

«Oh, ära räägigi! ...»

«Nii mehed kui ka naised — kõik käivad nagu totrad. Pole tarvis kaugemale minnagi, võtame kas või sind, vanaemake. Ka sina läksid veel vanas eas ahneks... Ahnuse pärast läksid ka pojaga tülli ja nüüd hakkate mõlemad nutma. Ja niiviisi on kõik. .. Kui hakkad selle üle mõtlema, siis läheb meel läilaks ... Läheksin ära, kuhu jalad kannavad, et ainult ei oleks tarvis näha ja kuulda teie imetegusid.»
Vanaema Lukerja vaikis rusutult. Rodion Potapõtši isikus kerkis tema vaimusilma ette unustatud vanaaegne maailm, kus kõik oli nii karm, selge ja lihtne ja kus naine tundis end ainult naisena. See oli vana «vene naine», kes oma naiseõlgadel oli pidanud igasuguseid raskusi kandma. Kas võib temaga võrrelda praeguse aja naist, eriti veel kullakaevanduse oma? Neid võib tuul igasse külge pilduda. Täiesti karjaseta loomakari ... Peaasi, et ei ole enam mingisugust valjust, ja mehed on meelekindluse kaotanud. Rodion Potapõtš kõneleb tõtt. Vanakesed hakkasid meenutama endist aega ja unustasid ajutiseks praeguse aja, mis oli tulvil nendele arusaamatuid huvisid, muresid ja sigadusi. Alles nüüd sai vanaema Lukerja aru, mispärast Rodion .Potapõtš tuli: ta süda läigib, ta meeleolu on rõhutud, kuid pole kellelegi südamelt kõike ära rääkida.
Rodion Potapõtš lahkus alles pimedikus. Ta ei tahtnud läbi Fotjanka päevavalgel minna, et mitte kohata kõrtsi juures lärmitsevat rahvast. Õhtuti ärkas Fotjan-kal palavikuline elu. Lähemaist kullakaevandustest sõitsid kokku kõik töölised ja kõrtsi juures oli päris rahvamurd. Rodion Potapõtš läks suure ringiga mööda sellest neetud kohast, mis kõmises joobnud häältest, lõõtspilli helidest, lauludest ja karjumisest, laskus Baltšugovka juurde ja oli vaevalt sillale astunud, kui kogu Uljanovi seljandik lõi tulekumast punetama. Vaadanud tagasi, mõtles ta, et põleb kõrts . . . Õhtu oli vaikne ja tuleleek tõusis sambana üles.
«Seal põleb ju vanaema Lukerja!» hüüdis vanamees äkki ja hakkas tagasi jooksma.
292
Põles tõepoolest Pjotr Vassiljitši maja, mis oli süttinud tagumise tare poolt. Tohutu leek aina neelas põlismetsa palkidest ehitatud vana maja, kõik pragises, nagu oleks keegi hammastega palke lahti rebinud. Terve Fotjanka oli juba tegevuskohal koos. Karjumine, kisa, segadus, ent mitte mingisugust abi. Vallamaja juures seisid neli vaati ja tuletõrjeprits, kuid vaadid olid ära kuivanud ja pritsi jaoks ei leitud voolikut üles. Ja poleks kasu olnudki: tulekahju oli juba liiga suureks paisunud ja terve maja põleb niikuinii maani maha.
«Ta ise pani oma maja põlema! ... » kisas rahvas, kes oli ummistanud tänava ja segas kahjutule juures töötavaid inimesi. «Ega ta tol korral asjata ähvardanud tervet Fotjankat maha põletada. Tulle tuleks ta visata, see ühe silmaga peni! .. .»
«Räägitakse, et tütarlaps nägi teda! ... Ta hiilis köögiviljaaia poolt juurde ja valas tagumise tare petrooleumiga üle.»
Rodion Potapõtš ei suutnud rahva hulgast kuidagi leida vanaema Lukerjat.
«Temaga-, peab arvama, on asi halvasti...» seletas keegi tundmatu mees. «Sattus otsekohe leegi sisse. Tormas, tead, raha järele ja seal lämbuski.»
Vanamees lõi kohkunult ristimärgi ette.

V

Teisel päeval pärast tulekahju saabus Fotjankale Marja. Ta otsis kõigepealt üles Nataška ja Petrunka, kes olid naabrite juures ulu all. Lapsed rõõmustasid pärast öist möllu tädi üle nii, nagu rõõmustatakse sellises olukorras omainimest kohates. Nataška puhkes rõõmu pärast isegi nutma.
«Tädike, kallis, mis siin küll kõik oli,» jutustas ta Marja ligi liibudes. «Jutustadagi on nii kole ... »
«Mispärast käis vanaisa siin?»

«Niisama astus sisse . . . Istus kuni videvikuni ja kõneles vanaemaga. Mina istusin Petrunkaga kogu aeg muldril: kartsin tema silma alla sattuda. Siis tahtis Petrunka magama minna ... Ma viisin ta tasahiljukesi
293
esikusse. Panen teda magama, aga aknast — meil oli seina sisse väike õhuauk tehtud — sealt aknast näengi, et läbi aia hiilib üks mees. Ja näen, et kannab käes kasetohust torbikut ja tuleb otse tagumise tare juurde, ja pritsib siis torbikust aina seinale. Mina ehmatasin, tahtsin karjuda, kuid näen, see on onu Pjotr Vassiljitš . . . jumala eest, tädike, tema! . . .»
«Seda sa juba valetad, Nataška. Sulle hirmuga paistis nii. Ja kuidas sa videvikus võisid nii selgesti näha? Pjotr Vassiljitš oli sel ajal kullakaevanduses. Noh, mis siis edasi oli?»
«Siis ma tahtsin vanaema kutsuda, aga kartsin. Noh, kui vanaisa ära läks, tulin mina kohe vanaema juurde, kuid tema vaid põrutas minu peale . . . Terve päeva oli ta minu peale Petrunka pärast pahane. Noh, ma olin siis hirmu pärast vait. Siis saatis vanaema mind keldrisse. Kui keldrist välja hüppasin, oli väljas suits ja tagumises tares tuli. . . Ma jooksin esikusse, kahmasin Petrunka ja ei mäleta enam, kuidas ta, unekoti, tänavale tirisin .. . Aga vanaema ei ole .. . Mina läksin jälle esikusse, kuid vanaema sööstis just minu silmade ees tagumisse tarre, otse tulle. Ta tahtis kirstu järele . . . Seal ta kirstu juurest leitigi. Oli hoopis põlenud ... ei tunne enam äragi.. .»
Siis puhkes Nataška nii kibedasti nutma, et Marja pidi teda tükk aega rahustama.
«Rahvas aga otsis ikka Pjotr Vassiljitšit,» jätkas Na-taška, «taheti teda tulle visata . . .»
«Ja sina lobise rumalast peast veel rohkem! . . . See kõik on sinu pärast. . . Kui hakatakse küsima, siis ütle, et ei näinud mitte kedagi, vaid lobisesid hirmu pärast.»
«Ma ju nägin ... »
«Ole vait, lollpea! . .. Sinu sõnade pärast saadetakse ju Pjotr Vassiljitš Siberisse. Kas said nüüd aru? Ja kui hakatakse küsima, siis ütle ainult: midagi ei tea.»
Ahervaremetel avanes kohutav pilt. Ühe ööga oli kolm maja nagu keelega ära lakutud. Ainult korstnad ja söestunud tulbad seisid püsti. Selle koha juures, kus oli seisnud vanaema Lukerja tagumine tare, tungles rahvasumm. Seal, poolenisti ärapõlenud palkide vahel lamas vanaema Lukerja tundmatuseni söestunud
294
«surnukeha». Kellegi hea käsi oli katnud ta valge põranda-riidega. Vallavalitsuse poolt oli määratud külakubjas, kes valvas laipa kuni politseipristavi kohalesõitmiseni. Sellest pildist tõmbus ka Marja süda kokku, eriti kui ta tundis vanaema Lukerja kõrval lamavad raudklambrid ära, mis olid ümbritsenud tema kallist kirstu . . . Vanaeit vististi lämbuski oma varanduse peal. Rahva kisa oli suur. Kõik sõimasid Pjotr Vassiljitšit. Marja katsus teda kaitsma hakata, kuid ta oleks peaaegu läbi pekstud.
«Küll me ta, peni, veel ära taltsutame! . . . See on tema töö . . . Vallamajas ise ähvardas tervet Fotjankat maha põletada.»
Rahvas oli üldse erutatud. Tulekahjus kannatada saanud naabrid õhutasid üldist pahameelt veelgi. Naised kisendasid ja ulusid, kõrbenud mehed aga vaikisid süngelt ja ühiskondlik arvamine tegi oma tööd.
«Tarvis tema, ühe silmaga kuradi, üle omakohut mõista! . . . Mida tühja teeb temale politseipristav.. . Pistis põlema, aga mingit jälge järele ei jätnud. Talle on oksa tõmbamisestki vähe, vaat mismoodi see asi on! . . .»
Niiviisi kuulutati Pjotr Vassiljitš lindpriiks. Ei kogutud isegi süütõendeid, ei kuulatud enam Nataškatki üle: asi oli päevselge.
Tulekahjuasemel sattus Marja silm silma vastu Jer-moškaga, kes just nimelt oli Baltšugovka vabrikust tulnud, et vaadata tulekahjuaset ja ärapõlenud vana-eite". ..
«Vanaema Lukerja käskis kaua elada,» tähendas ta, teretades Marjat. «Peamine viga, vanaeideke võttis surma vastu ilma patukahetsuseta. Väga kahju . . . Kuid muidu oligi juba

liiga vana, luudel-kontidel aeg puhkama minna; kui see asi ainult vormikohaselt oleks sündinud.»
«Me kõik oleme jumala meelevalla all, Jermolai Sem-jonõtš. . . See on nii, kuidas jumal kellelegi lõpu saadab.»
«See on täpselt õige. Me kõik oleme inimesed, Marja Rodionovna, ja kõik sureme ära . . . Räägitakse, et vanaeideke päris oma varakirstul põleski ära? Ah, see ei tulnud õieti välja.»
295
«Palju mis tühja lobisetakse! Jäi lihtsalt suitsu kätte ja kaotas meelemärkuse. Palju siis vanainimesele tarvis! Kuid kirstust lobisetakse asjata.»
«Muidugi asjata, ma ju niisama, jutujätkuks. Nägemiseni, Marja Rodionovna .. . Tervitage Andron Jevst-ratõtšit. Sõidan talle varsti külla.»
«Palume väga ... »
Jermoška läks minema, kuid pöördus tagasi, vaatas ringi ja lausus:
«Minu Darja lamab siruli... Täna-homme sureb. Ta on ise selle üle nii rõõmus... »
Tabanud Marja muige, lisas ta segaduses:
«Te ärge arvake, et ta minu käe läbi sureb ... Pole sõrmegagi puutunud. Varem vahest juhtus, kuid nüüd jumala pärast mitte ... »
«Võtate naise?»
«Mõtlen võtta, kui nelikümmend päeva mööda saab . .. Näe, te ei jäänud siiski mind ootama, Marja Rodionovna!»
«Kosige Nataška: tema on näo poolest täiesti Fenja moodi. Ma viin ta Bogodankale enda juurde külla . . .»
«See on ju, Marja Rodionovna, tõepoolest. .. Jumala eest! Nii et teie, nagu sedasi, olge meie vastu armuline . . . Küll ma toon ka kingituse. Ainult, et Darja ära sureks, siis seame kõik kiiresti korda. Fedosja Rodio-novna läks ju linna elama . . . Ma kohtasin kord teda seal. On nii kahvatu teine ja kõhnaks jäänud . . .»
Marjal tuli Fotjankal kolm päeva elada, kuid ta ei jõudnud siiski vanaemakese matuseid ära oodata. Ka Nataška oli tarvis kiiremini kohale viia. Bogodankal toidab ta ise enda ära ja toob kasugi. Arusaamatus tuli Petrunka pärast, kuid Marja oli kõike ette näinud. See oli talle isegi kasulik, sest Petrunka võis tüdrukut ümber sõrme mässida.
«Ma panen ka sinu Petrunka paigale,» kõneles Marja, silmitsedes uurivalt oma ohvrit. «Poisijõmpsikale pole ju palju tarvis. Kadunud vanaema oli tema peale alati tige, kuid minul on just hea meel: las elab. Me pole ju võõrad ... »
Nataška otse sulas nende sõnade mõjul, kuigi ta varem Marjat eriti polnud armastanud. Marja viis tema
296
aega viitmata kullakaevandusse ja meelitas kogu tee mitmesuguste juttudega nagu hea hobusevaras. Peab tähendama, et ta saabus Fotjankale nagu eht proua, Kiškini hobustega ja tema pikkvankriga. Teel tekkis Nataškal kahtlus teda tüütava vanamehe suhtes, kuid Marja mõistis teda ka selles asjas rahustada ja keda siis veel uskuda, kui mitte Marjat. Kui Marja alles kodus elas, tantsisid kõik tema pilli järgi: nii Ustinja Markovna ise kui ka tädi Anna ja tädi Fenja.
«Kui vanamehike natuke naljatabki, siis see pole suurem häda,» seletas Marja. «See pole nii, nagu noored poisid irvitavad . . .»
Niisiis, Marja võidurõõmutses. Ta lubas Kiškinile tuua Nataška ja tõigi. Kiškin tegi komöödiat nagu tavaliselt: ta hakkas Marjaga pahandama ja torises kaua, et tema juures pole vaestemaja, et tervet Marja suguseltsi ei jõua Moskvanigi üles puua. Nii tuleb tal varsti toita ka Tarass Mõlnikovi ja Pjotr Vassiljitšit. Nataškale ei pööranud ta nüüd mingit tähelepanu ja oli isegi nagu tusane. Semjon oli ainuke, kes sellest komöödiast midagi aru ei saanud ja tal oli iga kord väga piinlik, kui naine peremehega pureles.

«Sa kõneled temaga juba liiga vabalt, Maša,» noomis ta naist. «Ütleb mulle veel kohagi üles . . .»
«Ei ütle, see vana kurat! ... Ja kui ütlebki, siis leiame koha ka ilma temata.»
Pannud Nataška kullakaevanduses oma kambrisse elama, kihutas Marja jälle Fotjankale vanaema Luker-jat matma ja sealt Baltšugovka vabrikusse omakseid külastama. Ta oli juba kõrvalt kuulnud, et isa ei ole mõistuse poolest enam päris korras, ja oli karta, et Anna haarab kogu varanduse endale. Ta on isa oma lastega juba niigi haledaks teinud. Jaša Väike ei saa muidugi mitte midagi, samuti ka Tatjana, kui mitte mammake Ustinja Markovna ei muutu nii heldeks, et annab oma osast. Vanaeideke on ju ka üsna vana ja temalgi pole mõistus enam väga usaldatav. .. Ent sõidu peamiseks põhjuseks oli soov kohata Matjuškaga, kes pidi, nagu kokku räägitud, ootama teda Majakova palk-tee juures. Marja sõitis ära üksinda, kaevanduse vankriga, millega sõidavad kõik kullaotsijad.
297
«Vaata, et sulle teel keegi liiga ei tee,» ütles Semjonõtš naist ära saates. «Metsas luusivad hulgused.»
«Vaata, et sina Nataška ümber just väga ei lipitse,» salvas Marja vastu.
Varem ta kartis meest, siis häbenes, pärast ainult haletses ja viimaks hakkas vihkama, sest see ei tahtnud kangekaelselt midagi märgata. Ja ta näis temale nii mannetuna... Marjaga sündis üldse midagi halba:, ta käis nagu udus, tulvil mingit imelikku otsustavust.
«Nataška, kui sa kontorit hakkad koristama, siis vaata järele, kuhu Andron Jevstratõtš' paneb raud-kirstu võtme,» õpetas ta enne ärasõitu. «Ja kui saad, siis võta ja peida ta kuskile ära . . .»
Nataška ei saanud aru, miks oli tarvis võtit peita. Marja pahandas ja seletas:
«Ta on mind ära tüüdanud nagu mädarõigas ... Las otsib, vana rott. Sinu ja Petrunka pärast sõi ta mul hinge seest välja. Pane siis võti riiulile pühakujude alla. Kas said aru?»
Nataška sai nüüd aru ja isegi muheles. Talle meeldis mõte hirmutada vastikut vanamehikest, kes jälle oli hakanud teda õliste silmadega vahtima.
Semjonõtš «käis aurukatla juures» öötööl. Päeval ta magas ja õhtul läks masina juurde. Muide, tuleb öelda, et mehe öötöö mõtles välja Marja, sest ta ei tahtnud lasta end segada elu nautimisel. Ta ise palus Kiškinit, et see määraks Semjonõtši öötööle.
«Teed vallatust, Marjuška,» naeris Kiškin. «Noh, noh, mina ei näe ega kuule midagi . . . Mehe ja naise vahel olgu jumal kohtumõistjaks. Sa võiksid mulle ainult nii. . .»
«Ma võtan kätte ja sõidan ära Baltšugovka vabrikusse, saage siis teie siin juba ise hakkama. Kontorisse jääb Nataška üksi . .. Noh, kas olete nüüd rahul? ... »
«Kuldan sind üle, Marjuška.»
Kesköö paiku, kui Semjonõtš oma masina juures tukkus, jooksis keegi sinna ja ütles, et kontoris on midagi lahti. Kõik tormasid kohale. Seal oli midagi koledat sündinud . . . Kontoris eneses lamas tapetud Kiškin. Ta oli ainult pesu väel ja oli end nähtavasti meeleheitlikult
298
kaitsnud, sest ta käed olid hirmsasti katki lõigatud. Semjonõtši kambris leiti tervelt kolm laipa: oma asemel põrandal lamas tapetud Petrunka, kes nähtavasti oli tapetud une pealt, Nataška lamas otse lävel lõhkilöödud peaga, trepil aga Marja ise. Kõik oli verega üle ujutatud. Tapmise eesmärk oli selge: kassa oli tühi. Seda pilti nähes vilksatas kõigil üks ja seesama mõte: seda ei võinud teha keegi muu kui Pjotr Vassiljitš. Mees läks meeleheitele. Muidugi on see tema töö. Kelle siis veel? Jäi ainult arusaamatuks, kuidas Marja jälle oma kambrikesse tagasi tuli? Kõik nägid, et ta juba päeval sõitis ära Fotjankale. Hobune leiti teelt, see oli seotud puu külge, teest natuke eemal. Kahtlustus Pjotr Vassiljitši kohta suurenes veel seetõttu, et teda oli sel päeval nähtud kullakaevanduse lähedal; ent hiljem ta oli äkki kadunud nagu tina tuhka. Muidugi on see tema töö. Sirotkalt oli ta ära läinud pärast lõunat... Mat-juška lamas haigena oma muldonnis. Ta kaitses Pjotr Vassiljitšit. Kas hulguseid veel vähe mööda metsa luusib: passisid peale ja tapsid kõik ära.

Bogodankasse sõitsid kohtu-uurija, urjadnik, tunnis-mehed. Tehti juurdlus, mis kinnitas üldist kahtlustust: kassa tagant leiti-Pjotr Vassiljitši müts, mille kõik ära tundsid. Nähtavasti oli ta selle kiiruga maha unustanud. Kohtu-uurija koostas juba täieliku ülevaate, kuidas kuritegu oli toimunud: Pjotr Vassiljitš kohtas teel Marjat ja keelitas teda mingisugusel ettekäändel tagasi koju pöörduma. Võib-olla ütles ta temale, et Kiškin ja Nataška on ära tapetud, ja kui Marja tagasi jõudis, siis tannis ka tema, et kaotada kõik jäljed. Sisult oli see väga ebaselge, kuid seni ainuke vastuvõetav seletus.
Kui kohtu-uurija oli juba koju sõitnud, ilmnes uus asjaolu, mis pööras kõik pea peale: Majakova palktee lähedalt leiti tapetud Pjotr Vassiljitš. Nähtavasti oli ta tee peal maha löödud ja siis sohu viidud.

VI

Kompanii asjad läksid halvasti. Kullaotsijate omaette töötamine oli peaaegu likvideeritud ja seega ühtlasi
299
välja juuritud ka kulla varastamine, kuid ühtlasi kaotas kompanii oma sissetulekute peamise osa, mis varem tuli kullaotsijailt. Kuid Onikov tahtis olla järjekindel ja otsustas rajada kogu ettevõtte ainult kompanii enda töödele. Esiteks loodeti Rublihhale ja teiseks juhiti Fotjankast natuke allpool Baltšugovka jõgi teise sängi, oli tarvis töötlemisele võtta kogu kullapahtla, kust see jõgi läbi voolas. Juba teist aastat ehitati suurt tammi, mis pidi jõe teise sängi juhtima. See hiiglaslik töö, mis maksis kümneid tuhandeid, kestis kogu talve. Kui vesi oli ära juhitud, asuti kullapahtlat katvat pealmist kihti maha võtma. Ühes kevade algusega pidi algama ka selle kullapahtla läbipesemine ja selleks otstarbeks oli üles seatud mitu butaarat ning kaks auru-masinat. Uus kaevandus asus Uljanovi seljandikust natuke allpool, nii et kõikide tunnuste järgi pidi kulla-pahtla tekkima just selles seljandikus ladestunud kullasoonte purunemisest, ja kulda võis korraga võtta nii pahtlast kui ka põhilisest ladestuskohast.
«Me võtame kullal sabast ja peast,» kordas Onikov, kohates Rodion Potapõtšit.
«Mis siis ikka, ulatagu teie sõnad jumala kõrvu,» vastas vanamees põiklevalt. Ta oli Onikovi lõplikult vihkama hakanud.
Fotjanka seisukord oli meeleheitlik. Kedrovskaja kuld oli mõndki meelitanud, mõnd isegi lubadustega narritanud, kuid üldiselt oli hulk veel suuremasse viletsusse sattunud, sest Baltšugovka langil enesel olid kullaotsijate tööd lõppenud. Need tööd andsid küll raasukesi, kuid just need raasukesed olidki kallid, sest nad langesid peamiselt näljasele talveajale. Kulla-kaevanduse mõtlematu tööline ei mõistnud mustade päevade jaoks raha säästa, kullakaevandustest saadud kopikad olid aga väga kerged veerema. Üksikud enamvähem juhuslikud rikastumise nähted kadusid tööliste massi üldise vaesuse hulka.
Kullaotsiiate töö likvideerimine kompanii langil avaldas oma mõju kõigepealt maksude laekumisele. Maksu-võlgnevust oli ka varem, kuid nüüd kasvas see tohutu suure summani. Fotjanka vallavanem rabeles kõigest väest ega suutnud ikkagi midagi ära teha: tõmba kas
300
või nahk seljast. Mitu korda sõitsid kohale talurahva asjade asutuse alatine liige ja politseipristav, kuid ka nemad ei teinud siin midagi ära.
«Kuidas see siis on?» imestas alatine liige. «Ümberringi on kuld ja teie ei saa makse ära maksta?»
«Just nii, teie kõrgeausus,» vastas vallavanem. «Ümberringi on kuld, keskel vaesus . .. Kõik oleneb kompaniist: kui kullaotsijail oleks lubatud kaevata, siis saaks ikka veel hinge tagasi tõmmata . . . See ei ole küll päris töö, kuid vee ja leiva eest töötasime ikkagi.»
Läbirääkimised Onikoviga selle küsimuse üle ei andnud äumuti tulemusi. Ta jäi oma arvamuse juurde, tuginedes olemasolevale seadusele, mis keelab kullaotsijate töö. Asi seisis

siin muidugi ainult sõnade mängus: erakullatööstuse kohta käiva määrustikuga olid kullaotsijate tööd tõepoolest keelatud, kuid ajutise abinõuna olid lubatud «salga-» ehk «solotnikulised» tööd, mis lihtsasse keelde tõlgituna tähendas üht ja sedasama.
«Mina käin ainult seaduse järgi,» vastas Onikov lootusetult · põrunud inimese kangekaelsusega. «See pahe oli ju tarvis ükskord lõplikult välja juurida.»
«Jah . . . hm . . .'Kuid apostel Paulus ütles, et «seadust kasutatakse tarviduse järele». Teie reformid riivavad kroonu huvisid.»
«Oh, sest pole tulu! Andke töölistele mis tahes, ikka joovad kõik ära . . . Mida andis Kedrovskaja lank? . . .»
Asi oli nii, et iseenesest andis Kedrovskaja lank töölistele ainult tõelise töö viirastuse,, sest vahe seisis üksnes selles, et ühe peremehe asemel, nagu oli kompaniiga, leidus siin kümneid. Seni olid heategijateks ainult Jastrebovi sarnased ülesostjad. Sealjuures võisid väikesed kullatöösturid töötada ainult suvel, talvel olid kullakaevandused tühjad.
Tööliste rahulolematus uue ülemvalitseja vastu oli oma teravusest juba üle saanud. Teda isegi ei sõimatud enani, kuid tume maamehelik viha kasvas ja paisus nagu üle kallaste tõusnud vesi.
«Minu jutt on lühike: kui vähekegi midagi juhtub, kutsun kohe töölised teistest kohtadest,» praalis Onikov. «Iga asi tuleb lõpuni viia.»

Rodion Potapõtš istus oma Rublihhal ega tahtnud millestki teada. Tänu stollile ulatus sügavus juba neljakümne kuuenda süllani. Saht läks tohutut raha maksma, kuid seepärast kõik temast nii kramplikult kinni hoidsidki. Ainult surmav haigus võib õõnestada organismi niisuguse järjekindlusega, nagu tegi seda see šaht. Kuid Rodion Potapõtš oli ainuke, kes ei kaotanud usku oma loomingusse, ja kartis ainult, et edaspidi ei anna kompanii enam summasid.
Ühel ööl istus vanamees oma kontoris ja tukkus. Ettevaatlik koputus aknale äratas ta.
«Kes seal on, kas ristiinimene?»
«Vanaisa, kas võib sisse soojendama tulla? . .. »
«Kas sulle päevasest ajast veel vähe oli?» imestas Rodion Potapõtš, nähes kellegi laia punase habemega noort nägu. «Tule ukse kaudu.»
Mõne minuti pärast ilmus kontori uksele üleni lumine Matjuška. Rodion Potapõtš tundis ta vaevalt ära.
«Mis sa hulgud kesköö ajal?» küsis vanamees temalt pahaselt. «Kas siin metsas veel vähe luusijaid on . . .»
«Ma tulin asja pärast, vanaisa . . .» vastas Matjuška hajameelselt, veeretades käte vahel mütsi. «Oksja käskis tervitused ära anda ... »
«Suri ära? . . .» küsis vanamees osavõtlikult, kohe justkui muutudes. «Ah, sa vaesekene ... Ta pettis mind tol korral, noh, küll jumal talle andeks annab.»
«Terve nädala vaevles, vanaisake, ja ikka ei saanud ära sünnitada . . . Terve nädala karjus suure häälega, kuid metsas pole mingisugust abi. Ah, kuidas ta kannatas, vanaisa ... Ka sind tuletas meelde. «Matjuška, kui ma ära suren,» ütleb, «siis mine vanaisa juurde Rublihhale ja täna teda, et ta mind tookord soojendas.»»
«Tuletas meelde?»
«Ja kuidas veel, vanaisa . Just enne lõppu jäi nagu vaiksemaks ja kutsus mind, et ma tema juurde istuksin. Noh, ma, tähendab, istusin . . .' Ta võttis mu käe, vaatas mulle nii pikalt-pikalt otsa ja hakkas nutma. «Mis sa ometi, Oksja,» ütlen, «kui jumal aitab, saad veel terveks . .. » «Ma ei nuta,» ütleb, «mitte sellepärast, Matjuška. Mul on ju sinust kahju...» Vaata, missu-gune

ta oli, see Oksja. Mõistis kümme korda paremini kui mõni tark... »

Matjuška seisis ukse juures, jutustas veel kord Oksja surmast ja hakkas jumalaga jätma. See pani Rodion Potapõtši uuesti imestama.
«Kuhu sa siis nüüd öösel veel minna tahad?» ütles vanamees talle,   «ööbi meie juures kaevanduses.»
Matjuška tammus ühelt jalalt teisele ja äkki hakkasid tal nooruslikult väledad pisarad mööda põski veerema.
«Elu on läila, vanaisake ... » sosistas ta lämbuva häälega.   «Ah, kui läila . .. »
Vanamees kortsutas kulmu: kas mehel on sünnis töinata? . . .
Matjuška ei jäänudki ööbima. Ta tuli mitu korda kõhklevalt kontori ukse juurde, peatus ja läks jälle tagasi. Üldse polnud Matjuškaga midagi korras, nagu tähendasid kõik töölised.
Teinekord laskus ta otse šahti ja otsis Rodion Pota-põtši üles eest, kus see plahvatuse jaoks dünamiidi-padruneid kohale asetas.
«Eh, kuldas sa mind ehmatasid,» pahandas Rodion Potapõtš. «Noh, mis siis jälle? . . .»
Matjuška vaikis. Vanamees vaatas imestanult talle otsa. Missugune tubli poiss, kui tal seda lollust poleks. Mida maksavad juba üksi ta käed. Kui ta näiteks eesse tööle panna!
Kui plahvatus oli toimunud ja Rodion Potapõtš heitis pilgu mahavarisenud kivitükkidele, põrkas ta tagasi nagu lummutuse eest. Plahvatusega oli avastatud suurepärane kullasoon, umbes poolteist arssinat paks, ja väärismetall läikis kuldsete pisaratena auklikuks roostetanud kvartsis.
«Mis see siis nüüd on?» imestas vanamees Matjuškale otsa vaadates. «Kui palju me temaga vaeva nägime, selle soonega, ja vaata, kunas ta end ilmutas ... Ta kukkus sinu õnne peale, Matjuška! . . .»
Matjuška vaikis jälle, ent Rodion Potapõtšil läikisid silmis pisarad. See oli tema viimane kuld .. . Murdnud mõne parema tüki, käskis vanamees eetöölistel maa peale tõusta ja lukustas oma käega šahti sissekäigu. .. Et oleks vähem kiusatust.
303
Soone avastamine Uljanovi seljandikul tekitas üldise ärevuse. Onikov kihutas ülepeakaela kohale ja suudles Rodion Potapõtšit mõlemale põsele. Laskunud šahti, imetles ta kaua soont ja tegi kuuldavalt umbkaudseid arvestusi. Halvemalgi juhul kaetakse kõik tehtud kulutused ja niisama palju jääb ka dividendideks.
«Raha tuleb lugeda siis, kui ta juba tasku on pandud,» tähendas Rodion Potapõtš karmilt.
«Pole viga, loeme ka siis, kui ta seal veel pole . . .»
Vanamees rõõmustas vaikides oma võidu üle: Rub-lihha ei petnud, olgugi et läks väga kalliks maksma. Jah, ta oli näidanud, missugust kulda avastavad Uljanovi seljandikul vanad steigerid... Et ainult tuvike Stepan Romanõtš selleni ei elanud.
Rublihhat sõitis imetlema ka mäevalitsuse sekretär Ilja Fedotõtš ise. Ta laskus šahti, murdis endale mälestuseks tüki kulda sisaldavat kvartsi ja patsutas armulikult vana steigeri õlale.
«Noored laulavad küll nagu kuked, kuid ilma meieta, vanameesteta, nähtavasti ka ei saada läbi. Kas pole nii, Rodion Potapõtš .. .»
«Noori hanesid loetakse sügisel, Ilja Fedotõtš . . .»
Rublihhal tehti esialgu väike vaheaeg. Töötama jäi aurumasin ja endiselt jäi oma kohale Rodion Potapõtš. Jõudnud eesmärgile, muutus ta äkki nukraks ja mõtlikuks, nagu oleks midagi ära kaotanud. Temaga koos oli valves nüüd sageli Matjuška, kes ei tea mispärast hakkas jälle kaevanduses käima. Kord istusid nad kahekesi väikeses kontoris ja vaikisid. Täiesti ootamatult viskus Matjuška oma tohutu kehaga vanamehe jalgade ette, nii et see ehmunult tagasi põrkas.
«Vanaisake, tuvike, mulle teeb hirmsasti vaeva, aga mul ei jätku jõudu . . . Vii mind linna kohtu-uurija juurde. See on minu tegu .. .»
«Sa poiss, oled vist peast segi läinud? . . . Misuke tegu?»

«See seal, Bogodankas! .. . Mina tapsin kõik kolm ära. Pjotr Vassiljitš ässitas: ikka, riisume ja riisume Kiškini paljaks. Noh, ma sattusin kiusatusse ja kihutasin ka Marja üles, et ta võtme hangiks, tema aga tegi seda Nataška kaudu... Ma kohtasin teda teel, noh, siis
304
tulime öösel koos kullakaevandusse. Pjotr Vassilis seisis algul valves, mina läksin Marja kambrisse. Na taška oli võtme vanamehe käest ära varastanud Noh, ma lähen Marja kambrist kontorisse, kuid Kiškiri ärkas õnnetuseks üles . .. Kui hakkas karjuma .. . Mul läks peas kõik segi . . . Lõin teda ja ta oli kohe valmis, Pjotr Vassiljitš aga on juba võtmega kassa juures ja topib endale mingisuguseid pabereid põue. . . Siis ärkas Nataška, noh, me tegime siis neile kõigile lõpu peale, et ei jääks mingisugust jälge. Haarasime raha — ja metsa, öösel hakkasime lõkketulukese juures jagama . . . Näen, et Pjotr Vassiljitš petab mind, ja mõtlesin, et pärast laseb ta rahaga jalga, ning kõik pannakse minu süüks. Noh, siis lõin ka tema maha. Ta oleks niikuinii mind üles andnud . . . Süü oli kõik tema peale, öösel tulin ma koju ja tegin näo, et olen haige, kuid Oksja taipas siiski, et asi pole korras. Kuid ei öelnud ta siis midagi, just enne surma rääkis kõik ära . . . «Suren,» ütles, «sinu patu pärast!» Ja sellestsamast ajast peale hakkas mind süda nii vaevama: parem oleks ise ennast ära tappa . . . kusagil ei leia hingerahu . . .»
Rodion Potapõtš kuulas teda vaikides, võttis vaikides nööri ja sidus ikka veel vaikides tal käed kõvasti kinni.
«Oota natuke . . .» ütles vanamees Matjuškale otsa vaatamata. «Ma viin sind, kuhu tarvis.»
Võtnud kirve kaasa, laskus Rodion Potapõtš üksinda šahti. Viimast korda imetles ta avastatud kullasoont ja tõusis siis stolli juurde. Siin läks ta Baltšugovkasse viiva väljapääsu juurde ja raius seal toed läbi, sedasama tegi ta ka mitmes kohas keskel ning otse šahti juures, kust kaevanduse vesi välja voolas. Maa hakkas kiiresti varisema, sulgedes tee mööda stolli äravoolavale veele. Lõpetanud selle töö, tõusis vanamees rahulikult maapinnale ja viis poole tunni pärast Matjuška hobusega Fotjankale, et teda õigusemõistjatele üle anda.
Selsamal ööl jooksis Rublihha vett täis, vana steiger aga istus üleval ja naeris nüüd juba hullumeelset naeru.
305
Veega täidetud Rublihha restaureerimine oleks läinud võib-olla rohkem maksma kui uue šahti ehitamine ja vana steigeri poolt leitud kullasoon oli jälle maa alla maetud. Kompaniil endalgi polnud võimalik nüüd temaga tegelda. Kevadine suurvesi uhtus Baltšugovkale tehtud tammi eest ära ja kõik suurte kuludega ettevalmistatud kaevamiskohad olid maetud jõemuda alla. Need kaks suurt õnnetust mõjusid väga tugevasti kaevanduse eelarvele, nii et Onikovi poolt esitatud kalkulatsioonid ei leidnud kinnitamist ja kompanii lõpetas mittetasuvuse pärast kõik tööd. Ja seda tehti niisuguses maakohas, kus õige majandamise juures oleks võinud õnnelikult elada saja tuhande päine elanikkond ja kümmekond säärast kompaniid . . .
Rodion Potapõtš oli tõesti hulluks läinud. See oli rauga nõdrameelsus. Ta sonis sunnitööst ja käis Baltšugovka vabrikus timukas Nikituška saatel ringi, jagades karme käsklusi. Selle meestepaari taga käis alati lastekari.
Fenja läks Siberisse vangide salga kannul, millega saadeti Kožinit; Kožin oli mõistetud sunnitööle. Sama salgaga viidi ära ka Jastrebov. Kui vangid linnast väljusid, tuli neile vastu matuserong: linna haiglast toodi koju Jermoška naist Darjat lihtsas männipuust kirstus ja surnuvankri taga sammus Jermoška ise.
Matjuška poos enda vanglas üles.

SELGITAVAID MÄRKMEID

Esimest korda ilmus romaan trükituna ajakirjas «Severnõi Vestnik» nr. 1—6, 1892. a.

«Kuld» on D. Mamin-Sibirjaki suuremaid teoseid, mis annab põhjaliku pildi Uraali tööliste raskest seisundist reformijärgsel ajastul, mil kapitalismi arenemisega tugevnes ekspluateerimine ja suurenes rahvahulkade vaesumine.
Uraali eraviisiliste kullaotsijate elu, selle tingimused ja kombed said kirjaniku tähelepanu osalisteks juba tema kirjandusliku tegevuse varasemal ajajärgul. Aastal 1876 ilmus ajakirja «Sõn Otetšestva» 2. ja 3. numbris Mamin-Sibirjaki anonüümselt avaldatud jutustus «Vanamees», mida võib vaadelda kui esimesi kirjaniku katseid kujutada Uraali üksikkullakaevurite raskeid elutingimusi. Nende orjus-likku seisundit näitas Mamin-Sibirjak ka olukirjeldustes «Uraalist Moskvani» (1881 — 1882), «Mägine pesa» (1883) ja «Kullapalavik» (1883). Viimases mainitakse ka Berjozovka kaevandusi, mida Baltiu-govka vabriku nime all on kirjeldatud romaanis «Kuld». Hiljem puudutab kirjanik seda teemat paljudes teostes («Pöörane õnn» — 1884, «Kullatöösturid» — 1887, «Pidu pilvedeni» — 1894 jt.).
Romaani «Kuld» idee oli kirjanikul ammugi mõttes. Juba 1884. aastal oli avaldatud jutustus «Kuldne öö», milles kujutatakse kulla-töösturite ja üksikkaevurite võitlust kullaleiukohtade pärast. Selle jutustuse mõnevõrra muudetud ja laiendatud süžeeline alus on üle kantud romaani «Kuld». Samuti on kirjanik romaanis kasutanud teatud määral muudetud motiive jutustusest «Rumal Oksja» (1889).
NSVL Kirjanduse ja Kunsti Riiklikus Keskarhiivis on hoiul kirjaniku konspektid ja väljakirjutused teosest «Venemaa artellide andmete kogu», mis annavad tunnistust tema põhjalikest uurimustest kullaotsijate majandusliku seisukorra kohta. Sealsamas säilitatakse mustandeid aastast 1889, kus on märkmeid Kedrovskaja langist, Krajuhhini nõlvakust ja teistest kohtadest, kus areneb romaani «Kuld» sündmustik.
Esmakordselt mainitakse romaani kirjaniku kirjas emale 23. juunil 1891. aastal. 15. septembril 1891. a. kirjutas ta emale: «Eelmine nädal on minu jaoks sellega tähistatud, et ma «istusin» suure töö taha — alustasin nimelt ulatuslikku romaani «Kuld». Kirjeldan selles Berjozovka tööstust, muidugi mõningate muudatuste ja täiendustega, võrreldes tõelisusega.»
307
Töö romaani kallal arenes suhteliselt kiiresti: «... praegu lõpetan romaani neljandat osa aprilli numbriks, siis jääb veel viies, mille lõpetan märtsis», teatas kirjanik emale 17. veebruaril 1892. aastal.
Märtsis oli romaan lõpetatud. Berjozovka tööstus, mida romaan kirjaniku tunnistuse järgi kujutab, asutati XVIII sajandi keskel ja oli sunnitööpaigaks. Sunnitöötingimused säilisid tunduval määral ka pärast tööstuse üleminekut palgatööle. Möödunud sajandi 70-nda-tel aastatel andis tsaarivalitsus selle tööstuse eraettevõtjatele — Astaševile, Guboninile, Uraali-Blagodatski kompaniile jt. Kullatöös-turite kelmused kaevamiskohtade saamisel, salajane kulla ülesostmine kaevuritelt, kullalademete röövellik kasutamine, teravalt konkureeriv võistlus kullatöösturite keskel — seda kõike kujutatakse sügavalt romaanis «Kuld».
Selles on andekalt kirjeldatud ka kullaotsijate kihistumist. Romaani lehekülgedelt tõusevad justkui elavaina silme ette omal käel töötavad kullakaevurid, kasuahnitsejad, kes on kaotanud inimese näo ja on valmis ükskõik milliste vahenditega rikastuma oma venna — artelli liikme — arvel. «Lutikas sööb lutika, viimane sööb iseenda ära», nii kujukalt iseloomustab kullaotsijate võistlust üks romaani kangelastest.
Kiškini kujus tõi kirjanik õigesti esile tüüpiliste joontega kullaotsija, kes kapitalismi tingimustes vääramatult muutub kapitalistlikuks ekspluateerijaks.
Mamin-Sibirjak on oma romaanis kaugel narodnikute eksiarva-mustest, kes nägid üksikkaevandamises mingisugust «rahvalikku» tootmisviisi. M. Gorki kirjutas täieliku alusega, et on võimatu «asetada narodnikluse raamidesse» Mamin-Sibirjakki, kellele «Lavrovi, Juzovi, Mihhailovski narodniklus on. . . prokuristi vale» (M. Горький «Литературно-критические статьи», 1937, lk. 57 — 58).

Romaani kapitalismivastane suund kutsus välja kodanlike kriitikute teravaid rünnakuid. Näiteks heitis liberaal-narodnikliku ajakirja «Russkoje Bogatstvo» (1884, nr. 12) retsensent Mamin-Sibirjakile ette «kaine tõe ülepakkumist». «Mamin-Sibirjaki romaani lugedes ei rikastu lugeja ühegi uue ideega,» kinnitas ta, kuigi tunnistas, et «Kuld» annab lugejale «küllalt suure hulga uusi andmeid temale võrdlemisi omapärase ja tundmatu kullakaevurite ja kullaotsijate väikese maailma kohta», et «lugeja leiab hr. Maminil mõningaid jooni tehasetööliste kommetest, selliseid jooni, mille üle ei saa mõtlemata jätta ka sel juhul, kui me ei nõustu neid tunnistama tüüpilisteks».

Romaani «Kuld» ei pidanud täisväärtuslikuks kunstiteoseks ka liberaalne kriitik A. Skabitševski. Andes au kirjaniku meisterlikkusele, kinnitas ta koos sellega: «. . . kogu neljasaja lehekülje peal pole midagi jaatavat, millel hing võiks puhkust tunda: oleks kas või valguskiirgi säranud selles kõikidest pahedest kihisevas kottpimedas pesas». «Uraali kullaotsijate elu ja kombeid on» (Skabitševski arvamuse järgi) «romaanis kirjeldatud sedavõrd süngetes värvides, et nende ees peavad kahvatuma kõik Bret Harte'i kurikuulsad jutustused Kalifornia elust» («Novoje Slovo», 1896, 1. ja 2. raamat).

Romaani «Kuld», nagu teisigi kirjaniku teoseid, hindas kõrgelt bolševistlik «Pravda», · kes 1912. aastal kirjutas, et romaanis näeb

308

lugeja, kuidas «kuld paneb ümberringi toime bakhanaale; toimub vanade patriarhaalsete suhete purustamine, mille juures ei halastata ei inimelule, ei lihtsaile inimlikele suhetele, ei teadmistele ega kultuurile. Mäetööstuse tööliste kohal vingub piits... kullaterakese pärast saadetakse korda uskumatuid pettusi» («Oktoobrieelne «Pravda» kunstist ja kirjandusest», 1937).

Kirjaniku eluajal anti romaani välja kolm korda: 1895. a. I. Sotini kirjastuselt, 1903. a. D. Jefimovi kirjastuselt ja 1912. a. «Prosveštše-nlje» kirjastuselt.

Käesoleva (venekeelse — toim.) väljaande tekst on trukitud teose järgi Д. Н. Мамин-Сибиряк, «Золото», 1903, trükivigade parandamisega eelnevate väljaannete järgi.

Lk. 5. Pühendatud Marusjale — kirjaniku naisele M. M. Abrainovale, surn. 22 märtsil 1892. a.

SISUKORD:

Д. Н. Мамин-Сибиряк
ЗОЛОТО На эстонском языке Оформление Я. Е н с е н а Эстонское Государственное Издательство Таллин, Пярну маантеэ, 10
Toimetaja V. Parbo Kunstiline toimetaja H. V i t s u г Tehniline toimetaja 0. Kasemets Korrektorid E. Toots ja A. Nurmoja
Ladumisele antud 28. VIII 1956. Trükkimisele antud 8. X 1956. Paber 54X84, Vw. Trükipoognaid 19,5. Formaadile 60X92 kohaldatud trükipoognaid 15,99. Arvuluspoognaid 16.16. Trükiarv 15 000. Tellimise nr. 3071. Trükikoda «Ühiselu». Tallinn, Pikk tänav 40/42.
Hind rbl. 6.—
7—3